Kuram / Siyaset

Hazırlayan: **Aylin Topal**

latin amerika'yı anlamak

neoliberalizm direniş ve sol

Yordam Kitap

HAZIRLAYAN: AYLİN TOPAL • LATİN AMERİKA'YI ANLAMAK

Aylin Topal

Yüksek öğrenimini Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde tamamlamış, doktorasını New School for Social Research'den almıştır. Doktora tez çalışmalarını Meksika'da bölgesel kalkınma ve eşitsizlik üzerine yapan Topal, halen Orta Doğu Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde öğretim üyesi ve *Praksis* dergisi yayın kurulu üyesidir.

Latin Amerika'yı Anlamak

Neoliberalizm, Direniş ve Sol

Hazırlayan
Aylin Topal

Yordam Kitap: 43 • **Latin Amerika'yı Anlamak** • Aylin Topal
ISBN-978-9944-122-33-7 • *Düzeltme:* Emre Taylan
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni*: Gönül Göner
Yordam Kitap: Mayıs 2008 • *Yayın Yönetmeni*: Hayri Erdoğan
© Aylin Topal, 2007 © Yordam Kitap, 2007

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti.
Nuruosmaniye Caddesi Eser İşhanı No: 23 Kat:1/105 Cağaloğlu 34110 İstanbul
T: 0212 528 19 10 F: 0212 528 19 09 W: www. yordamkitap. com
E: info@yordamkitap. com

Baskı: **Ayhan Matbaası**
Yüzyıl Mahallesi Matbaacılar Sitesi
5. Cadde No: 47 Bağcılar-İstanbul
Tel: 0212 629 01 65

siyaset

Latin Amerika'yı Anlamak

Neoliberalizm, Direniş ve Sol

İÇİNDEKİLER

Sunuş 9

BİRİNCİ KISIM GİRİŞ

Türkiye'den Latin Amerika'ya Bakmak: Tarihsel Arka plan *Aylin Topal* 21

İKİNCİ KISIM ÜLKE DENEYİMLERİ

Hugo Chávez'in "Devrim Sürecinin" Evrelerinin Çözümlemesi *Steve Ellner* 49

Duraklayan Radikal Geçiş: Evo Morales, Yerli Popülizmi ve Bolivya'da Gericiliğin ve Umudun Güçleri *Jeffery R. Webber* 66

Arjantin Kriz sonrası iktisadi dönüşümler ve siyasi dinamikler *Jorge Sanmartino* 90

Brezilya'da Neoliberalizm, Demokrasi ve Ekonomi Politikası *Alfredo Saad-Filho* 122

Pinochet Öldü Mü? *Manuel Riesco* 148

20. Yüzyılda Meksika: Emperyalist Zincirin En Güçlü Halkası mı? *Alejandro Álvarez Béjar* 168

ÜÇÜNCÜ KISIM GENEL DEĞERLENDİRMELER

Latin Amerika'nın Neoliberalizm Karşıtı Direnişinin Stratejik İmkanları ve Zorlukları *Gerardo Rénique* 199

Dağlarda Ateş, Ovalarda Ateş: Latin Amerika'nın Pembe Dalgası *Aijaz Ahmad* 210

Latin Amerika İşçi Sınıfı Önderliğini Arıyor *Sungur Savran* 225

Latin Amerika Sözlüğü 282

Yazarlar Hakkında 287

Sunuş

1990'ların sonlarından itibaren Latin Amerika'nın birçok ülkesinde halk isyanları, kitlesel ayaklanmalar, genel grevler ve sokak eylemleri siyasi gündemi belirliyor. 1994'de Chiapas'tan yükselen Zapatista hareketi halk isyanlarının öncülerindendi. Ardından Bolivya'daki madenci grevleri ve Aymara yerlilerinin ayaklanmaları, Arjantin'deki fabrika işgalleri, Brezilya'daki topraksızlar hareketi, Meksika'daki Oaxaca halk isyanları ve Şili'deki öğrenci ve işçi eylemleri kıtada tabandan yükselen toplumsal hareketlerin başlıca örnekleri oldular.

İşçilerin, emekçilerin ve ezilenlerin bu mücadeleleri, Margaret Thatcher'ın ünlü sözü "[kapitalizme] başka bir alternatif yok"tan esinlenen ve 1980 sonrasına hâkim olan alternatifsizlik tezinin etkisini yitirmesine neden oldu. Kitlesel hareketlerin ve sınıf mücadelesinin köklü toplumsal dönüşümler gerçekleştirebilecek güce sahip olabileceği umudu özellikle sol çevrelerde yeniden yeşerdi. Bu süreçte Latin Amerika, neoliberalizm ve ABD hegemonyasıyla mücadele dinamikleri açısından dünyanın en hareketli bölgesi olurken, eylem ve örgütlenme stratejileri bakımından da diğer coğrafyalardaki sol hareketlere geniş bir kaynak sağladı.

Tabandan yükselen bu eylemliliklere paralel olarak Latin Amerika'nın birçok ülkesinde kendini sosyalist olarak tanımlayan liderlerin ve siyasi partilerin iktidarı seçimler yoluyla ele geçirdiğine tanıklık ettik. Venezüella'da Hugo Chávez, Bolivya'da Evo Morales, Arjantin'de Kirchner'ler, Brezilya'da Luíz Inácio Lula da Silva, Ekvator'da Rafael Correa ve Şili'de Lagos'un takipçisi Michelle Bachelet peş peşe iktidara geldiler. Meksika'da ise

sol siyasi parti, seçimleri yüzde birden az bir farkla kaybetti.

Elinizdeki bu derleme iki amaca yönelik olarak tasarlandı. Son yıllarda iktidara gelen/güçlenen bu parti liderleri kendilerini sosyalist olarak niteleseler de, politikaları ve toplumsal hareketlerle olan ilişkileri bakımından birbirlerinden çoğu durumda köklü biçimde ayrışıyor. İlk olarak, bu farklılıkların daha iyi anlaşılabilmesi ve doğru derslerin çıkarılabilmesi için bu ülkelerin deneyimlerini tek tek ele alan çalışmalara ihtiyaç olduğunu düşünüyoruz. İkinci olarak, Latin Amerika'da yaşanan bu gelişmeler, seçimler yoluyla siyasi iktidarın ele geçirilmesinin ve mevcut kurumlar içinden bir toplumsal dönüşümün olabilirliği ve sınırları sorununu gündeme getiriyor.

Derleme üç kısımdan oluşuyor. Birinci kısım, hem Latin Amerika'nın genel bir tarihsel panoramasını veriyor hem de Türkiye'den Latin Amerika'ya bakarken hangi tarihsel dönemeçlerin önem kazandığının ve Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye arasında ne tür karşılaştırmalar yapılabileceğinin altını çiziyor. İkinci kısım kıtanın farklı ülkelerindeki sol hareketlerin ve partilerin değerlendirmesini yapıyor. Kuşkusuz bu bölümdeki yazıların odakları ülkelerin özgül koşullarına göre farklılıklar gösterse de her yazı ele aldığı ülkenin sol hareketinin temel özelliklerini tartışmayı amaçlıyor. Halk isyanları ve toplumsal hareketlerin değerlendirmesinin yanı sıra, Latin Amerika tarihinin şu anki gelişmesinin özgüllüğü dolayısıyla, iktidara gelen siyasi partilerin deneyimleri de bu yazıların önemli bir odağını oluşturuyor. Derlemenin üçüncü kısmı ise genel değerlendirme yazılarından oluşuyor. Bu yazılar hem ikinci kısımda bahsi geçen deneyimlerin karşılaştırmalı bir analizini yapmaları, hem de ikinci kısımda kapsayamadığımız diğer Latin Amerika ülkelerinin dinamiklerini tartışmaları bakımından önemli.

Okuyucuya kaynak sunabilmek amacıyla sık kullanılan fakat her zaman Türkçe karşılıkları verilmeyen İspanyolca kelimelerden oluşan kısa bir Latin Amerika sözlüğü hazırladık. Bu sözlüğü derlemenin en sonunda bulabilirsiniz.

Derlemenin ilk bölümü Latin Amerika'yı anlamaya giriş niteliğindedir. Bu bölümde, ikinci kısımda tek tek ele alınacak ülkelerin ve genel olarak kıtanın nasıl bir tarihsel geçmişten bugün yaşanan siyasi konjonktüre geldiğine ışık tutabilmek amacıyla tarihsel arka plan bilgisi sunuluyor. Yazı, kıtanın sömürgecilik ve Bolivarcılık mirasının, ithal ikameci dönemde iktidara gelen popülist rejimlerin, neoliberal politikaların uygulayıcısı askeri rejimlerin ve ardından gelen sivil toplumcu demokratikleşme döneminin etkilerinin Latin Amerika'nın bugünkü konjonktürünün anlaşılabilmesi için önemli olduğuna işaret ediyor.

İkinci bölümde Steve Ellner, Hugo Chávez'in başkanlığının içinden geçtiği üç evreyi inceliyor. İlki Chávez'in iktidara geldiği 1998 seçimlerinin kampanya sürecinden Kasım 2001'deki reform paketinin ilanına kadar geçen ılımlı evredir. Bu evrede petrol endüstrisinin devlet kontrolünde olması sağlanmış ve milli petrol şirketinin hisselerinin satışı yasaklanmıştır. Kasım 2001 ile Ağustos 2004 yılları arasındaki ikinci evrenin en belirgin özelliği önceki hükümetler tarafından yapılan petrol endüstrisinin aşamalı özelleştirmelerinin tersine çevrilmesi ve sosyal harcamaların devlet bütçesindeki payının belirgin olarak arttırılmasıdır. Üçüncü evre Chávez'in Ağustos 2004 seçimlerindeki zaferi ve muhalefetin zayıflaması ile başlıyor. Ellner bu evrede Chávez hükümetinin "anti-emperyalist" olduğunu ilan etmeye başladığını ve "21. yüzyıl sosyalizmi" inşası için diğer ülkelere çağrıda bulunduğunu vurguluyor. Ellner'in dönemlemesinde dördüncü evre Aralık 2005 seçimlerinin ardından başlıyor. Bu evrede Chávez hükümeti önceki on yılda özelleştirilmiş telefon ve elektrik sektörlerinin kamulaştırılması ve çelik sanayi gibi ekonominin stratejik sektörleri üzerindeki devlet denetimini sağlama hedeflerini açıkladı. Ellner tüm bu politikaların Venezüella'da radikal bir devrim sürecinin yaşandığının kanıtları olduğunu savunurken hükümetin tüm süre boyunca halkla olan bağlarının giderek zayıfladığına ve parti içinde ideolojik tartışmalar yapılmamasının parti-içi fraksiyonlar arasında gizli gerilimler doğurabileceğine

dikkat çekiyor. Steve Ellner'in bu derleme için yazdığı yazısını tamamlamasının ardından, Aralık 2007'nin ilk günlerinde yapılan referandumda Chávez'in Sosyalist Anayasası az farkla da olsa reddedildi. Fakat en dikkat çekici olanı seçmenlerin yüzde 44'ünün oy kullanmamasıdır. Bu çekimserlik, Ellner'in işaret ettiği, Chávez hükümetinin reformları ve anayasa taslaklarını halk katılımına açmaksızın, aceleyle Kongre'den geçirmeye çalıştığı eleştirisinin yerinde bir tespit olduğunu gösteriyor.

Evo Morales hükümeti pek çok solcu entelektüele göre Bolivya'da neoliberal kapitalizmden radikal bir kopuşu temsil ediyor. Ancak, Jeffry Webber üçüncü bölümde, şu ana dek bu görüşü destekleyebilecek pek az bulgu olduğunu ifade ediyor. 2003 ve 2005 yıllarında solcu-yerli halk temelli kitlesel güçler doğal kaynakların özelleştirilmesine karşı güçlü bir mücadele ortaya koydular. Ekim 2003'de ve Haziran 2005'da La Paz caddelerini zapt ederek ekonominin, devletin ve toplumun örgütlenişinde köklü değişiklikler yapılmasını talep eden yerli ve işçi eylemciler iki neoliberal devlet başkanını devirmeyi başardılar. Bu eylemlerde Sosyalizme Doğru Hareket (MAS) partisinin küçük bir rol oynamasına ve aslında 2002'den itibaren kentli orta sınıflara yaranmaya çalışarak seçim kazanmaya endekslenen ılımlı bir reformist partiye dönüşmesine rağmen, Webber'e göre MAS bu parlamento-dışı eylemlilikle ile siyasi sistem arasındaki yegâne kanal olması nedeniyle güçlendi ve Aralık 2005'te iktidara geldi. Ülkenin ulusal-popülist geleneğinden beslenen MAS'ın, madencilik, doğalgaz, çelik ve petrol sektörlerinde yapılan kamulaştırma politikalarının ardında yabancı sermayeye verilen büyük tavizlerin olduğunu dile getiren Webber son tahlilde bu politikaların ülkenin uzun vadedeki sanayileşme politikalarını olumsuz etkileyeceğini vurguluyor. Hükümetin ülkede faaliyet gösteren yabancı şirketlere ve bu şirketlerle işbirliği içinde olan Bolivyalı sermaye gruplarına üretim ilişkilerini dönüştürecek doğrultuda müdahaleler yapmayacağına dair sessiz bir güvence verdiğinin altını çiziyor.

Derlemenin dördüncü bölümünde Jorge Sanmartino, Arjantin'de 2001 yılında yaşanan ekonomik ve siyasal krizin sosyalist hareketler ve sendikalar üzerine etkilerini tartışıyor. Sanmartino'ya göre, kriz ertesinde Peronizm bu kez merkez-sol bir hükümetle yeniden iktidara geldi. Peronist Kirchner hükümeti öfkeyle dolmuş bir toplumu ve militan bir toplumsal hareketi yatıştırmak için önce işsizliği hafifletmek ve ardından ekonominin genişleyen döngüsünü rayına oturtmak için ılımlı önlemler hayata geçirerek toplumsal tepkiyi kontrol altına almayı, kurumsal sistemi yeniden inşa etmeyi yavaş yavaş başardı. Halk yığınlarını üst sınıflar lehine küçümseyen seçim mekanizmalarının sonucu, siyasal partiler sisteminin zamanla parçalanması oldu. Fakat 2001 ekonomik krizi ile birlikte yaşanan otorite çöküşünün ardından yapılan kitlesel eylemler iktidar blokunu yerinden edecek güce henüz erişemeden kitlelere önderlik etme iddiasıyla başa geçen liderler solun alanını kapatıp sendikaları kontrol altına aldılar. Sosyalist solun rotası yeni-kalkınmacı temelde merkez sola döndürüldü.

Derlemenin beşinci bölümü Alfredo Saad-Filho'nun Brezilya solu üzerine olan yazısı. Saad-Filho yazısında, Brezilya solunun en önemli siyasi partisi olmanın yanı sıra dünyanın en büyük sol partilerinden biri de olan PT'nin IMF'nin yeni gözdesi haline gelişini inceliyor. 2002'de iktidara gelen Lula hükümetinin kısa zamanda hem Brezilya'daki hem de dünyanın dört bir yanındaki taraftarlarını büyük bir hayal kırıklığına uğrattığının ve Brezilya solunun parçalanmasını hızlandırdığının altını çiziyor. Saad-Filho'nun yazısının temel savlarından biri PT'nin iktidara gelebilmek için sosyalist niteliğini en başta yitirdiğidir. 1989'daki başkanlık seçimlerini Lula'nın az farkla kaybetmesinin ardından, Lula ve parti önderliği bir sonraki seçimleri kazanmak ve daha etkili olabilmek için PT'nin siyasal merkezde yer alan müttefiklere sahip olması gerektiğine karar verdiler. İşte bu kararla birlikte partinin ilkeleri sulandırılmaya ve Brezilya siyasetine hakim olan yozlaşmış pratiklere uyum sağlanmaya başlandı. Diğer yandan

neoliberal politikalar partinin merkeze yönelimini frenleyecek toplumsal sınıfları zayıflatmıştı. Saad-Filho'ya göre PT'nin siyasi çizgisindeki bir diğer önemli kayma 1999 parti kongresinin ertesinde yaşandı. 'Brezilya Demokratik Devrimi Programı'nın kabul edildiği kongrede, 2002'deki başkanlık seçimlerini kazanmak amacıyla her türlü ittifakı kurabilmesi için Lula'ya açık çek verildi. Bu sürecin sonunda PT, Brezilya'nın en çok tanınan reklamtanıtım şirketlerinden birinin desteği ile 2002'de iktidara geldiğinde diğer düzen partilerinden pek farkı kalmamıştı. Saad-Filho gösteriyor ki, PT hükümeti Brezilya'da malî kriz, ödeme dengesi krizi ve döviz kuru krizi başlaması tehdidinden çekinerek partiyi yerli ve yabancı finans çevrelerine tabi kılmış ve bu sermaye sınıflarının desteği ile 2006 seçimlerinde yeniden seçilmiştir.

Altıncı bölümde, Manuel Riesco "Pinochet Öldü mü?" diye soruyor. Riesco'nun bu soruya cevabı hem evet, hem hayır. Evet, Pinochet tüm insan hakları ihlali davalarını ve İsviçre bankalarındaki hesaplarına aktarılan milyonlarca dolar paranın kaynağına ilişkin soruşturmaları arkasında bırakıp 2006 yılında öldü. Ancak, Pinochet'nin Şili'ye bıraktığı neoliberal miras devam ediyor. Riesco, Pinochet döneminden kalan birçok yasal düzenlemenin değişmeden kaldığına işaret ederek, Pinochet sonrası hükümetlerin esasen Şili'de köklü dönüşümler gerçekleştirmekten uzak olduklarının altını çiziyor. Bu yasal düzenlemelerle, ülkenin zengin doğal kaynaklarını çokuluslu şirketler işletme payı ödemelerinden muaf olarak kiralayabiliyor. Bu işletmeler yüzlerce taşeron firmaya bölünerek işgücü atomize ediliyor ve güvencesiz bırakılıyor. Diğer yandan, eğitim ve sosyal güvenlik alanlarında Pinochet hükümeti zamanında yapılan özelleştirmelere yenileri eklenerek bu sosyal politika alanları tamamıyla özel sektöre terk edildi. Özellikle emeklilik sisteminin özelleştirilmesi, diyor Riesco, bugünkü GSYİH'nın neredeyse yarısının ücretli işçilerin kesesinden alınarak büyük sermayenin derinliklerine aktarılması anlamına geliyor. Ekonomik kalkınmanın etkisiyle hükümetler bazı reformlar yapsalar da bugüne kadar neoliberal modelin

temellerine hiç dokunmadılar. Riesco, diğer yandan yükselen işçi ve öğrenci hareketlerinin Pinochet'nin neoliberal mirasını zayıflatıcı etkilerine dikkat çekiyor. Ülkede, farklı kesimler bir değişimin gerekli olduğunu kabul etmiş durumda. Üstelik ülkede bir iktidar boşluğundan bahsetmek de mümkün. Bu durumda, diyor Riesco, aşağıdakiler örgütlenerek gür bir sesle değişim talep etmelidirler. Çünkü neoliberalizm ancak işçi sınıfının kitlesel seferberliği ile zayıflatılabilir.

2006 başkanlık seçimlerinde sol parti, PRD, adayı Andrés Manuel López Obrador'un seçimleri yapılan usulsüzlükler nedeniyle kaybetmesinin ardından Meksika'da derin bir meşruiyet krizi doğduğuna işaret eden Alejandro Álvarez, yedinci bölümde Meksika'daki sol hareketin üç önemli akımı, Zapatista, APPO ve PRD'nin, otoriter neoliberal sisteme karşı mücadelelerinde izledikleri eylem stratejilerini ve işbirliklerini anlatıyor. Álvarez dışlayıcı ve saldırgan neoliberal politikaların sonucu olarak sosyal devlet faaliyetlerinin zayıflatılmasının yaşanan meşruiyet krizinin yapısal boyutunu oluşturduğunun altını çiziyor. Álvarez'e göre Meksika deneyiminden çıkan bir önemli ders vardır: İkinci kuşak neoliberal reformlarının örgütsel, ideolojik, siyasi ve kuramsal dayanaklarının yıkılması gerektiği. Bunun yapılabilmesi için gerekli politik eylem stratejisi işçilerin geniş ittifakının onayladığı ve net bir şekilde tanımlanmış ulusal eylemlerle halkın iktidarı ele geçirme hakkının savunulmasıdır. Álvarez, bu kriz ortamında güçlenen sivil halk mücadelesinin giderek pasif itaatsizliğe doğru evrildiğini ve bu yerel kitlesel mücadelelerin işçilerin küresel direnişine bir alan yaratacağını söylüyor.

Sekizinci bölüm Latin Amerika deneyimlerinin genel değerlendirmesini sunan üçüncü kısmın ilk yazısı. Bu yazıda Gerardo Rénique, kapitalizmin üzerindeki hayaletin bugün Latin Amerika'yı dolaştığını ve bu hayaletin Soğuk Savaş sonrası serbest pazar, serbest ticaret ve serbest seçim rejimlerini modern, demokratik ve uygar bir varoluşun yegane yolu sayan neoliberal anlayışa cepheden saldırdığını iddia ediyor. Rénique'e göre, neo-

liberal politikalar halkların çoğunluğunun maddi yaşam koşullarını kötüleştirdi ve neoliberal saldırıya karşı politikleşen yeni aktörlerin, halkların ve ulusların, çıkarlarını savunmak için eski sınıf temelli örgütleri dirilttiler. Rénique'nin yazısının temel tezlerinden biri bu yeni dönemin ABD'nin kıta üzerindeki emperyal varlığını zayıflatması bakımından önemli olduğudur. Ayrıca bununla ilişkili olarak neoliberal saldırının en önemli aracı olan IMF'nin hükümetler nezdinde itibarını yitirmesi de hükümetlere ekonomi politikalarını şekillendirmelerinde görece bağımsızlık sağlamıştır. Fakat Rénique bu olumlu gelişmelere rağmen ilerici ve solcu hükümetlerin marjinalleştirilmiş kitlelere yönelik vaatlerini yerine getirmekte yetersiz kaldığını ve kurumsal solun kitlelerle manipülatif ve saygısız bir ilişki kurduğunu vurguluyor. Rénique, yöneticilerin kitlelerinden korkması sebebiyle Latin Amerika'da solun kurumsal kesimi ile toplumsal kesimi arasındaki işbirliğin çoğu zaman engellediğinin altını çiziyor.

Aijaz Ahmad dokuzuncu bölümdeki yazısında Latin Amerika ülkelerinin hepsinde değilse de birçoğunda yalnız ekonomik sisteme değil politik sisteme duyulan inancın da neredeyse bütünüyle ortadan kalktığını; böylece, geleneksel siyasi partilere dayanan seçim sistemiyle halkın öfkesinin dizginlenmesinin yerine kitlesel hareketlerin geçmeye başladığını söylüyor. Ahmad yazısında işçilerin geçim kaynaklarına yapılan acımasız neoliberal saldırılar sonucu güçlenen kitlesel hareketlerin emperyalist güçlere ve sermayeye meydan okuduğunun altını çiziyor. Haiti tarihinde ilk kez seçimlerle –üstelik yüzde 90 oy oranı ile– iktidara gelen Aristide hükümetini devirmek için ABD'nin oynadığı oyunları anlatan Ahmad, ABD'nin tüm çabalarına rağmen Aristide'in halefi Rene Preval'ın demokratik seçimler yoluyla iktidara gelmesinin önünün kesilemediğini vurguluyor. Ahmad yazısını bitirirken "21. Yüzyıl sosyalizmi"nin ve "ılımlı solun" "pembe dalgasının" iyi anlaşılabilmesi için hükümet değişikliklerinin yanı sıra alttan gelen kitle hareketlerine dikkat edilmesinin gerektiğine dikkat çekiyor.

Sungur Savran'ın son bölümü oluşturan yazısında ise işçi sınıfının, emekçilerin ve ezilenlerin mücadeleleri ile bu mücadelelerin siyasi önderliği arasında önemli çelişkiler olduğuna işaret ediliyor. Savran bu çelişkilerin anlaşılabilmesi için toplumsal alanda yaşanan devrim-öncesi durumun analizi ile siyasal mücadelelerin ve bugün başta olan hükümetlerin analizinin birbirine karıştırılmaması gerektiğini vurguluyor. Aksi takdirde Latin Amerika'nın farklı ülkelerinde yaşanan gelişmelerin özensizce genelleştirilerek temelsiz bir iyimserlik havası yaratılmasının yaşananlardan gerekli derslerin alınmasını engeller. Savran, Latin Amerika'nın çeşitli ülkelerinde kapitalizmin saldırılarına karşı sokaklara dökülen işçiler, emekçiler ve ezilenlerin ortaya koydukları eylemler, aydınların moralsizliğinin ürünü olan alternatifsizlik tezlerine karşı fiili bir tekziptir diyor. Büyük toplumsal mücadelelerin verildiği ülkelerin çoğunda seçimleri solun kazandığına tanıklık ettik. Ancak Latin Amerika'da solun yükselişi homojen bir olgu değildir. Buradan hareketle Savran yazısının ikinci devamında sol partilerin sınıfsal ve politik temelleri açısından bir bilançosunu çıkarıyor. Savran, sol iktidarları "düzen solu" "dönek sol" ve "burjuva milliyetçiliği" olarak üç kategoride topluyor ve bu kategoriler altındaki liderlerin siyasi hareketlerin temel özelliklerini tartışıyor. Bu tartışmada Savran, toplumsal hareketlerin tüm devrimci niteliğine rağmen bu hareketlere önderlik eden siyasi hareketlerin farklı biçimlerde devrimci sürecin önünü kestiğini iddia ediyor. Savran'ın yazısının son bölümü toplumsal hareketler ile siyasi önderlikler arasındaki çelişkilerin kökenlerini araştırıyor. Savran'a göre 80'li yıllarda başlayan ve 90'lı yıllarda Latin Amerika soluna kanserli hücre gibi yayılan sol-liberal ve post-modernist bozulmanın etkisiyle Latin Amerika solu sınıf mücadelesini ve Marksizmi terk etmiştir. Sonuç olarak Savran, siyasi hareketlerin içine düştüğü okuyucuda düş kırıklığı yaratacak tablonun Latin Amerika kıtasından umudu kesmek için sebep olmayacağını, devrimci dönüşümün dinamiklerinin belirleyicilerinin siyasi hareketler değil toplumsal mücadeleler

olduğunu hatırlatıyor. Çünkü Latin Amerika'da yaşananlardan doğru derslerin çıkarılması Türkiye'de sol mücadelenin stratejilerinin doğru belirlenmesinde önemlidir.

BİRİNCİ KISIM

GİRİŞ

Türkiye'den Latin Amerika'ya Bakmak: Tarihsel Arka plan

Aylin Topal

Latin Amerika ülkeleri arasındaki dilsel, ekonomik, siyasal ve kültürel yakınlıklar, kıtanın ortak tarihsel deneyimlerinin birikimi ve mirasıdır. Bu ortak tarihsel deneyim ve yakınlık sayesindedir ki, Latin Amerika ülkelerinden birindeki toplumsal hareketler, siyasi partiler ve hükümetler bir başka Latin Amerika ülkesinde olup bitenlerden çok etkilenirler; tarihin değişik aşamalarında bu ülkelerin konjonktürel gelişmeleri büyük ölçüde birbirine bağlı olmuştur. Bu bölüm, sonraki bölümlerde tek tek ele alınacak olan ülkelerin nasıl bir tarihsel geçmişten bugün yaşanan siyasi konjonktüre geldiklerine ışık tutabilmek amacıyla tarihsel arka plan bilgisi sağlamayı amaçlıyor. Latin Amerika ülkelerinin tarihin her aşamasında benzer dönüşüm dinamiklerinin etkisi altında kaldığını gösterebilmek amacıyla sermaye birikim modellerini ve krizleri temel alan bir dönemleme yapılacaktır. Elbette küresel ekonominin krizleri her ülkenin kendi iç dinamiklerinin süzgecinden geçerek aktörlerin farklı ittifakları ve mücadeleleri sonucu şekillenmiştir. Hiçbir sermaye birikim modeli doğası gereği baştan sona kurgulanamazlar ve tek bir yöne evrilmezler. Süreç içinde farklı mücadelerle ve direnişlerle karşılaşıp farklı biçimler alırlar. Bu sebeple yapılan dönemleme

bazı ülkelerin deneyimleri ile tam olarak örtüşmeyebilir, hatta bir dönemin hâkim dinamiklerinden çok farklı özellikler taşıyan rejimlere rastlamak mümkündür. Ancak bu giriş yazısında analitik bir çerçeve sunabilmek amacıyla hakim sermaye birikim stratejilerinin ve bu stratejilerin olanaklı kıldığı siyasi yapılanmaların tanımlayıcı özellikleri vurgulanacaktır.

Bu bölümde Latin Amerika ülkelerinin ortak tarihi ile Türkiye tarihi arasındaki paralelliklerin altını çizerek, coğrafi olarak bize uzak bu ülkelerde yaşanan gelişmeleri anlamanın, Türkiye'de yaşanan süreçlerin daha iyi anlaşılmasında faydalı olacağını göstermeyi de amaçlıyorum. Akademi içinde veya dışında sıkça karşılaşılan "biz bize benzeriz" yaklaşımı Türkiye'yi diğer ülkeler ile karşılaştırmanın verimli olmayacağını, Türkiye'nin tarihsel gelişiminin kendine has özellikleri olduğunu iddia eder. Burada ise, söz konusu iddiaya karşı, tarihsel materyalist bir analizle kapitalizmin ulusal yalıtılmışlığı aşarak, farklı ülkelerde paralel süreçleri tetiklediği ve farklı ülkelerin halklarının kaderlerini birbirine sıkı sıkıya bağladığı gösterilmeye çalışılıyor. Ancak Türkiye ve Latin Amerika ülkeleri arasındaki karşılaştırmayı yaparken amacım birebir ayniyetler kurmak değil, paralellikleri göstermektir. Latin Amerika'nın farklı ülkelerinde yaşanan süreçler Türkiye'den binlerce kilometre uzaktaki bir coğrafyada yaşanan gelişmeler olarak görülmemeli, Türkiye'de de konjonktürün paralel süreçlere doğru evrilebileceği ihtimali göz ardı edilmemelidir.

Sömürgecilik Mirası

Latin Amerika kıtasının ortak geçmişinin merkezinde sömürgecilik tarihi vardır. Avrupalı sömürgeciler bugünün Latin Amerika'sını bulduklarında bu yeni dünyada üç büyük uygarlık hâkimdi: Mayalar, Aztekler ve İnkalar. Kıtanın -başta altın ve gümüş olmak üzere- doğal zenginlikleri İspanyolların kıtayı sömürgeleri altına alma iştahını kabarttı. Öncü İspanyol işgalciler Hernán Cortés, Francisco Pizarro ve diğerlerinin 1400'lerin

sonlarında kıtaya gelişleri ile bu medeniyetler vahşice ve yağmacı yollarla yıkıldı. Kıtanın özellikle kıyı bölgeleri İspanya'nın hakimiyeti altına girerken,1494 yılında İspanya ve Portekiz arasında yapılan antlaşma ile Güney Amerika'nın doğu yarısı –bugünkü Brezilya toprakları- Portekiz sömürgesine verildi. Bu istila ile başlayan yaklaşık 300 yıllık sömürgecilik tarihi, Latin Amerika ülkelerinin demografik, idari ve kültürel yapısını anlamak bakımından önemlidir.

Latin Amerika ülkelerinin günümüzdeki demografik özellikleri büyük ölçüde sömürge döneminde şekillendi. İspanyol sömürgeciler milyonlarca yerliyi öldürüp, sağ kalanları köleleştirdiler. Yerli nüfusunun kıyımıyla ortaya çıkan işgücü kaybı Afrika'daki İngiliz ve Fransız sömürgelerinden getirilen milyonlarca siyah köle ile telafi edildi. Benzer bir sonuç, başka bir nedenle Portekiz sömürgeleri için de gerçekleşti: bugünkü Brezilya topraklarında, diğer bölgelerdeki kadar yerleşik İnka veya Aztek uygarlıkları olmadığından Portekiz Krallığı güçlü bir yerli halk isyanı ile karşı karşıya kalmadı. Öte yandan bölgenin sömürülecek tek ekonomik zenginliği olan şeker kamışı üretimi için yeterli işgücü olmadığından, sömürgeci idare Afrika'dan köle ticareti yapmak durumunda kaldı (Glade, 1996). Bugünkü Latin Amerika nüfusu, İnka ve Maya yerlileri, İspanyol, Portekiz ve Afrikalı grupların etnik özelliklerinin bir melezidir; kıta nüfusunun çoğunluğunu, Avrupa'da doğmuş sömürgecilerin (*peninsular*), yerli kadınlardan olan melez çocuklarının (*criollo)* soyundan gelen *mestizo*lar oluşturur.

Sömürgecilerin yerli halkları kontrol etme stratejileri Latin Amerika'nın toplumsal yapısını ve iktidar ilişkilerini köklü biçimde dönüştürdü. İspanyollar, kıtanın doğal kaynaklarını Avrupa'ya etkin bir biçimde taşıyabilmek için merkezi bir iktidar kurdular. Bu süreçte, yerli halkların daha iyi kontrol edilebilmesi, merkezi iktidarın ulaşamadığı bölgelerdeki ayaklanmaların bastırılması ve emek gücünün düzenlenmesine yönelik olarak yerli halkların yerel liderlerini kendi yanlarına çektiler. Bu yerli

işbirlikçi yerel yöneticilere *cacique* adı verilir. *Caciqueler* birçok durumda, yerli hukuku ve gelenekleri ile yönettikleri, merkezi iktidardan bağımsız bir idare alanı oluşturmayı başardılar. 300 yıl kadar büyük bir tehlike ile karşı karşıya kalmayan bu kontrol sistemi, İspanya kralının (Brezilya'da Portekiz kralı) en tepesinde olduğu merkezi bir bürokratik yapı altında, *caciquelerin* mutlak idaresine tabi de olsa, yerli halkların hukuk ve geleneklerini korumayı başardığı yerel yönetimleri ve yerel meclisleri (*cabildo*) ortaya çıkardı. Latin Amerika ülkelerinde devlet kurumlarının merkezi yapısı ve halkın yerel yönetimlerde ve *cabildo*larda örgütlenmesi sömürgecilik tarihinin bir mirası olarak görülebilir.

Caciquelerin yanı sıra *criollolar* da zamanla yerli halkların ortak kullandıkları topraklarını (*ejido*) çitleyip üzerinde büyük çiftlikler (*hacienda*) kurdular. Diğer yandan *criollolar* özellikle madencilik ve ticaret gibi ekonominin anahtar sektörlerini kontrolleri altına aldılar. İspanya ve Portekiz krallıkları, merkezi üst düzey bürokratik görevlere *criollo*ları değil *peninsular*ları getirirken, *criollolar*, 17. yüzyılın sonuna doğru, özellikle yerel ve bölgesel hükümetlerde ve *cabildo*larda siyasi kadroları ele geçirmeyi başardılar. Ancak hem ekonomik hem de politik iktidarı yavaş yavaş ele geçiren *criollo*ların *peninsular*lara karşı yürüttüğü iktidar mücadelesi, İspanya ve Portekiz krallıklarının zayıflaması ile birlikte bağımsızlık savaşlarını tetikledi. *Criollolar*, *caciqueler* ile işbirliği içinde, yerli halkları sömürgecilere karşı ayaklanmaları için örgütlediler ve onlara önderlik ettiler.

Bağımsızlık Savaşları ve Bolivarcılık

Bağımsızlık savaşları dönemi, Latin Amerika kıtasının bugünkü siyasi haritasının ana hatlarıyla şekillendiği tarihsel dönemece denk gelir. Napolyon Bonapart'ın ordularının önce Portekiz'i (1807) sonra İspanya'yı (1808) işgaliyle birlikle *criollolar* -bağımsızlık savaşlarının askeri *criollo* liderlerine *caudillo* adı verilir- sömürgeci kuvvetlere karşı ayaklandılar; *cabildo*lar teker

teker sömürgeci krallıkları tanımadıklarını ilan ettiler. Kıtanın halkları 1800'lerin ilk çeyreğinde seferber olup, kanlı mücadelelerin ardından 1830'lu yıllarda arka arkaya bağımsızlıklarını kazandılar.

Bağımsızlık savaşlarının en önemli mirası Bolivarcılıktır. Kendisi de bir *criollo* olan Simon Bolivar (1783-1830), bu savaşlarda gösterdiği kahramanlıkla kıtanın bağımsızlık sembolü olmuştur. Bolivar'a göre, kıtanın Avrupa'ya karşı koyabilmesinin tek yolu, kıta üzerinde büyük ve güçlü ülkeler kurulması ve bu ülkelerin Avrupalılara karşı birlikte hareket etmeleridir. Bolivar bu ideal uğruna, bağımsızlık mücadeleleri sırasında bugünkü Peru, Bolivya, Ekvador, Kolombia, Panama ve Venezüella toprakları üzerinde *Gran Colombia* (Büyük Kolombia) ülkesinin kurulması için savaştı. Fakat bölgesel bağımsızlık önderleri arasındaki iktidar kavgaları *Gran Colombia*'nın kurulmasını engelledi.

Bolivarcılık, Latin Amerika ülkelerinin, sömürgeciliğe/emperyalizme karşı ortak bir cephe olarak mücadele etmek zorunda olduklarını öğütleyen bir ideolojidir; bağımsızlık sonrasında, işçi ve köylü sınıfların anti-emperyalizm ekseninde birleşip örgütlenmelerinin arkasındaki gelenektir. Türkiye'de ise Milli Mücadele yıllarında, farklı etnik bileşenler birbirlerine karşı kışkırtılmış ve milliyetçilik, söz konusu dönemi karakterize eden asli ideoloji olmuştur; zaman içinde, İstiklal Savaşı mirası milliyetçi ideolojiyle eklemlenmiştir. Elbette Bolivarcılık ve Kemalizm arasında, benzer bir tarihsel konjonktür içinde şekillenmelerinden kaynaklanan yakınlıklar bulmak mümkündür. Fakat Kemalizm Türk etnik unsurun politik ve ideolojik savunucusudur ve Kemalist sol –son dönemde daha belirgin biçimde görülüyor ki– milliyetçi gruplarla açık veya üstü örtük işbirliği içindedir. Dolayısıyla, Kemalizmin ulusal kalkınmacılık ve halkçılık ilkeleri vurgulanarak yapılan Bolivarcılık benzetmesi, Kemalist ideolojinin milliyetçi tonunu ve zaman içindeki evrimini göz ardı eder.

Sömürgeciliğin Sonu, Sömürünün Sonu mu?

Bolivar'ın bağımsızlık idealinin ekonomik uzantısı, kıtanın zengin doğal kaynakları üzerindeki yabancı tekellerin egemenliğinin sona erdirilip kaynakların kamulaştırılması oldu. Fakat sömürgeciliğin sona ermesi ülke ekonomilerinin ve doğal kaynaklarının yabancı sermayeden bağımsızlaşması anlamına gelmedi. İngiltere, Avrupa'daki etki alanını güçlendirmek amacıyla Latin Amerika ülkelerinin bağımsızlık mücadelelerinde onlara destek oldu. Bağımsızlıklarını kazanan ülkeler kendi hakim sınıflarının ve İngiltere finans sermayesinin çıkarları doğrultusunda ekonomik liberalizm ideallerini takip ederek bu kez serbest ticaret yoluyla kapitalist ekonomiye bağımlı hale geldiler. Latin Amerika hükümetlerinin dış borçlanma bağımlılığı da aynı dönemde başlar. Ulusal ekonomilerini dış borçlanma ile destekleme yoluna giden hükümetler –özellikle Şili, Arjantin, Peru ve Meksika– İngiltere finans piyasasının ilk sıradaki müşterileri oldular.

Latin Amerika ülkelerinin ekonomileri tarıma ve ham madde ihracatına dayanıyordu. 19. yüzyılın sonuna doğru sanayileşen Avrupa'nın, tarım ürünlerine ve ham maddelere olan talebi artarken, Birinci Dünya Savaşı'nın ertesinde bu talep tümüyle Latin Amerika'dan karşılanır hale geldi. Latin Amerika ülkelerindeki hükümetleri harekete geçiren hakim sınıflar, verimlilik ve ölçek ekonomisi ilkelerine dayanarak kapitalist işletmelerin *ejidolardan* üstün olduğu iddia ettiler. Tarımsal üretimi ve ihracatı artırarak Avrupa'dan gelen talebi karşılamak için hükümetler, yerli halkların elinde kalan *ejido*ların, zengin *crillo*ların mülkiyetinde toplanmasını sağladılar. Bu yıllarda, bir yandan tarım mallarını ve diğer ham maddeleri Avrupa pazarlarına ulaştıran yerel bir ticaret burjuvazisi gelişirken, diğer yandan, Latin Amerika'nın birçok ülkesinde maden işletmeleri, demir yolları ve diğer doğal kaynaklar İngiliz ve Kuzey Amerika şirketlerinin yönetimi ve işletimine verildi.

Özellikle 1917-1927 arası, Latin Amerika'nın birçok ülkesinde işçi mücadelesinin güçlendiği yıllardır. Topraksız kalan

tarım emekçileri şehirlere göçüp esnaf ve zanaatkâr olarak atölyelerde, küçük sanayi işletmelerinde -örneğin tekstil-, yabancı sermayeye ait maden ocaklarında, demiryolu inşaatlarında ve tersanelerde çalışmaya başladılar. 1917 Bolşevik Devrimi'nin de etkisiyle yükselen anarşist ve sendikalist hareketler ile maden işçileri önderliğinde örgütlenen kitlesel eylemler ve genel grevler, Latin Amerika başkentlerini sarsmaya başladı. Benzer bir süreç Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında, az topraklı köylülerin aynı zamanda ocaklarda, demiryollarında ve limanlarda çalışmaya başlaması ile yaşandı.* 1908 sonrasında artan demiryolu ve maden işçilerinin eylemlilikleri Ekim Devrimi'nin de etkisi ile devam etti.

Bağımsızlığın kazanılmasının hemen ertesinde hiçbir sınıf veya fraksiyon kitlesel hareketler üzerinde hegemonyasını kurabilecek bir güce sahip değildi. İktidarın merkezileşmesi zaman aldı. Bu sürece damgasını vuran gelişme, bağımsızlık savaşının *criollo* liderleri *caudillo*ların bölgesel düzeydeki mücadeleleri oldu. *Caudillo*lar askeri ve idari alandaki iktidar alanları için savaşırken, ekonomi 1900'lerin başına kadar *criollo* oligarkların, tacirlerin ve yabancı sermayenin kontrolündeki bölgesel pazarlar üzerinden işledi. Bu dönemdeki bölgesel iktidar mücadeleleri, ülkelerin askeri bürokrasilerinin güçlenmesine neden oldu. *Caudillo*lar farklı grupları kontrolleri altında tutabilmek için *mestizo*lardan oluşan büyük ordular kurdular ve özellikle Arjantin, Venezüella, Meksika, Brezilya ve Şili'de çıkan karmaşa ordular tarafından bastırıldı. Sonraki bölümlerde daha net göreceğimiz gibi ekonomik iktidarı elinde tutan sınıfların ordu ile işbirliği içinde, işçi ve köylüleri zapt-u-rapt altına almasına bağımsızlık sonrasında da sık sık rastlanacaktır.

Bu dönemde hiçbir sınıfın hegemonyasını kuracak güçte olmadığı ve işçi sınıfının giderek güç kazandığı bir ortamda, ekonomik iktidar sahibi sınıflar merkezi devlet yapısına dayalı bir siyasi ittifak kurdular. Bu ittifak birçok ülkede -Meksika başta

* 1848-1922 işçi sınıfının bilançosu için bkz. Aytekin (2006).

olmak üzere, Venezüella, Peru, Brezilya ve Arjantin- çoğunlukla ordu kökenli otoriter liderlerin başa geçmesinin nedeni olarak gösterilebilir. 1900-1930 yılları arasında hem ulusal ekonomi hem siyasi iktidar hızla merkezileşti. Özellikle büyük toprak sahipleri ve askeri bürokrasinin üst kademeleri, zamanla merkezdeki devlet kadrolarını ele geçirip yerel iktidarı, *caciqueler* ve *caudillolar* aracılığıyla kontrol altına aldılar. Bununla birlikte bir devlet burjuvazisi oluşmaya başladı.

Latin Amerika'nın işçi ve köylü sınıfları için sömürgeciliğin sonu, sömürünün sonu olmadı. Bağımsızlık savaşlarının kazanılmasıyla ne Brezilya'da ne de eski İspanya sömürgelerinde en fakir sınıfların hayatlarında bir iyileşme yaşandı. Öyle ki, kölelik bile, Küba ve Porto Riko dışında hiçbir ülkede 1850'lere kadar kaldırılmadı. Bu bakımdan, bağımsızlık ertesi, ekonomik ve politik iktidar sahiplerinin değiştiği, ancak emeğin sömürüsünün aynı kaldığı bir dönemdir. Örneğin Brezilya halkının, Portekiz krallığından bağımsızlığını kazanması ile Brezilya'daki sömürgecilerle Portekiz krallığı arasındaki ilişkiler sona erdi. Fakat hemen ardından 1889'a kadar iktidarda kalacak bağımsız bir monarşi kuruldu. Kıtanın diğer ülkelerinde de emperyalist sermaye ile işbirliği içindeki ticaret burjuvazisinin ve büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını koruyan despotik liderler iktidara geldiler. Sonuçta, bu ittifaklar iktidarı İspanya ve Portekiz krallıklarından devralmış oldular.

Kapitalizmin Büyük Buhranı ve İthal İkamecilik

1930 Büyük Buhranı kapitalist ekonomiye tarım ve ham madde ihracatı ile eklemlenen Latin Amerika ülkelerinin ekonomilerinde derin bir kriz yarattı. Daha sonra İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde, düşen ihracat gelirleri nedeniyle iç pazara dönük kalkınma stratejileri önem kazandı. Yaşanan ekonomik bunalımların sonucunda serbest ticaret ve liberalizm yanlısı ticaret burju-

vazisi ve büyük toprak sahiplerinin hegemonyası zayıfladı. Diğer yandan ekonomik bağımsızlık ve ulusal ekonominin güçlenmesini savunan ulusalcı sanayi burjuvazisi ve sanayi işçileri güçlendi. Kapitalizmin bu yapısal krizini takiben değişen güç dinamiklerinin etkisi ile 1930'lardan 1970'lere kadar uzanan dönemde devletin ekonomik alana olan müdahaleleri ithal ikameci sanayileşme politikaları çerçevesinde şekillendi. Ana hatları Birleşmiş Milletler girişimi ile Şili'nin başkenti Santiago'da kurulan Latin Amerika Ekonomik Komisyonu (CEPAL) tarafından belirlenen ve sanayi sermayesi birikimine dayalı ithal ikameci sanayileşme modeli, ülkelerin sanayi burjuvazisi tarafından hemen benimsendi. Devletin sermaye birikiminde oynadığı merkezi rolden dolayı bu modeli "devlet kapitalizmi" olarak da nitelemek mümkündür.

Kendi içlerinde önemli farklılıklar olsa da bu dönemde iktidara gelen hareketlerin ortak özellikleri kullandıkları anti-emperyalist retorik ve sınıflar arası çelişkilerin uzlaştırılması amacıyla işçi sınıfının bağımsız örgütlenmesini ve mobilizasyonunu engelleyen stratejilerdir (Yalman, 1985). Brezilya'daki Getúlio Vargas (1930-1964), Meksika'daki Lázaro Cárdenas (1934-40), ve Arjantin'deki Juan Perón (1946-1955) rejimleri başta olmak üzere Bolivya, Venezüella, Şili, Peru, Guatemala, El Salvador, Kolombia, Küba ve Honduras'da da askeri ve sivil iktidarlar ithal ikameci politikaları benimsediler. Literatürde bu hükümetleri tanımlamak için "popülist" sıfatı kullanılmaktadır (Collier ve Collier, 1991).*

Anti-emperyalist retorik kullanan bu hükümetlerin ekonomi politikaları hakkındaki külliyat daha çok ekonominin millileştirilmesine vurgu yapar. İç pazara yönelik üretim yapan sermaye çevrelerinin yatırımlarının büyük kısmının kamu kesimi tarafından finanse edilmesi ve yabancı rekabetten korunmuş bir pi-

* Popülist rejimler ile ithal ikameci sanayileşme politikaları arasındaki ilişkilerin tartışıldığı Türkçe çalışmalar için bkz. Boratav (1983) ve Gülalp (1983). Popülizmin bir "dönemleme aracı" olarak kullanılmasının eleştirisi üzerine kapsamlı bir çalışma için Bkz. Yalman (1985).

yasa tesisi ile sermaye birikiminin yetersizliğini gidermeye yönelik devlet müdahaleleri ithal ikameci sanayileşme politikalarının tanımlayıcı özellikleridir. Bu dönemde birçok Latin Amerika ülkesi ulusal ekonomilerinin yabancı sermaye kontrolünden görece bağımsızlaşması yolunda kamulaştırma politikaları uygulamışlardır. Bu bakımdan en önemli örnek, Meksika'da Lázaro Cárdenas hükümetinin ülkenin petrol kaynaklarını İngiliz şirketlerinin kontrolünden alıp kamulaştırmasıdır (Odman, 2007). Ancak Meksika ve diğer ülkelere ilişkin veriler gösteriyor ki, tüm millileştirme politikalarına rağmen ithal ikamecilik döneminde, Latin Amerika ekonomilerinin makine ve ekipman ithalatı ve teknoloji yatırımları ile Avrupa, ABD şirketlerine bağımlılıkları devam etmiştir.

Hükümetler, toplumsal sınıflarla olan ilişkilerini devlet güdümdeki temsil mekanizmaları ile düzenlerler. Bu bakımdan popülizm ve korporatizm birlikte düşünülen kavramlar olmuşlardır. Korporatizm genel anlamıyla toplumsal sınıfların ve özellikle sanayi kesimi çalışanlarının çıkarlarının temsilinin devlet güdümünde kurulan örgütler aracılığıyla gerçekleştirildiği politik bir düzenlemedir. Korporatizm sıklıkla yine 1930'lara rastlayan İtalyan faşizmi ile eşleştirilse de benzer biçimde Latin Amerika'nın ithal ikameci dönemin'de devlet, sınıflar arası uzlaşmada aracı rolünü üstlenir. Bu bağlamda korporatizm, kapitalist sanayileşmenin başarılabilmesi için toplumsal sınıfların tüm faaliyetlerinin amacını ulusal dayanışma ve ortak çıkara indirgeyerek, sınıf mücadelesini dışlayan bir siyasi düzenlemedir. Bu rejimler kendilerini "halkçı" olarak tanımlayan liderler aracılığıyla işçi ve emekçi sınıfların rızasını kazanırken ve diğer yandan ordunun zımni baskısı rejimin istikrarını korumada merkezi bir rol oynar.

Yine de bu dönemin politikalarının sanayi kesimi çalışanlarının siyasal katılımlarının ve karar alma süreçlerine etkilerinin artırıldığı ve bu yolla işçi sınıfının örgütlenmesi için uygun bir ortam sağladığı iddiaları yaygındır. Korporatist örgütlerde

aktif rol oynayan sanayi işçilerinin ve devlet memurların imtiyazlı konumlarını kullanarak önemli kazanımlar elde etmiş oldukları tezine sıkça rastlanır. Bu teze karşılık, ancak sosyalist hareketin ve işçi örgütlerinin popülist partilerin tekeline girmedikleri durumlarda emekçi sınıfların bazı kazanımlar elde edebileceğini öne sürebiliriz. Örneğin Şili'de, bu dönemde siyasi iktidarlar işçi örgütlerine ve sosyalist partilere sınırlı da olsa bir temsil hakkı sağlamışlardır. Ancak önemli olan nokta şudur: ithal ikameci dönem öncesinde işçi sendikaları ve Salvador Allende'nin de içinde yer aldığı sosyalist gruplar, 1933'de kurdukları Şili Sosyalist Partisi ile hükümetler üzerindeki baskılarını arttırdılar. Popülist aday Aguirre Cerda'nın kazandığı 1938 seçimlerinde Şili Sosyalist Partisi'nin kurduğu "Halk Cephesi" de kendi başkan adayının seçilmesi için örgütlendi. Seçimleri Aguirre Cerda (1938-1941) kazanmasına rağmen bu yeni başkan güçlenen işçi hareketiyle işbirliği yapabilmek için birçok Sosyalist ve Komünist Parti üyesine kadrolarında yer verdi. Sözgelimi Salvador Allende'yi sağlık bakanı olarak görevlendirdi. Bu dönemde güçlenen Sosyalist Parti, 1970 yılında Allende önderliğinde iktidara geldi. Bu örnekten hareketle, popülist rejimin Şili'de işçi hareketi ve sosyalist grupların örgütlenmesine uygun bir ortam sağladığı söylenebilir. Fakat Allende'nin ifadesi ile popülizm ile sosyalist hareket arasında bu stratejik ortaklığın ötesinde daha köklü bir eklemlenme ve özdeşleşme hiçbir zaman olmamıştır (Allende, 1973). Diğer ülkelerde ise, popülist olarak nitelenen partilerin, tüm işçi örgütlerini doğrudan kontrolleri altında tutmaları, sistem karşıtı muhalefetin güçlenmesinin önünü baştan tıkamıştır.

İthal ikameci politikaların özellikle 1930-1960 yılları arasında sanayileşme ve büyüme üzerinde başarılı sonuçları olduğu kabul edilir. Özellikle Meksika, Arjantin ve Brezilya bu dönemde en çok büyüyen ekonomiler olarak gösterilirler. Yüksek büyüme hızlarının gerçekleştiği dönemlerde çalışanların baskısı ile karşı karşı kalındığında reel ücretlerin artmasını sağlayan politikala-

rın uygulanması olanaklıdır. Fakat reel ücretlerdeki artış uygulanan polikaların gelir dengesizliği üzerine etkisine ilişkin bir şey söylemez. Nitekim, ithal ikameci dönemde iç pazara yönelik üretim yapan sanayi burjuvazisi ve yabancı yatırımcılar, devlet desteklerinin yegane alıcısı ve bu dönemin iktisat ve maliye politikalarının mutlak kazananları olurken, sınıflar arası eşitsizliklerin azaldığına ilişkin bir veri yoktur. Bu, dönemin ekonomi politikalarının emekçi sınıfların çıkarını gözeten değil, kapitalist sermaye birikimi sürecine hizmet eden politikalar olduğunu ortaya koyar.

Özetle, kapitalist gelişmeye paralel biçimde nicelik ve nitelik olarak gitgide güçlenen sınıf mücadelesi karşısında sanayi burjuvazisi ve çıkarları geleneksel ihracat ürünlerine dayalı oligarşi, işçi sınıfını gerçek bir müttefik olarak değil, rejimin istikrarına tehdit oluşturabilecek bir tehlike olarak görmüşlerdir. Artan biçimde sermaye birikim sürecine katılan devletler, bir yandan, 1900'lerin başından beri şehirlerde merkezi bir aktör olmaya başlayan işçi sınıfını korporatist mekanizmalar aracılığı ile sistem içine çekerken, diğer yandan ücretlerdeki ve sağlık, eğitim ve sosyal sigorta gibi kamu harcamalarındaki artışlar ile işçi mücadelesinin derinleşmesini engellemişlerdir.

Büyük Buhran ertesinde ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda Türkiye'de de paralel deneyimler yaşandığını söylemek mümkündür. Türkiye'de sanayi sermayesi birikimine geçiş 1930'larda Kemalizmin "devletçilik" ilkesinin uygulanması ile yaşanmıştır. İki dünya savaşı arası dönemde işçi ve köylüler baskı altında tutularak sanayi kapitalizmine geçişin ilk ciddi adımları atıldı (Savran, 1992: 71). Savaş sonrasında sanayileşmenin etkisiyle (traktörlerin ve yeni sulama tekniklerinin kullanılmaya başlaması gibi) tarımsal üretimde mekanizasyona geçilmesi ile birlikte kırsaldan kentlere göçler yaşandı. Buna mukabil hem tarım sektörü emekçilerini hem de nicelik olarak büyüyen işçi sınıfını devlet tekelinde örgütleme gerekliliği 1950 sonrasında belirginleşti. Bu amaçla 1952'de TÜRK-İŞ kuruldu. Diğer yandan

köylülerin devlete bağımlı kılınması için tarım ürünlerine yönelik destekleme politikaları uygulanmaya başlandı. Bu devlet güdümlü örgütlenmenin yanı sıra, 1946-1953 yılları arası hızlı bir büyüme sürecini kapsadığından işçilerin ve emekçilerin reel gelir düzeylerinde artış yaşanması, sınıfsal bakımdan tarafsız "devlet baba" retoriğini güçlendirdi.

Latin Amerika'da olduğu gibi CHP rejiminde de ordu istikrarı sağlayan asli unsurdu. 1945 sonrasında büyük toprak sahipleri ve ticaret burjuvazisinin çıkarları ile güçlenmekte olan sanayi burjuvazisinin çıkarlarının çatışmasının ve CHP ile ayrışmalarının siyasi yansıması 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi oldu (Boratav, 1982).* 27 Mayıs 1960 darbesi belli bir iktisat politikası projesi olmayan Demokrat Parti'nin ithal ikameci politikalardan sapmasını engellemek amacıyla iktidarı yeniden CHP'ye devretti. Sıklıkla 1960 darbesi'nin "demokratik" bir darbe olduğu, cuntanın hazırladığı 1960 Anayasası'nın ülkeye "bir beden bol gelen" bir demokrasi getirdiği iddia edilir. Latin Amerika'da ithal ikameci politikaların ve popülist rejimlerin bazı sol grupların da dahil olduğu kesimlerce özlemle anılması gibi Türkiye'de de açıkça otoriter olan ve devlet kapitalizminin uygulayıcısı olan CHP rejiminin ve 1960 darbesi'nin halkçı olarak hatırlanması tesadüf değildir.

Popülizmi daha çok bölüşüm politikalarına referansla tanımlayan Boratav'a göre, Türkiye'de popülizm ancak 1962-1976 arasında "olgunluk" dönemine erişmiştir (Boratav, 1983). Popülist bölüşüm politikaları ile sanayi sermayesi başta olmak üzere büyük toprak sahipleri, ticaret sermayesinden mürekkep egemen güçler bloğunun uzun dönemli çıkarları ile işçi ve köylü sınıflarının kısa dönemli çıkarları arasında belli bir uzlaşma sağlanmış oldu (Boratav, 2003: 123).

---

* Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun bu sürece etkisine ilişkin bir çalışma için bkz. Keyder ve Pamuk 1985.

Ekonomik Kriz, Askeri Darbeler ve Neoliberalizm

1960-1970 yılları arası dünya kapitalizminin durgunluk yıllarıdır. 1960'lı yıllardan itibaren ve özellikle 1970'li yıllarda, tüm Latin Amerika ülkelerinde ithal ikameci stratejilerin karşılaştığı tıkanma, yüksek enflasyon oranları, bütçe açıkları, dış borç geri ödeme problemleri, döviz, üretim ve yatırım darboğazları olarak kendisini gösterdi. Ülke ekonomilerinin hammadde ihracatına ve buna mukabil teknoloji, makine ve ekipman ithalatına bağımlılığı ve bu iki kalem arasındaki katma değer farkı, ticaret açıklarının zamanla artmasına neden oldu. Ticaret açığını kapatmak için alınan yüksek faizli ve kısa vadeli krediler, müzmin ödemeler dengesi probleminin üzerine bir de dış borç yükünü ekledi. 1970'lerin sonralarında petrol fiyatlarının düşüşü ve buna bağlı olarak Avrupa ve Kuzey Amerika bankalarının güney ülkelerine sağladıkları finans kaynaklarının kuruması ile borç faizlerinin alınacak yeni kredilerle ödenmesi ihtimali de kalmayınca 1980'lerin başında Latin Amerika'da borç krizi patlak verdi (Frieden, 1992). Kapitalizmin içine girdiği yapısal krizi ulusal ekonomilerin dünya pazarlarına eklemlenmesini sağlayacak ekonomi politikaları ile çözmeyi amaçlayan neoliberal politikalar bu yıllarda şekillendi.

Ekonomik durgunluğun ardından gelen krizle beraber, sınıflar arası uzlaşmanın zemini zayıfladı ve sınıf mücadelesi hız kazandı. Latin Amerika'da kapitalizmin nispeten istikrarlı geçen 1930-1960 yılları arasındaki döneminde, görece yüksek düzeydeki sosyal hizmetler ve işçi ücretleri ile iyileşen yaşam şartları, durgunluk yıllarında iyice kötüye gitti ve toplumsal adaletsizlik belirgin bir hal aldı (Rouquie, 1986). Bununla birlikte, popülist hükümetlerin tüm sınıflara eşit mesafede durduğu ve sınıflar arası mutabakatın hakemi oldukları iddialarının asılsızlığının da ortaya çıkmasının ardından işçi sınıfı kitlesel biçimde örgütlenerek hükümetler üzerindeki baskılarını artırdılar.

Ekonomik durgunluğun etkisi ile hızlanan işçi mücadelesi-

nin en büyük başarısı Küba'da yaşandı. 1959'da Küba Devrimi ile işçi ve köylüler emperyalizme ve onun işbirlikçisi yerli burjuvaziye karşı büyük bir zafer kazandılar ve iktidara yükseldiler. Başka bir dünyanın mümkün olduğunu bir kez daha tüm dünyaya gösteren Kübalı devrimciler, diğer ülkelerin devrimcileriyle birlikte harekete geçerek emekçi sınıfları ve muhalefeti örgütlemeye başladılar.* 1960'ların ilk yıllarında tüm kıtada genel grevler sıklaştı.

İşçi ve emekçi sınıfların hükümetler üzerindeki baskılarının artması ile birlikte borç krizi yalnızca bir ekonomik krize değil, derin bir temsiliyet krizini de içeren bir hegemonya krizine doğru evrildi (Frieden, 1994). Küba Devriminin ardından hegemonya krizi ile karşı karşıya kalan diğer ülkelerin sanayi burjuvazisi ve diğer egemen sınıfları krize giren rejimi koruyabilmek için sırtlarını sivil iktidarlara ve bürokrasiye değil bu kez orduya dayadılar. Burjuvazinin ordu ile yaptığı bu işbirliği toplumsal muhalefetin ve sınıf hareketinin güçlenip devrimci bir sürecin başlaması ihtimaline karşı alınan bir önlemdi. Bu dönemde kıtanın pek çok ülkesinde emekçi sınıfların rızasına ve karar alma süreçlerine devlet güdümlü katılımına dayalı popülist rejimlerden, kaba kuvvete, baskıya ve dışlamaya dayalı otoriter rejimlere doğru bir geçiş yaşandı. Brezilya (1964-1989), Arjantin (1966-1983), Bolivya (1971-1984) ve Uruguay'da (1973-1985) askeri rejimler, işçi ve köylü hareketlerini kontrol altına alabilmek için baskıcı, hatta imhaya yönelik yöntemler kullandılar. Ordunun iktidara gelmediği diğer ülkelerde de, Meksika'da olduğu gibi, otoriter olarak tanımlanabilecek hükümet politikaları toplumsal muhalefetin güçlenmesini engelledi. Bu ülkelerde, sivil rejimi sona erdiren askeri ve otoriter rejimlerle mücadeleyi yalnızca örgütlü kır ve kent gerillaları sürdürebildiler.

Küba'nın ardından işçi sınıfının ikinci zaferi Şili'de yaşan-

* Küba devriminin Latin Amerika'nın diğer ülkelerindeki devrimci mücadeleler üzerine etkisine ilişkin kapsamlı bir analiz için bkz Raby (2007).

dıysa da, Richard Nixon hükümetinin emriyle Amerikan istihbarat servisi, CIA ve Şili'nin büyük sanayi sermayesi kısa bir süre sonra Latin Amerika kıtasının en kanlı askeri diktatörlüklerinden birini başa getirdi. 1970'de sol partilerin Halk Birliği (*Unidad Popular*) koalisyonunun lideri Salvador Allende ve hükümeti, bağımsız işçi mücadelesini güçlendirmek ve emekçi sınıflarını gözeten bir rejim kurmak üzere iktidara geldi. Bu amaçla hükümet, yerel ve bölgesel olarak güçlü gerilla örgütleriyle siyasi eşgüdüm sağladı. Ülkenin sermaye sınıflarına ağır darbeler indiren Allende hükümeti, büyük sanayicilerin ve ABD hükümetinin işbirliği ile devrildi. 11 Eylül 1973'de General Pinochet'nin emriyle, Allende'nin ofisinin bulunduğu hükümet binası savaş uçakları ile bombalanmaya başladı. Teslim olmak istemeyen Allende, Castro'nun kendisine armağan ettiği silahla ofisinde intihar etti. Riesco'nun bu derlemedeki yazısında vurguladığı gibi, Pinochet'nin iktidarda olduğu 17 yıl boyunca 3000'den fazla kişinin öldürülmesinden ve gözaltında kaybedilmesinden birinci derecede sorumlu olduğunun kanıtlanmasına rağmen, sonraki sivil yönetimler onu yargı önüne çıkarmadılar. Pinochet, 2006'da evinde eceliyle öldü.

Bu askeri darbe yalnızca bir siyasi rejim değişikliğine, bir başka deyişle devlet ile toplumsal sınıflar arasındaki ilişkilerin dönüşümüne işaret etmez; Pinochet cuntası aynı zamanda ekonomi politikalarının yeniden yapılanmasının ilk adımlarını attı. Cunta hükümetinin ekonomi politikaları "Chicago Oğlanları" olarak ünlenecek bir grup serbest piyasa ekonomisti tarafından şekillendirildi. Böylece, Latin Amerika'da neoliberal politikaların ilk uygulayıcısı Pinochet diktatörlüğü oldu (Silva, 1996). Diğer ülkelerde de toplumsal muhalefeti bastırmak için iktidara gelen askeri rejimler neoliberal politikaların uygulanmasını kolaylaştırıcı yapısal uyum programlarının ilk uygulayıcısı oldular.

Özetle gelişmiş kapitalist ülkeleri de etkileyen ve giderek küresel bir bunalıma doğru yönelen ekonomik durgunluğu aşmanın

yolunu ulusal piyasaların değişen biçimlerde uluslararası rekabete entegre olması olarak gören neoliberal birikim stratejisinin ilk aşaması, Latin Amerika'nın birçok ülkesinde namluların gölgesinde başladı.

Bu dönemin Türkiye'de yaşanan süreçlerle olan paralellikleri açıktır. Türkiye'de kapitalizmin duraklama döneminin etkisi ancak 1970'lerin sonuna doğru belirgin olarak hissedilmeye başladıysa da, 1960'lar sınıf mücadelesinin iyice hız kazandığı yıllar oldu. Sanayi burjuvazisi iktidar blokunun yönlendirici sınıfı olurken, diğer yandan işçi sınıfı da kitlesel grevler ve eylemlerle siyaset üzerindeki baskısını artırdı. 1967'de DİSK'in kurulmasından, sonra özellikle 1968-70 arasında, birçok eylem ve grev (15-16 Haziran 1970 işçi direnişi bu eylemlerin en büyüğü idi) devlet kontrolü dışında örgütlendi. 1960-1980 yılları arası işçi sınıfının örgütlü mücadelesi sermaye birikiminin çelişkilerinin daha da derinleşmesini sağladı.

1970'lerin sonuna doğru sermaye çevreleri nasıl bir ekonomik program değişikliği yapılması gerektiğine ilişkin önerilerini somutlaştırmaya başladılar. 1979 yılı başında TÜSİAD'ın düzenlediği "Türkiye Ekonomisi" konulu toplantıda Rahmi Koç, Türkiye'nin dışa açık bir ekonomik politika izlemesi gerektiğinin altını çizdi (*Hürriyet*, 28 Ocak 1979). Bu toplantıdan kısa bir süre sonra Süleyman Demirel'in Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal'a yeni bir ekonomik istikrar programı hazırlama görevi verildi.

Turgut Özal'ın IMF, OECD ve sermaye çevreleri ile ortak çalışması sonucu şekillenen "yapısal uyum" kararları 24 Ocak 1980'de kamu oyuna açıklandı ancak bu kararlar dönemin sivil iktidarları tarafından uygulanamadı. İktidar partileri, ücret politikalarına ve tarımsal ürünlerdeki taban fiyatlarına ciddi sınırlamalar getiren bu politikaların uygulanmasının oy oranlarına olumsuz etki etmesinden çekindiler. Diğer yandan orta vadede özelleştirmelerin ve kamu yatırımlarının kısıtlanması ile artacak işsizliğin mevcut toplumsal muhalefeti iyice arttıra-

cağı endişeleri güçlendi. Dolayısıyla hem seçim kaygısı olmayan hem de işçileri ve emekçileri bastıracak araçları olan bir rejime ihtiyaç vardı. İşte bu noktada sermaye bir kez daha yüzünü ordudan yana döndü. 12 Eylül 1980 darbesi, Latin Amerika'nın birçok ülkesinde olduğu gibi ilk neoliberalleşme politikalarını namluların gölgesinde başlattı. Vehbi Koç'un, 3 Ekim 1980'de Kenan Evren'e hitaben yazdığı ve darbenin ne kadar gerekli olduğunu vurguladığı mektubunu "emrinize amadeyim" sözleriyle bitirmesi manidardır.

Ekonomik ve Politik Liberalizasyon, Askeri Rejimlerden Sivil Topluma

1979'da İngiltere'de Margaret Thatcher ve 1981'de ABD'de Ronald Reagan hükümetlerinin iktidara gelmesi ile birlikte neoliberalizm, toplumsal yaşamın tüm alanlarını etkileyecek temel ideolojisi olan yeni sağın ana hatları belirmeye başladı. Yeni sağın en önemli unsurlarından biri "baskıcı" devlet karşısında "özgürleştirici" sivil toplumun güçlendirilmesini öğütleyen demokratikleşme söylemi oldu. Daha sonra bu söylemin hakimiyeti, 1990'lı yıllarda Doğu Avrupa'daki sosyalist cumhuriyetlerin ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü sürecinde yaşanan kapitalistleşmenin, demokratikleşme süreci olarak gösterilmesi ile birlikte pekişti. Bu yeni demokratikleşme söylemi "yeni dünya sisteminde" sınıf perspektifinden bakan her türlü toplumsal dönüşüm projesinin olanaksız olduğunu ilan ediyordu. "Tarihin sonu" tezleri ile birlikte liberal demokrasi insan doğasına en uygun rejim olarak sunuldu.

Merkezi Washington'da olan Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından dış borç geri ödeme sıkıntısı içindeki Latin Amerika ülkelerine 1980'lerden itibaren bir dizi yapısal uyum politikaları "tavsiye" edildi. Bu ekonomik yeniden yapılanma politikaları literatürde "Washington Uzlaşması" olarak bilinir. Bir anlamda neoliberal sermaye birikim stratejisi bu ulus-

lararası finans kurumları yoluyla Latin Amerika'ya ithal edilmiş oluyordu. Ancak değişim gerekliliği yalnızca söz konusu finans kurumları tarafından savunulmadı, yukarıda gösterildiği gibi ulusal düzeyde de "Washington Uzlaşmasını" destekleyen sermaye sınıfları vardı.

Diğer yandan ekonomik çıkarların siyasi alandaki temsili için, var olan mekanizmaların yeniden yapılandırılması gerekiyordu. Askeri rejimler altında toplumsal mücadeleler devam etti. Cuntaların siyasi istikrarı ve düzeni sağlama amacı ile yönetimi ele aldıkları söylemleri, geniş kitlelerin protestoları karşısında gücünü yitirmeye başladı. Bunun üzerine askeri rejimlerden sivil hükümetlere geçiş ve demokratikleşme gerekliliği güçlendi. Ancak demokrasinin sermaye için bir tehdit olmaktan çıkarılması gerekiyordu. Geçiş sürecini kontrol altına almak isteyen bazı sermaye fraksiyonları, askeri ve otoriter rejimlerin demokratik katılımı ve farklı çıkarların temsilini engellediğini öne sürerek, demokratikleşme reformları talep ettiler. Bu demokratikleşme sürecinin şekillendirilmesinde burjuvazinin rolü çok önemlidir (Frieden, 1992). Böylece, Latin Amerika burjuvazisi neoliberal programın ilk uygulayıcısı olan askeri diktatörlüklerden burjuva demokrasisine geçişi, neoliberal programı aksatmadan başarıyla gerçekleştirdi. Özellikle Şili, Arjantin, Brezilya ve Meksika'da yerli burjuvazi, demokratikleşmenin öncüsü oldu. 1980'lerin ikinci yarısından itibaren neoliberal politikalar sınırları önceki askeri ve otoriter rejimler tarafından dikkatlice çizilmiş çok partili rejimler içinde uygulandı (Green, 1995).

Bu süreçte, seçkinler arası olarak tanımlanan uzun pazarlıklar sonucu askeri diktatörlükler yerlerini sivil rejimlere bırakırlarken -Arjantin (1983), Uruguay (1985), Brezilya (1989) ve Şili (1990)- Meksika gibi tek partinin iktidara sahip olduğu otoriter rejimlerde, merkezdeki muhalefet partilerine daha fazla söz hakkı tanınması için yasal düzenlemeler yapıldı. Şili'de, sivil rejime geçiş sürecinde iktidar, Pinochet cuntasından, cuntacıların yargı önüne çıkarılmamaları güvencesini veren "*Concertación*

de Partidos" adlı Sosyalist Parti-Hıristiyan Demokrat Parti koalisyonuna devredildi (Silva, 1996). Meksika'da ise, Álvarez'in bu derlemedeki yazısında belirttiği gibi, çok partili sistem için sağ muhalefet partisinin güçlenmesi ve "demokratik" rejime entegrasyonu sağlanırken, görece solda duran üçüncü parti "demokratikleşme" sürecinin dışında tutuldu.

Bu sivil toplumcu demokratikleşme söylemlerinin etkisiyle devrimci sosyalizm seçeneğinin yerini uzlaşmacı, demokratik ve reformcu bir sosyalizm anlayışı aldı. Bu değişim rüzgarlarının etkisiyle El Salvador, Guetemala ve Nikaragua gibi silahlı halk mücadeleleri temelinde gelişen devrimci süreçler, 1990'lı yıllarda zayıfladı (Çidamlı, 2006: 19).

Demokratikleşme süreçleri çeşitli sol grupların pozisyonlarında önemli kaymalara neden oldu. Arjantin'de bir zamanların devletçi Peronist partisinin lideri Menem iktidarı, artık devletçiliğin değil, neoliberal politikaların uygulayıcısı oluyordu. Brezilya ekonomisi, bağımlılık ekolünün sol kanadının önde gelen ismi Fernando Henrique Cardoso yönetiminde "küresel ekonomi"nin ayrılmaz parçası haline geldi.

İthal ikamecilik yıllarında, işçi sendikalarına fiyat ve ücret politikalarının belirlenmesinde sınırlı da olsa söz hakkı tanıyan ve devlet aracılığıyla yönlendirilen sınıflar arası uzlaşma zemini kurulmaya çalışıldı. Krizin ardından neoliberal politikalara geçiş sürecinde işçi ve emekçi sınıfların örgütlü mücadelesini bastırmak amacıyla bu sınıfların bütünüyle siyasetten dışlanması yoluna gidildi. 1990'lı yıllardaki hakim strateji, sendikal mücadelenin örgütlü sınıf mücadelesinin alanı olmaktan tamamen çıkarılıp etkisizleştirerek, farklı çıkarların temsil kaynağı olarak merkezine sivil toplum örgütlerinin konduğu yeni toplumsal hareketlerin kabul edilmesi oldu. Bölüşüm siyaseti ile kimlik siyaseti arasında zahiri bir ikilem yaratarak "sınıftan kaçış"ın* motoru olan sol liberal söylem sayesinde toplumsal hareketler ve sol partiler kimlik

* Sol liberal ve post-Marksist kuramlara getirilen bütüncül bir eleştiri için Bkz. Wood (2006).

ve tanınma siyasetine yöneldiler. Sınıf kategorisi, insan kimliğinin parçalı mahiyetini ihlal ettiği ve kişisel özgürlükleri sınırladığı gerekçesiyle tasfiye edildi.

21. yüzyılın komünist manifestosu olma iddiası ile çıkan *İmparatorluk* ve *Çokluk* kitaplarında sınıfın yerini "çokluk"un aldığını iddia eden Hartd ve Negri, çokluk'un bir merkezi olmayan emperyal dünya sisteminin her yere sinmiş iktidarını yıkabilecek tek devrimci özne olduğunu savunuyorlardı. Hardt ve Negri'nin çokluk'un gücünü ifşa ettiğini söyledikleri hareketlerden biri de Zapatista hareketidir. Kolektif özne olarak devrimci işçi sınıfın tasfiyesinin ne tür politik sonuçları olduğunu Zapatista hareketi örneğinde kısaca inceleyelim. Zapatista Hareketinin adını 1994'te neoliberal politikalara ve küreselleşmeye karşı yaptığı güçlü çıkışla birlikte duyduk. Fakat, zaman içinde hareketin kendi gücünü yitirmesine neden olan bir yola girdiğine tanık olduk. Yerli haklarının kimlik ve kültürlerinin tanınması için birçok platformda mücadele verilirken bu mücadeleler sınıf temelli bölüşüm mücadeleleri ile ilişkilenmediler. Yeni toplumsal hareketlerin ideolojik ve politik muğlaklığını içinde barındıran yerli halkların bu mücadeleleri kimi zaman kimlik siyasetini sınıf siyasetinin önüne koydu. Öyle ki temel çelişkinin sermaye-emek arasında olduğunu göz ardı eden Zapatista komutanları, Meksika yerli halklarının anayasal haklarının alınması için sermayenin sağ partileri ile bile işbirliği yaptılar. Sonuçta, bu partilerin görüşmelerde yüzüstü bırakıp eli boş gönderdiği Zapatista liderlerinin etki alanı son birkaç yıl öncesine kadar Chiapas'ın küçük bir bölgesi ile sınırlı kaldı. Sol liberaller çokluklara ve kimlik siyasetine methiye düzerken, sermaye giderek merkezileşip ve örgütlü hale geldi. Diğer yandan işçi sınıfı aynı hızla dağıtılıp örgütsüzleştirildi. Özetle, 1990'lar boyunca hakim olan sivil toplumculuk ve kimlik politikaları sınıf mücadelesini bölerek zayıflatma stratejilerinin başında gelir.

Türkiye'de de demokratikleşme ve sivil toplumculuk söylemlerinin 1980'lerin sonunda ve özellikle 1990'larda hakim ol-

duğunu söyleyebiliriz. 12 Eylül askeri cuntasından sivil rejime geçiş Şili'dekine benzer koşullar altında yaşandı. 24 Ocak kararlarını uygulama görevini üstlenerek neoliberalleşmeyi başlatan 12 Eylül Cuntası, 1983'te demokrasiye geçişin koşullarını titizlikle belirledi; kurulacak partilerin kurucu listeleri ordunun onayından geçti. Pinochet'nin sivil rejime geçildiğinde bir süre Genel Kurmay Başkanlığı'nda kalmasına benzer biçimde 1983 seçimlerinin ardından Kenan Evren yetkileri genişletilmiş bir Cumhurbaşkanlık görevini üstlendi. İktidarın bir bölümünü devralan Turgut Özal, neoliberal politikalara kalınan yerden devam etti. Askeri devlete karşı sivil toplumun güçlendirilmesinin demokratik bir rejimin tesisinde esas olduğu, bu dönemde Özal'ın en sık tekrarladığı söylemdi. Yasaklar bildirgesi niteliğindeki 1982 Anayasasının yasal ve kurumsal düzenlemeleri altında işlevsizleştirilen işçi sendikalarının yerini liberal sivil toplum kuruluşları aldı.

Neoliberal Yıkım ve Yoksullukla Mücadele

Sermayenin serbest dolaşımının önündeki engellerin tamamen kaldırılıp yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi ile birlikte hükümetlerin para piyasaları üzerindeki denetleyici rolü büyük ölçüde azaldı ve ulusal ekonomiler sermaye hareketlerine bağımlı hale getirildi. Sermayenin, sanayi yatırımları veya üretim faaliyetleri yerine son derece kârlı olan spekülatif para piyasalarına yönelmesi ile birlikte kapitalizmin kriz eğilimini güçlendirdiği farklı çevreler tarafından iddia ediliyor (Glick vd., 2001). Özellikle 90'lı yıllar boyunca Latin Amerika'nın ve diğer bölgelerdeki pek çok ülkenin ekonomik krizlerle sarsılması bu iddiaları doğruluyor. Latin Amerika'da yaşanan krizlerin en önemlileri 1990'deki Peru krizi, 1994'te Meksika'da başlayıp önce tüm kıtada ardından dünya piyasalarında etkisini hissedilen Tekila krizi, 1999'daki Brezilya krizi ve 2001'deki Arjantin krizidir.

Latin Amerika'da, neoliberal politikalar ardından yaşanan finansal krizlerin etkileri en ağır biçimde yoksul kesimler üzerinde hissedildi. Bu bağlamda, Latin Amerika gelir dağılımı eşitsizliklerinin en fazla olduğu coğrafya oldu. Dünya Bankası raporlarına göre, kıta genelinde en zengin yüzde 10'luk dilim GSYİH'nın yüzde 48'ini alırken, en fakir yüzde 20 yalnızca yüzde 3'ünü alıyor (De Ferranti vd., 2004). Kıta nüfusunun yüzde 39,8'i fakirlik, yüzde 15,4'ü mutlak fakirlik sınırında yaşıyor (ECLAC, 2006). Elbette, gelir dağılımını en çok etkileyen olgu, kamu sektörünün küçülmesi ve yabancı sermayenin para piyasalarına yönelmesi ile birlikte artan işsizlik, eksik istihdam ve enformel sektör istihdamıdır. Latin Amerika ülkelerinde ortalama işsizlik oranının yüzde 15 seviyelerine yükselmesinin yanı sıra, iş sahibi olanlar da her an işlerini kaybedebilecekleri ve yeniden iş bulamayacakları kaygısı ile düşük ücretler karşılığı çalışmaya gönüllü hale getirildiler (Green, 1996: 96).

Bu derlemede analiz edilecek halk isyanlarının, grevlerin ve toplumsal hareketlerin güçlenmesinin arkasındaki en önemli faktör kıtanın 1980'ler boyunca içinden geçtiği ekonomik ve politik yeniden yapılanma ve 1990'larda derinleşen krizlerdir. Ekonomik krizler ile birlikte işsizliğin boyutlarının ve gelir dağılımındaki eşitsizliklerin sürdürülemez hale gelmesi, neoliberalizm karşıtı toplumsal hareketlere hız kazandırdı. Ayrıca, istihdam politikaları, tarım desteklerinin düşürülmesi, yerli halkların kolektif kullandıkları tarım arazilerinin büyük toprak sahiplerine verilmesi ve özelleştirmeler yeni siyasi aktörler yarattı. Örneğin, işsiz emekçiler, topraksız köylüler, yerli halklar, lise öğrencileri farklı eylem stratejileri ile neoliberalizmle mücadele dinamiklerini güçlendirdiler. Artık, sosyalist bir alternatifin mümkün olduğu sesleri Latin Amerika'nın birçok ülkesinin sokaklarında duyuluyor.

Dünya Bankasının, 2000'li yıllarda sosyal risk yönetimi adı altında belirli hedef gruplarına yönelik sosyal koruma programları geliştirmeye başlaması, başta Latin Amerika olmak

üzere dünyanın birçok coğrafyasında yaşanan işçi, emekçi ve ezilenlerin mücadeleleri sonucudur. Banka yoksullukla mücadele fonlarına milyon dolarlar aktararak bu yoksulluğun kapitalizm içinde önlenilebilir bir sorun olduğunu telkin ediyor (Johnston, 2007; World Bank, 2001). Dünya Bankasının Latin Amerika'ya ilişkin son raporlarından birinde de yoksulluk kısır döngüsünün kırılması için, yoksulluğu azaltıcı bir büyüme stratejisi önerilmektedir (World Bank 2006'dan aktaran Yalman, 2007: 662). Ancak bu uygulamalar yeniden bölüşüm politikaları değil, neoliberal krizlerin yol açtığı toplumsal riskleri azaltma yöntemleridir. Unutulmamalıdır ki, sermaye birikim modelleri toplumsal mücadelelerin etkisiyle farklı yönlere evrilebilirler. Bu alternatif taktiklerin varlığı bir birikim modelinin uygulanışında esneklik için çok önemlidir. Bu yazıda, dönemlemesini yapmaya çalıştığım Latin Amerika tarihi gösteriyor ki, iktidar güçleri, toplumsal mücadeleyi yumuşatacak ve sistem içine çekecek kriz yönetimi düzenlemeleri uygularlar. Bu sebeple, Latin Amerika'da yaşanan gelişmelere bu perspektiften bakmak yararlıdır. Özetle, tabandan yükselen toplumsal hareketlere önderlik etme iddiası ile iktidara gelen siyasi partilerin ve liderlerinin neoliberal kriz yönetimi politikalarının ötesi geçip geçmediğinin analiz edilmesi gerekiyor.

Kaynakça

Allende, Salvador. 1973. *Chile's Road to Socialism.* Baltimore: Penguin Books.

Aytekin, Attila. 2006. *Tarlalardan Ocaklara, Sefaletten Mücadeleye: Zonguldak-Ereyli Kömür Havzası İşçileri 1848-1922.*İstanbul: Yordam Kitap.

Boratav, Korkut 1982. *Türkiye'de Devletçilik.* İstanbul: Savaş Yayınları.

Boratav, Korkut. 1983. "Türkiye'de Popülizm: 1962-1976 Dönemi Üzerine Bazı Notlar" *Yapıt* 1.

Collier, Ruth Berins ve Collier, David. 1991. *Shaping the Political Arena: Critical Junctures, the Labor Movement, and Regime Dynamics in Latin America.* Princeton NJ: Princeton University Press.

Çidamlı, Çiğdem. 2006. "Ezilenler ve Siyaset: Yeni bir Tarihin Başlangıcında" Praksis 14: 17-29.

De Ferranti, David, Guillermo Perry, Francisco Ferreira, and Michael Walton. 2004. *Inequality in Latin America, Breaking with History?* Washington, D.C.: The World Bank.

ECLAC. 2006. *Panorama social de América Latina 2006.* Santiago: ECLAC.

Frieden, Jeffry. A. 1992. *Debt, Development and Democracy: Modern Political Economy and Latin America, 1965-1985.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Gibson, Charles, 1964. *The Aztecs under Spanish Rule.* Stanford, CA: Stanford University.

Glade, William, 1996, Institutions and Inequality in Latin America: Text and Subtext, *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 38(2): 159-179.

Glick, R., Moreno, R., and Spiegel, M., (der.). *Financial Crises in Emerging Markets.* New York: Cambridge University Press.

Green, Duncan. 1995. *Silent Revolution: The Rise of Market Economics in Latin America.* New York: Monthly Review Press.

Gülalp, Haldun. 1984. Popülizm Kavramı Üzerine" *Yapıt*, (3):86-91

Johnston, Deborah. 2007. "Yoksulluk ve Bölüşüm: Yeniden mi Neoliberal Gündemde?" *Neoliberalizm: Muhalif bir Seçki.* Alfredo Saad-Filho ve Deborah Johnston (der.). İstanbul: Yordam Kitap.

Keyder, Çağlar ve Pamuk, Şevket. 1985. "1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Üzerine Tezler" *Yapıt,* (84): 52-63.

Odman, Aslı. 2007. "1929 Büyük Buhran sonrası Meksika'da Popülizm ve Türkiye'de Solidarist Devletçilik Karşılaştırması" *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi.* Demet Yılmaz vd. (der.). içinde. İstanbul: Dipnot.

Raby, D. L. 2007. *Günümüzde Latin Amerika ve Sosyalizm.* İstanbul: Yordam Kitap.

Rouquie, Alain. 1986.*Latin Amerika'da Askeri Devlet*, İstanbul: Alan Yayınları.

Savran, Sungur. 1992. *Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri,* Cilt 1 (1919-1980). İstanbul: Kardelen Yayınları.

Silva, Eduardo. 1996. *The State and Capital in Chile: Business, Elites, Technocrats, and Market Economics.* Boulder: Westview Press.

Wood, Ellen Meiksins. 2006. *Sınıftan Kaçış*. İstanbul: Yordam Kitap.

World Bank. 2001. Social Protection Sector Strategy: From Safety Net to Springboard, Washington D.C.: The World Bank.

Yalman, Galip. 1985. "Popülizm, Bürokratik Otoriter Devlet ve Türkiye" *11.Tez*.1: 16-69.

Yalman, Galip. 2007. "Refah Devletinden Sosyal Risk Yönetimine," *Güncel Sosyal Politika Tartışmaları*. Berrin Ceylan-Ataman (der.). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

İKİNCİ KISIM

ÜLKE DENEYİMLERİ

Hugo Chávez'in "Devrim Sürecinin" Evrelerinin Çözümlemesi

Steve Ellner

Hugo Chávez'in 1999 yılında başkanlık koltuğuna oturduğu gün başlayan ve ara vermeden devam eden radikalleşme süreci, *Chavista*ların* siyasi stratejilerini belirlemelerinde etkili olmuştur. Bu dokuz yıl boyunca *Chavista*lar, muhalefetin önemli tehditlerinin her birinden hükümetin ve Beşinci Cumhuriyet Hareketi (*Movimiento Quinta Republica*-MVR) partisinin muzaffer çıktığını ve nihayetinde konumlarını güçlendirip harekete yeni hedefler belirlediklerini dikkatle gözlediler. Bu süreçte, hükümetin ve *Chavista* hareketinin içindeki ılımlı ve "güvenilmez" üyeler ya tasfiye edildiler ya da hareketten ayrılıp muhalefete katılmalarına göz yumuldu. İlk yıllarda, FEDECAMARAS**, finans sektörü, iletişim sektörü ve medya, Katolik Kilisesi ve ABD hükümeti gibi "devrim düşmanları" açıkça taraf olmaya başladılar. Böylece mücadele derinleşti ve çıkar çatışmaları büyüdü.

Sürekli radikalleşen söylemler ve siyasi zaferler *Chavista*ları, ideolojik çizginin öncelikli olmadığına ve ideolojik belirlemelerden ziyade siyasi manevraların ve bunların sonuçlarının, "devrim sürecinin" yönünü belirleyeceğine ikna etti. Değişimin derin-

* Chávez yanlısı. -*çev.*

** Venezüella Sanayi ve Ticaret Odaları -*çev.*

leşmesi ve söylemin radikalleşmesi, özellikle radikal bir çizgiyi tercih eden müfrit *Chavista*lar tarafından çok olumlu karşılandı. Yapılan değişimin kalıcı hale getirilmesini, yeni ve kapsamlı değişim projesi başlatmaya tercih eden ılımlılar da dahil tüm *Chavista*lar, muhalefetin siyasi çatışmaları hem sandıkta hem de sokaklarda kaybetmesi ile birlikte iyimserlik havasına girdiler. Chávez, Ocak 2005'te yaptığı bir konusunda, Leon Troçki'ye gönderme ile "her devrim ilerleyebilmek için karşı devrimi üzerinden atmalıdır" diyerek ilk defa sosyalizme olan bağlılığını ilan etti. Kısaca, birçok *Chavista*, saldırgan ama siyasi olarak zayıf muhalefet ile süregiden siyasi çatışmaların lehlerine olan sonuçlarına istinaden resmi ve biçimsel bir ideolojik tartışmaya girmenin gereksiz olduğunu düşünüyordu. Bu durum "başarı kendi adına konuşur" sözü ile özetlenebilir; anlaşılan istikrarlı zaferler değerlendirme, özeleştiri ve strateji hakkında resmi ve biçimsel tartışma gerekliliğinin üstesinden geliyor.

Bu makale Venezüella'da *Chavista*ların ideolojik veya doktriner değerlendirmeler sonucu değil, muhalefetin karşılarına çıkardığı tehditlere cevaben seçtiği hedeflerle radikalleşme dinamiklerini inceleyecektir. Bolivaryan doktrinin (Simón Bolívar'ın hayatına dayalı olan) *Chavista* hareketi üzerine etkisi gerek iktisadi gerekse dış politika alanında benimsenen ulusalcılık eğilimidir. Makale, hükümetin ve *Chavista* hareketinin konumunu sağlamlaştırmasını mümkün kılan yeni hedeflerin belirlenmesi süreci sonucunda Chávez'in başkanlığının içinden geçtiği üç evreyi inceleyecektir. Chávez'in başkanlığının evrelerinin tartışılması, *Chavista* yönetiminin ilk sekiz yılındaki çatışmaların ve radikalleşmenin yoğunlaşma dinamiğine ışık tutuyor. Bu makale, ayrıca, Chávez'in Aralık 2006 başkanlık seçimindeki tartışmasız zaferinin ve bu zaferden kısa bir süre sonra ilan ettiği iktisadi ve kurumsal değişimlerin sonucu olarak ortaya çıkabilecek dördüncü bir evreyi de tartışacaktır. Makalenin son kısmı dört evredeki ortak özellikleri ve bunların ülkenin demokrasisinin niteliği üzerindeki etkilerini ele alacaktır.

Birinci ve İkinci Evreler: Ilımlılıktan Anti-Neoliberalizme

İlk evre, 1997-1998 yılındaki başkanlık seçimi kampanyası döneminde başlar. Bu evrede Chávez, siyasi reformlara ve özellikle kurucu meclis önerisine vurgu yaparken, diğer yandan dış borç ödemelerinin koşullarının yeniden düzenlenmesi gibi daha solda olan sosyoekonomik talepleri dile getirmiştir. Chávez'in zaferini engellemek için yapılan son dakika hamlesinde, iki büyük muhalefet partisi, Demokratik Eylem (AD) ve COPEI*, kendi adaylarına verdikleri desteği çekip yerine, anketlerde ikinci sırada gözüken Henrique Salas Römer'i destekledir. 1999 yılında Venezüella siyaseti Kurucu Meclis seçimlerine, Anayasa taslağına ve aynı yılın Aralık ayında Anayasanın ulusal referandum ile onaylanmasına odaklanmıştı. Aynı zamanda, Chávez özel sektörle diyalog halindeydi ve ilk olarak önceki başkan Rafael Caldera'nın neoliberal kabinesinde yer alan temsilcilerden birini Hazine Bakanlığı gibi önemli bir konuma getirdi.

Solda olmayan partilerin, bu ılımlı dönemde bile Chávez'in inisiyatiflerini ve girişimlerini reddetmesi, makalenin bu kısmında bizi ilgilendiren konu olan, siyasal kutuplaşma ve çatışmanın yoğunlaşmasına katkı yapmıştır. Başlangıçta, FEDECAMARAS ve diğer muhalefet grupları, Kongre tarafından yapılacak bazı anayasa değişikliklerinin gerekli yenilikleri yapmaya yeterli olacağını, kurucu meclis planının radikal bir öneri olduğunu iddia ederek bu öneriye karşı çıktılar. Seçim kampanyası sırasında, Salas Römer kurucu meclis önerisini "korkaklığın sığınağı" olarak tanımladı (*El Universal*, 24 Eylül 1998). *Chavista* liderleri, 1992 yılında eski başkan Rafael Caldera'nın ülkedeki siyasi krizle baş etmek için tasarladığı 70 maddeden oluşan kapsamlı anayasal reformu Kongre'nin rafa kaldırmasının bir tereddüt ve uyuşukluk göstergesi olduğuna işaret ettiler. Böylesi taban tabana zıt muhalif konumlara rağmen, 1999 yılında yeni anayasanın onaylanması Chávez için büyük bir zafer oldu.

---

* Bağımsız Seçimler Siyasi Örgütü Komitesi (*El Comité de Organización Política Electoral Indipendiente*) –*çev.*

Her ne kadar hükümet ılımlı evrede sosyoekonomik konuları pek önemsemese de, önceki Carlos Andres Perez (1989-1993) ve Caldera (1994-1999) başkanlıklarındaki hükümetlerin döneminde uygulanmaya konan bazı neoliberal politikalardan vazgeçti. Bu açıdan, hükümetin ılımlı evredeki ekonomi politikaları ikinci ve üçüncü evredeki daha radikal sosyoekonomik reformlara önayak oldu – yukarıda belirtildiği gibi, iyi tanımlanmış bir programı olmamasına rağmen, Chávez'in başkanlığının bu reformlar sayesinde göreceli olarak devam ettiği söylenebilir. Aslında, Caldera yönetiminin son senesinde özel sektöre devredilmesi planlanan sosyal güvenlik sisteminin ve alüminyum endüstrisinin özelleştirilmesi yönünde partisi MVR bünyesindeki ılımlı kanadın yaptığı baskıya karşı Chávez'in direnişi, onun neoliberalizm karşıtı tutumunu açıkça ortaya koyuyordu. Aynı şekilde, yeni anayasa petrol endüstrisinin devlet kontrolünde olmasını onuyor ve 1990'larda neoliberal başkan adayları tarafından önerilen milli petrol şirketi PDVSA'nın hisselerinin satışını yasaklıyordu. Dahası, Chávez hükümeti sosyal yatırımlar için ayrılmış olan ulusal bütçenin payını ciddi oranda arttırdı (Parker, 2007: 68-69). Son olarak, Chávez neoliberalizm etkisi altındaki Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (FTAA) anlaşmasına, 2001 yılında Kanada'nın Quebec şehrinde yapılan Amerika Zirvesi'nde neredeyse tek başına karşı çıktı ve bunun yerine tüm halklara danışılmasını içeren uzun soluklu bir entegrasyon çağrısı yaptı.

Chávez'in ilk iki yıl boyunca güttüğü politikaların sonuçları oldukça olumluydu. 1999 yılındaki referandumda Anayasa büyük bir çoğunlukla onaylandı, ayrıca Chávez Temmuz 2000 yılındaki başkanlık seçiminde 1998 yılındaki seçimden yüzde dört daha fazla oy alarak yaklaşık yüzde 60 oy oranı ile seçildi. Başkanlık seçimlerinden dört ay sonra yapılan belediye seçiminde de *Chavista*lar çoğunlukta kalmayı başardılar. *Chavista*ların radikal sosyoekonomik reformları uygulamak için 2001 yılındaki sağlam konumlarını elde edene kadar beklemeleri zamanlamanın önemini gösterir.

Kasım 2001'de "*Ley Habilitante*" diye bilenen 49 maddelik kanun paketinin parlamentodan geçmesi, Chávez'in başkanlığının ikinci evresinin başlangıcına işaret eder. Kanun paketinin halkçı ve milliyetçi vurguları güçlüydü ve geniş bir kitle desteğini harekete geçirme potansiyeline sahipti. Fakat, bu yasamanın acil önlemler bağlamında yapılmasıyla, *Chavista*lar ulusal bir tartışma başlatma ve halkın görüşüne başvurma fırsatını kaçırdılar. Öte yandan muhalefetin yasaların kongreden çok hızlı geçirildiğine dair eleştirilerine davetiye çıkardılar. *Chavista*lar suçlamalara, ülkenin iktisadi veya siyasi açılardan acil müdahale gerektiren bir durumda olmamasına rağmen, sosyal açıdan müdahalenin gerekli olduğunu savunarak karşılık verdiler. Bu müstakil bir olay değildi. Chávez yönetimi boyunca, hareketin liderleri hem ülke içinde hem de kendi hareketlerinin içinde gelecekteki siyasi mücadeleleri şekillendirecek ana hedeflerin seçilmesine ilişkin detaylı bir tartışma başlatmakta genel olarak başarısız oldular.

Belki de Chávez hükümetinin getirdiği en önemli yasa değişikliği, 1943 yılında yürürlüğe giren petrol yasalarının yerine geçen Organik Hidrokarbon Yasasıydı. Yasa, önceki on yılda neoliberal hükümetlerin petrol endüstrisini aşamalı olarak özelleştirmelerini tersine döndürmek için bu endüstri içinde faaliyet gösteren kamu-özel sektör ortaklığı iştiraklerin mülkiyetinin çoğunluğunu devlete geçirdi. Ayrıca, bu yasa ile mülkiyet sahipliği ödemeleri yüzde 16.67 oranından (özel sermayeyi çekebilmek için bazı durumlarda yüzde bir gibi küçük bir oranda) yüzde 30'a çıkarılırken, gelir vergisi oldukça düşürüldü. Bu yeni oranlar PDVSA'yı dizginlemek için değiştirilmişti, çünkü hükümete göre şirket tam anlamıyla "devlet içinde devlet" gibiydi (Mommer, 2003: 141-142). Ödemeler yalnızca değişen meta fiyatına göre belirlendiği için, gelir vergisini hesaplamak daha kolaydır ve bu şekilde PDVSA'nın malî yükümlülüklerinden kaçması önlenmiş oldu. Tartışmaya yol açan (özellikle sonradan muhalefete katılan PDVSA Başkanı Guaicaipuro

Lameda'nın karşı çıktığı) bu hak sahipliği ödemelerindeki artış hükümet ve PDVSA yöneticileri arasındaki ilk çarpışmaydı ve kısa bir süre sonra Nisan ayındaki darbeye ve akabinde Aralık 2002 yılındaki iki aylık genel greve sebebiyet verdi. Nihai sonuç hükümetin zaferi oldu. PDVSA üzerinde denetim sağlandı ve *Chavista* önderliğinin belirlediği önceliklerine uyumlu olarak sosyal ihtiyaçlara karşılık veren bir şirket haline dönüştürüldü. Sonraki yıllarda PDVSA, kooperatifler kurdu ve "Misyonlar" diye bilinen geçici eğitsel programlar uyguladı. Şirket, eski yöneticilerinin kontrolü altında bu rolü edinemezdi. Chávez'in başkanlığının ilk sekiz yılında hükümetin aldığı belirli önlemler ve ardındaki olaylar zinciri (Organik Hidrokarbon Yasası gibi) saldırgan muhalefetin örgütlenmesine, çatışmanın yoğunlaşmasına neden oldu. Bu süreç daha sonra, hükümetin zaferine, kontrolünün sağlamlaşmasına ve "devrim süreci" olarak nitelenen daha fazla radikalleşmeye kadar gitti.

Üçüncü ve Dördüncü Evreler: Yeni Modelin Ortaya Çıkışı

Chávez hükümetinin zaferler serisi Ağustos 2004'de tekrar seçim çağrısının yapılmasıyla devam etti. Genel seçimler ve iki ay sonra onu takip eden yerel seçimler siyasal istikrarı getirdi ve hükümete yeni olanaklar yaratarak hükümetin üzerindeki baskıyı azalttı. Aralık 2005'teki genel meclis seçimlerini, tarafsızlığın sağlanamayacağı gerekçesiyle birçok muhalefet partisinin boykot etmesi Chávez'in elini daha da güçlendirdi. Bu gelişmeler Chávez hükümetini 1990'larda uygulanmaya başlanan neoliberal politikaların tersine uygulandığı ikinci evreyi aşmaları konusunda daha da cesaretlendirdi. Bu sırada, 2004'ten sonra iktisadi ve sosyal ilişkileri birçok bakımdan temelden değiştirecek yeni bir modelin ana hatları ortaya çıktı. Süreç, 2001 yılının Kasım ayında yürürlüğe giren fakat o vakte kadar uygulanması kısıtlanmış olan Toprak Yasası, Organik Hidrokarbon Yasası ve Kooperatif Yasası gibi yeni yasaların tamamen uygulanmasını

kolaylaştırdı. 2004 yılında Chávez hükümeti "anti-emperyalist" olduğunu ilan etmeye başladı ve bir sonraki yıl "21. yüzyıl sosyalizmi" versiyonunun tanımlamasını yaparak inşası için çağrıda bulundu.

Üçüncü evredeki programlar ve politikalar yeni bir özel mülkiyet kavramına işaret ediyordu, aynı zamanda geçmişteki reformist ve popülist hükümetlerin yapmaya yeltenemediği şekilde güçlü iktisadi çıkar gruplarını karşısına alıyordu. Chávez sosyal yükümlülüklerden tamamen sıyrılmış bir özel mülkiyete karşıydı (Gindin, 2005: 81), fakat bir yandan da normal koşullarda mülkiyet sahiplerinin haklarına saygı duyduğunu da dile getiriyordu. Böylece 2005 yılının başında hükümet, 2001 yılında hazırlanan (ve bundan önce sadece devlet arazilerine uygulanmış olan) Toprak Yasaları'nı uygulamaya koyarak, yüzde 20'si kullanılmayan özel arazilerin dağıtılmasını karar bağladı. Özel mülkiyetin geleneksel olgusunda bir değişikliğe giderek, toprak reformundan yararlanan köylülerin, yeni elde ettikleri toprakları satmaları yasaklandı ve toprakların tamamen kullanılmaması durumunda arazilere (69 ve 70 sayılı Maddeler gereğince) devlet tarafından el konulması mümkün kılındı. Muhalefet bu uygulamaları "tarımın Kübalaştırılmasına" kanıt olduğu gerekçesiyle karşı çıktı, fakat gerçekte yeni arazi sahipleri toprakları maddi teminat olarak kullanma ve ölümlerinden sonra miras bırakma haklarına sahiptiler. Özel mülkiyetin geleneksel tanımından bir başka kopuş, Ocak 2005'te Başkan Chávez'in, hükümetin herhangi bir sebepten dolayı kapanan şirketleri kamulaştıracağını duyurması ile yaşandı. O sene, hükümet 2002-2003 genel grevleri sırasında kapatılmış dört orta ve büyük ölçekli şirketi kamulaştırdı. Şirketler, çalışanlarına yasal ve sözleşmelerindeki haklarını ödeyememiş ve işçiler tarafından işgal edilmişlerdi. Kamulaştırılan şirketlerin hisselerinin büyük bir kısmı işçilere devredildi ve işletme sorumluluğu işçilerin ve devletin (*cogestión* olarak bilinen) eşgüdümüne verildi. Hem şirketlerin kamulaştırılmasında, hem de toprağın yeniden dağıtılmasında

hükümet, işçilere ve devlete olan borçlarını düştükten sonra, mülkiyet sahiplerine pazar değerine göre tazminat ödemeyi kabul etti. Bu icraatlar ile sosyalist devrimlerde gerçekleşen kitlesel el koymalar ve stratejik doğal kaynaklara yönelik hedefleyen klasik popülist uygulamalar arasında farklılıklar vardır.

Üçüncü evrede geliştirilen yeni modelin diğer bir yanı da, ülkenin tarihinde ilk defa *barrio*ları* kentle kaynaştırmayı hedefleyen hükümet programlarının halkçı odağıdır. Bu sebeple, örneğin, devletin işlettiği (dükkanlar, depolar ve araçlara sahip olan) yemek şirketi, MERCAL'in satış yerlerinin çoğu alt sınıf mahallelerdedir. Genelde hükümetin bakanlıklarının dışında şekillenen ve "Misyonlar" olarak bilinen sağlık ve eğitim programları da bu sınıflara ayrıcalıklar sağladı. Özellikle, "Barrio Adentro" misyonu altında, çoğunlukla Kübalı doktorlar yerel halkla birlikte yaşadılar ve koruyucu ilaçların dağıtımı için mahalle örgütlerinde çalıştılar. Aynı şekilde, hükümet, şehir planlaması ve toprak dağıtımı ile ilintili karar alma otoritesini mahalle tabanında örgütlenmiş "Toprak Komiteleri" ve "Su Komisyonları" kolektiflerine bıraktı. Son olarak, yakın zamanda kurulmuş on binlerce işçi kooperatiflerinin bütçelerinin yaklaşık yüzde otuzunu bulundukları toplulukların genel refahını yükselecek etkinliklerin programlanması için ayırmaları Halk Ekonomisi Bakanlığında mecbur kılındı.

Aralık 2005'te yeniden seçilmesinden kısa bir süre sonra, Başkan Chávez yeni radikal önlemlerini açıkladı. Bunlar "devrim sürecini" yeni bir seviyeye taşımayı vaat ediyordu ve böylece dördüncü evre başlamış oldu. İlk olarak, Chávez hükümeti önceki on yılda özelleştirilmiş sektörlerin kamulaştırılması ve ekonominin stratejik sektörleri üzerinde devlet denetimi sağlama hedeflerini açıkladı. Bundan kısa bir süre sonra hükümet, Verizon'dan telefon şirketi CANTV'yi ve AES şirketinden "Electricidad de Caracas"ın hisselerini satın aldı. Telefon şirketi 1991 yılında özelleştirilmişken, elektrik şirketi her zaman özel

* Alt sınıfların yaşadığı mahalleler. *-çev.*

sektöre aitti. Dikkat çekilmesi gereken nokta AES ve Verizon'ın ABD kaynaklı şirketler olmasıdır. Devlet tarafından 1997 yılında Latin Amerika kaynaklı bir sermaye grubuna satılan başka bir "stratejik" şirket olan çelik üreticisi SIDOR ise 2007'de Chávez hükümetinin hedefleri arasında değildi. Aynı zamanda, Venezüella hükümeti petrol sektörü üzerinde daha fazla denetim sağlamayı ve 1990'larda endüstriyi yabancı sermayeye açmayı amaçlayan "Petrolü Açma"* adlı neoliberal projeleri tersine çevirmeyi başardı. Yabancı şirketler 1990'larda kurulan karma şirketlerin altmışının Venezüella devleti tarafından kamulaştırılmasını kabul etmekle kalmayıp aynı zamanda çalışanlarının PDVSA ücret bordosuna girmelerini de kabul ettiler.

İkinci olarak, Chávez uzun vadeli örgütlenmeye ilişkin değişimleri de açıkladı. En önemlisi, iktidardaki koalisyonunun Venezüella Birleşik Sosyalist Partisi (PSUV) adı ile tek bir parti altında birleştirilmesini önerdi. Yeni parti, toplumsal hareketlere katılacak ve yöneticilerini seçmek için ön seçimlere gidecekti. PSUV, *Chavista* hareketinin çözmesi gereken acil sorunları halletmek için tasarlanmıştı. İktidardaki koalisyonun üç ana partisinin -Herkes için Vatan (*Patria Para Todos*- PPT), PODEMOS** ve Chávez'in MVR partisi- yerel topluluklarla, toplumsal kesimlerle ve işçi örgütleriyle olan resmi bağları zayıflamıştı ve bu partiler esas olarak seçime yönelik örgütler haline gelmişlerdi. Dahası, *Chavista* hareketinin tabanı ve kadrolarında siyasi partilere karşı genel bir kırgınlık vardı ve liderlerinin oportünist olduğunu düşünüyorlardı. Ayrıca, yerel seviyede yolsuzluğun engellenemeyeceğine ikna olmuşlardı ve hareketin içinde "devrim içinde devrim" diye adlandırdıkları bir temizlik harekatının gerekliliğini savunuyorlardı. Aslında, PSUV oluşumuna dair çağrıda bulunurken Chávez, kendi partisi MVR'yi yolsuzluk sorunuyla baş edemediği için azarlar şekilde eleştirmişti. Demokrasiyi derinleştirmeyi tasarlayan başka bir hamlede, Chávez (en fazla 200

* Petrol kaynaklarının özel sektöre açılması. *-çev.*

** Podemos İspanyolca yapabiliriz anlamına gelir *-çev.*

kişiyi temsil edecek) küçük mahalle meclislerinin arttırılmasını desteklemiş ve her meclisin sosyal projelere yatırım yapması için 60.000 dolar sağlaması için hükümeti görevlendirmişti. Son olarak, halk meclislerinin yerel ve nihayetinde ulusal seviyede temsil edilebileceği örgütlenmelerin yaratılmasını teşvik etti.

Venezüella'nın Zayıf İdeolojik Evrimi

Hugo Chávez'in Ocak 2005'te Porto Alegre kentinde düzenlenen Altıncı Dünya Sosyal Forumu sırasında Polihedro Stadyumunda 100.000 kişiye sosyalizme olan inancını açıklaması, "ya sosyalizm ya ölüm!" sloganlarıyla sona erdi. Kuşkusuz, Chávez'in konuşması 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra dünyanın herhangi bir yerinde yapılan en önemli sosyalizm savunusuydu. 1998 yılındaki başkanlık kampanyası sırasında Chávez'in diktatörlük tasarılarına ve Küba modelini kopyalama niyetine dikkat çeken Venezüella muhalefetinin liderleri haklı çıktıklarını hissettiler.

Fakat, ne muhalefet ne de Chávez'in destekçilerinin birçoğu, Venezüella başkanının ifadelerinin özünde, yeni tanımlar arayışı olduğunu görebildiler. Chávez, Porto Alegre'deki konuşmasında, sosyalizmin 21. yüzyılın koşullarına uyum sağlayabilmesi için "yeniden icat edilmesi" gerektiğini tekrarladı. Bunun hemen ardından, sosyalizm *Chavista*ların resmi bayrağı haline geldi ve *Chavista*lar tarafından hevesle savunulmaya başladı. Kapitalizm karşıtı olan bir hareket olarak tanımlanan *Chavizmo* sistemi benimsendi fakat uzun vadeli hedefleri hakkında çok az laf edildi. *Chavistalar* "21. yüzyıl sosyalizmi" tanımına ulaşmak için sistematik tartışma yaratmaya yönelik olarak düzenli yayın organları çıkarmayı ya da çalışma grupları ve forumlar oluşturmayı başaramadılar. Üstelik, sosyalizmin herkes tarafından kabul edilmesi *Chavismo* içinde var olan ve ideolojik tartışmalara başlangıç noktası olabilecek farklılıkları sivriltmedi (Ellner, 2005).

Nisan 1997'de kurulduğundan beri, Chávez'in Beşinci Cumhuriyet Partisi (MVR) ideolojik kongreler düzenlemek da-

hil olmak üzere ideolojik tartışmalar yapma vazifelerini tutarlı bir biçimde aksattı. Her zaman zamanlamaya prim veren Chávez ve diğer *Chavista* liderleri, MVR kurulduğundan beri acil siyasi görevlere dikkat çekerken, olası ideolojik incelemelerin yapılması için uygun zamanın olmadığını savundular. MVR için ilk acil durum Kasım ve Aralık 1998'te yapılması planlamış genel meclis ve başkanlık seçimleriydi, bunu 1999 ve 2000 yıllarında anayasanın onaylanması için düzenlenen üç ayrı seçim takip etti. Bu seçim dönemini, muhalefetin örgütlediği ayaklanma, Nisan 2002'deki askeri darbe, aynı yılın başındaki iki aylık genel grev ve 2005 yılının başında muhalefetin "*Plan Guarimba*" dediği tam anlamıyla sokak savaşları çağrısı takip etti. İdeolojik tartışmanın bir kenara konulmasının gerektiği argümanı, muhalefetin Chávez'i ne şekilde olursa olsun alaşağı etmek için uğraşmaya kararlı olduğu ve bunu yapabilecek yöntemlere sahip olduğu Ağustos 2004'teki görevden azil seçimi öncesinde karşı karşıya kaldıkları acil durumlarla baş etmek babında makul görünüyordu.Fakat, Chávez'in Ağustos 2004'teki görevden azledilme seçimindeki etkileyici zaferi ile ondan üç ay sonraki genel ve yerel seçimler zaferini takiben, *Chavista*lar karşılarındaki muhalefetin oldukça desteksiz ve moralsiz hali karşısında oldukça rahatladılar. Böylesi bir durumda, sürekli seçim mücadelelerine saplanmak temelsiz gözüküyordu. Aralık 2006 yılında yapılacak başkanlık seçimine bir sıçrama tahtası işlevi gören 2005 yılı genel meclis seçimlerinde on milyon oy alma hedefini açıklayan Chávez, dikkatleri yine seçim alanına çekti.

2004'ten hemen sonra bile, *Chavista* liderleri hareketin içindeki ideolojik tartışmayı kısıtlamak için ikna edici nedenlere sahipti. Partinin Oluşum ve Doktrin Kolu, parti içinde bölünme ve fraksiyonlaşma riski taşıdığı için bir ideolojik modeli savunmak yerine kendi rolünü her zaman parti grupları arasında konsensüsü sağlamak olarak gördü (Morales, 2004). Tehlike, hareketin heterojen yapısından ve özellikle sivil ve asker hatların farklılığından dolayı yüksekti.

İlaveten, polemik yaratabilecek konular hakkındaki ideolojik tartışmalar, nüfusun ayrıcalıklı kesimlerini harekete geçirme riskini taşıyan düşünceler ve önerileri öne çıkarabilirdi. Özellikle, paralel yapılara öncelik verme ve sonrasında geleneksel yapıların tasfiye edilmesi hakkındaki tartışma, geleneksel yapıların içinde olanların protestosuna neden olabilirdi. Bu yüzden, örneğin, yeni "Bolivaryan" okullara öncelik verilmesi ve mevcut eğitim sistemini aşamalı olarak kaldırma ihtimali, hiç kuşkusuz geleneksel devlet üniversitelerindeki profesörleri, öğretmenleri ve hatta öğrencileri eyleme geçmeye teşvik edebilirdi. Aynı şekilde, "tekel" şirketlerle rekabet etmeleri ve nihayetinde yerlerinden etmeleri için kooperatiflere yüklüce kaynaklar sağlama önerisi, bireysel yatırımcıları korkutabilirdi, tıpkı "devrimci" Venezüella'nın özel mülkiyetin yeniden tanımlanması hakkında yaptığı tartışma gibi. *Chavizmo* içindeki radikal damar büyük çaptaki özel sermayenin sonunda ortadan kaldırılmasını öngörür ve yerel sermayeyle ittifak yapılmasına ve devlet ihalelerinde yerel sermayenin imtiyazlı muamele görmesine karşıdır. Fakat bu konu açıkça tartışılmamıştır. Son olarak, devlet sektöründe muhalefet partileriyle ilişkisi olan "güvenilmez" çalışanların işten çıkarılması planlarının ortaya koyulması, hükümet karşıtı olan Venezüella İşçi Konfederasyonu (CTV) içinde gruplanmış sendikacıların protestolarına ve işçi alımlarında ayrımcılık yapıldığı suçlamalarına neden olabilir. Kısaca, ideolojik tartışma mekanizmalarının yokluğu *Chavista*lar arasında gayri resmi olarak tartışılan çetrefilli konuları kamusal alanın dışında bıraktı.

Venezüella'daki "Devrimci Süreç"

Bu makalede ele alınan Chávez'in başkanlığının dört evresinin ana hatları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. İlk iki evrede hükümetin kendini eski bir modelin karşısında konumlandırdığı söylenebilir. İlk evre, ılımlı dönem (1998-2000

arası), eski anayasanın uygulanmasını sağladığı parti tabanlı demokrasiye savaş açtı. İkinci evre (2001'den 2004'e) öncesindeki on yıl süresince yerleştirilen neoliberal formülleri tersine döndürmeye çalıştı. Buna karşın, üçüncü evrede (2005'den 2006'ya) ve 2007'de başlayan dördüncü evrede, *Chavista*lar alternatif bir modele doğru ilerleyen yapısal önlemler uygulandı.

2. Chávez'in retoriğine yansıdığı gibi, hükümetin başlıca hasımları ve saldırı hedefleri dört evre boyunca değişti. İlk evrede, Chávez ülkedeki siyasi partilerin, ülkenin acil siyasi problemlerinden sorumlu olduğunu savundu. Nisan 2002 darbesi ve 2002-2003 genel grevi boyunca (ikinci evre) ticaret örgütü FEDECAMARAS ve emek örgütü CTV, özel medya ve Katolik Kilisenin önemli bir kısmı, muhalefette siyasal partilerin yanı sıra ana aktörler olarak yerlerini aldılar. Üçüncü evre boyunca, Chávez retoriğini ABD karşıtlığına yöneltti ve muhalefetteki partilerin önemli bir tehdit oluşturduğunu inkar etti. Üçüncü evrenin sonuna doğru, FEDE CAMARAS ve Katolik Kilisesi birincil sözcülerini değiştirdi çünkü iki olayda da dar görüşlü ve katı konumları savunmuşlardı. Bu kurumların sözcülüğüne yeni atanan ılımlılar, ülkenin dört büyük özel televizyon kanalından ikisiyle beraber temsil ettikleri kurumların Chávez'e karşı saldırgan tutumlarını hafiflettiler.

3. Hükümetin birçok siyasi adımı, siyasal hasımlarının Chávez'in başkanlığının meşruiyetini tanımayı reddetmesi ile ortaya çıkan sorunları çözmeye yönelik tepkisel olarak atılmıştı. Uzun vadede bu adımlar *Chavista* hükümetinin ve hareketinin yönünü belirlemişti. Bu dinamiğin bir örneği, *Chavista* işçi liderlerinin, AD kontrolü altındaki CTV'nin hükümetin altını kazma çabalarına karşılık vermek amacıyla Ulusal İşçi Sendikasını (UNT) kurma kararını almalarıdır. Başka bir örnek ise, siyasi sebeplerden dolayı ortaya çıkan yiyecek kıtlığının etkisini azaltmak için hükümetin yiyecek dağıtım zinciri, MERCAL'i kurma kararıdır.

4. Chávez hükümeti, "Devrimci süreç" içerisinde büyük sıçramalara tekabül eden birçok konumu ve siyasi hamleyi *Chavista* hareketi ya da ülkenin bütünü bazında ya çok kısıtlı bir tartışma sonrasında ya da hiçbir ön tartışma yapmadan benimsedi. Örneğin, yapılan yasamalar için ("Leyes Habilitantes") kongrede büyük tartışmalardan kaçınılması, iki durumda daha önemli daha kapsamlı sosyoekonomik reformları kolaylaştırdı. Yasama Kasım 2001'de, 49 kanun halinde çıkarıldı ve Aralık 2006'da Chávez'in başkanlık seçimlerinin hemen ertesinde birkaç önemli, endüstrinin kamulaştırılmasıyla devam etti. Sıklıkla, *Chavista*lar bu ani yapılan yasamaları zamanlamanın çok önemli olduğuna da dikkat çekerek haklılaştırdılar. Bu mantığa göre önceden belirtilmiş süreçler, hasımlarına yeniden örgütlenme fırsatını tanıyordu. Bu sırada *Chavista*lar siyasal üstünlüklerinden yararlanıyordu. İlaveten, Chávez gelecek hedeflerini açıklamamalarındaki nedeni, bir atasözüyle anlatıyordu; "önceden haber verilmiş savaş, askerleri öldürmez" ("guerra avisada no mata soldado"). Bu söz ile Chávez liderliğinin yeni siyasi adım ve eylem planlarını kasten üstü kapalı bıraktığını gösteriyor.

5. Tanımlanmış uzun vadeli hedeflerinin yokluğunda dört evrenin çözümlenmesi birçok gözlemciyi şaşırtmıştır ve *Chavizmo*'nun genel çizgisinin belirlenmesi çabaları boşa çıkarmıştır. Yine de, bu yıllardaki *Chavista* stratejisi tutarlı değildir. Politikalar ve yasamalar, düzensizlikle alakası olmayan, her evrede tutulan belli konumlar ve belirlenen hedefler olarak bir ötekine öncülük eden sağlam radikalleşme sürecinin bir parçasıydı ve yapılan işlerin ucunun gittiği yerlerin izi daha geniş bir zaman sürecinde sürülebilirdi. Böylece, bir yandan, devletin elektrik ve telefon şirketlerini devralmasıyla, Aralık 2006 yılında dördüncü evreyi başlatarak, Chávez hükümeti ilk defa kamulaştırma çıtasını yükseltmiş oldu. Diğer yandan, 1960'ların ortasına kadar geri gidersek, sonradan Halkın Seçim Hareketini (MEP) kuran ve 1998'den *Chavista* iktidar koalisyonuna katılan sistem yanlısı AD Partisi içindeki solcu sosyal demokrat akım elektrik şirke-

ti, Electricidad de Caracas'ın kamulaştırılmasını savunuyordu (Ellner, 87: 5-6). Üstelik1990'ların ortasında, MVR'nin öncü partisinin (Bolivaryan Devrimci Hareket –200) "Alternatif Bolivarcı Gündem" olarak bilinen programı, ekonominin "stratejik" sektörlerinin devlet kontrolü altında olmasını savunuyordu. Bu öneriyi *Chavista*lar 1999 Anayasasına (Madde 302) daha sonra eklediler.

Chavez iktidarı altında gelişen değişim süreci diğer Latin Amerika hükümetlerinin son yıllarda takip ettiği radikal değişim stratejisini etkiledi. Böylece, hem Bolivya'da Evo Morales, hem de Ekvator'da Rafeal Correa, Chavez'in örneğini takip ederek, başkan olarak seçildikten sonra halkın desteğini arkalarına alıp Milli Meclis'ten bağımsız, kurucu meclisin toplanmasına dair adımlar attılar. Morales ve Correa halkın egemenliği ilkesini benimsediler ve halkı seferber etme kapasitelerinin avantajını, Chávez gibi, geleneksel partilerin kontrol ettiği Milli Meclis'in ayak diremelerini aşmak için kullandılar. Kurucu Meclis'in, Kongreyi saf dışı bırakması ile daha fazla değişimi destekleyenlere geniş alanlar açılacağı vaat edildi. Kısaca, zamanlama, seferber etme, karşı karşıya gelme ve "mevzi savaşı"ndaki sağlam ilerleme öğeleri *Chavista* deneyimine benziyordu. Bolivya ve Ekvator'da sonradan kurulan örgütler, Chávez deneyiminden yararlanarak kurucu mecliste muhaliflere Venezüellalıların 1999'da verdiğinden daha çok yer verdiler.

Venezüella'daki "devrimci sürecin" bir başka önemli yönü de Chávez'in hareketin içerisinde en yüksek ve tartışılmaz lider olmasıdır. Bu da hareketin içerisindeki görüş ayrılığının cesaretini kırmakla beraber *Chavista*ların açıkça strateji ve ideoloji hakkında tartışma konusundaki başarısızlıklarına katkıda bulunmaktadır. Bazı siyasi analistler Chávez'in bu baskın ve hakim rolünü, diyalektik ilişkiyle, liderle takipçileri arasındaki "olağanüstü yoğunluktaki bağın" ve liderin "ideolojik evrimi ve olgunlaşması" olduğuna dikkat çekerek savunuyor (Raby 2006: 243-244). Tipik olarak, derin değişim dönemlerinin erken evrelerinde radikal ha-

reketin liderinin sahip olduğu iktidarın henüz iyi yerleşmemiş kurumları ve örgütleri gölgelediği doğrudur. Dahası, Chávez'in Anayasa'yı sınırsız yeniden seçilmeyi onaylayacak şekilde değiştirme kararı, aşağıdan yukarı karar verme mekanizmasının antitezi olan (hasımlarının iddia ettiği gibi) bir otoriter niyetinin olduğunu pek göstermez. Aslında, Amerika Birleşik Devletleri, 1951 yılında 22. Anayasal Değişikliğini yapmadan önce, başkanın görev süresine ilişkin bir kısıtlamaya sahip değildi. Ancak yine de halkıyla iletişim içinde olan ve onların arzularını ifade eden bir lider, halkın her karar verme aşamasında doğrudan yer aldığı mekanizmanın yerini alamaz.

2007 yılında başlayan dördüncü evrenin önemli bir özelliği ise Halk Meclisleri kanalıyla şekillenecek halk projelerinin programa dahil edilmesi ve doğrudan katılımdır. Bu faaliyetin demokrasiyi derinleştireceği vaat edilirken, tabanda stratejik ve uzun vadeli hedeflerin tartışmasını başlatmakta pek başarılı olamadı. Daha kapsamlı konular hakkında açık tartışmaların yapılması, kooperatifler ve Halk Meclisleri gibi yeni deneyimlerin devamlı bir değerlendirmeye tabi tutulacağını garanti etmesi bakımından ve bu yolla uzun vadeli hedefleri ve stratejileri etkileyecek bir mekanizmaya dönüşebilmesi bakımından önemlidir. Özellikle, tartışma ve analizler, yeni değerlerin desteklenmesine odaklanan idealist formüller ile yeni yapıların gerçekleştirilebilirliğini sağlamaya yönelik kurumsallaşma arasında doğru bir karışımı içermelidir.

2007 yılında *Chavista* siyasal örgütlenmelerinin Venezüella Birleşik Sosyalist Partisi ile bütünleşmesi planları ile ideolojik kongrenin toplanması, hareketin iç sıkıntılarıyla baş etme konusunda yeni bir fırsat penceresi açtı. En iyi durum senaryolarında, tartışmanın çeşitli mekanizmaları MVR içerisinde daha önceden de var olan yumuşaklık ve sertlik yanlısı akımların partiyi güçlendirecek öneriler yaratmasına yardımcı olabilir. En önemlisi, özel mülkiyet sorununa ilişkin bir çözüm aranabilir. Belli çizgilerle tanımlanan gruplar örgütlü fraksiyonlar halinde ayrılmaya gerek olmadan, hareketin içerisindeki farklıların ağır-

lıklı olarak ideolojik olmasını ve kişiselleştirilmeyen yapıcı diyaloglara tabi olabileceğini sağlamaya yardımcı olabilir. Bugüne kadar *Chavista*lar arasında yapılan zengin gayri resmi tartışmalar gösteriyor ki PSUV içersindeki tartışma yapılacak (parti yayınları gibi) yerler ideolojik açıklığın kazanılmasında yardımcı olabilir. Daha az çekici olan senaryolar da mevcuttur. İktidardaki koalisyonun küçük partilerini yok ederek (Patria para Todos, PODEMOS ve Venezüella Komünist Partisi gibi), PSUV *Chavista* hareketi içerisinde zaten kısıtlı bir ölçüde var olan resmi çoğulculuğun yok olması riskini taşımaktadır.

İngilizceden çeviren: Bilgesu Sümer

Kaynakça

Ellner, Steve. 1987. *The Venezuelan Petroleum Corporation and the Debate over Government Policy in Basic Industry*, 1960-1976. Glasgow, England: University of Glasgow.

— .2005. "The Defensive Strategy on the Left in Latin America: Objective and Subjective Conditions in the Age of Globalization." *Science & Society* 70(3).

Gindin, Jonah. 2005. "Made in Venezüella: The Struggle to Reinvent Venezuelan Labor." *Monthly Review* (Haziran): 73-87.

Mommer, Bernard. 2003. "Subversive Oil," Steve Ellner ve Daniel Hellinger, der., *Venezuelan Politics in the Chávez Era: Class, Polarization and Conflict*. İçinde Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.

Morales, Aurora. 2004.MVR'nin Formaston ve Doktrin Bölümünü Şefi ile görüşme Caracas, Mart 30.

Parker, Dick. 2007. "Chávez and the Search for an Alternative to Neoliberalism," Steve Ellner ve Miguel Tinker Salas, der., *Venezuela: Hugo Chávez and the Decline of an "Exceptional Democracy."* İçinde Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield.

Raby, D. L. 2007. *Günümüzde Latin Amerika ve Sosyalizm*. İstanbul: Yordam Kitap.

Duraklayan Radikal Geçiş: Evo Morales, Yerli Popülizmi ve Bolivya'da Gericiliğin ve Umudun Güçleri

Jeffery R. Webber

> *"Ulus aşırı şirketler sermaye biriktirmek için her zaman çatışmaları kışkırtıyor ve sermayenin az sayıda elde toplanması insanlık için çözüm değil...Ve böylelikle kapitalizmin insanlığın en büyük düşmanı olduğu sonucuna vardım."* –Başkan Evo Morales, Cochabamba– Bolivya, 22 Mayıs 2007, Associated Press.
>
> *"Söylemimizi düzelteceğiz, bu gereksiz retorikten vazgeçeceğiz; zira hepsinden önemlisi bu söylem somut pratiğimize uymuyor. Bu yıl [MAS iktidarının ilk yılı] Bolivya'nın orta sınıflarını, hatta üst sınıflarını kötü yönde etkileyen bir tek karar dahi alınmadı. Şu noktayı bin kere tekrarladık: Başkan Morales'in hükümeti özelmülkiyete, dine, sağlıklı özel sektör faaliyetine saygı duyuyor ve özel sektörün eğitim ve sağlık alanlarındaki faaliyetini güvence altına alıyor."*– Başkan yardımcısı Álvaro García Linera, 1 Mart 2007, *Clarín* (Arjantin gazetesi).
>
> *"Devletin varlığının arttığı bir kapitalizm istiyoruz."* – Başkan yardımcısı Álvaro García Linera, 20 Mayıs 2007, *Clarín*.

Bolivya Fabrika İşçileri Dokuzuncu Ulusal Kongresi Ekim 2006'da yapıldı. Kongrede yapılan tartışmaların sonucunda Bolivya radikal işçi sınıfı geleneğinin eşsiz derinliğini ortaya koyan dikkate değer bir metin ortaya çıktı.* Bu metin, küre-

* *XIX Congreso Nacional de los Trabajadores Fabriles de Bolivia*, http://cedla.org/obess/docs/docs_esp.php?filtrar_tipo=5.

sel kapitalizmin ("reel sosyalizm"in Sovyetler Birliği ve Doğu Bloku'nda çöküşü sonrasında) genişleyen parametrelerini, gezegen ölçeğinde artan kapitalist toplumsal ilişkileri, kapitalist sömürünün günümüz Çin'ininde hızla yaygınlaşmasını, kitlesel işsizliğin sürekli hale gelişi gerçeğini ve "kapitalizmin altın çağı"nın kapanması ve 1970'lerden sonra neoliberal saldırının başlaması ile uluslararası işçi sınıfının dünyanın çeşitli bölgelerinde aldığı darbeleri, ülkedeki güncel siyasi durumun içine yerleştirerek inceliyor.

"Emek-gücünün en geniş kesiminin (yüzde 66), binlerce mikro-girişimi, küçük ölçekli, genellikle kaçak ve yasadışı yapılan koka ticaretini kapsayan enformel sektörde çalışıyor olması"* gerçeği karşısında, Kongre'nin ideolojik pozisyonu ilk bakışta önemsiz görünebilir. Ancak, fabrika işçilerinin örgütlendiği sendikaların (özellikle de Cochabamba'dakilerin) etkisi resmi üye sayılarının hayli ötesine geçiyor. 1990'ların sonundan itibaren Cochabamba'daki fabrika işçileri sendikası, merkezî biçimde konumlanan şubelerinin kapılarını mahalle derneklerine, yoksulların ağlarına, su hakları aktivistlerine, işsizlere ve diğer kesimlere açmaları için diğer sendikalara önayak oldu. 2000 yılında Dünya Bankası'nın öncülük ettiği suyun metalaştırılması projesine karşı bu kentte başlayan Su Savaşı sırasında sendikanın şubesi, mücadele eden kır ve kent temelli müttefikleri bir arada tutan toplumsal hareket örgütü olan *Coordinadora*'nın merkezi haline geldi. Bolivya Fabrika İşçileri Federasyonu'nun lideri olan, ayakkabı fabrikası işçisi Oscar Olivera bu hareketin sözcüsü oldu ve Bolivya solunun içinde bulunduğumuz on yıldaki önde gelen figürlerinden biri haline geldi.**

Fabrika işçileri, neoliberal modelin Bolivya ekonomisinin (kalayın 20. yüzyıl boyunca oynadığı rolü doğalgaza devretme-

---

* Economist Intelligence Unit, 2006, *Bolivia: Country Profile 2006*: 20.

** Bkz. Oscar Olivera (Tom Lewis ile birlikte), 2004, *¡Cochabamba! Water War in Bolivia*, Cambridge, MA: South End Press.

siyle birlikte pekişen) hammadde üreticisi rolünden kaynaklanan yeni-sömürge karakterinin derinleşmesi, uluslararası sermayenin ekonominin en üretken sektörlerine girerek onları kontrol etmesi ve işsizlik oranının beklenmedik ölçüde yükselmesi anlamına geldiğini inandırıcı biçimde savunuyorlar. Özelleştirmelerin ve "rekabet edemeyen" fabrikaların kapatılmasının sonucunda 1980'li yıllarda 110 bin fabrika işçisinin işini kaybettiğine dikkat çekiyorlar. Fabrika işçilerine göre, içinde bulunduğumuz neoliberal dönemin diğer önemli özelliği Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ABD emperyalizmi ve müttefiklerinin Afganistan, Irak, Filistin, Balkanlar ve başka yerlerde yürüttüğü sürekli savaş kampanyasıdır. Bu koşulları değerlendiren dokümana göre işçi sınıfının önünde uluslararası düzeyde iki seçenek var: barbarlığın ve savaşların derinleşerek, kitlelerin sosyal durumunun kötüleşmesi yahut sosyalist devrimin kesin zaferi. Kongrenin belirlediği dört stratejik kılavuz işçi sınıfının otonom, bağımsız ve militan eylemine vurgu yapıyor: sınıf sendikacılığı, devrimci önderlik, işçilerin siyasal aracı ve toplumsal devrim.

Bu işçilere göre, Evo Morales'in 18 Aralık 2005 tarihinde yüzde 53,7 oranında oy alarak başkanlığa seçilmesinin hemen ardından Ocak 2006'da işbaşına geçen *Sosyalizme Doğru Hareket* (*Movimiento al Socialismo*, MAS) hükümeti, günümüz Bolivya'sının şartlarında kesin bir zafer elde edilmesini sağlayabilecek bir politik araç değildir. Onlara göre, Morales hükümeti popülizmin ideolojik yükselişini temsil eder.

Fabrika işçilerinin perspektifi, MAS'ı eleştirisiz biçimde sahiplenerek yücelten uluslararası solun pek çok gözlemcisinden oldukça farklı. Pek çok solcu entelektüel yeni yönetimin neoliberal kapitalizmden radikal bir kopuşu temsil ettiğini ileri sürüyor.*

* Atilio Borón, 2005, "La encrucijada boliviana," *Rebelión*,: www.rebelion.org; Heinz Dieterich, 2005, "Evo Morales, el socialismo comunitario y el Bloque Regional de Poder," *Rebelión*, www.rebelion.org; Maurice Lemoine, 2005, "Bolivia: An Election for Change and Promise," *Le Monde Diplomatique*, Kasım; Emir Sader, 2006, "El post-neoliberalismo de la nueva Bolivia," *Rebelión*, www.rebelion.org; Pablo Stefanoni and Hervé Do Alto, 2006, *Evo Morales de la coca al Palacio: Una oportunidad para la izquierda indígena*, La Paz: Malatesta.

Halbuki şu ana dek bu görüşü destekleyebilecek pek az bulgu ortaya çıktı.* İşin gerçeği, madencilik ve tarım endüstrilerine ve emek piyasasına yönelik yaklaşımı, malî kemer sıkma, düşük enflasyonla kalkınma ve merkez bankasının bağımsızlığı politikalarına olan sadakati, Morales yönetiminin geçmişten devralınan neoliberal modeli büyük ölçüde devam ettirdiğini gösteriyor. Yeni hükümetin ekonomi yönetimi, neoliberal ekonomi politikalarının temel kabullerinin çoğunu sorgulamadan kabul ederek onları siyasetin konusu olmaktan çıkarıyor.**

Bu bölümde yeni Bolivya hükümetini bağlamına oturtmak ve bu hükümetin karakterine ilişkin bazı ön sonuçlar çıkartmak için bir dizi görüş açıklayacağım. İlk olarak, Bolivya'nın kitle mücadeleleri tarihindeki üç temel ideolojik ve politik geleneğin izini süreceğim. Bu geleneklerden biri olan ulusal-popülizmin uzlaşmacı güçlerinin bu geleneklere yönelik tehdidini sergileyeceğim. Daha sonra bugünün MAS hükümetinin bu geleneklerle olan ilişkisini ortaya koyacağım. İkinci olarak, büyük önem taşıyan doğalgaz ve madencilik sektörlerini gözden geçirecek ve Morales yönetiminin kamulaştırma yanlısı söylemine karşın bu sektörlerden hiçbirini kamulaştırmadığını saptayacağım. Üçüncü olarak, Kurucu Meclis'in dinamiklerini araştıracağım ve MAS hükümetine karşı gelişen ve kaynağını ülkenin doğusundaki düzlüklerde örgütlenen ayrılıkçı toplumsal güçlerden alan aşırı sağcı tehdidi açıklayacağım. Dördüncü olarak, ABD emperyalizminin Morales hükümetine yönelik tavrını inceleyeceğim. Beşinci olarak, Morales hükümetinin göreve gelmesinden bu yana geçen zamanda ortaya çıkan kitlesel mücadele eğilimlerine kısaca değineceğim.

---

* CEDLA, 2006, *Legitimando el orden neoliberal: 100 días de Evo Morales*, La Paz: Centro de estudios para el desarrollo laboral y agrario; Lorgio Orellana Aillón, 2006. *El Gobierno del MAS no es nacionalista ni revolucionario: Un análisis del Plan Nacional de Desarrollo*, La Paz: Centro de estudios para el desarrollo laboral y agrario; Lorgio Orellana Aillón, 2006, Nacionalismo, populismo y régimen de acumulación en Bolivia: Hacia una caracterización del gobierno de Evo Morales, La Paz: Centro de estudios para el desarrollo laboral y agrario.

** Jamie Peck ve Adam Tickell, 2002, "Neoliberalizing Space," *Antipode* 34, 3:389.

Üç Geleneğin Mirası ve Günümüzün Çelişkileri

Fabrika işçilerinin yukarıda bahsettiğim metnine rengini veren devrimci bilinç, günümüzün Bolivya radikalizmini beslemeye devam eden iki isyancı gelenekten birini ifade ediyor. Bu metin, 20. yüzyıl Bolivya'sının *militan sendikacılık geleneğinin* 21. yüzyılın ilk on yılında işyerlerinde ve yaşam alanlarında yaşamaya devam ettiğini gösteren örneklerden yalnızca bir tanesi. İlk kez 1880 ile 1952 arasındaki ulusal-halkçı Devrim sırasında ortaya çıkan Bolivya işçi hareketi, devrimci Marksizm, anarkosendikalizm ve anti-emperyalizm gibi güçlü ideolojiler tarafından belirlendi.* Yirminci yüzyılın büyük bölümünde Bolivya işçi sınıfı militan bağımsızlığı, radikal bilinci ve devlet korporatizminin zincirlerinden göreli özerkliği ile Latin Amerika'da kendisine has bir konuma sahip oldu.

Madencilerin başını çektiği işçi sınıfı hareketi, 1952 Devrimi'ni devrimci sosyalizme doğru yöneltmek amacıyla başarısızlıkla sonuçlanan bir denemede bulundu. 1964 ile 1980'lerin ilk yılları arasında yaşanan bir dizi askerî diktatörlük rejimine karşı savaştı ve (liberal demokrasiyi aşarak sosyalizme geçişi kışkırtmayı ihmal etmeden) temsili demokrasinin 1982'de geri kazanılmasına da öncülük etti.

Bolivya işçi sınıfı, özellikle de madenciler 1985 ile 2000 yılları arasında ağır yenilgiye uğradılar. Buna rağmen, sahip oldukları devrimci Marksist geleneği büyük kentlerin gecekondu mahallelerinde (özellikle de başkent La Paz'ın çevresindeki El Alto'da) ve Cochabamba'ya bağlı, koka tarımı yapılan Chapare bölgesinde sürdürdüler.

Latin Amerikalı çoğu kişinin Batı yarımkürenin en devrimci

---

* Bkz. Steven S. Volk, 1975, "Class, Union, Party: The Development of a Revolutionary Union Movement in Bolivia (1905-1952), Part I: Historical Background," *Science and Society*, Cilt. 39, No. 1 (Bahar): 26-43; Steven S. Volk, 1975, "Class, Union, Party: The Development of a Revolutionary Movement in Bolivia (1905-1952), Part II: From the Chaco War to 1952," *Science and Society* Cilt. 39, No. 2 (Yaz): 180-198; ve Guillermo Lora, 1977, *A History of the Bolivian Labour Movement: 1848-1971*, Cambridge: Cambridge University Press.

kenti olarak nitelediği, 800 bin kişilik toplam nüfusunun yüzde 82'sini yerlilerin oluşturduğu devasa bir gecekondu kenti olan El Alto'da 2005 ve 2006 yılları boyunca çok sayıda toplantıya katıldım. 1980'lerin ortasında yaşamlarını idame ettirebilmek için El Alto'ya yerleşmek zorunda kalan, halen madenci tulumlarını giymeye devam eden eski maden işçilerini kitle toplantılarında küresel kapitalizmin güncel durumuna ve Bolivya'daki toplumsal güçler dengesine ilişkin keskin ve berrak Marksist analizler yaparken gördüğümde sonsuz etkilendim. Eski madenciler, verili nesnel olasılıkları analiz ettikten sonra, El Alto'daki halk hareketinin yerli halkın özgürlüğü ve sosyalist kurtuluş mücadelesi için izlemesi gereken en doğru eylem çizgisini ortaya koyuyorlardı. Dahası, eski madencilerin yaptığı kürsüye çıkıp konuşmaktan ibaret değildi. Polis ve askerî güçlerle çatışmaya en önce giren ve çatışmayı en son terk edenler de onlardı.

Neoliberal ekonomik düzenlemelerin korkunç, yıkıcı saldırıları tarafından geçici olarak zayıflatılmış olmasına rağmen tabandan yükselen militan işçi mücadelesi geleneğinin kültürel mirasının yaşamaya devam ettiğine ikna oldum. İşçi sınıfı mücadelesi, neoliberalizmin hakimiyeti altında düzenlenen yeni çalışma ilişkileri ve işçi sınıfı dayanışmasının önünde yükselen muazzam engeller tarafından belirlenen yeni şartlara uygun biçimde kendini yeniden kurmalıydı.

Bugünün Bolivya radikalizmini belirleyen diğer önemli gelenek Bolivya tarihinin daha uzak geçmişine, cumhuriyet öncesi döneme uzanan *sömürgecilik karşıtı direniş geleneği*dir. Bu gelenek, kökleri yüz yıllar öncesine uzanan, önceleri kolonyalizme karşı direnişle başlayan, Bolivya Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1825'ten sonra ülke içindeki sömürgeci ırksal ilişkilere karşı mücadeleyle devam eden Bolivya yerlilerinin radikalizm ve isyan geleneğidir.*

* Bakınız, Forrest Hylton, Felix Patzi, Sergio Serulnikov, ve Sinclair Thomson, (der.), 2005, *Ya es otro tiempo el presente: Cuatro momentos de insurgencia indígena*, İkinci Baskı, La Paz: Muela del Diablo editores; Silvia Rivera Cusicanqui, 2003 [1984], *Oprimidos pero no vencidos: luchas del campesinado aymara y quechua 1900-1980*, La Paz: Aruwiyiri/Ediciones Yachaywasi; ve Forrest Hylton ve Sinclair Thomson, 2005, "The Chequered Rainbow," *New Left Review*, II, 35 (Eylül-Ekim): 40-64.

Tarihçi Brooke Larson'un yazdığı gibi, "[Aymara yerlilerinin lideri] Tupac Catari'nin 1781'de altı ay süren La Paz kuşatmasına dair hikayeler günümüzde bile ülkenin üst sınıflarının kabusu olmayı sürdürüyor."* Irksal boyutları olan bu sınıfsal karşıtlığın diğer tarafına bakıldığında, aynı hikayelerin günümüzün yerli radikallerinin içinde bulunduğumuz on yıldaki (kent ayaklanması ve yol kesme eylemlerini içeren) eylem repertuarlarının esin kaynağı olduğu görülebilir. Catari, 1781 ayaklanmasındaki rolü nedeniyle yakalanıp dört parçaya ayrılarak öldürülmeden önce, sömürgecileri uyararak "milyonlarca insanla" birlikte geri döneceğini söylemişti. Son dönemde gerçekleşen ayaklanmaların önderleri, kendilerini bu geri dönüşün parçası sayıyorlar.

Son iki yüzyıl içinde devrimci Marksizm ile ihtilalci yerli hareketlerinin kapitalizme ve ırksal ezilmişliğe karşı birleştiği dönemler olduğu gibi, bu iki gelenek arasındaki ilişkilerin sık sık gerildiğini ve rekabete yenik düştüğünü söylemek gerekir. 2000 ile 2005 yılları arasında yükselen solcu ve yerli halk hareketlerinin anti-kapitalist, anti-emperyalist ve yerli halkın kurtuluşu temelindeki bütünlüklü karakteri bu iki hareket arasındaki dayanışmanın ortaya çıkaracağı büyük gücü ikna edici biçimde sergiledi.** Çok boyutlu kurtuluşa duyulan ortak bağlılık bu dönemde yaygındı. Yerli kökenli köylülerden, enformel sektörde çalışan işçilerden, madencilerden, emeklilerden, işsizlerden, öğretmenlerden, öğrencilerden, sağlık çalışanlarından ve diğer emekçilerden oluşan yüz binlerce kişinin La Paz caddelerini tam anlamıyla zapt ederek ekonominin, devletin ve toplumun örgütlenişinde köklü değişiklikler yapılmasını talep ettiği, isyanın doruk noktasına ulaştığı Ekim 2003 ve Haziran 2005 dönemlerinde birleşik kolektif eylemin gücü somut olarak hissediliyordu. Solcu-yerli halk temelli kitlesel güçler doğal kaynakların özelleştirilmesine karşı birlikte mücadele ettiler, ordu silahsız göstericileri

---

* Brooke Larson, 2004, *Trials of Nation Making: Liberalism, Race, and Ethnicity in the Andes, 1810-1910*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 204.

** Bu konuyu başka bir yerde daha derinlemesine tartıştım, bkz. Jeffery R. Webber, 2005, "Left-Indigenous Struggles in Bolivia: Searching for Revolutionary Democracy," *Monthly Review* Cilt. 57, No. 4 (Eylül): 34-48.

acımasızca bastırırken kendi bedenlerini siper ettiler ve iki neoliberal devlet başkanını devirmeyi başardılar (Gonzalo Sánchez de Lozada Ekim 2003'te, Carlos Mesa Haziran 2005'te devrildi). Tüm bunlar Evo Morales ve MAS'ın çelişkili ve karmaşık seçim zaferinin zeminini döşedi.

Ne yazık ki, Bolivya radikalizmini etkileyen üçüncü gelenek, yukarıda açıklanan iki kurtuluş projesinin hayata geçmesini bugüne kadar defalarca engelledi. Bu gelenek, süreç içinde kendisini farklı biçim ve bağlamlarda ortaya koyan, 1952 Ulusal Devrimi ve bu devrimin partisi Devrimci Ulusal Hareket (*Movimiento Nacionalista Revolucionario*, MNR) ile çok yakın ilgisi olan *ulusalcı-popülizmdir.* Madencilerin önderliğindeki işçi hareketi devrimci sürecin başlangıç yıllarında mülkiyetin tamamen toplumsallaştırılmasını ve madenlerde ve diğer sektörlerde işçi kontrolünü talep etmekteydi. Devrim, madenlerin kamulaştırılmasını, büyük toprak sahiplerinin elindeki arazilerin (*hacienda*) geniş çaplı tarım reformu yoluyla dağıtılmasını başardı ve nefret edilen *pongueaje* sistemini (yerli tarım işçilerinin *hacienda* topraklarının küçük bir bölümünü kendi adlarına işleyebilmelerine karşılık olarak toprak sahibine, onun ailesine ve çevresine kişisel hizmet sunmak zorunda olması) ortadan kaldırdı.

Ancak, kitle hareketinin basıncı altında bazı önemli reformları yapmak zorunda kaldığı ilk dönemin hemen sonrasında ABD emperyalizminin desteğini alan MNR, işçilere sırtını döndü. Yapılan toprak reformlarının etkisiyle teskin edilen ve düzene bağlanan köylü örgütleri ile ittifak yapan MNR, devrimin kazanımlarını tersine çevirmeye ve madencileri ezmek amacıyla silahlı kuvvetleri yeniden kurmaya başladı. IMF destekli ekonomik istikrar programı 1956'da uygulamaya kondu. 1964'te gerçekleşen sağcı askerî darbenin ardından, devlet kır ve kentlerdeki toplumsal hareketlerle başa çıkabilmek için bir dizi "böl ve yönet" taktiğinden oluşan gelişkin bir sistemi devreye soktu. Bir yandan en radikal unsurları ezerken öbür yandan düzene entegre olmaya meyilli kesimleri kadrolarına alarak ve devlet imkanlarının keyfî olarak dağıtılması yöntemlerini kullanarak kendine bağladı.

2000-2005 döneminde yükselen sol ve yerli halk temelli ihtilalci dalganın içindeki ana akımlar kendilerini bu ulusalcı-popülist anlayıştan önemli ölçüde ayırmayı başardılar; ancak iktidarın ele geçirilmesini, sosyalizm ile yerli halkın kurtuluşunu birleştiren bir siyasi programın uygulanmasını sağlayacak bir kolektif devrimci projeyi oluşturmayı başaramadılar. Yol kesme eylemleri ve sokak gösterileri gibi parlamento dışı eylemlilik ile dayanışma içinde olan ve bölgesel ve etnik ayrımları aşan bir ittifaklar ağına sahip tek siyasi parti olan MAS bu siyasi boşluğu doldurdu.

Ne var ki, MAS 2002'den itibaren kentli orta sınıflara yaranmaya çalışarak seçim kazanmaya endekslenen ılımlı bir reformist partiye dönüştü. MAS'ın Ekim 2003 ve Haziran 2005'teki isyanlar sırasında oldukça küçük bir rol oynamakla yetinmesi ve 2004-2005 arasında Carlos Mesa'nın neoliberal hükümeti ile geçici bir ittifak kurması bunu açıkça kanıtlıyordu.

MAS'ın ulusalcı-popülist geleneği 21. yüzyılın koşullarına uyarlayarak yeniden ürettiği gerçeği bugün giderek açığa çıkıyor. Hükümet, bir yandan yerli hareketinin eski mücadeleleri boyunca yarattığı kurtuluş dilini kısmen kendisine uyarlarken, diğer yandan bu dili yerli halkın içinde yaşadığı maddi gerçeklikten ayırmaya gayret ediyor. Kırsal ve kentli işçi sınıfının ezici çoğunluğunu oluşturan Bolivya yerlilerinin ırksal ezilmişliği ve sınıfsal sömürüyü gündelik hayatlarında iliklerine kadar hissetmeleri gerçeğine karşın, MAS hükümeti ülkenin sosyalizme geçmesinin önümüzdeki elli ila yüzyıldan evvel imkansız olduğunu söylüyor.

Hükümetin "And-Amazon Kapitalizmi" olarak bilinen bu tezine paralel olarak, yerli halkın kurtuluş hedefi önceki halinden daha zayıf bir içeriğe büründürülüyor. Başkan yardımcısı García Linera'ya göre, Amerikan yerlilerinin kurtuluşu artık yalnızca "And-Amazonlu" bir kapitalist sınıf yaratmak anlamına geliyor. Apartheid-sonrası dönemde Afrika Ulusal Kongresi (ANC) hükümetince yönetilen Güney Afrika ile var olan rahatsız edici paralellikler hemen göze çarpıyor.

Böylece yeni ulusalcı-popülizm, sulandırılmış ve içi boşaltılmış bir yerli kurtuluşu ideolojisini sahiplenirken sosyalizme geçiş olasılığının da önüne geçiyor. MNR'nin 1950'lerde uyguladığı kitle hareketlerini bölme, en önemli sosyal hareket örgütlerini kontrol altına alma, ılımlı reform isteklerinin ötesine geçen taban aktivizmini engelleme ve hâttâ popülizme ve devlete teslim olmaya yanaşmayan işçi ve köylüleri ezme stratejilerinden bugün MAS da yararlanıyor.

Ocak 2006'dan bu yana uygulanan temel politikaların, sağcı ayrılıkçı güçlerin, Pando, Beni, Santa Cruz ve Tarija'yı kapsayan *Media Luna* bölgesindeki dinamiklerinin ve halen devam eden kitle mücadelelerinin kısa bir özeti, Morales hükümeti döneminin yeni Bolivya gerçeğine dair daha berrak bir tablo sunacaktır.

Hiçbir şeyi Kamulaştırmadan her şeyi Kamulaştırmak

MAS hükümetinin hiç kuşkusuz en çok beklenen politik uygulaması olan doğalgazın ve petrolün "kamulaştırılması" kararı 1 Mayıs 2006'da ilan edildi. Bolivya Güney Amerika'nın en geniş ikinci doğalgaz rezervine sahiptir. Bilinen ve tahmin edilen rezervler bakımından Venezüella'nın hemen ardından geliyor. Fakat kamulaştırma kararını ilan eden 28701 sayılı başkanlık kararnamesinin aslında hiçbir şeyin millileştirilmesini öngörmediği gerçeği 1 Mayıs etkinliklerinin birkaç hafta sonrasında trajik biçimde anlaşıldı. Morales hükümeti, kamuoyunun kârların yüzde 82'sini devlete ve sadece yüzde 18'ini özel şirketlere aktaracak yeni bir devlet hissesi ve vergi rejimi yaratıldığına inanmasını sağladı. Eski başkan Sánchez de Lozada zamanında kârların yüzde 82'si özel şirketlere, geriye kalan yüzde 18'i ise devlete aktarılıyordu. İşin doğrusu, Morales'in ilan ettiği 82/18 oranı ulus aşırı şirketleri 180 gün içinde hükümetle yeni bir sözleşme yapmaya yahut Bolivya topraklarının altındaki zengin kaynakları işlemeyi bırakmaya zorlayan bir geçiş stratejisiydi. Müzakere edilecek yeni sözleşmelerde 82/18 oranının uzun dönemde korunamayacağı ve

bu sözleşmelerle çokuluslu petrol şirketlerinin nispeten olumlu şartlara kavuşacağı ortadaydı.*

Sonu gelmez ertelemelerin ve sağ partilerin MAS'a yönelik rüşvet, beceriksizlik ve verimsizlik suçlamalarının ardından, Morales hükümeti Ekim 2006'da 12 yabancı petrol şirketi ile, 30 yıl geçerli olacak 44 yeni sözleşme imzaladı. Aynı zamanda hükümet, en önemli doğalgaz pazarı olan Brezilya ve Arjantin'e önceki neoliberal yönetimlerin sattığından daha yüksek fiyatlarla ihracat yapılmasını öngören yeni şartları kabul ettirdi. 1998 ile 2002 arasında yapılan doğalgaz ihracatının Bolivya devletine getirdiği yıllık kazanç 232 milyon dolardı. Geçici olarak getirilen yüksek vergilerin ve imzalanan yeni sözleşmelerin sayesinde 2006 yılında bu rakam 1.65 milyar dolara yükseldi. Morales hükümeti bu rakamın 2007'de yıllık 2 milyar dolara, 2010'da ise yıllık 4 milyar dolara yükselmesini umuyor.**

Böylelikle, Bolivya'nın doğal kaynaklarının acımasızca yağmalanmasının önüne en azından şimdilik geçilmiş gibi görünüyor. Devletin doğalgaz pastasında yaptığı bu büyük kesinti -bu payın boyutunu orta ve uzun vadede doğalgazın dünya piyasasındaki istikrarsız fiyatı belirleyecek- sosyal programlara yatırım yapması için Bolivya devletinin eline kaynak verdi, fakat devlet bu alana henüz ciddi bir yatırım yapmadı.

Ancak, yapılan bu daha elverişli vergi düzenlemeleri kamulaştırma anlamına gelmiyor. Ayrıca, Morales hükümetinin reformist önlemleri 1952 Devrimini izleyen yıllarda yapılanların

---

* Kararnamenin ve kamulaştırma dramasının ayrıntılı değerlendirmesi için bkz. Jeffery R. Webber, 2006, "The First 100 Days of Evo Morales: Image and Reality in Bolivia," *Against the Current* 123 (Temmuz/Ağustos): 11-20.

** Bkz. Andean Information Network, "Bolivian May Day Brings Higher Hydrocarbons Revenues and Higher Expectations," 4 Mayıs 2007, http://ain-bolivia.org/index.php?option=com_content&task=view&id=87&Itemid=32; Raúl Zibechi, "Evo Morales' First Year",*America's Program Report*, Washington, D.C: Americas Program Report: IRC Americas, 1 Şubat 2007, http://americas.irc-online.org/am/3960; ve Aaron Luoma ve Gretchen Gordon, 2006, "Turning Gas into Development in Bolivia: Will Evo Morales' Attempt at Re-Nationalization Bring Real Change," *Dollars & Sense* (Kasım-Aralık), http://www.dollarsandsense.org/archives/2006/1106luomagordon.html.

oldukça gerisinde kalıyor. Ulus aşırı petrol şirketleri endüstrinin kontrolünü ellerinde bulundurmayı sürdürüyor. Devletin petrol şirketi YPFB ise malî açıdan yetersiz durumda, bu nedenle petrol arama ve üretimi yapamıyor. Bolivya, şimdilik yüksek fiyata sahip olan, ancak ilerleyen dönemde fiyatının düşmesi kaçınılmaz olan, katma-değer üretmeyen hammadde ihracatı kapanına kısılmış durumda.

Raúl Zibechi'nin belirttiği gibi, "hidrokarbonun kamulaştırılmaması konusundaki sorun şu ki, devlet mülkiyetindeki YPFB'nin yeniden formülasyonu... gerçek değil. Yeni sözleşmeler YPFB'nin yatırım yapmamasını, risk üstlenmemesini, bunun yerine hidrokarbon şirketlerine nezaret etmesini şart koşuyor. Arjantin ile imzalanan ve bu ülkeye satılan doğalgazın fiyatını yükselten antlaşma (Brezilya'ya satılan doğalgazın fiyatı da artırıldı, devasa São Paulo sanayi kuşağının kullandığı enerjinin yüzde 30'unu Bolivya sağlıyor) devlet bütçesine ciddi bir katkı sağlıyor, fakat gaz ihracatını sanayileşme politikaları kapsamının dışında bırakıyor. Pratik bakımdan bu durum, kısa vadede büyük kârlar getirecek ama uzun vadede sorunlar yaratacaktır."
Morales hükümetinin gaz politikasının sınırlılıkları ne olursa olsun, yeni hükümetin madencilik sektörüne ilişkin politikası çok daha kötü. Aralık 2005'teki seçimlere doğru giden süreçte Morales, 1980'lerin ortalarından sonlarına doğru sürdürülen madencilik endüstrisinin özelleştirilmesi esnasında harap edilen Bolivya Maden Şirketi'ni (COMIBOL) yeniden canlandırmaya söz vermişti. Ancak iş uygulamaya gelince, hükümet verdiği sözü tutmak yerine And Dağları'nın batısındaki maden bölgesinde faaliyet gösteren ulus aşırı şirketler ve küçük burjuva maden kooperatiflerinin (*cooperativistas*) ayrıcalıklı kesimleri ile yeni "risk paylaşımı" sözleşmeleri yapmaya koyuldu.

Dünyanın en geniş çelik rezervlerine sahip bölgesi olan Mutún, Bolivya'nın doğusundaki düzlüklerde yer alan Santa Cruz eyaletinin içinde bulunuyor. Morales hükümeti, Hint devi Jindal Çelik ve Enerji ile Eylül 2007'de buradaki madenin çı-

karılmasına ilişkin bir anlaşmaya vardı. Morales yeni projenin yaklaşık olarak yılda 200 milyon dolarlık vergi geliri getireceğini vurguluyor; ancak birçok ekonomist bu anlaşmanın hükümlerinin gerçekte Bolivya'nın doğal kaynaklarının yağmalanması ve COMIBOL adına büyük bir fırsatın kaçırılması anlamına geldiğini söylüyorlar.*

Metal ürün fiyatlarının gücü, ülkenin batısındaki yüksek ovalarda kurulu devlet işletmelerinde çalışan maden işçileri ile *cooperativistas* arasındaki sınıf mücadelesini şiddetlendiriyor. Yukarıda tarif ettiğimiz devrimci geleneklere sahip birinci grup, maden endüstrisinin yeniden kamulaştırılmasını ve işçilerin kontrolüne teslim edilmesini istiyor. Diğer grup ise ulus aşırı sermaye ile ittifak yaparak, maden endüstrisinin halen COMIBOL'un kontrolünde bulunan bölümlerinin de özelleştirilmesini talep ediyor.

2006 Ekiminin ilk günlerinde, Oruro eyaletine bağlı Huanuni şehri yakınlarındaki Psikoni'de bulunan kalay madeninde bu gerginlik çatışmaya dönüştü. Kooperatif sahiplerinin adamları devlet işletmesinde çalışan madencilere saldırdı. Dinamit ve başka silahlarla teçhizatlanmış olan bu iki grup arasındaki kanlı çatışmalar iki gün boyunca devam etti. 5-6 Ekim arasında yaşanan çatışmalarda en az 17 kişi öldü, çok sayıda kişi yaralandı. Hükümetin çatışmanın durdurulması için orduyu görevlendirmemesi yaygın olarak eleştirildi. Olayların hemen ertesinde MAS hükümetinin maden kooperatifleri ile ne kadar yakından bağlantılı olduğu gün ışığına çıktı. Maden ve Metalurji Bakanı Walter Villarroel'in maden kooperatiflerinin üst federasyonunun eski başkanı oluşu ve Maden Bakanı olmasına rağmen hâlâ kooperatifin kayıtlı üyesi olmayı sürdürmesi bu gerçeği açıkça ortaya koyuyor.

17 ölünün ardından hükümet Villarroel'i görevden almak zorunda kaldı ve maden sektörü ile ilgili sözler verdi. Morales maden endüstrisini kamulaştıracağına söz verdi. Ancak, *Empresa*

* CEDLA, 2006, "La entrega del Mutún: ¿quién festejará," *Alerta Laboral*, Eylül, Centro de estudios para el desarrollo laboral y agrario.

Metalúrgica Vinto kalayhanesi tekil örneği bir yana bırakılırsa, hiçbir şey kamulaştırılmadı.

"[Morales] Ekim ayında [kamulaştırmada] sıranın madenlere geldiğini söylemişti. Ancak, seferberlik parolası 'Bolivya'nın doğal kaynakları Bolivya halkına aittir' olan Bay Morales için sembolizm ve retorik bazen gerçeklikten daha iddialı oluyor" diyen *The Economist* dergisi maalesef büyük ölçüde haklıdır.*

Gerçekten de, *Ekonomist İstihbarat Birimi,* yatırımcıların sakinliğine işaret eden bir raporu yakınlarda yayımladı. Rapor şöyle diyor: "Mülksüzleştirme söylentileri ve benzer türden karmaşık durumlar karşısında Bolivya'nın madencilik sektöründeki yatırımcıların beklendiği kadar tedirgin olmadığı görülüyor. Bolivya'nın tüm metal ürünlerinin uygun fiyatları sayesinde madencilik sektörü ciddi bir özel sektör yatırımı patlamasının eşiğinde. Artan maden kapasitesi, 2006 yılının ilk altı ayında maden ihracatından elde edilen gelirlerde ve hacim artışında gözle görünür bir sıçramaya yol açtı. Daha uygun fiyatlar ile - çinko, altın, gümüş ve kalay gibi- belli başlı madenlerde yaşanan üretim artışı toplam maden üretiminin toplam değerinin yıldan yıla yüzde 92,9 oranında artarak 816.5 milyon dolara yükselmesini sağladı...Hükümet, halka ne söylerse söylesin yasal olarak faaliyet gösteren ve iyi niyetle hareket eden şirketlere karşı harekete geçmeyeceğine dair sessiz bir güvence verdi. Yabancı maden yatırımcıları hükümetin yakında açıklayacağı maden yasasında yapılacak değişikliklerin sert yahut -ağır vergi yükü anlamında- mülksüzleştirici bir nitelik taşımadığına inanıyorlar ve bu nedenle projelerini devam ettiriyorlar."** Morales hükümeti, çokuluslu bir İtalyan telekomünikasyon şirketinin yüzde 51'lik hissesini satın alarak ENTEL'i bir devlet şirketi olarak yeniden kurmayı hedeflediğini de açıklamıştı ancak bu da henüz yalnızca bir beyandan ibaret. Bu konuda herhangi bir kesin adım atılmadı.

---

* "Bolivia: Tin Soldiers," *The Economist*, 15 Şubat 2007.

** EIU, "Bolivia's Industry," *Economist Intelligence Unit Briefing*, 19 Şubat 2007.

Burada üzerine yorum yapmaya yerim olmasa da, MAS'ın ekonomi politikasının da merkez bankasının özerkliğine, malî kemer sıkmaya, düşük enflasyon hedefine, asgari ücretin ve kamu sektöründeki maaş artışlarına sınır koymaya, tarım reformunun sınırlı tutulmasına dayanması nedeniyle benzer türden ciddi sınırlılıklar taşıdığını düşünüyorum. Tüm bunlar eski neoliberal modelin yeni ılımlı reformist ve yerli popülist Morales hükümeti üzerindeki derin etkisini gösteriyor.

Media Luna'nın Ayrılıkçı Sağı

Doğalgazın kamulaştırılması talebi haricinde, kitlesel solyerli halk hareketlerinin 2000 ile 2005 arasında yükselttiği en net talep Bolivya devletini, ekonomisini ve toplumunu ırkçılığa ve kapitalist sömürüye kesin olarak meydan okuyacak şekilde köktenci bir tarzda yeniden inşa etmek için devrimci bir Kurucu Meclis'in kurulmasıydı.

MAS ise bunu yapmak yerine, doğalgaz zengini *Media Luna* bölgesinin sağcı ayrılıkçılarının yeni anayasa taslağında yer alacak devrimci veya en reformist türden değişiklikleri veto etmesine imkan veren seçim kanunlarına dayanarak kendi Kurucu Meclis'ini oluşturdu. *Media Luna* bölgesinin kapitalist sınıfı ile uzlaşma arayan MAS, halk hareketlerinin Ocak 2006 seçimlerindeki gücünü ve bu güç karşısında sağcı ayrılıkçıların göreli zayıflığını hafife aldı. Ne var ki, MAS'ın Bolivya'daki halk kesimlerinin taban hareketlerini engellemeyi bir ölçüde başarması ve sermaye sınıfının iktisadi gücünü sarsacak adımlar atmaması nedeniyle sağcı hareket siyasal gücünü adım adım geri kazanıyor.

Sağın yeni atağı, Kurucu Meclis'in fiyaskoya dönüşmesi sürecinde en belirgin biçimde gözlemlendi. Sağ partilerin ilk altı ay boyunca meclis çalışmalarına katılmamalarıyla başlayan boykotu (Ağustos 2006'dan Ağustos 2007'ye uzanan) bir yıla yaymaları bekleniyor ve bu durum tüm meclis çalışmalarını felç etmiş durumda. Sağcılar bir yandan MAS hükümetini

otoriter heveslere sahip olmakla suçlayarak boykotlarını meşrulaştırmaya çalışırken diğer yandan sık sık Santa Cruz'da bir araya gelerek *Media Luna* bölgesine özerklik verilmesi talebiyle kitle gösterileri düzenliyorlar. Bu talebin ardında burjuvazinin bölgenin doğal kaynakları ve tarımsal zenginlikleri üzerindeki kontrolünün devam ettirilmesi özlemi yatıyor. Santa Cruz'daki sağcı örgütler "demokrasi" ve "hukuk düzeni" laflarını dillerinden düşürmüyorlar; halbuki bu grupların Venezüella'daki demokrasi ve hukuk düzenini dar bir elitin çıkarları adına istikrarsızlaştırmaya çalışan aşırı sağcılar ile pek çok ortak noktaları var. Bolivya'da ayrılıkçı sağın toplumsal tabanı, *Media Luna* bölgesinin üst sınıflarının ırkçı hislerini seferber ederek bu bölgedeki yerli kökenli köylülere ve işçi eylemlerine sıklıkla saldırılar düzenleyen ve bu saldırılarına karşın yasal yaptırımlarla karşılaşmayan Cruceño Gençlik Birliği (*Unión Juvenil Cruceñista*-UJC) adındaki şiddet yanlısı, beyaz ve faşist bir gençlik örgütünü de kapsıyor.

Kurucu Meclis hakkındaki kriz o derece yüksek bir düzeye ulaştı ki, Bolivya'daki olası bir iç savaşın yol açacağı mülteci akınından endişelenen La Paz'daki Arjantin büyükelçiliği, devam eden çatışmanın şiddete kayma olasılığına ilişkin bir araştırma yaptırdı. Bu araştırmaya göre Bolivya'da iç savaş çıkma olasılığı yüzde 58'di. Muhafazakâr çizgideki Uluslararası Kriz Grubu ülkedeki çatışmaların yükselmesi tehlikesi hakkındaki raporunu Ocak 2007'de yayımlarken, ABD Dış İlişkiler Konseyi de Bolivya'daki artan istikrarsızlığa ilişkin raporunu açıkladı.* Dış İlişkiler Konseyi'nin raporunun başlığı, *Fox News* kanalının zehirli maddelerle gerçekleştirilen terörist saldırıların korkunç bilançosuna dair haberlerinde sıkça tekrarlanan nakarat ile süslenmişti: "Felaketin Eşiğindeki Bolivya!"**

---

* International Crisis Group, 2007, *Bolivia's Reforms: The Danger of New Conflicts*, Latin America Briefing No. 13, 8 Ocak 2007, http://www.crisisgroup.org/home/index.cfm?id=4778&l=1.

** Eduardo Gamarra, 2007, *Bolivia on the Brink*, Council of Foreign Relations Press, Şubat 2007, http://www.cfr.org/content/publications/attachments/BoliviaCSR24.pdf.

Ocak 2007'de Cochabamba eyaletinin sağcı valisi Manfred Reyes Villa'nın bu eyaletin *Media Luna* bölgesindeki özerklik yanlısı güçlere katılmasını sağlamak amacıyla referandum talep etmesi ile birlikte Kurucu Meclis merkezli çatışma şiddetlendi. Oysa tam da bu konuya ilişkin bir referandum daha birkaç ay önce yapılmıştı ve Cochabamba halkı bölgesel özerkliği hedefleyen *Media Luna* bloğuna katılma fikrini kesin olarak reddetmişti.

MAS ise koka yetiştiricileri ile Cochabamba'daki sendikaların içindeki tabanının bir bölümünü seferber ederek Reyes Villa'yı yeni referandum çağrısı yapmaktan vazgeçirmeye çalıştı. Eyaletteki yollar kesildi, kitleler Cochabamba kent merkezindeki meydanda nöbet tuttu. Aşırı sağcı valinin küstahlığına ve Cochabamba'daki kent yaşamının gündelik ırkçılığına karşı koyan taban hareketi giderek MAS yönetiminin kontrolünden çıkmaya başladı. Santa Cruz'da UJC'yi model alan yeni faşist gençlik örgütleri ile halk kitleleri arasında sokak çatışmaları çıktı. Irkçı gençlik grupları ile üst sınıfların çeteleri ırkçı sloganlar eşliğinde koka yetiştiricilerine ve yerli kökenli yoksullara saldırdılar. Bu saldırılara sert şekilde karşılık veren kitle hareketinin ileri sürdüğü talepler arasında Reyes Villa'nın derhal istifa etmesi de bulunuyordu. MAS yöneticileri ise bu talebin anti-demokratik olduğunu söylediler. Taban hareketini geri çekilmeye, yollardaki barikatları kaldırmaya ve şiddete son vermeye çağırdılar.

Her iki taraftan birer kişinin sokak çatışmalarında hayatını kaybetmesinin ardından kente giren askerler ortamı yatıştırdı. Esas itibariyle Troçkist üniversite öğrencilerinin başını çektiği, radikal sol grupların Cochabamba eyaletinde paralel bir devrimci eyalet hükümeti kurma hamlesi toplumsal güçler arasındaki dengeyi doğru okuyamadığı için kısa bir süre sonra başarısızlığa uğradı. Paralel hükümet ilan edilir edilmez sona erdi. Paralel hükümetin ilan edildiği sırada MAS koka yetiştiricilerini ve sendikaları çatışmalardan geri çekti. Bu türden bir radikal uygulamayı çatışmanın zirve noktasında yaşama geçirmek belki mümkün

olabilirdi. Ancak bu girişim seferberliklerin ve çatışmaların sona erdiği, dolayısıyla böylesi bir ihtimalin ortadan kalktığı bir anda yapılmıştı. Paralel hükümet MAS yönetimi tarafından derhal ve sert bir dille kınandı.

Reyes Villa'nın eyalette, (en ılımlı sosyal reform girişimlerini bile engellemek için Bolivya'yı istikrarsızlaştırmaya çalışan) *Media Luna* bölgesinin özerklik yanlısı güçleriyle ittifak kurulmasına ilişkin açık çabasına rağmen, MAS yönetimi bu kişinin Cochabamba'nın yegâne meşru yöneticisi olduğunu vurguladı.

ABD Emperyalizmi

ABD'nin Bolivya'daki geleneksel hakimiyeti bir dizi faktörün bir araya gelmesinden ötürü önemli ölçüde aşınmıştı. ABD'nin Irak ve Afganistan'daki emperyal seferinin başarısızlığı bunlardan biriydi. ABD'nin siyasi-askerî elitinin ve halkının Irak savaşına karşı çıkmasına rağmen yakın gelecekte savaşın sona ermesi beklenmiyor. Üstelik Bush'un gözünü İran'a diktiği görülüyor. Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'nun Latin Amerika'da ve başka yerlerde azalan itibarı da ABD gücünün daha fazla azalmasına neden oluyor. Anti-emperyalist işbirliğinin önündeki muazzam engellere rağmen ABD'nin emperyal gücünün bölgede ciddi olarak düşüşe geçtiği ortada.

Tüm bu genel faktörler Bolivya'nın ABD emperyalizmi ile olan özel deneyimini etkiliyor. Venezüella'nın (sonuçta garantisiz de olsa) astronomik petrol gelirleri Bolivya'ya alternatif bir kredi kaynağı sunuyor. Bu olgu, Güney Amerika'nın bu en yoksul ülkesine bağımsız iktisadi politikalar geliştirmesi bakımından eşsiz bir manevra imkanı sağlıyor. Yazının önceki bölümlerinde gösterdiğimiz gibi bu alanda oldukça sınırlı somut adım atılmış dahi olsa, bu olgu geçerliliğini koruyor. Doğalgazın ve metal ürünlerinin bugünkü yüksek fiyatı Bolivya ekonomisine destek oluyor ve mevcut yönetime daha iyi sosyal politikalar geliştirmesi için daha geniş bir alan açıyor. ABD'nin Bolivya'nın ticaret ortağı olarak öneminin azalması, İmparatorluk'un he-

vesleri karşısında Bolivya'nın savunmasızlığını azalttı. ABD ise çok yönlü "demokrasi promosyonu" faaliyetleri aracılığıyla emperyal projesini sürdürüyor. ABD, uyuşturucuya karşı savaş, askerî üsler, gayri resmi ve resmî askerî eğitim ve etki, hibeler ve uluslararası ve bölgesel malî kurumlar üzerindeki hakimiyeti gibi öteden beri var olan kanallarını canlı tutarak azalan itibarını korumaya çalışıyor.

Yukarıda zikrettiğimiz Dış İlişkiler Konseyi'nin raporu, ABD'nin Morales yönetimine yaklaşımına ilişkin ek ipuçları veriyor. Raporda ABD'ye 1950'li yıllarda MNR devrimci hükümetine karşı takındığı tutuma benzer bir tutum takınması tavsiye ediliyor. ABD, o dönemde MNR'yi potansiyel bir tehlike olarak görüyor, fakat nihai olarak kontrol edilebilir buluyordu. Üstelik *asıl* tehlike olarak gördüğü radikal sosyal hareketlerin ve işçilerin aşağıdan seferberliğinin kontrol altına alınıp düzen sınırları içine çekilmesinde MNR'den önemli ölçüde yararlanabileceğini düşünüyordu. ABD'nin bugünkü en önemli hedefi Bolivya'daki *istikrar*ın korunmasıdır. Raporun yazarı Eduardo Gamarra şöyle diyor: "Kriz devam ettiği müddetçe ABD geleneksel siyasal hedefleri doğrultusunda ilerlemekte zorlanacaktır. Doğrusunu söylemek gerekirse, burada sayılan gerilimlerin herhangi biri yüksek boyuta ulaşır da geniş çaplı toplumsal huzursuzluğa ve şiddete yol açarsa ABD'nin Bolivya ve And kıyısı bölgesindeki ticaret, enerji, güvenlik ve politika alanlarındaki çıkarları tehdit altına girer."*

Bunun ötesinde, Gamarra'ya göre Morales'in retoriğinin ötesine bakıldığında ABD'nin endişelenmesi için fazla neden bulunmuyor: "Bu olaylar, Morales'in -çizmeye çalıştığı portreye rağmen- taraftarlarına azar azar kaynak aktaran ve aslında tam da aynı şeyleri yapan önceki politikacıları suçlayan klasik bir Bolivya siyasetçisi olduğunu gösteriyor."** "Nitekim, bu proje için görüştüğümüz bir Dünya Bankası yetkilisi" diye devam ediyor Gamarra, "Morales'in sürekli tekrarladığı Dünya Bankası karşıtı retoriğine rağmen, örgütünün Morales hükümeti ile olan

* Gamarra, *Bolivia on the Brink*, s. 4-5.

** Gamarra, *Bolivia on the Brink*, s. 24.

ilişkilerinin eski hükümetlere nazaran çok daha iyi olduğunu iddia ediyor."*

Belki de en şaşırtıcısı, Morales'in Chapare'deki anti-emperyalist koka üreticileri sendikalarındaki liderliğine dayanarak siyaset sahnesinde yükselmesi gerçeğine rağmen, Gamarra'nın raporunda ABD'nin Uyuşturucu Maddelere Karşı Savaş'ının göreli olarak sorunsuz devam ettiğini söylemesidir: "Dikkat çekici biçimde, Morales yönetimi yeni politikaları döneminde de ABD Uyuşturucu Madde ile Mücadele Birimi (DEA) yöneticilerinin kaçakçılığın önlenmesi çerçevesindeki sıkı denetimlerinin sürdürmesine izin veriyor. ABD'li diplomatlar, zaman zaman yaşanan küçük pürüzlere rağmen, Bolivyalı meslektaşları ile başarılı ve işleyen ilişkiler kurdular. Eylül 2006'da ABD Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Narkotik ve Kanun Uygulayıcı Birimi Bolivya'nın uyuşturucu maddelerle mücadele yardımından yararlanmaya devam edebilmesi için gelecek altı ayda içinde uyum sağlaması gereken yeni "şartlar" belirlediğini duyurdu. 2006 yılında 5000 hektar koka tarlasının ortadan kaldırılması ile birlikte bu şartlardan bir tanesi yerine getirilmiş oldu. Dahası, ABD yetkilileri Morales'in iktidara gelişinden sonra denetim ve yasaklama faaliyetlerinde ciddi ilerlemeler kaydedildiğini belirttiler."**

Gamarra, sonuç olarak ABD'ye "demokrasi promosyonu" taktiklerini sürdürmesini, askerî yardımları yeniden canlandırmasını, Arjantin, Şili ve Brezilya gibi bölgesel güçleri emperyalizm ile alt-emperyalizmin karşılıklı çıkarlarına hizmet eden istikrarın korunması için Bolivya'ya baskı yapmaya ikna etmesini öneriyor.*** Bu arada "Morales iktidarı da, çoğunluğunu tarihsel

* Gamarra, *Bolivia on the Brink*, s. 43.

** Gamarra, *Bolivia on the Brink*, s. 29.

*** Gamarra bu terimleri açıkça kullanmıyor, bunun yerine çokkültürcülüğe atıfta bulunuyor. ABD'nin Bolivya'daki "demokrasi promosyonu"na ilişkin önemli bir araştırma raporu için bkz. Reed Lindsay, 2005, "Exporting Gas and Importing Democracy in Bolivia," *NACLA Report on the Americas*, Cilt. 39, No. 3 (Kasım-Aralık), http://www.nacla.org/art_display.php?art=2603#. Demokrasi promosyonunu ABD'nin emperyalist bir stratejisi olarak ele alan temel bir kaynak için bkz. William I. Robinson, 1996, *Promoting Polyarchy: Globalization, US Intervention, and Hegemony*. Cambridge: Cambridge University Press.

olarak MAS'ı destekleyen örgütlü emek güçlerinin oluşturduğu muhalif kesimlerin hızla sisteme entegre edilmesi için bir formül bulmalıdır."*

Sonuç

MAS yönetimi, iktidara gelmesinden bu yana geçen bir yıl dört aylık süre içinde kendisini kesin olarak sola doğru itmeye çalışan solcu ve yerli örgütlerinin basıncını pek fazla üzerinde hissetmedi. MAS'ı oluşturan bir dizi gücün karmaşık koalisyonu, giderek partinin en muhafazakâr liderlerinden olan başkan yardımcısı García Linera'nın etrafında toplandı. Şu ana kadar gözlemlenen somut politika girişimleri ve hükümetin yayımladığı stratejik iktisadi plan belgeleri, Linera'nın And-Amazon Kapitalizmi vizyonu ile uyum içinde oldu. Buna rağmen, kitle örgütlerinin büyük çoğunluğu, özellikle de kırsal alanlarda yaşayan yerlileri temsil eden örgütler, şu ana değin Evo Morales hükümetini *kendi* hükümetleri olarak gördüler. Morales'in köken bakımından geniş Aymara *altiplano*sundan (dağlık bölgesine) ve Quechua Chapare'den gelen bir yerli oluşu, geniş kitlelerin ve ezilen yerli halkın kendisine kolay sarsılmayacak bir güven duymasını sağlıyor. Kendisini yerli kökenli olarak tanımlayanların 2001'de yapılan son nüfus sayımına göre toplam nüfusun yüzde 62'sini oluşturduğu Bolivya'nın seçilen ilk yerli devlet başkanının Morales olduğu hatırlanmalı. Ayrıca, kitle örgütleri hükümeti *Media Luna* bölgesindeki sağcı ayrılıkçı güçlere karşı savunmaları gerektiği zamanlarda seferber oldular.

Bu dönemde sağ siyaset de günden güne güçlenerek cesaret kazandı. Sağcı güçler, Santa Cruz'da yüz binlerce kişiyi eyaletin özerkliği talebiyle hükümete karşı seferber edebildiler. Kişisel fikrime göre, Morales hükümetinin *Media Luna* bölgesindeki burjuva güçlerle oldukça uzlaşmacı bir temelde anlaşmaya çalışması, sağcıların sahip oldukları ekonomik güçle orantılı bir siyasal güce kavuşmaları yolunda yeniden biraraya gelebilme-

* Gamarra, *Bolivia on the Brink*, s. 23.

lerinin önünü açan stratejik bir hataydı. Morales yönetiminin arzu ettiği anlaşılan, yeni anayasanın kabul edilmesi ve akabinde parlamento ve başkanlık seçimlerinin yapılması durumunda ortaya çıkacak sonuçları tahmin etmek kolay değil.

Kırsalda yaşayan yerlilerin örgütlerinin, -tıpkı silahlı kuvvetler gibi- hükümete destek vermeye devam ettiği görülüyorsa da, kentlerdeki emek hareketi, toplumsal hareket örgütleri ve maden işçileri arasında artan oranda bir örgütlü hoşnutsuzluğun gelişmekte olduğunun işaretleri geliyor. Bu hoşnutsuzluk, Ekim 2006'da maden bölgesinde verilen mücadelede ve Ocak 2007'de Cochabamba kentinde yaşanan sokak çatışmalarında ortaya çıktı.

Nisan 2007'de Bolivya İşçi Merkezi (COB), MAS'ın neoliberalizmi yenilgiye uğratmaya dönük kesin adımlar atacağına inanmadığını ve bu nedenle kendisinin yeni bir işçi partisi (veya siyasal araç) kuracağını açıkladı. COB, hükümetin zaaflarının eski devlet başkanı Jorge Quiroga'nın kurduğu PODEMOS türünden sağcı hareket ve partilerin gelişimine imkan sağladığı da ileri sürdü.* Bu yeni siyasal aracın neye benzeyeceğini söyleyebilmek için henüz oldukça erken.

Mayıs 2007'de öğretmenler ve sağlık emekçileri La Paz caddelerini kapatarak protestolar gerçekleştirdiler, aynı ay El Alto Devlet Üniversitesi öğrencileri de bir dizi talebin etrafında seferber oldular.** *Altiplano*'da devletin işlettiği madenlerde çalışan işçilerin ve onların müttefiki olan Oruro'nun yerli köylülerinin MAS'ın sınırları dışına çıkacak türden bir bağımsız sınıf politikasına ve sosyalizm mücadelesine önayak olmaları olasıdır. Ekim 2006 olayları, bu kesimlerin, kooperatif sahiplerinin hükümet nezdindeki gücüne rağmen giderek daha örgütlü hale geldiğini

---

* Miguel Lamas, "La COB formará un instrumento político de los trabajadores," *Bolpress*, 4 Nisan 2007, http://www.bolpress.com/art.php?Cod=2007040425.

** "Tres sectores se radicalizan: hay paros y marchas," *La Razón* 7 Mayıs 2007; "Evo desafía a salubristas y a maestros," *La Razón*, 5 Mayıs 2007; "El conflicto salarial sube, no hay clases ni atención médica," *La Razón*, 3 Mayıs 2007; ve "Vuelven los paros y las marchas: Maestros, salubristas, ropavejeros, microempresarios y mineros en las calles," *Bolpress*, 2 Mayıs 2007.

ve tabanlarını seferber etme kapasitesine büyük ölçüde sahip olduklarını gösterdi.

Ekim 2003 ve Mayıs-Haziran 2005'teki kitle gösterilerinin ve halk isyanının merkezi olan El Alto'nun bugünkü durumu biraz karışık. 2003 ve 2005'te iki büyük örgüt öne çıkmıştı: El Alto Mahalle Konseyleri Birleşik Federasyonu (FEJUVE-El Alto) ve El Alto Bölgesi İşçi Merkezi (COR-El Alto). FEJUVE'nin tabanının hassasiyetlerine dair şu ana değin sağlıklı bir araştırma yapılmadı, ancak örgütün önderliğinin MAS hükümetine ciddi biçimde entegre olduğu açık. Bu nedenle, FEJUVE'nin El Alto'da (2000-2005 arasında yaptığı gibi) bağımsız bir radikal siyaset yapma kapasitesi bulunmuyor.

COR-El Alto'nun önderliği ise yakın geçmişe kadar Evo Morales hükümetine karşı benzer bir tutuma sahipti. Ancak, örgütün 22 Mayıs 2007'de yapılan sekizinci kongresinde bir dizi önemli değişiklik yaşandı. İşçiler, Ekim 2003'teki isyana atıfla *Ekim Yolu Gösteriyor* adını verdikleri bir siyasi bildiriyi kabul ettiler.

COR-El Alto şimdilerde sosyal devrim aracılığıyla kapitalist özel mülkiyetin yerine kolektif toplumsal mülkiyetin geçirilmesi, sosyalist ve komüniter bir toplum kurulması çağrısı yapıyor. Bildiriye göre hükümetin "demokratik kültür devrimi" veya And-Amazon Kapitalizmi stratejisi Bolivyalıları ulusaşırı şirketler ve oligarşi karşısında yenilgiye sürüklüyor.

Ekim Yolu Gösteriyor başlıklı bildiri, Ekim 2003 ve Mayıs-Haziran 2005 olaylarının El Alto kentinin yirmi birinci yüzyılın Bolivya Devrimi'ndeki öncü konumunu sürdüreceğini kanıtladığını ileri sürüyor. Bu perspektife göre, El Alto'nun ezilenleri toplumsal kurtuluşa önderlik edecektir. Bu belge, MAS'ın sözde demokratik kültürel devriminin ülkeyi emperyalizmin tiranlığından kurtaramayacağını ve Bolivyalı işçilerinin sömürülmesine son veremeyeceğini savunuyor. Tam aksine, Bolivya devlet aygıtı, kanunları ve demokratik sistemi ile, kapitalistlere ve büyük toprak sahiplerine hizmet etmeye devam edecek.

Bildiri, devrimci Rosa Luxemburg'un yirminci yüzyılda orta-

ya koyduğu anlayışı hatırlatır biçimde sona eriyor: "Burjuvazinin iktidarı ve büyük özel mülkiyet rejimi yerinde durduğu müddetçe başkanlık ofisini işgal etmek ve parlamentoda çoğunluğa sahip olmak hiçbir şekilde ezilenlerin çıkarlarına hizmet etmez."* Belge, işçileri, köylüleri ve yerli halkı devlete ve hükümete karşı politik bağımsızlık elde etmek için mücadeleye çağırıyor.

Tekrarlamak gerekirse, bu söylemin ne ölçüde pratiğe geçeceğini tahmin etmek için henüz erken. Bununla birlikte, *Media Luna* bölgesinde sağın güç kazanmasına benzer şekilde MAS hükümetinin solundaki güçler arasında da bazı kıpırdanmalar gözlemleniyor. Kitle örgütleri MAS'ın iktidara gelmesinden bu yana göreli bir durgunluğun içine girdiler.

Sınıfsal sömürüyü sona erdirip sosyalizmi kurmak, yerlileri ırkçı sistemden kurtarmak için kentlerdeki ve kırsaldaki kitlelerin ve yerli hareketinin yeniden canlanması, örgütlenmesi, seferber olması, çok yönlü ve birleşik bir mücadele vermesi zorunludur.

İngilizceden çeviren: Burak Gürel

* APA, "Trabajadores alteños apuestan por una sociedad socialista y comunitaria: Afirman que la Agenda de Octubre no se cumplió," *Agencia de Prensa de El Alto*, 22 Mayıs 2007, http://www.bolpress.com/art.php?Cod=2007052306.

Arjantin Kriz sonrasi iktisadi dönüşümler ve siyasi dinamikler

Jorge Sanmartino

Giriş

Arjantin siyasi analistler için bir baş ağrısına dönüştü. Halkçı, ulusal tonlamasıyla 1973 Peronizminin amaçlarını ve geleneğini yeniden üstlenen, kaynakları dağıtan ve tahsis eden devlete dönüş anlamında bir "politik olana dönüş" yaşıyor olabilir miyiz? Ve ayrıca, 90'ların başında açılan ama 76 darbesinden itibaren öngörülen, hazırlanan ve uygulanan neoliberal dönemi geride mi bıraktık? Nihayet, 2001 yılındaki kriz ve halk isyanı ne tür bir dönüm noktası anlamına geldi? Arjantin tarihinin gördüğü en büyük krizlerden biri sonucunda ortaya çıkan yeni bir birikim modelinin, henüz geçiş aşamasında olan yeni siyasi formların ve yeni kurumsal yapının hâlâ oynak ve açık olan çerçevesini, hangi değişimler, ya da daha doğrusu, değişimlerle sürekliliklerin hangi bileşimi belirledi?

En dolaysız biçimde ifade edelim. Bizi ilgilendiren, krizden ne tür bir hükümet, ne tür bir devlet çıktığını ve neleri son 30 yıllık tarihten kopuş, neleri süreklilik olarak görebileceğimizi anlamaktır. Sermayenin yeni hegemonyasının özelliklerini anla-

mak, radikal solun gelecekte karşılaşacağı sorunları ve zorlukları güvenilir bir zemine yerleştirmemize katkı sağlayabilir.

Burada bizim katkımız yalnızca, maddeler ve notlar halinde bir dizi ana unsuru ortaya koymak olacaktır, ki bu da bugün az sayıda kesinlik ve çok sayıda soru işareti sunması muhtemel çetin bir görevdir.

Geliştireceğim üç ana unsur var ve bunlar analitik olarak kesişecek ve birleşecekler.

1) Menem ve De La Rua hükümetlerinin temsil ettiği ve malî istikrarın sağlanarak neoliberal yönelişin kararlı bir biçimde benimsendiği 1991 yılı ile krizin çıktığı ve *Alianza* hükümetinin düştüğü 2001 yılı arasındaki on yılı içine alan "gönülsüz uzlaşma" ya da "kırılgan hegemonya" bağlamında 2001 krizine yanıt olarak iktidardaki sınıflar blokunun tesis etmeyi başardığı hegemonyanın türü.

Bizi ilgilendiren, üzerinde anlaşma sağlanan siyasi uygulama tarzlarıyla, göreli fiyat ayarlamasına dayanan ve bizim yenikalkınmacı olarak adlandırdığımız yeni bir birikim modelinin bileşik kuvvetini, yani önceki dönemlere nazaran yeni olan özel bir "tarihsel blok" türünün özelliklerini anlamak.

2) Bu yeni hegemonya tarzının önceki dönemlere göre yapısal içeriği. Bu sayede bu yeni hegemonya tarzının fizyonomisini biçimlendiren ve bizim hipotezimize göre 45-76 döneminden epeyce farklı olan yapısal, ekonomik, siyasi ve kültürel temelleri anlayabileceğiz.

3) Nihayet ve önceki iki maddenin bir sonucu olarak, sendikaların, işçi sınıfının ve tarihsel toplumsal güç ilişkilerinin oynadığı özgün rolü ve sonuçta ortaya çıkabilecek anti-kapitalist kopuş yönünde stratejik hipotezleri açığa çıkarmak.

Yeni Dönemin Özellikleri

Organik kriz olarak da adlandırdığımız 2001'deki iktidar krizi, ne anti-kapitalist karakteristiklerin herhangi bir sistematik kırılmaya uğramasıyla, ne de, ister 92'den itibaren Chávez

olgusunun ortaya çıktığı Venezüella örneğinde olduğu gibi sol ulusalcı biçimler altında ilerici nitelikte olsun, ister tarihsel biçimi altında sağcı askeri darbe sonucunda olsun, bir diktatörün iktidara gelişiyle çözüme bağlanmadı. Çeşitli nedenlerden ötürü bu çözüm, bir dizi başka sebebin yanı sıra, bunu başarabilecek olanaklara sahip tek parti olan ve düzeni sağlama konusundaki yetkinliğini bir kez daha göstererek yeni-muhafazakâr, neoliberal ve kuzey Amerika yanlısı özelliklerini kısa bir süre içerisinde toplumsal adalet, iktisadi bağımsızlık ve siyasi egemenliğin tarihsel bayrağına geri dönüştürmesini bilen *Partido Justicialista*'nın* (Peronizm) liderlik kabiliyeti sayesinde sağlandı. Bunlar sayesinde yeni hükümet, pek çok semeresi olan yeni bir dönemin açılışını yaptı.

Mali kıpırdanmanın kurumsal yönde kanalizasyonu, ödemelerin durdurulması, siyasi çıkmaz ve bunlara eşlik eden halk isyanıyla geçen iki yılı aşkın sürelik geçiş döneminde ekonominin önceki dönemdekinden tamamen farklı yöntemler altında yeniden düzenlenmesi belirgin bir rol oynadı. İktisadi ilişkilerin oluşturduğu temel, mutlak bir hükümet denetiminin hegemonik kapasitesini teslim etmek için hiçbir zaman yeterli bir zemin oluşturmamıştır. Çok eskiye gitmeksizin yükseliş ve hatta iktisadi kalkınma dönemlerinde dahi hükümetlerin iktidar krizleriyle karşılaştıkları sıkça görülmüştür. Örneğin Onganía ile başlayan askeri rejim dönemi (1966-73), sağlam bir ekonomik gelişmeye karşın gerek burjuva fraksiyonları arasındaki çekişmeden gerekse işçi sınıfından kaynaklanarak artan krizin bu gelişmeyi bozmasıyla, bu tür bir karşıtlığın bütün özelliklerine sahipti ve yoğunlaştırılmış sermayenin hegemonik kapasitesini yeniden tesis etme yolundaki en iddialı projenin erkenden tasfiyesiyle sonuçlandı. Fakat Kirchner hükümetinin (önceki Duhalde hükümetiyle kısmen başlamış olan) siyasi ve toplumsal meşruiyeti yeniden canlandırma kabiliyetinin tahlilinde, üretici sistemin ve iktisadi büyümenin yeniden tesisi özel olarak belirgin bir rol oynadı, bu nedenle onun bu kapasitesini küçümseme imkânı yok.

* *Partido Justicialista*: Adaletçi Parti (PJ). –*çev.*

Ekonomik toparlanmanın ilk yılları boyunca analistler, böylesi bir büyümenin, ani yöntem değişiklikleri nedeniyle spastikleşmiş bir ekonominin tipik sıçramalarının bir ürünü olduğuna inanıyorlardı. GSYİH'nın %8-9 oranında artması ve imalat sektörünün kaydettiği müthiş ilerleme, 1998'de başlayan resesyondan itibaren bastırılagelen talepten ve atıl kapasiteden ileri geliyor gibi görünüyordu. Ancak başlangıçtaki bu ilerlemenin ardından ekonomi hem yatırımlar hem de istihdam bakımından büyümeye devam etti. Birkaç yılda 90'ların büyüme kalıbını değiştiren büyük bir kapasite değişimi söz konusuydu. Bu değişimin ilk özelliği, 30 yıldan fazla devam eden sanayisizleşme eğilimini tersine çevirecek şekilde yeniden sanayileşmeyi mümkün kılmasıydı. Latin Amerika çapında 2002'ye doğru ortaya çıkan yeni durum sayesinde paranın devalüasyonu, ürün fiyatlarında artış ve ticari ve mali açıkların eski durumlarına dönmesi ile birikim şemasının destek tabanını genişletmesi, istihdam ve yatırımların katlanmasını sağlayan bir etki yaratsa da, Arjantin ekonomisini ve toplumunu kırılgan, kitle hareketlerini kronik kılan arka plandaki yapısal problemler varlığını sürdürdü.

Birikim modelindeki bu değişim, 90'ların parametreleri göz önüne alındığında bir dönüm noktası anlamına geliyordu ve bu parametrelerdeki büyüme, 98 resesyonundan itibaren siyasi dengenin bozulmasını ve rejimin meşruiyetinin kırılmaya uğramasını kolaylaştıran bir hayli kutuplaşmış ve istikrarsız bir toplumsal ve siyasi haritayı ortaya çıkaran faktörler olan pesonun aşırı değerlenmesinden, ticari açıklardan, özelleştirme ve deregülasyondan ileri geliyordu.

Nihayet mevcut model işgücü pazarının tabanını genişletir fakat ücretleri dizginlerken, 90'lı yıllar boyunca ekonominin açılması ve liberalizasyonu istihdam arzı kaynaklarını kuruttu. Öte yandan bazı ücretli sektörler ithal ücret mallarındaki fiyat düşüşünden yarar sağladı. Ücretlilerin sayısının azalmasına karşılık parçalanmışlığın ve güvencesiz çalışanların sayısındaki artış, dönemin en dinamik mücadele süreçlerinin ortaya çıkışını şekil-

lendiren özelliklerdi: *piquetero* (işsizler) hareketi ve ülke içlerindeki kitle mücadeleleri. Başkan De La Rua'nın *Alianza* hükümeti sırasında çıkan siyasi krizin yanında işgal edilen işletmeler ve mahalle meclisleri de ortaya çıktı. İlk *piquetero* hareketleri, eski devlet petrol şirketi YPF'nin binlerce işçiye iş sağladığı ve özelleştirilmesiyle kitlesel işsizliğin ve yoksulluğun baş gösterdiği petrol kuyularında doğdu. Ancak hareket, çalışanlar dünyasından dışlanan milyonlarca insanı içine alarak büyük Buenos Aires'in devasa sanayi kordonuna doğru genişliyordu. Bu durum toplumsal bir huzursuzluk kaynağı yarattı ve ilk defa olarak radikalleşmiş ve solun hakimiyeti altındaki sektörler, Peronizmin hakim olageldiği sektörlerde siyasi taban yaratmayı başardılar. Yerel yönetimleri istihdam tabanlarını daraltmaya, eğitim ve sağlık emekçilerine ücretlerini düşük ve geciktirerek ödemeye ve kamusal planları kısmaya zorlayan mali darboğaza yanıt olarak 90'lı yıllar boyunca ülkede kâh orada kâh burada kitle mücadeleleri görüldü. Bu direniş ve mücadele, grevler, yürüyüşler ve eylemler sürecine, CTA'yı (Arjantin İşçi Merkezi), CCC'yi (Sınıfçı ve Mücadeleci Akım) ve CGT'nin (Arjantin Genel İşçi Konfederasyonu), taşımacılık sendikalarının başını çektiği ve MTA (Arjantinli İşçiler Hareketi) adıyla örgütlenen bazı sendikalarını bir araya getiren mücadele koordinasyonlarının ortaya çıkması eşlik etti. Aynı zamanda *piquetero* hareketinin en radikal ve mücadeleci sektörlerini bir araya getiren koordinasyonlar ortaya çıktı.

1999'da başa gelen *Alianza* hükümetinin kriziyle birlikte, genelde alacaklılar toplantısına kalmış ya da işçilerine borçlanmış durumdayken, işçileri tarafından ele geçirilerek tekrar faaliyete sokulan işletmeler ortaya çıkmaya başladı. İşçileri bu işletmeleri tekrar faaliyete soktular ve çalışma hakkının mülkiyet hakkından önce gelmesi gerektiğini kabul ettirmek için siyasi ve hukuki mücadeleye koyuldular. Az sayıda işçiden oluşmasına rağmen bu hareket, yalnızca çalışma hakkını ilk sıraya yerleştirdiği için değil, çoğu durumda üretimi devletin yardımı olmaksızın eşitlik temelinde ve kooperatif usulü yeniden örgütlemeyi başararak ka-

pitalist işletmenin ve onun başındakilerin durumunu sorguladığı için de toplumsal imgede önemli bir etki yarattı.

Alianza rejiminin kesin olarak bozguna uğramasıyla birlikte, en çok Başkent'te ve metropol bölgesindeki mahallelerden binlerce insanı bir araya getiren halk meclisleri ortaya çıktı. Bunlar heterojen bir katılımcı kümesinden oluşuyorlar, doğrudan demokrasi ve yurttaş katılımının yeni biçimlerinin ortaya çıktığı, hem yerel hem de ulusal bin bir çeşit toplumsal talebi bir arada seslendiren ücretlileri, yoksullaşmış vasıflı çalışanları ve öğrencileri içine alan çok renkli ve karmaşık bir kent hareketini yansıtıyorlardı.

2002 yılından itibaren açlığın ve işsizliğin patlayıcı potansiyelini etkisiz kılmak için önce Duhalde'nin geçici Peronist hükümeti, ardından da Kirchner hükümeti işsizler için genel bir toplumsal planı uygulamaya koydular. Bu sayede *piquetero* hareketinin önce kontrol altına alınması sonra da yatıştırılması sağlandı. 2003 genel seçimlerinin siyasal sisteme yeniden meşruiyet kazandırdığı süreçte halk meclisleri de çözüldüler. Hem ekonomik hem de siyasi planda oluşan bu şartlar, büyük istikrarsızlıktan kaynaklanan potansiyel odakları bu şekilde etkisiz hale getirdiler ve 2001'de patlak veren kritik koşulları bertaraf ettiler. Elbette ki bu hareketlerin tamamının kökü kurutulmadı ve kolektif halk eyleminin repertuarında, sınıf mücadelesinin gelecek yükselişlerinde şüphesiz yeniden ele alacakları bir iz bıraktılar. Eylemlerinin toplumdaki yankısı zamanla sönse de işgal edilen işletmeler ve *piquetero* sektörleri en aktif kesimler olarak kalmaya devam ettiler. Halk meclisleri ortadan kaybolsalar da bütün katılımcılarında izler bıraktılar. Ayrıca bunların biçimleri ve özellikleri, kendi yerel ortamlarında derin bir biçimde kök salmış yeni toplumsal grupların yanı sıra, sendikalarda yurttaş katılımı için kendilerine yer bulamamış ama bu yeri, bu yeni toplumsal örgütlenme biçimlerinde bulan sendikasız, güvencesiz işçilerin toplumsal ve siyasi dinamiği ile uyuşuyor.

İşgücü piyasasının üç milyon yeni işçiyi içine alacak şekilde

büyümesiyle sahneye, 90'lı yıllar boyunca geri çekilmiş ve zayıf düşmüş halde bulunan yeni bir aktör çıktı: sendika hareketi. Her ne kadar bu sefer bunu geçmişteki biçimler altında yapmasa da.

Birikim Modelinde Dönüşümler

Kur politikası alanında son yıllarda yapılan değişikliklerin bazıları, ülkenin, Washington Konsensüsü'nün parametreleri doğrultusunda 80'li yıllarda gerçekleştirilen "kapitalist modernizasyon" sürecinde kazandığı özelliklerin pek çoğunu kökten değiştirmiyor. Bu anlamda bugünkü yeni-kalkınmacılık onu karakteristik kılan farklı unsurları bir araya getiriyor. Sürdürülebilir bir kalkınma önünde engeller de mevcut: uluslararası pazarda çokuluslu şirketler tarafından ikinci nesil teknoloji ve daha düşük üretkenlikle, bu şirketlerin girdileri yurtdışındaki kendi iştiraklerine ya da başkalarına yönlendirmelerinden dolayı yararlılıkların yurtdışına sevk edilmesi ihtiyacıyla, yerel sermayelere bir pazar yaratmaktan aciz ve uluslararası sermayenin iniş-çıkışlarına, faiz değerlerine ve yabancı yatırım akışlarına karşı savunmasız hale gelen ve bu yüzden özerkliğini kaybeden bir devletle, sömürgeleştirilmiş, bağımlı bir ekonomi. Enerji, telekomünikasyon vb. gibi stratejik sektörler üzerindeki kontrolün kaybedilmesi bu yetersizliği en üst düzeye çıkarıyor. Bu modelin pek çok çelişkisi var ve bunların birçoğuna çeşitli vesilelerle değinildi (Katz, 2007). Fakat bütün bu sınırlar, genişletilmiş bir birikim süreci için öngörüldüğü üzere, sermaye yoğun fakat derin kemer sıkma politikalarına dayalı kalkınma modelini derinleştirerek zenginliğin dağılımında genişlemenin önüne geçecek atak yöntemlerle aşılabilir de.

Bu anlamda, her ne kadar istihdam düzeyindeki iyileşme ve işçi sınıfının bütün sektörlerinin ve geniş yoksul kesimlerin, hatta düşüşe geçen orta katmanların 15 yıldan uzun süredir yaşamaya mecbur bırakıldıkları yoksulluğun azaltılması bugünkü yönetimin elde ettiği meşruiyet düzeyini ve kitle desteğini anla-

mada kayda değer önemde bir etki yaratsa da, bu olgusal yükseliş çevrimi, 70'li yılların ortalarından beri Arjantin'i kasıp kavuran yoksullaşma çevrimlerinden oluşan zincirde bir değişiklik yaratmıyor.

Nihayet, yüksek döviz kuruyla, ihraç mallarına uygulanan farklı vergilendirmelerle ve diğer vergi önlemleriyle halihazırdaki şema, tarımsal üretime ve mali sektöre yüksek gelir temin etmeyi bırakmaksızın, kazanç ve gelirlerin ihraç malları üreten sektörlere ve en nüfuzlu ekonomik odaklara aktarılmasını kolaylaştırıyor.

Fakat şema, ithal ikameci dönemden (1945-1955), kalkınmacılık döneminden (1958-1962) ya da 80'lerdeki gibi malî önlemlerden gelme unsurlarla da tanımlanabilir. Bu özgün fakat hâlâ belirsizliğini koruyan kombinasyonun gücü katı iktidar blokunda yatıyor.

Hükümet kendisini ayakta tutan karakteristiği nedeniyle, dört yıllık iktidardan sonra, ücretli kesimlerle en yoksul katmanların bir hayli büyük bir bölümünün desteğini muhafaza ediyor. İktidarın bu yeniden tesisi ve kalıcı meşruiyet yalnızca ekonomik sonuçlarıyla değil farklı yönleriyle de kavranmalıdır.

Meşruiyetin Kaynakları

90'larda geliştirilen kendine has birikim modeli nedeniyle –diyor Piva-, değerlenme süreçlerinin ihtiyaçlarıyla meşruiyet gereksinimleri çelişki içerisine girdi. Bu çelişki, gönülsüz uzlaşma temelinde zorlayıcı önlemlerle (hiperenflasyon tehdidi, yüksek işsizlik, toplumsal parçalanma) zayıf hegemonya sonucunu doğurdu (Piva, 2007).

Her seferinde daha da zorlayıcı tedbirler uygulandığı (kamu çalışanlarının ücretlerinin düşürülmesi, eyalet bütçelerinde artan düşüş, artan işsizlik, vs.) ve bu önlemler halk kesimlerinin *ahlâki ekonomi*siyle karşı karşıya geldiği ölçüde bir siyasi hesaplaşmaya girişmek için en elverişli koşullarda bulunan bu kesim-

ler meşruiyet kazandılar. Önerilen politikalar halkın talepleriyle diğer gereksinimleri birleştirme olanaklarını kaybedip belirli toplumsal kesimlerin kabul edilebilirlik sınırlarını belirlediği bu ahlâki ekonomiyle karşı karşıya gelmek zorunda kalınca, siyasi rejim ve onunla ele ele giden devlet tipi hızla bir parçalanma ve meşruiyet kaybı sürecine girdi. Kirchner hükümetinin dört yıllık iktidarı buna karşıt bir eğilimi gösteriyor. Aslında yeni hükümet kendi planını önceki devalüasyoncu çıkışa dayandırdı. Bu durum artan istihdam şeması temelinde olmakla birlikte gördüğümüz gibi değerlenme sürecinin yeniden hayata geçirilmesi anlamına geldi. Bu nokta merkezi önemde çünkü toplumun sınır noktasını teşkil ediyor. Nasıl 91'deki paranın konvertibilitesi kararına olan *gönülsüz uzlaşma* desteğinin motorlarından birisi hiperenflasyon korkusu olduysa. Bugün ise artan bir şekilde üç milyondan fazla yeni istihdamın sağlanması -*reel ücretler ve bunun gayrisafi milli hasılaya katılımı düşük kalsa da*- halkın talep ve beklentileri için taşıdığı bütün anlamlarla birlikte, önceki yönetimlerden farklı olan yeni ideolojik, siyasi ve kültürel bayrakla birlikte gelen bir hükümete meşruiyet tazeleme olanağı sunan *gönüllü uzlaşma*nın motorlarından birisi oldu. Gerçekten de beş yılı aşkın süre boyunca hareketliliğini sürdüren ve ülke politikasında artan bir ağırlık oluşturan başlıca kesim, en öncelikli kaygı ve temel bir anayasal hak olarak görülen "herkese iş" talebinin meşruiyetiyle ortaya çıkan *piquetero* hareketi oldu. Krizin en vahim anında işsizlik oranı % 24'e ulaşmıştı. Bu aynı zamanda, kendi işletmelerini işgal edip yeniden üretime sokarak çalışma hakkının özel mülkiyet hakkından önce gelmesi gerektiği talebini popülerleştiren işçilerin hareketinin de meşruiyet kaynağı idi.

Çalışma mevzuatındaki ılımlı değişiklik, işten çıkarılanlara çifte tazminat, ücretlerin devlet başkanlığı kararnamesiyle artırılması, asgari ücretin artırılması, özel emeklilik sisteminin yeniden gözden geçirilmesi ve karma sisteme geri dönüş, emeklilik haklarından yararlanma kapsamının bir gelirden yoksun yaşayan kesimlere kadar genişletilmesi, bütün ılımlığına ve hatta bazı du-

rumlarda makyajdan ibaret olmalarına rağmen, krizden önceki birkaç yıla damgasını vuran kemer sıkma, işten çıkarma ve baskı politikalarına karşıt olarak toplumsal bütünleşmeyi sağlama yönündeki adımlar oldular.

Hükümet yönetimi güçler arasındaki dengeyi sağlamak ve resmi olarak hiç *Casa Rosada*'da ağırlamadığı şirket yönetimleriyle daha iyi koşullarda görüşerek uzlaşma aramalarına olanak tanımak adına sendikaların belirli ölçüde yeniden toparlanmasını sağlamak için önemli bir çaba harcadı. En azından, sendikal hareketin belirli bir düzeyde yeniden şekillenmiş olduğu ve o aşamadan sonra yeni çalışma normlarını kendi başına belirlemeye yönelebileceği 2005 yılına kadar böyle yaptı.

Merkez-sol bir hükümetle yeniden iktidara gelen Peronizm, toplumsal dağılma ve siyasi parçalanma karşısında önce işsizliği hafifletmek ve ardından ekonominin genişleyen döngüsünü rayına oturtmak için ılımlı önlemleri hayata geçirdi ve bu önlemler sayesinde toplumsal tepkiyi kontrol altına almayı, kurumsal sistemi yeniden inşa etmeyi ve yavaş yavaş, öfkeyle dolmuş bir toplumu ve militan bir toplumsal hareketi yatıştırmayı başardı.

Toplumsal yeniden bütünleşmenin etkisi öznel olarak geçerli görünüyor zira hayata geçirilen önlemler ve elde edilen iyileşmeler artık ulaşılamaz görünen önceki tarihsel dönemlerle değil, halkın her gün daha fazla içine yuvarlandığı yoksulluk, işsizlik ve açlık uçurumuyla karşılaştırılıyor.

Hegemonyanın Sağlamlaştırılması

Pasif devrim Gramsci'nin, İtalya'da modern İtalyan ulus-devletinin inşasının, jakoben ilerici parti örneğine sahip Fransız devriminin aksine ılımlı bir partinin zaferi aracılığıyla gerçekleşmesini açıklamak için kullandığı bir kavramdır. Bunu devrim-restorasyon olarak da adlandırır. İtalyan devletinin tarihsel karakteristiklerinin tam bir dönüşümü söz konusu olduğu için bu kavram burada belki de yersiz olacaktır. Bunu kullanmamın sebebi, daha kesin başka bir kavramın bulunmaması. Buna karşılık

burada, bu kategori içinde tutmak istediğim esas mesele itibariyle bir akrabalık söz konusu: iktidarın zirvesinden olduğu kadar bütün toplumsal gözeneklerden de, halk kesimlerinin talep ve beklentilerini yakalama, özümseme ve bütünleştirme kabiliyeti. Sürekli devrim denilen teorinin ileri sürdüğü üzere, hiçbir hakim sınıfın, belirli demokratik ve ulusal talepleri bütünsel ve kesin bir biçimde tamamlayamayacağı bir gerçektir fakat bunları kısmen gerçekleştirebilir ve hatta gatopardist* yöntemlerle ayakta tutabilir. Burada önemli olan tarihsel sonuçlar değil, güçler dengesinde iktidarın rolü ve uyuşmazlığın dinamiğidir. Bu bakış açısı dolayısıyladır ki kapitalist blokun hegemonik kabiliyetlerini sağlamlaştırdığını tasdik edebiliriz. Ve bu sağlamlaşma esas itibariyle zorlayıcı değil bütünleştirici yöntemlerle oluyor ve 90'ların zayıf hegemonyasına nazaran göreli sağlamlığı buna dayanıyor.

Hegemonyanın sağlamlaştırılması *dönüşümcü* bir operasyonla, yani yönetici sınıfların alt sınıfların entelektüellerini yanına çekme kabiliyetiyle tamamlanıyor. Basualdo, Menem dönemini hegemonyasız dönüşümcülük olarak ele almıştı (Basualdo, 2002). Bu kavram belki de yersizdi çünkü siyasi sistemin, yüksek ücret mekanizmasıyla ve danışmanlık şirketleriyle, özel üniversitelerle yapılan sözleşmelerle özümsenen bağlantısız aydınlarına (ki bu dönemi devlet aygıtının özel sektöre devri takip etti) atıfta bulunmaktan vazgeçmedi. Uzun yıllar boyunca neoliberalizme karşı mücadelenin başını çeken geniş koalisyonun parçasını oluşturan kamu yöneticilerinin ve politikacıların, insan hakları savunucusu kişi ve kurumların, kültür dünyasının, sendikal hareketin ve *piquetero* hareketinin, soldan ve eleştirel düşünenlerden sayılan bir dizi partinin hatırı sayılır bir bölümünün, en eleştirel kanatlarının dahi bir "tartışma alanı" olarak gördükleri yeni hükümetin bir parçasını oluşturur ya da onunla ittifak yapar hale geldikleri bugün, söz konusu kategoriyi kullanmak daha az zorlama

---

* Bu sözcük Latin Amerika'da, İtalyan romancı Giuseppe Tomaci Di Lampedusa'nın "Il Gattopardo" romanına atıfla kullanılıyor ve "hiçbir şeyin değişmemesi için her şeyi değiştirme" anlamına geliyor. -*çev.*

görünüyor. İktidardaki Kirchnerci Peronizm, uzun yıllar boyunca *obedencia debida* ve *punto final* yasalarının* iptalini talep etmiş olan insan hakları örgütlerinin gündemini bizzat üstlendi ve insanlığa karşı suç kapsamındaki cinayetlere karışmış birçok askeri yetkili yargılanmaya ve mahkum olmaya başladı. Ayrıca, hükümetin *setentista*** rotası sembolik bir biçimde, "iki şeytan teorisi"nin ortadan kaldırılmasıyla şekillendi. Bu teori nedeniyle Alfonsín hükümeti döneminden bu yana devlet terörüyle 70'li yılların militan kitle mücadelesi bir tutulagelmişti.

Menem'in politikalarının uysal bir aracı haline gelmiş olan Adalet Yüksek Mahkemesi'nin tamamen yenilenmesi, dış politika alanı dahil çeşitli konularda göreli bir özerklik konumu, IMF'ye olan borçların temizlenmesi ve daha başka adımlar, hükümetin önceki yönetimlerin yeni-muhafazakâr karakteristiğine zıt bir çizgi izlediği imajını taçlandırdı. Bittiği sanılan bir Peronizmin yeniden ortaya çıkışı, devletin işlevinin dönüştürülmesi ve neoliberalizmin alüvyonlu piyasa gücüyle üzerini örttüğü kültürel değerlerin yeniden benimsenmesi, Peronist gelenekten gelen ilerici aydınların hatırı sayılır bir bölümü için, Perón'un ilk kez başkanlığa geldiği 1945 yılından beri çırpınan siyasi tutkulara geri dönüşün aynadaki yansıması gibi göründü (Casullo, 2007).

Bu değişiklik, toplumun geniş kesimlerinin 90'larda örülen model ve uzlaşmadan kopma yönünde bir sağduyuya kayışının ifadesi oldu ve bu sayede hükümet bu kayışı kontrol altına alabildi. Bu yeni uzlaşma IMF'nin dayatmalarını ve Kuzey Amerika'nın savaş politikalarını reddediyor; devlet işletmelerinin kolayca ihaleye açılmasını kabul etmiyor ve ekonominin düzenlenmesinde devlete daha etkin bir rol biçiyor; anti-demokratikliğe ve bas-

---

* *Obediencia debida* (zorunlu itaat) ve *punto final* (son nokta) yasaları, Arjantin'de 1976-83 yılları arasında iktidarda olan askeri rejim döneminde askeri yetkililerin işledikleri cinayet, işkence gibi suçlardan dolayı yargılanmalarını engelliyordu. *–çev.*

** *Setentista* sözcüğü İspanyolca'da "Yetmiş" anlamına gelen *setenta* sözcüğünden geliyor ve Kirchner'in, içinden geldiği 70'li yılların kitle hareketinin etkisinde politikalar izlediğini ifade etmek için kullanılıyor. *–çev.*

kıcılığa karşı çekinceleri var; istihdama ve sosyal adalete, haraç mezat satılmış kamu mallarının yeniden devletleştirilmesine ve zenginliğin ilerici bir biçimde dağılımına öncelik tanıyor. Fakat bunların, doğrudan eylem, tabandan mücadele ve siyasi hesaplaşma aracılığıyla değil yukarıdan, hükümet yoluyla yapılacağına hükmediyor. "Pasifleştirme" burada yatıyor: devlet politikaları yararına sokakların boşaltılması, hükümet eylemi yararına toplumsal eylemin ipotek altına alınmasıdır.

Hegemonya ve Güçler İlişkisi

Peronizmin siyasi skalada sola yerleştirilmesi bizi hemen toplumsal güçler arasındaki ilişki sorununa götürüyor. Bu güçler önceki döneme göre bir değişime uğradılar. Tamamen sosyolojik planda yeni birikim modeli, işçi kitlesini yeniden bünyesine katarak işçi sınıfının organik kuvvetlerinde çözülme ve güçsüzleşme etkisi yaratıyor. Siyasi plandaki değişim, sözünü ettiğimiz bu yeni sağduyunun ortaya çıkışında ve kurumsallaştırılmasında ifadesini buluyor. Siyasi iktidarın ekonominin denetimini yeniden ele almak için enflasyon karşıtı bir koşul olarak empoze ettiği 10 yıldan uzun süre devam eden genel disiplin altına alma politikasının beli bu şekilde kırıldı. Bu anlamda ekseni dövizin konvertibilitesi ve serbestleştirme ve özelleştirme yasaları olan neoliberal strateji siyasi olarak yenilgiye uğratıldı. Sanayileşme literatüründe neoliberal modelin uygulanamazlığına dair şikayetlere rastlamamıza karşın, bu modelin aşılması basitçe piyasanın steril yasalarının çelişkileriyle değil ama malî sermayenin dolarizasyon projesiyle karşı karşıya gelen politik sınırlar nedeniyle gerçekleşti. Ve neoliberal projenin bu yenilgisi, her ne kadar hemen ardından ücretlerin düşmesine ve alt sınıfların yoksullaşmasına neden olan devalüasyon süreci gelmiş olsa da, alt sınıfların kısmi zaferinin bir aşaması oldu. Eğer kitle hareketi anti-kapitalist ve anti-emperyalist kopuş yönünde alternatif bir stratejiyi hayata geçiremediyse, bunun bir nedeni de söz konusu bu çıkarları ve programı ifade edecek örgütlü bir hareketin bulunmayışıydı.

90'lı yılların başından beri üstesinden gelinmesi gereken yenilgilerin ardından belki de başka türlü de olamazdı. "Ilımlı" parti yenilgi nedeniyle değil, kitle hareketinin ilerlemesi için ciddi bir başka yol önerecek "jakoben" bir cephenin bulunmayışı nedeniyle başarıya ulaştı. Buna karşılık 2001-2003 krizinden, "ılımlılar"ın *Partido Justicialista*'nın içlerine kadar ulaşmasını açıklayan –ki parti bu popülist hareketin neoliberal aslına dönmesinin kefilidir- yeni bir güçler ilişkisi doğdu.

Sonuç olarak, bu yeni güç ilişkisinin doğrudan ürünü olan gönüllü uzlaşmanın sağlamlaştırılması aracılığıyla yönetebilirliği garanti altına alan hegemonya kabiliyetinin *paradoksal etkisi*ne dikkat etmek gerekir.

Fakat bugün sermayenin geniş ölçüde değerlenmesiyle bağdaşan epey ılımlı bu reformlar temelinde gönüllü uzlaşma olanaklı ise bu, kitle hareketinin yeniden toparlanmasının, 76'dan beri yaşanagelen yenilgi çevrimini tersine çevirmeyi başaramayan ve mücadeleye ve önceki kazanımlara ilişkin hafızanın kuşaktan kuşağa silinmesini kolaylaştıran sınırlarından ve zayıflıklarından dolayıdır.

Venezüella'da 1989'da Caracazo ile açılan kriz, 1998'de Chávez'in iktidara gelişi ve 2002'deki darbenin yenilgiye uğratılması güçler dengesini köklü bir biçimde değiştirir ve burjuvazinin başat kesimlerini hükümet mücadelesinin dışında bırakırken; Bolivya'da halk isyanıyla, Sánchez de Lozada'nın devrilmesiyle ve Evo Morales'in zaferiyle açılan benzer süreç, güçlerin pat durumunda kalmasına neden olmuş görünüyor, ancak bu durum muhtemelen kısa süre içerisinde ortadan kalkacak. Arjantin'de ise 2001'deki kitle isyanı askeri darbeden beri mevcut olan iktidar blokunu yerinden edecek ve alt sınıfları 1973'teki hükümette devletin bir kesiminin elde ettiği pozisyona getirecek bir noktaya gelmedi. Güç ilişkilerinin tarihsel bir dönüşüm anlamına gelmeyen mevcut değişiminde, süreklilik ve değişimlerin ayırt edilemeyecek biçimde birbirine karışması nedeniyle uzmanların anlamasını zorlaştıran durumların aksine, çeşitli hareketlerden oluşan farklı tektonik katmanların üst üste gelişi söz konusudur.

Portantiero'nun 1955'ten 1976'ya uzanan bütün bir dönem boyunca burjuva fraksiyonlarıyla alt sınıflar arasında oluşan ve sonunda askeri darbenin zaferiyle, yoğunlaşmış sermaye lehine bozulan güçler dengesini tanımlamak için incelediği hegemonyadaki bu başa başlık durumu (Portantiero, 1977), 2001'deki krizin aydınlığa çıkardığı bu dönemdeki toplumsal, ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerin dönüşümünde somutlaştı ve önceki devlet müdahaleciliği döneminin niyet ve yankılarının yeniden kazanılmasını sağlıyor. Ancak yeni-kalkınmacı bir yeni birikim modeli, halkçı semboller ve devlet müdahalesi politikalarına geri dönüş yeniden doğsa bile bu başa başlık durumu özünde değişime uğramış değil.

Devletin Yeniden Yapılandırılması ve Partilerin Krizi

1990'lı yıllarda devletin yeniden yapılandırılması devlet aygıtının ve siyasi sistemin bazı neoliberal hedefler doğrultusunda baştan aşağı yeniden örgütlenmesini öngörürken, kurumların fizyonomisi daha doğrudan bir biçimde araççı bir hal aldı. Modern devletin hükümetinin, bütün bir burjuva sınıfının ve daha açık söyleyecek olursak "onun, her şeyden önce finansal ve en yoğunlaşmış kesimlerinin" ortak işlerini yöneten bir komisyondan ötesi olmadığına hükmeden *Komünist Manifesto*'daki tipolojiye devlet en çok, 90'lı yıllardaki haliyle uygun düşüyordu.

Ralph Miliband'ın devleti oluşturan sınıfın içindekilerle onun toplumsal bileşenini doğrudan ilişkilendirmesine benzer bir biçimde, iş adamları ile siyasi sınıf arasındaki, yönetici kadrolarının ve danışmanlık şirketleriyle zengin ailelerin üyelerinin de dahil olmak istedikleri çıkar birliği temel özelliği olarak gösterilebilirse de, devletin fizyonomisi hedeflenenden daha öte belirli karakteristikler edindi. Ayrıca, devletin zirvesinde kararların giderek daha fazla uluslararası finans kuruluşlarının parlamento üyesi, eyalet valisi ya da parti yöneticisi olan danışmanları ve temsilcileri ile doğrudan temas halinde alınması yönünde kalıcı bir

eğilim gelişti. Maliyeci, düzenleyici, büyük sermayeye yaslanmış, sosyal politikalardan, eğitim ve sağlıktan elini çekmekte olan devlet, piyasanın ellerine bırakıldı. Kaynakları tahsis etme ve üst sınıfları teşvik gibi politikalar gevşetildi ve toplumsal basınçlardan kaçınan, tabanlarından gelen hareket karşısında aciz ve duyarsız kalan ve geçmişte sahip oldukları herhangi bir toplumsal yankıdan yoksun hale gelen partiler giderek daha fazla profesyonelleşmiş makinelere dönüştüler. Hem *Partido Justicialista*, hem de *Unión Cívica Radical* (Radikal Yurttaş Birliği -UCR) programları ve hedefleri bakımından birbirlerinden ayırt edilemeyen, düzenin temsilcisi tek bir partinin iki fraksiyonu haline geldiler. Sanki devlet yönetimi ve kamu politikaları, tarafsız profesyonellerin akademik faziletlere ve tecrübeye dayanarak yaptıkları türden teknik ve depolitize karakteristiklere sahip işlermiş gibi, partiler, programatik özlerini söküp attılar, ideolojik içeriklerini boşalttılar ve seçimlere kadrolarının belirlendiği bir mekanizma ve devlet makamlarına erişim gözüyle bakmaya başladılar. Eski yeniden bölüştürücü devletin ve hüküm süren iktisadi iktidar modeline, onun mekanizmalarına ve yeni-muhafazakâr rotaya herhangi bir alternatifin kati bir biçimde sökülüp atılışı anlamına gelen toplumsal ve ekonomik yönelişin dayanaklarını paylaşırken, esas itibariyle ekonomistlerin teknik kararlarına tâbi olan siyaset alanını da tahliyeye yöneldiler (Pucciarelli, 2002). Daha doğru bir deyişle, girilemez hale gelsinler diye kamusal alanları tahliyeye. Siyaset ortadan kalkmıyor, büyük çoğunluklardan uzaklaştırılarak serbest piyasa ve devletin bürokratik verimliliği söylemlerinin perdesi altında en güçlü iktidar merkezlerine kaydırılıyordu. Mücadele ve hesaplaşma meydanı, politik tartışma ve fikir üretim alanı olarak siyaset, yerini teknik bilgeliğe bırakırken siyasi katılımı, kolektif fikirleri ve dayanışma değerlerini geriletti. Siyaseti piyasa prosedürleriyle özdeşleştiren Schumpeteryan model, geniş halk yığınlarını üst sınıflar lehine küçümseyen seçim mekanizmaları, eskiden bu halk tabanları olmadan düşünülemeyecek olan partilerin bağrında gelişti.

Sözünü ettiğimiz *siyaset krizinin* neoliberal modelin derinlemesine uygulandığı bir yerde bir hayli radikal sonuçlar üretmesi şarşırtıcı değil. Halkın tepkisi artar ve yürürlükteki modelin içine girdiği çıkmaza direniş gösterecek ve onunla mücadele edecek bir toplumsal hareket yeniden inşa edilirken, bu kadar açık bir sınıfsal enstrümantalizmin kendi meşruiyet kaybını ve parçalanışını hızlandırması kaçınılmazdı. Herhangi bir basınç ve toplumsal denetimin uzağındaki bürokratik bir yönetici organın yararına olacak şekilde sivil toplum başta her türlü siyasi katılımdan kesin bir biçimde uzaklaştırılmış durumdayken, daha sonra açık ve aktif bir muhalefete dönüştü ve halk isyanı sırasında sürekli tekrarlanan "*Que se vayan todos*" sloganıyla kaynama noktasına ulaştı. 1983'te demokrasiye geri dönüldüğü zaman geçilen iki partili temsil sisteminin yıkılma süreci tamamlanıyordu.

Aslında neoliberal devlet kendi istikrar zemininin altını çok önce oymuştu. UCR'nin Menem'e yeniden seçilme şansı veren anayasa reformunun önünü açmasıyla ortaya çıkan Olivos paktı, Radikalleri seçimlerde mağlup etmekle kalmayıp 1997'de Peronizme üstün gelerek ülkenin en önemli eyaleti olan Buenos Aires'in yönetimini alan Geniş Cephe ve ardından Frepaso'nun seçimlerde üçüncü büyük siyasi güç olarak yükselişinin başlangıcı oldu. Buna, Federal Başkent'te belirli bir başarı elde eden, Cavallo'nun başını çektiği liberal sağdan bir partinin ortaya çıkışının da eklenmesiyle iki-partili istikrarın altı oyulmuş oldu. Böylece PJ ve *Alianza*'nın karşısına dikilen bir ittifaklar muhalefeti ilk kez iki-partili rekabetin yerini alıyordu. Fakat, neoliberal ekonomi politikalarının mantığından kaçınamadığı ve "Konvertibilite"nin babası sayılan bakan Cavallo'nun *Alianza* kabinesine Ekonomi Bakanı olarak dönüşünün ateşli bir taraftarı olduğu içindir ki ilerici tonlar taşıyan bu üçüncü partinin çöküşü kesin oldu. Bu nedenle 2001 krizi yalnızca UCR'yi değil Frepaso'yu da süpürüp atacaktı. Hükümet partilerinin iflası beraberinde, partiler sisteminin eşine az rastlanır bir biçimde parçalanmasını getirecekti. Böylece Elisa Carrió'nun ARI'si

ve López Murphy'nın Recrear'ının yanı sıra PJ'nin bağrından aynı konum için çıkan farklı adaylar, İtalyan medya baronu ile aynı gösterişli televizyon siyaseti retoriğine belki pek sahip olmasa da Berlusconi tipinde bir profesyonel sağın ortaya çıkışı örneklerinde olduğu gibi yeni gruplaşma ve partilerin doğduğu görüldü. Ayrıca partiler sistemi parçalanır ve büyük yapılar ulusal ölçekte merkezileştirici kabiliyetlerini yitirirken, eyalet ve belediye çapında örgütlenen, yerel ve bölgesel gruplaşmalar demeti önem kazandı. Her ne kadar bugünkü partiler sistemini Giovanni Sartori'nin öngördüğü klasik tipolojiye (Sartori, 1994) uygun olacak şekilde, iktidardaki tek bir partinin, PJ'nin ağır bastığı bir çok-partililik olarak tanımlayabilirsek de partilerden oluşan bu yeni yapının tanımlayıcı ana hatları henüz belirlenebilecek durumda değil, dolayısıyla geçiş aşamasındaki bir partiler sistemiyle karşı karşıyayız. Bugünkü sistem, Arjantin anayasal rejiminin, devlet başkanını öne çıkaran karakteristikleri dolayısıyla, maliyeci ve vergici bir politika sayesinde, Peronizmin farklı akımlarının ve hatta başka partilerin PJ'ye tabi kılınmasını kolaylaştırıyor. Ekim 2007'de yapılan ve Lavagna'yı destekleyen Duhaldeci kalıntılarla Rodríguez Saa'nın başını çektiği sağcı popülist kanat haricinde, bir grup radikal eyalet yöneticisi ve idarecinin yanı sıra Peronizmin başlıca kanatlarının *Concertación Plural*'i* desteklediği başkanlık seçimleri bunu doğruladı. *Presidencialismo***, Başkan'ın şahsı arkasında bölgesel Peronist kesimlerden oluşan bir mozaiğe (ki muhalefete düştüğü zaman bu oluşum kendisini bir partiden ziyade bir "eyalet yöneticileri birliği" olarak tanımlama eğilimindedir) ve ulusal ölçekte bir merkezileşmeye olanak tanıyor.

Arjantin'de partiler sistemini parçalara ayıran deprem o kadar büyük ki bu kadar keskin örneklerine başka pek az yerde rast-

* *Concertación Plural*: Çoklu Uzlaşma. Arjantin'de son başkanlık seçimlerinde Cristina Fernández de Kirchner'in adaylığını destekleyen senato ve seçim ittifakı. *-çev.*

** *Presidencialismo*: Başkanlık sisteminin geçerli olduğu ülkelerde devlet başkanının belirleyici olduğu seçim ve idare biçimleri. *-çev.*

lanmıştır. Örneğin, 10 yılı aşkın bir geçiş sürecine rağmen hâlâ oturmamış bir partiler sistemiyle İtalya'daki *Temiz Eller* sonrası dönem, 1958'deki *Punto Fijo* anlaşmasından beri hâkim durumdaki tarihsel partilerin yıkıma uğradığı ve *chavismo*nun ortaya çıktığı 1992 sonrası Venezüella ya da Bolivya'da MNR, MIR ve ADN gibi partilerin çöküşüyle birlikte yerlerini Evo Morales'in MAS'ının ve sağdaki yeni oluşumların alması... Bütün bu örneklerde partilerin oluşturduğu kurumsal siyasi sistemdeki değişimler Uruguay, Şili ve Brezilya'daki partilerin sürdürdüğü istikrarlı durumla karşıtlık oluşturuyor.

Fakat sol basında bazı incelemelerde yapıldığı gibi *partilerin krizi* ile *siyasi rejim* krizini hatta *liderlik boşluğu*nu birbirine karıştırmamaya dikkat etmek gerekiyor. Eğer İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde hakim olan eski kitle partileriyle aynı ölçekle değerlendirilirse bu bakışın bir dayanağı olduğu söylenebilir. Ancak dünya çapında gözlenen eğilim doğrultusunda son birkaç on yılda gerçekleşen ekonomik, siyasi ve kültürel dönüşümlerin eski büyük kitle partilerinde yarattıkları köklü değişiklikler nedeniyle bu partiler öyle büyük bir metamorfoza uğradılar ki bunları artık geçmişte oldukları hallerine göre sınıflandırmak mümkün değil. Avrupa'da bunun açık bir örneği kendisini *bütün sınıfların* partisi olarak sunmak adına her türlü sınıf vurgusunu terk eden *Yeni Labourism*in "hepsini yakala" temelinde üstlendiği rol ve benimsediği yapıda görüldü. Bu aynı yoldan, doğal farkları dışında, Fransa Sosyalist Partisi, Alman sosyal demokrasisi, kendisini PDS'de geri dönüştüren eski İtalyan komünizmi ve sendikalarla ve örgütlü işçi tabanlarıyla sıkı bağları olan başka oluşumların büyük çoğunluğu da geçti. Kitle partileri genel itibariyle, karar verme süreçlerini bir biçimde seçim vaatlerine bağlayan kati programlar, dönemin son derece kesin ve kalıcı sınıfsal kimliklerine yaslanan bağımlı bir taban, sadık, aktif bir militanlıkla ayakta tutulan parti yapıları, kongrelere, bağlı yapılara, çeşitli kollara, parti hücrelerine dayanan bir parti içi demokrasi rejimi, bağlı yapılardan ve sempatizanlardan akan para-

lara dayanan mali yapılarıyla tanımlanırlardı. Latin Amerika'da halkçı gelenekten gelen birçok başka partinin de aralarında bulunduğu bu türdeki partiler bugün dönüşüme uğradılar ve artık çok farklı karakteristiklere sahipler: adaylıkların kadrolaşması, kati programların ve sınıfsal ve kültürel kimliklerin terki, hareketli ve değişken seçim müşterisi arayışı ve bunlarda bir heterojenleşme. Prosedürcü ve kurumsalcı pek çok akım, kitlesel siyasi oluşumların "bağımlı oy"ları ve "sabit müşteriler"i ile kıyaslandığında bunu seçmenin "özgürleşmesi" olarak görüyorlar. Halbuki partiler siyasetinin özelleştirilmesi ve profesyonelleştirilmesi, pazarlama usülü seçim partileri oluşturma, kendilerini tamamen bağımsız saydıkları seçmen tabanlarının herhangi bir hareketlenmesinden kaçınma ve televizyon siyaseti yapma eğilimine yol açtı. Profesyonelleşme ve siyaset mesleğinin toplumsal gruplarla olan bağını koparma eğilimi onların yukarıdan aşağı konumlanmasına, parti politikalarını kamuoyu araştırmalarına dayandırmalarına ve karar alma süreçlerine katılım yerine ortak yönetime yaslanmalarına yol açıyor. Bütün cumhuriyetçi varyantların, kapitalist rejimin kendi özelliklerine karşılık gelen ve tam yurttaşlıkla bağdaşmayan anti-demokratik ve formalist dönüşümün ulaştığı gerçek boyutu kavramaksızın, prosedürcü uygulamanın yanı sıra katılımcı demokrasinin diğer ilerici türlerinin ve görevlilerin görevden alınması, denetimi ve geri çağrılması mekanizmalarının radikal bir biçimde değiştirilmesini talep etmeleri tesadüf değil.

Ne var ki siyasi sistemin geçirdiği metamorfozun bu ve diğer özellikleri siyaset bilimcilerin büyük bir çoğunluğu tarafından, -bu başkalaşımların bazılarının daha ziyade uzun vadeli dönüşümlere bağlı olabileceğini yadsımaksızın-, durgunluğu ve siyasete ilgisizliği "piyasa politikası"nın faziletlerinin desteklenmesine yarayan kitle hareketinin aleyhine bir siyasi güçler dizilimine karşılık gelecek şekilde partiler sisteminin profesyonelleştirilmesini, özelleştirilmesini ve gösteri işine dönüştürülmesini dikkate almadan, tarihsel ve yapısal bir tamamlanma olarak görülüyor.

Kitle hareketinin aleyhine olan bu ilişkinin tersine çevrilmesi, farklı karakteristiklere sahip fakat toplumsal karşıtlık dinamiğine ve bu temelde hareketlenmeye dayanan partilerin ve siyasi hareketlerin yeniden yapılanmaya yöneldikleri ve politik olanın kaybedilen alanın bir bölümünü kitle deneyimiyle yeniden ele geçirdiği Bolivya ve Venezüella örneklerinin gösterdiği gibi, kitlelerin bu dönemde taşıdıkları pek çok özelliğin yeniden biçimlenmesi anlamına gelirdi.

"Partiler ya da temsiliyet krizi" ile "siyasi rejim krizi"nin birbirinden ayrılabilmesinin bir nedeni bu. İkinci neden ise doğrudan, toplumsal güç ilişkilerinin siyasi istikrarı tehdit edip etmemesine dayanıyor. Bir başka ifadeyle partilerin krizi, yeni bir partiler haritasının oluşmasının uzun zaman alabileceği bir geçiş döneminin kapısını açtı. Kitle eylemlerinin yokluğunda hakim sınıf halkın basıncına daha duyarlı durumdaki, birer programa yaslanan partilerin hakkından gelirken, profesyonel tipte seyirci partileri güç kazanıyor. Buna karşılık rejim krizi, 2001'de otoritenin çöküşüyle başlayan organik krizde, tarif edilen hegemonyanın "devrim-restorasyon" biçimindeki yeniden tesisi süreciyle yaralarını kapattı.

Yaranın kapatılması, bu çalışma boyunca göstermeye çalıştığımız üzere, kazanımların, daha az savunmacı ve 90'larda olduğu gibi yapısal olarak geri çekilme halindeki güç ilişkilerinin, eski dönemlerdeki işçi hareketinin geçmiş deneyimleriyle (grev hatları, yol kesmeler, grevler ve eylemler, fabrika işgalleri) bağları olan, kolektif hafızada yer eden ve gelecekte tekrar ele alınması kaçınılmaz olan özgün mücadele biçimlerine (fabrikaların yeniden üretime sokulması, halk meclisleri, bölgesel *piquetero* örgütlenmesi ve doğrudan eylem, birlik temelinde ve üretime dayanan formlar, vs) ışık tutmuş, çok zengin ve yaratıcı kolektif eylemler birikiminin bir parçasını oluşturan yeni mücadele ve örgütlenme deneyimlerinin geriye çekildiği ve yok olduğu anlamına gelmiyor. Bu örgütlerin pek çoğundan, anti-kapitalist solun hazır bulunduğu sendikal ve hak talepleriyle ilgili uzlaşmazlıklardan

oluşan aktif bir hat, ayrıca militan unsurlarca yönetilen öğrenci merkezleri ve iç komisyonlar*, savunma pozisyonunda da olsa korunmakta olan kazanımların birer ifadesi durumundalar.

Peronizm ve Muhalefet

Peronizm kapitalist yeniden düzenlenişin temel vektörü oldu. Görülmemiş bir çok yönlülük sergilemesiyle düzeni en iyi sağlayan parti olduğu doğrulandı. Siyasi bir *Zelig*** gibi, farklı koşullara uyum sağlıyor ve kılık değiştiriyor. İşçilerle partilerin iç pazarın savunusu temelinde oluşturduğu ve sendikalara dayanan o savunmacı ittifakın ifadesi olarak 80'lerin ortalarından itibaren kendisini sosyal demokrat bir parti olarak yeniledi. 90'larda liberalizasyon ve iktidarın kapitalist liderlere devri sürecinin başını çekti, ki başka hiçbir parti buna başlayamamıştı bile. Ve nihayet, ideolojik bir virajda merkez-sola doğru yenikalkınmacı temelde bir dönüşün lideri oldu. Bu dönüşle, kısa bir süre öncesine kadar parçası olduğu ve kaynaklarını kullanmaya hâlâ devam ettiği neoliberalizme karşı muhalefetin geniş kesimlerini de yanına çekti.

Peronizm benimsediği bu yüzlerin her birinde yöntemlerini, ana çizgilerini ve iç kuvvetlerini de değiştirdi. Kirchnerism 2003'te iktidara yalnızca %22 oyla gelmiş olmasına rağmen kısa bir süre içerisinde kamuoyu nezdinde göz kamaştırıcı bir büyüme sağladı. Siyasi yenilenme retoriği ve devlet hazinesini yönetme biçimi, düşünülemez görünen bir şeyi yapmasına olanak tanıdı: Kudretli Buenos Aires Peronizminin şefi ve Néstor Kirchner'in adaylığının sponsoru durumunda olan fakat Peronizmin en gerici ve çetevari odaklarıyla pek çokbağlantıya sahip eski başkan Duhalde'yi saf dışı bırakarak marjinalleştirmek. İktidarını sağlamlaştırınca yeni başkan da, "siyasi yenilenme" beklentisine

* İç komisyonlar: Arjantin'de fabrika komitesi benzeri özörgütlenmeler. *-çev.*

** Zelig: Woody Allen'ın yazdığı ve yönettiği 1983 yapımı bir film. Filmin baş karakteri Leonard Zelig, etrafındaki çeşitli insanların kılıklarına bürünme becerisine sahip. *-çev.*

karşın pek az şeffaf, eş-dost kadrolaşmasına dayanan uygulamalardan vicdani rahatsızlık duymayan eyalet yöneticilerine ve belediye başkanlarına giderek daha fazla dayanmayı reddetmedi.

Daniel James'in derinlikli çalışmasına göre Peronizm işçiler üzerinde aslen karmaşık bir etkiye sahipti. Onlara uyguladığı çekim gücü yalnızca toplumsal ve ekonomik eşitsizlikleri düzeltmesiyle değil, aynı zamanda sahip olduğu belirli bir yurttaşlık algısı ve işçi sınıfına "isyânkarlık" bahşederek, onun özgüven, saygınlık ve onur duygularını yükselterek ve hayati ve görmezden gelinemez bir sınıf haline getirerek ona toplumda biçtiği rolle de ilişkiliydi. Peronizm, hem işçi hem Peronist olmanın özümsenir olduğu bir sağduyuya kök saldı. 1955 askeri darbesinden sonra askeri diktatörlüğe karşı güçlü muhalefet hissi bu kimlik üzerinden yeşerdi. Fakat Peronizm, Evita'nın şahsında yoğunlaşmış bir toplumsal iyileşme ve adalet duygusunu da temsil ediyordu (James, 2006).

Peronizm, onun günlük hayatta oynadığı rol ve seçmenlerinin onu algılayışı, öyle köklü bir biçimde değişti ki bu değişimin kendisi tartışma konusu oldu. Yine de, son başkanlık seçimlerinin de bir kez daha gösterdiği gibi Peronizm yoksullar ve işçi sınıfının çoğunluğu için tercih edilebilir bir seçenek olmayı sürdürüyor.

Javier Auyero şu hipotezi öne sürüyor: 80'lerin ortalarından beri Peronizm "isyankâr", muhalif özünü (hatta saygın bir sınıf olarak işçi sınıfını lekeleyen eş-dost siyasetine muhalif özünü bile) kaybetti ve tarihsel iyileşmeye, yoksulları düşünen devlete, özetle, sorunların çözümü için siyasi arabuluculuğa dair olanı korudu. Saha çalışmalarında Auyero, Peronist olmanın, onun gerçek kimliğini oluşturan hatırasını buluyor: İnsanlara bir şeyler veren, yoksullar için bir şeyler yapan ve onlar için endişelenen bir Devlet ve bir Hareket. Peronizmi kendi yaşam deneyimlerinden tanımayan yoksul mahalle gençlerinden dahi oyların Peronist idarecilere, eyalet yöneticilerine ve başkanlara yönelmesini sağlayan bir inanç bu. Bu hikâyede Menem "iyi" bir Peronist olarak yer almazdı (Auyero, 2001).

Muhtemeldir ki yıllar boyunca eş-dost siyasetini bu aynı kimlik güvenceye aldı, partinin sembollerinin bugün hükümet yanlısı *Frente para la Victoria* içinde erimesine ve üye alma ve bölgesel örgütlenme biçimlerinin geçmişe göre çok değişmesine rağmen, önceki Kirchner hükümetinin ve halefi Cristina Fernández'in meşruiyetini bu arttırdı. Bu anlamda tarihsel Peronizmin hareketçi karakteristiği belediyelerin hükümetinin, iç listelerin oluşturulması için, aynı zamanda medyatik ama gürültüsüz, geniş kitle toplantılarının, kitle eylemlerinin olmadığı bir seçim hareketlenmesi için de geniş bir esneklik olanağı tanıdı. İstihdamda ve toplumsal ve ekonomik göstergelerde toparlanmanın arka planı oluşturduğu bir ortamda eş-dost siyasetiyle gerekli izleyici topluluğu mantıklı bir biçimde biraraya getirilmiş gibi görünüyor.

2007 başkanlık seçimleri, Kirchnerizmle temsil edilen Peronizme tarihsel tabanının geniş bir destek verdiğini doğruladı. Peronizmle ilerici profili arasındaki kesişim bu köklü harekete kendisine ait bir özgüllük veriyor. Aslında Peronizmin kendi karakteristiklerinin, pek çoklarının öngördüğü ve çeşitli ülkelerde yerleşmiş bulunan merkez solla merkez sağın koalisyonu temelindeki iki kutupluluğun daima önüne geçtiği görüldü. Merkez sol kümelenmenin klasik toplumsal ve ideolojik temelini oluşturan geniş orta katmanlar, bu kez Kirchnerizme destek verdiler. Bu durum bizi orta sınıflarla Peronizmin karmaşık ilişkisine götürüyor.

Solun alanının hükümet tarafından doldurulduğu bir ortamda Elisa Carrió'nun ARI'si, Macri'nin PRO'su, Lavagna'nın UCR tarafından desteklenen UNA'sı, Menemizmden geriye kalanların ortodoks Peronizmi ve diğer daha küçük partilerden oluşan muhalefet, sağda konumlanmaya zorlandı. Geçmişte cumhuriyetçi ilerici bir hattın savunucusu olan Elisa Carrió bile bu yörüngeye girdi. Peronizm karşıtı bakışı ve hatırlardaki askeri yönetim taraftarlığını (bu tür bir Peronizm karşıtlığı geçmişte orta sınıfların önemli bir bölümünün desteğini almıştı ve Peronizmi bir "ca-

becitas negras"* hareketi olarak görüyordu) yeniden günışığına çıkaran muhalefet lideri, yoksulları Peronizmin rehineleri ve orta sınıfları da özgürlüğün ve aklın kahramanları olarak gördüğü sınıfçı bir perspektifi canlandırarak "orta sınıfların seçimlerde cumhuriyetçi gelecek" rolünü oynamasını savundu ve onlara "en yoksul kesimlerin kurtarıcı gücü" olma misyonunu biçti.

Enflasyonu gizlemek için istatistiki verilerde yapılan resmi tahrifatı, bazı yolsuzluk vakalarını, parlamento üzerindeki başkanlık kararnamelerini, başkanın "yenilikçilik" ve "geride bırakma" gibi resmi vaatlerini yalanlayacak biçimde eyaletlerde kendi etki alanlarına sahip Peronist dinozorlarla yaptığı ittifakları koz olarak kullanan muhalefet cephesi eleştiri oklarını, Venezüella ile yakın ilişkiler kurulmasına, açılan davalarda askerlerin "taciz edilmesi" dolayısıyla "geçmişe dönüş"e ya da Kuzey Amerika adaletinin savunulmasına yöneltti.

Zenginliğin dağıtımına yapılan muğlak atıf, radikal solun sunduğu alternatif, oy kaybederken sağa yönelen ilerici oyları avutmaya hizmet ediyor.

Eğer ilk anda Yüksek Mahkeme'nin yenilenmesi ya da insan hakları gibi konulardaki önlemler paketi ideolojik olarak merkez-solda yer alan orta sınıflardan hükümete önemli bir destek sağladıysa da aradan geçen dört yılda bu desteğin bir bölümü kaybedildi. Bu durum sadece neoliberal Macri'nin başkentin belediye başkanlığı için yarıştığı seçimlerde aldığı destekte değil, muhalefetin büyük kent merkezlerinde kazandıkları zaferlerle veya Macri'nin geleneksel sendikacılığın itibarının düşük olması dolayısıyla aralarında işten atılanların da bulunduğu belediye işçilerine vurduğu darbeyle de doğrulandı.

Orta katmanlarda yaşanan bu alt üst oluş belki de, 90'ların ilk yarısından beri görülmemiş bir tüketim patlaması yaşayan, ekonomik olarak en avantajlı katmanlarda gelişen muhafazakar eğilimin bir karşılığıdır. Üst orta sınıfların, ideolojik olarak ge-

* *Cabecitas negras*: Kara kafalılar. Arjantin'de orta ve üst sınıfların, koyu kıvırcık saçlıların önemli bir bölümünü oluşturduğu proleter ve yoksul kesimleri aşağılamak için kullanageldiği ırkçı bir deyim. *-çev.*

rici olan ve durumlarının düzelmesinden dolayı tatmin olmuş durumdaki ağırlıklı bölümü düzenin sağlanması ve sokakların *piqueteros*lardan ve göstericilerden temizlenmesi yönündeki taleplerini daha aşağıdaki katmanlara da bulaştırdılar. Bu durum orta sınıfların 2001 ve 2002'nin sıcak günlerinden bu yana salınım halinde olduklarını gösteriyor. Zira o günlerde işsizlerin çığlığına orta sınıflar da coşkuyla eşlik etmişlerdi. Orta sınıfların bu muhafazakar temelinin hükümeti gelecekte siyasi istikrarsızlıkla tehdit eden en büyük tehlike olduğu açıkça söylenebilir. Bu durum sosyalist solu tehlikeli bir duruma soktu zira, kriz sırasında artan bir varlık gösteren anti-kapitalist sol giderek güçten düşer ve inisiyatifi kaybederken muhalefetin gündemi partili ve medyatik sağ tarafından belirlendi. Her halükarda, kamuya ait olanların geri alınmasını, ayırıcı bir vergi ve borç politikasını, stratejik işletmelerin yeniden kamulaştırılmasını, anti-emperyalist bir dış politikayı ve yurttaş haklarının geri kazanılmasına, yoksulluğun ve sefaletin ortadan kaldırılmasına, şimdiki yönetimin sınıf karakteri dolayısıyla esaslı değişiklikler yapmaya hazır olmadığı konut, sağlık, eğitim ve işçi hakları konularında kamu politikalarına somutluk kazandıracak, anti-kapitalist önlemleri gerektiren talep ve görevlerin sonuca bağlanmasını geçiş perspektifiyle gündemine alacak sol yönde bir siyasi blok hâlâ oluşturulmayı bekliyor.

Toparlanma ve Yapısal Dönüşümlerin Ortasında İşçi Sınıfı

Ekonomik toparlanma ve daralma çevriminin tersine çevrilmesi sonucunda işçi sınıfı, bunalım ve geri çekilmeden ya da zayıf direnişini işten çıkarmalara ve yeniden yapılandırmalara karşı, tamamen savunmacı anlaşmazlıklara odaklamasından muzdarip olduğu uzun bir süreden sonra kendisine yeniden zemin kazandı. Toplu sözleşmeler ve asgari ücret görüşmelerinden başlayarak sendikal harekette ılımlı bir düzeyde toparlanma kaydedildi. İlk başlarda görüşmeler için bastıran Çalışma Bakanlığı oldu ve

daha taraflara görüşme çağrısı bile yapılmadığı bir aşamada ücret artışlarına dair kararlar çıkardı. 2004'de telekomünikasyon ve madencilik sektörlerinde yaşanan uyuşmazlıklar, 2001 kriziyle doğan yeni temsil biçimleriyle uyum içinde olan yeni bir taban sendikacılığının ortaya çıkışına ışık tutmuşa benziyordu. En çok da ulusal öğretmen sendikasıyla halk meclisi türü demokrasi ve doğrudan eylem temelinde belirli bir eylemlilik düzeyi varlığını sürdürdüyse de, bu ilk deneyim yaygınlık kazanmadı. Bunun yerine kamyoncu Hugo Moyano'nun liderliğini üstlendiği CGT'de biraraya gelmiş olan ve sendikal temsil tekeline ve iktidardaki ulusal hükümet sayesinde sürekli oynak durumdaki topluma yaslanan geleneksel sendikalar alan kazandı. Bürokratik, çetevari uygulamaları ve yöneticilerinin kaydettiği şahsi zenginleşme düzeyleriyle itibarları son derce düşük olmasına rağmen toplumun bütününde bunlar etki sahibi. CGT'den çıkarılmış olan, kamu sektöründe belirli bir ağırlığı bulunan ve temsilde çoğulculuğu, sendikal alanda tekelin kırılmasını savunan ve hükümetle iyi ilişkiler içerisindeki Arjantin İşçileri Merkezi bile, ilerici bir yönetim altında geçen dört yılın ardından bugün hâlâ yasal olarak tanınmayı bekliyor.

Geçmişte iktidarları kasıp kavuran siyasi grevler bugün yokluklarıyla göze çarpıyorlar. Bu grevlere dair tarihi kayıtlar şöyle: Alfonsín ortalama altı ayda bir yaşanan 13 genel grevle karşılaşmıştı; Menem'in ilk başkanlık dönemde ortalama 24 ayda bir 3 genel grev oldu; ikinci başkanlık döneminde ise 11 ayda bir 5 genel grev kaydedildi; De La Rua ortalama 3 ayda bir 9 genel grev yaşadı; Duhalde ortalama 8 ayda bir 2 genel grevle karşılaşırken Kirchner 50 aylık hükümet döneminde hiç genel grev yaşamadı.

Ayrıca, ücretlerle ilgili anlaşmazlıkların artmasına ve muhtemelen daha da yoğunlaşacak olmalarına rağmen, tam olarak talepler düzeyinde, artan bir siyasi kutuplaşmanın, istikrarsızlığın ve enflasyonun ortaya çıktığı 70'ler ve hatta 80'ler gibi diğer tarihsel dönemlerdeki kadar anlaşmazlıklar dahi yaşanmadı. Anlaşmazlıkların düzeyi, ekonomik döngünün genişlemesine

oranla grev sayısı, grev süreleri ve grevci sayıları bakımından ölçülecek olursa, bahsi geçen önceki iki döneme göre sendikal hareketin düzeyinde, basınç oluşturma ve genişleme kapasitesinde göreli bir düşüş yaşandığı kesin verilerle doğrulanabilir. Buna karşılık grevlerin ve doğrudan eylem yöntemlerinin yerel ve bölgesel ölçeklerde yaşandığı ve bunların hızla ya da nispeten kısa bir süre içerisinde çözüme bağlandığı söylenebilir. İşkolu düzeyinde grev de yapılmış değil. Hükümetin CGT yöneticileriyle arasındaki anlaşma en büyük huzursuzlukların dahi kontrol altına alınmasını kolaylaştırdı, bu anlaşmazlıklar sendikaların masa başında yaptıkları, büyük ölçüde arabulucuların lehine sonuçlanan anlaşmalarla sonlandırıldı. Diğer taraftan, işgücü piyasasının parçalanmasına ve ikilik doğmasına katkıda bulunan bir stratejiyle, en zayıf durumdaki sektörler geriye itildi.

İşçi sınıfı Arjantin'de son 30 yılda gerçekleşen yapısal değişikliklerden zayıflamış olarak çıktı. Ekonomik döngünün, son yıllarda yerini işsiz eylemlerine ve atılan işçilerin fabrika işgallerine bırakan işçi hareketliliğinin lehine olduğu dönemlerde dahi bu zayıflama sürdü.

Bu olgunun temelinde, üretkenlik ve emek dünyasında yaşanan ve bunu kısmen açıklayan değişimler yatıyor.

Özerk ve mücadeleci bir işçi sınıfının oluşumunda bulunan bütün unsurları modern devletin kökenlerinde bulmak mümkün: özel bir birikim türü, Latin Amerika ülkelerinin çoğu ülkesine göre daha zengin ve çeşitlenmiş bir kentli zengin kesim, görece erken bir sanayileşme ve 20. yüzyılın ilk birkaç on yılında özerk olarak var olan bir işçi sınıfı, en liberal devletlerden birinin en az bağımlı bir biçimde büyümesi, Pampa burjuvazisinin* güçlü merkezileşmesi, köylü nüfusun yokluğu, ihraç edilebilir malların üretimi ve diğer özellikler Arjantin'i, başta İngiliz, ardından Kuzey Amerika sermayesine tabi ve bağımlı ama aynı zamanda güçlü bir kentli, sanayileşmiş ve proleter topluma sahip bir ülke

* Pampa burjuvazisi: Arjantin'de geniş ovalarda hayvancılıkla uğraşan toprak sahibi burjuvazi. *-çev.*

yaptı. Buna karşılık ithal ikameciliğe ve iç pazarın genişlemesine dayanan üretim karakteristikleri özgün sınıf çelişkileri ve siyasi ittifaklar yarattı. O'Donnell'in, kalkınmacılık döneminden 50'li yılların ortalarına kadarki süreçte yoğunlaşan büyük burjuva katmanın salınım halindeki hareketi olarak tanımladığı şeye bu özgün çelişkiler sebep oldu. Bu katman bazen döviz kazancını artırmak için tarımsal büyük burjuvaziye, bazen de dayanıklı tüketim mallarının üretiminin artması için işçi sınıfına ve iç ticaret burjuvazisine yaklaşıyordu (O'Donnell, 1977). Paradaki iniş-çıkışlarla (ve ödeme dengelerindeki kriz dolayısıyla ortaya çıkan *stop and go* döngüsüyle) uyarılan bu salınım hareketi 1973'te kurulan hükümete kadarki siyasi istikrarsızlığı ve burjuvazi içindeki çatlağı belirledi. O zaman yaşanan iki hükümet arası kısa süreli boşluk dönemi büyük burjuvaziyi iktidardan düşürdü ve söz konusu savunmacı ittifakın son hükümet deneyimini yaşamasına olanak tanıdı. Bu ittifakın çıkmaza girmesiyle de askeri darbenin önü açıldı ve yoğunlaşmış sermaye eksenli bir iktidar bloku tarafından hâlâ sonlandırılmamış olan farklı bir dönem başladı. İthal ikamecilik döneminde, halk kitlelerinin tüketimine odaklı ulusal ekonomi ücretler ekseninde yapılandı. Sendikaların oynadığı olağanüstü rol ve ulusal politikada taşıdıkları ağırlık, bahsettiğimiz kalkınma türüyle hâkim sınıfları kendisini ciddiye almaya zorlayan mücadeleci proletaryaya ait siyasi geleneklerin özel bir bileşimine dayanıyordu.

Bu tür bir kalkınma modelinin tasfiyesinin sonuçları, sendikaları her tür konjonktürel ittifaktan yoksun bırakan, iç pazara ve dolayısıyla işçi ücretlerine giderek daha az bağımlı bir birikim modeli kuran, ücretlilerin küçük bir azınlığıyla üst orta ve üst sınıfları içeren ve ihraç edilebilir fazla yaratan ikili bir tüketim modeli oluşturan (hegemonyadaki başa baş durumunun ortadan kalktığı) bir iktidar blokunun oluşturulmasında görüldü. Buna karşılık sınai, tarımsal ve banka iktidarının yoğunlaşması, döneme özgü kapitalistler arası tartışmaları da kadük hale getirdi. 90'lardan beri süregelen ve kırın fiziksel ve üretkenlik bakımın-

dan sınırlarını genişleten teknikleşme ve artan miktarda fazla yaratılması, bu üçünü bölen ödemeler dengesi krizini dindirmiş ya da zayıflatmış görünüyor. Nihayet, işçi sınıfına özgün bir biçimin yanı sıra genişletilmiş bir toplumsal ve siyasal güç bahşeden siyasal ve yapısal şartlar artık ortadan kalkmış durumda.

Devlet içinde rol alarak işçi hareketinin en devrimci kanatlarını kontrol altında tutan sendikal basınç yöntemlerinin içine girdiği çıkmaz ve sendikacı Augusto Vandor'un popülerleştirmeyi başardığı *vur ve görüş* taktiklerinin artık tükenmiş olması buradan kaynaklanıyor.

Bu çıkmazın yerini, sendikalardan ya da işçi sınıfından gelen yeni yöntemler ve yeni şahsiyetler hâlâ almış değil. Yeni bir sınıf kimliği oluşturmakla, işsiz hareketlerinden doğan proleter öznelliklerin yeni formlarının ortaya çıkışıyla ilgili sorunlar, taşımacılık ve telekomünikasyon sendikalarının yaptığı çıkış, sınıf kimliği oluşturmada bölgesel alanların, işçi sınıfının ortaya çıkışından beri görülmemiş ölçüde kazandığı büyük önem, güvencesiz işçilerin zorlu ve daha yeni başlayan örgütlenmesi, maddi olmayan işlerin, dolayısıyla hizmet sektörünün büyük rolü; hepsi de, alt sınıfların mücadelelerinden ve günlük deneyimlerinden çıkan bu değişimlerin ve yeni şahsiyetlerin bazı ifadeleri. Fakat bunlar resmi işçi hareketinin içinde bulunduğu durgunluğu aşacak düzeye henüz ulaşmış değil.

Bir yeniden düzenlenmenin yolları ne kadar dolambaçlı olursa olsun 60'lı yıllarda görülen türden bir proleter çıkış beklentisi etrafında stratejik hipotezler belirleyebilmek pek az olası. İşçi sınıfı kendi mücadele ve deneyimlerinden oluşan tarihsel repertuarını kısmen geri kazanabilir, ancak bugün bulanık durumda olan bir yolu yeniden tutmak anlamında yoktan var olması ve izleyicilerini şaşırtan bir sihirbaz gibi, tek bir sihir hareketiyle gizli ve bastırılmış durumdaki sınıfsal unsurlarını ortaya çıkarması pek zordur. Bu aynı nedenle proleter bir öze katkı sağlayan yalnızca sloganlar ve talepler olmadığı içindir ki bu öz, sosyolojik olarak belirlenmiş bir biçimde, iyi bir tatilin ardından ortaya çı-

kıvermez. Böyle bakmak, işçi sınıfını yalnızca kendisiyle ilişkili olduğu anda gören ve onu yalnızca sendikal temelde düşünen sendikacılık anlayışına düşmek olurdu.

Sendikasızlaştırma, parçalanma ve katmanlaşma düzeyleri, fabrikadan doğan ve Peronizm aracılığıyla sendikalara ve siyasete yayılan klasik işçi kimliğini ve birliğini zayıflatmış olsa da, Arjantin işçi sınıfı ağırlığı olan bir aktör olmaya devam ediyor. Yine de bu toplumsal zayıflama, çalışan ve işsiz, güvencesiz ve kadrolu, hizmet, sanayi veya ticaret gibi farklı sektörlerin ve katmanların, hatta işçilerin ve üreticilerin büyük bölümünü kapsayan ama özel olarak bu nitelikleri dolayısıyla katılmadıkları halk meclisleri örneğinde olduğu gibi, emek dünyasının dışındaki örgütlenme biçimlerini de kapsayabilmek adına, dar anlamda üretim alanını aşacak şekilde birliğinin ve genişlemesinin sağlanmasıyla bir işçi-halk kimliğinin yaratılması sayesinde aşılabilir. Bunu yapabilmenin yolu alt sınıf kavramını genişletmekten ve kapitalist toplumdan koparak sosyalist bir toplumu hedefleyebilmesi ve gerçekleştirebilmesi için gerekli stratejik kabiliyetle donatmaktan geçiyor. Fakat bunun için, deneyimlerin birikim süreçlerine, alan kazanmaya, gelecekteki yeni deneyim ve kimliklerin biçim ve içerik kazanmasına katkı sağlayacak *siyasi ve ideolojik eyleme* önem vermek gerekiyor. Bütün bu sektörlerin sınıfçı temeldeki birliği belki de sendikal mücadelelerin eş zamanlı gelişmesinden değil, siyasi alanda çeşitlilikleri içinde birleştirici bir öznenin inşa etme kabiliyetinden doğacak. Doğacağı temel, basitçe söylemek gerekirse, direnişin ve mücadelenin bir yansıması. Fakat böylesi bir birlik, en geniş anlamda kimliklerin ve antagonizmaların oluştuğu yer olarak yalnızca *Siyaset* zemini üzerinde kurulabilir, sınıfçı (ve sendikalist olmayan) bir biçimde temsil edilebilir ve dönüştürücü bir projenin platformu olabilir.

İspanyolcadan çeviren: Onur Koyunlu

KAYNAKÇA

Arceo, Nicolás; Monsalvo, Ana Paula; Wainer, Andrés (2007). *Patrón de crecimiento y mercado de trabajo mercado de trabajo: la Argentina en la posconvertibilidad,* Realidad Económica 226, Şubat / Mart.

Auyero, Javier (2001). *La política de los pobres, las prácticas clientelistas del peronismo.* Manantial, Buenos Aires.

Basualdo, Eduardo M., (2002). *Sistema político y modelo de acumulación en la Argentina*, UNQUI ediciones, Buenos Aires.

Casullo, Nicolás (2007). *Confines* içinde "Más al desnudo", Fondo de Cultura Económica, Aralık, Buenos Aires.

CENDA (2007a). Ekonomi notları No: 3. *La demanda de inversión en la actual etapa económica*, Haziran.

CENDA (2007b). *El trabajo en Argentina. Condiciones y perspectivas*, Rapor No: 13, Aralık.

James, Daniel (2006). *Resistencia e integración, el peronismo y la clase trabajadora argentina, 1946-1976.* Siglo XXI, Buenos Aires.

Katz, Claudio (2007). *El curso neo-desarrollista*, www.lahaine.org/karz.

Lindenboim, Javier (2007). *Calidad del empleo y remuneraciones: el desafío actual.* Realidad económica 228 Mayıs / Haziran.

O'Donell, Guillermo (1977). *Estado y alianzas en la Argentina, 1956-1976.* Ciencias Sociales Dergisi No: 64, Cilt. 16.

Piva Adrián, *Acumulación de capital y hegemonía débil en la Argentina (1989-2001),* Realidad Económica 225, Ocak-Şubat.

Portantiero, Juan Carlos (1977). *Economía y política en la crisis argentina: 1958-1973*, Meksika Sosyoloji dergisi, Nisan-Haziran.

Pucciarelli, Alfredo R. (2002). *La democracia que tenemos*, Libros del Rojas, Buenos Aires.

Sartori, Giovanni (1994). *Partidos y sistema de partidos*, Alianza Universidad, Madrid.

Brezilya'da Neoliberalizm, Demokrasi ve Ekonomi Politikası*

Alfredo Saad-Filho

Giriş

Brezilya İşçi Partisi (*Partido dos Trabalhadores*, PT) lideri Luís Inácio Lula da Silva'nın 2002'de başkanlığa seçilmesi pek çok yorumcuya göre Brezilya işçi sınıfı için önemli bir zaferdi.** Lula'nın başkanlığa seçilişinin uluslararası solun günümüzdeki en önemli başarılarından biri olduğu ve neoliberalizmin Latin Amerika'daki gerileyişini kanıtladığı da ileri sürüldü. Buna karşın, Lula iktidarı hem Brezilya'daki hem de dünyanın dört bir yanındaki taraftarlarını büyük bir hayal kırıklığına uğrattı ve Brezilya solunun parçalanmasını hızlandırdı. Pek çok üst düzey *petistas* birbiri ardına partiyi terk etti ve çok sayıda parti üyesi PT'nin ahlaki ve siyasi yozlaşmasından duyduğu hoşnutsuzluğu dile getirdi. Onlara göre, PT, önceleri şiddetle karşı çıktığı eski Marksist sosyolog Fernando Henrique Cardoso liderliğindeki önceki hükümetin simgesi olan neoliberal makroekonomi politikalarını bu kez kendi iktidarında sürdürmüştü.

* Bu yazı, aşağıda belirtilen kitapta aynı başlığı taşıyan bölümün gözden geçirilmiş versiyonudur, bkz.: P. Arestis ve A. Saad-Filho (derl.) *Political Economy of Brazil* içinde, Londra, Macmillan, 2007.

** Benim yorumum da buna dahildir; örneğin bkz.: Saad-Filho (2003).

Cardoso ve Lula'nın neoliberal politikaları fiyat ve döviz kuru istikrarının sürdürülmesine ve kriz olasılığının azaltılmasına yardımcı olsa da ülkenin ümit kırıcı iktisadi performansından ve ülkedeki sosyal refah göstergelerinin artışının azlığından yaygın olarak sorumlu tutuldular. Örneğin dar gelirli işçilerin maaşları son on yıl içinde ya azaldı ya da çok az arttı, işsizlik ve eksik istihdam oranları inatçı biçimde yüksek olmaya devam etti. Hükümetin köylülere toprak dağıtma girişimleri başarısız oldu, sanayi üretimi yıllarca yetersiz kaldı ve Lula'nın seçimler sırasında verdiği "on milyon yeni iş" yaratma vaadi başkanlığı döneminde çabucak unutuldu.

Bu bölümde Brezilya solunun en önemli siyasi partisi olmanın yanı sıra dünyanın en büyük sol partilerinden biri de olan PT'nin IMF'nin yeni gözdesi haline dönüşümünü inceleyeceğiz.* Bu giriş bölümü yazının ilk kısmını oluşturuyor. İkinci bölüm Brezilya İşçi Partisi'nin hızlı yükselişinin nedenlerini ele alacak ve üçüncü bölüm PT'nin tedricen merkeze doğru kayışını izah edecek. Dördüncü bölümde Lula'nın 2002'deki başarılı seçim kampanyasını destekleyen 'kaybedenlerin ittifakı'nı tasvir ettikten sonra neoliberalizmin Lula iktidarı dönemindeki sürekliliği açıklanacak. Son bölümde yazının temel tezini

* IMF yönetim direktörü Horst Köhler Nisan 2003'te şöyle diyordu: '[Yeni Brezilya yönetiminden] çok memnunum, daha doğru ifade etmem gerekirse Başkan Lula'dan çok etkilendim...çünkü başka liderlerde genellikle biraz eksik olan güvenilirliğe sahip olduğunu düşünüyorum. Bu güvenilirlik onun büyüme hedefli politikalarla sosyal eşitliği biraraya getirmek için çalışmaktaki ciddiyetinden kaynaklanıyor. Bu Brezilya için doğru bir gündem, doğru bir yön ve doğru bir hedef... Başkan Lula liderliğindeki hükümetin ilk yüz günlük icraatını sadece dikkat çekici değil aynı zamanda oldukça etkileyici buluyorum' (http://www.imf.org/external/np/tr/2003/tr030410.htm). Daha sonradan, IMF Birinci Başkan Yardımcısı Anne Krueger şöyle söyledi: '[Brezilya] hükümetinin doğru politikaları uluslararası rezervlerinin artışına, kamu borcunun bileşiminin iyileştirilmesine ve cari dış hesabın salınımına katkı sağlıyor. Malî politika ile para politikasının yürütülüşü takdire şayan...Bu iskeletin içinde, hükümetin Brezilya'nın altyapısını modernleştirmeye ve özel-kamu ortaklıkları için ihtiyatlı mekanizmalar işletmeye odaklanması...büyümeyi arttıracaktır...Güncel belirsizlik koşullarında, para politikasının malî otoritelerin itibarını sağlamlaştıracak, enflasyonu hükümetin hedefleri doğrultusunda kontrol edecek şekilde, gerekli dikkat gösterilerek uygulanması gereklidir.' (http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2004/pr04118.htm).

özetledikten sonra PT'nin güvenilir bir sol siyasal örgüt olmaktan çıktığı sonucuna varıyorum.

PT'nin Önlenemeyen Yükselişi

PT'nin hızla büyümesini ve partide birbirinin peşi sıra yaşanan siyasal değişimleri açıklayabilmek için Brezilya solunun geçen yüzyıldaki üç farklı dönemini inceleyerek partinin gelişimini tarihsel bağlamına yerleştirmek gerekiyor.*

Birinci dönem yirminci yüzyılın ilk yıllarında başladı ve 1935'e kadar devam etti. Önceleri Rio de Janeiro ve São Paulo'daki anarşist işçilerin başını çektiği hareket, daha sonraları 1922'de kurulan Brezilya Komünist Partisi'nin (PCB) denetimine geçti. PCB ve diğer sol grupların Getúlio Vargas (1930-45) diktatörlüğü tarafından yenilgiye uğratılan bir ayaklanmanın ardından 1935'te ezilmesiyle birinci dönem sona erdi. 1940'ların ilk yıllarından itibaren PCB'nin tedricen yeniden inşasına paralel olarak ikinci dönem başladı. Parti, bütün bu dönem boyunca Nazi faşizmine karşı çıkan ve Brezilya'nın İkinci Dünya Savaşı'na Müttefiklerin yanında yer alarak katılmasını destekleyen kitle hareketinin üzerinde yükseldi. Vargas rejiminin ilk başlardaki Mihver sempatisine rağmen bu kampanya başarıyla sonuçlandı. 1940'ların başında PCB fiilen yok edilmişti, liderlerinin çoğu hapisteydi. Savaşın sonunda ise parti yüz binlerce üyeye sahip olmuş ve bununla birlikte disiplinli bir örgüt haline gelmişti. PCB, 1945'te yapılan başkanlık seçimlerinde yaklaşık yüzde on oranında oy aldı. Sovyet taraftarı kuvvetli bir parti olan PCB'nin yanı sıra, sol siyasal güçler popülist Brezilya Emek Partisi'nden (PTB) bağımsız Brezilya Sosyalist Partisi'ne (PSB), Sosyal Demokrat Parti'nin (PSD) bazı seksiyonlarından çok sayıda küçük örgüte kadar uzanıyordu.

---

* Bu dönemleştirmeyi ilk kez Cesar Benjamin önermiştir (kişisel görüşme, Haziran 2004). Ancak bu yaklaşım bu bölümde değiştirilerek uyarlanmıştır. Benzer bir yaklaşım için bkz. Bianchi ve Braga (2003) ve Boito (2003). Bu bölümdeki PT tarihi değerlendirmesi esas olarak Branford ve Kucinski'nin (2003) eserine dayanıyor.

Soğuk savaş Brezilya'ya göreli olarak erken ulaştı ve PCB 1947'de yasaklandı. Bu olumsuzluğa ve üye sayısındaki kaçınılmaz düşüşe rağmen partinin etkisi pek çok sendika ve öğrenci örgütünde hissedilmeye devam etti. Az sayıda PCB militanı başka örgütler aracılığıyla Kongreye ve şehir konseylerine seçildi ve parti PTB, PSB ve PSD ile istikrarlı ittifaklar kurdu. PCB, 'burjuva' örgütleriyle kurduğu bu ittifaklara hem taktik hem de stratejik gerekçelerle büyük önem verdi. PCB, -diğer gelişmekte olan ülkelerdeki kardeş örgütleriyle benzer şekilde- Brezilya'yı tarımsal ve emperyalist çıkarların ittifakıyla yönetilen yarı-feodal bir ülke olarak tanımlıyordu. Bu ittifakı sarsmak için (PCB'nin önderlik ettiği) işçi sınıfının köylülük, şehirli orta sınıflar ve milli burjuvazi ile ittifak kurması zorunlu görülüyordu. Sonuçta, bu koalisyon Brezilya demokratik halk devrimine önderlik edecekti. Aynı dönemde PCB ithal ikameci sanayileşme ve ekonomiye yaygın kamu sektörü müdahalesi yoluyla sanayi üretimi kapasitesinin genişletilmesine dayanan bir ulusal kalkınma stratejisi talep ediyordu. Endüstriyel kalkınma yalnızca yerli üretici güçleri desteklemekle kalmayacak, Brezilya'nın Batı emperyalizminin pençesinden kurtulmasına da yardım edecekti.*

Partinin büyümesine karşın PCB'nin ulusal kalkınma stratejisi 1964'te tamamen yenilgiye uğradı. Yerli burjuvazi ile orta sınıfların çoğunluğu Başkan João Goulart'ın PCB tarafından da hararetle desteklenen reformist yönetiminden desteklerini çektiler. Goulart, toprak sahipleri ile finans çevreleri tarafından tezgahlanan, ABD yönetimi ile başta sanayi burjuvazisi olmak üzere PCB'nin önderlik etmeyi umduğu çok sayıda toplumsal grup tarafından da desteklenen bir askerî darbe ile Nisan ayında iktidardan düşürüldü. Radikalleşen işçiler, köylüler ve öğrenciler tecrit edildi. Askerî darbe solcu siyasal faaliyet alanının tamamını derhal yok etmese de, sol örgütlerin, sendikaların ve öğrenci örgütlerinin büyük çoğunluğunu ortadan kaldırdı; bu örgütlerin radikal kanatları ise sert biçimde bastırıldı. Darbe Brezilya solunun ikin-

* Bkz. Goldenstein (1994), Löwy (2003, bölüm 2, V-VI) ve Mantega (1984).

ci dönemine son verdi. PCB'nin stratejik yenilgisi ve solun uzun dönemli gerileyişi Komünist Partisi'nin parçalanmasına yol açtı. Troçkizmden, Maoculuktan, fokoculuktan ve diğer popüler sol eğilimlerden esinlenen çok sayıda radikal örgüt 1960'ların ortalarında boy verdi. Bu örgütlerin bir bölümü, özellikle Aralık 1968'den sonra devlet terörizmi stratejisi uygulanmaya başlandıktan sonra diktatörlüğe karşı silahlı mücadeleyi desteklediler. Askerî rejim bu hareketleri göreli olarak hızlı bir şekilde yok etti, solun hazırlıksız olarak başlattığı gerilla hareketlerini fazla zorlanmadan bertaraf etti.*

Diktatörlüğe karşı kitlesel direniş ancak aşamalı olarak, 1970'lerin ortasında yeniden ortaya çıktı. Örgütlü işçi sınıfının ve gerilla hareketlerinin yenilgisi devlet terörünün gerekçesini ortadan kaldırdı. 1973-74'teki birinci petrol şokunun ekonomik etkileri karşısında eli kolu bağlı kalışı rejimin meşruiyetini oldukça sarstı. Rejimin iktisadi 'beceri'sinin önemli bir sembolü olan enflasyon oranı 1964'ten beri ilk kez arttı ve petrol şokunun hemen ertesinde ikiye katlanarak yüzde 40'a yükseldi. Brezilya'nın dış borcu hızla yükselirken ülkenin gayrisafi milli hasıla artış oranı düştü. Son olarak, nüfus sayımı sonuçları gelir ve refahın dağılımındaki eşitsizliğin arttığını ve büyümenin nimetlerinin nüfusun çoğunluğunu sistematik olarak teğet geçtiğini ortaya koyarak rejimin başarısızlığını tescil etti. 'Kamu güvenliği' ve 'hızlı ekonomik büyüme' adına sivil hakların yok sayılmasını mazur göstermek güçleşti. Sanayi kapitalistleri, devletin ekonomiye müdahalesinden duydukları rahatsızlığı 1974'te açıkça ifade ettiler. Sonra, aynı yıl rejimin siyasi partisi olan ARENA (Ulusal Yenilenme İttifakı) kongre seçimlerinde hezimete uğradı. Rejim, alarm işaretleri veren bu gelişmeleri görmezden gelemedi.

* Brezilya solunun bu dönemdeki durumu için bkz. Mir (1994). Birazcık başarılı olan tek gerilla faaliyeti Brezilya Maoist Komünist Partisi (PCdoB) tarafından Amazon yağmur ormanlarının güneydoğu kıyısında gerçekleştirilmiştir. 1966'dan beri bu bölgeye yerleşmiş olan birkaç düzine gerilla 1972-74 arasında üç ordu harekatını püskürtmeyi başarmış, ancak en nihayetinde yenilgiye uğramışlardır (bkz. Morais ve Silva 2006).

Hakim askerî çevreler iktidarın uzak gelecekte güvenilir sivillere devrini öngören sınırlı ve kontrollü bir siyasi liberalleşme sürecini başlatmaya karar verdiler. Bu süreç, Silahlı Kuvvetler'in siyasi 'kazanımlar'ını ve onun 'ulusal güvenliği' koruma rolünü güvenceye alan bir anayasal düzenlemenin temeli olmalıydı.

Bu strateji büyük ölçüde başarılı oldu. Ordu sonraki on yılda da iktidarı elinde tuttu. Rejimin insan hakları ihlallerinden kaynaklanan hukuki hak arama mücadelelerine karşı kendini etkin biçimde korudu. Kilit anayasal konularda belirleyici olmaya devam etti. Bu başarılarına rağmen, ordu liberalleşme sürecini iki nedenden ötürü kontrol edemedi. İlk olarak, Brezilya'nın makroekonomik göstergeleri 1980'lerin ortasına değin sürekli olarak bozulmaya devam etti. 1979-80'deki ikinci petrol şokunun ardından ekonomi ciddi bir krize girdi. 1982-83'teki uluslararası borç krizinden sonra bu kriz daha da şiddetlendi. Tüm bu güçlükler, rejimin sosyal tabanını oluşturan kentli orta ve üst sınıflar ile orta ve büyük toprak sahiplerinin refahını arttıracak düzenlemeler yapma yeteneğini azalttı. Sonuç olarak, rejim siyasi karar almaktaki kararsızlığı, yönetmedeki beceriksizliği ve aşırı yolsuzluklar nedeniyle kendi taraftarlarının büyük bölümünü kendinden uzaklaştırdı. Rejimin başarısızlığının ikinci ve yazının bu bölümü bakımından en önemli nedeni ise biricik yasal muhalefet partisi olan MDB'yi (Brezilya Demokratik Hareketi) devre dışı bırakan yeni kuşak sol kitle hareketlerinin diktatörlük rejimine meydan okumasıydı.

1970'lerin ortalarında eski sol örgütlerin devamı olan çok sayıda grup ilerici Katolik gruplarla, sol entelektüellerle ve genç aktivistlerle birleşerek demokrasinin yeniden tesisi, insan haklarına saygı ve siyasi afla birlikte iktisadi politikaların demokratik yönde değiştirilmesini talep ettiler.* Özellikle basına yönelik

* Özellikle önemli olan iki örgütten ilki tüm siyasi tutukluların affı ve siyasi nedenlerle sürgüne gönderilen Brezilyalılara ülkeye dönüş hakkı verilmesi için kampanya düzenleyen geniş bir koalisyon olan Brezilya Af Hareketi (MBA), ikincisi ise fiyat kontrolü ve düşük gelirlilere reel ücret artışı talepleriyle milyonlarca dilekçe toplayan Geçim Bedeli Hareketi (MCV) idi.

sansürün aşamalı olarak kaldırıldığı 70'lerin ikinci yarısında bu tür gösteriler yavaş ama istikrarlı biçimde gelişti. 1977'de yüksek öğretime daha fazla kaynak ayrılması ve öğrencilere siyasi özgürlük verilmesi talepleriyle grev ve gösteriler düzenleyen üniversite öğrencileri siyaset sahnesine geri döndüler. Öğrencilerin bu atağı ezildi, öğrenciler -dar anlamda- yenilgiye uğradı. Ancak, demokrasi ve daha iyi eğitim talep eden orta sınıf gençliğin bu kadar sert biçimde ezilmesi, rejimin yalıtılmasını ve solun kentli orta sınıfın ve emekçi sınıfların bağrında gelişmesini hızlandırdı. Ordu artık kendisini, olgunlaşmamış olan ulusun paternalist yöneticisi olarak sunamıyordu. Yalnızca kaba kuvvete dayanarak, onu da oldukça beceriksizce kullanarak yönetebildiği açıktı. Bu siyasal gelişmeleri askerî rejimin ithal ikameci sanayileşme stratejisine bağlı olarak gelişen São Paulo sanayi kuşağındaki metal, makina, otomobil ve ev aletleri gibi temel iş kollarında sendikal hareketin büyük bir hızla yükselmesi izledi.

Mayıs 1978'de 300 fabrikada çalışan 300.000 işçi tatmin edici bir ücret artışı talebiyle beklenmedik bir anda greve gitti. Grevin yasadışı ilan edilmesine ve derhal ve şiddetli biçimde bastırılmasına rağmen ordu işçileri yola getiremedi. Nihayet rejim işçiler ile işverenleri arasındaki müzakereleri destekledi. Gözlemcilerin büyük çoğunluğunu şaşırtan biçimde, grev işçilere oldukça ciddi ekonomik kazanımlar getirdi. Üstelik direnişin hem mümkün hem de potansiyel olarak kazanımlara gebe olduğunu ve rejimin işçi sınıfı önderliğindeki kitle eyleminin karşısında savunmasız kaldığını göstermiş oldu. Grevin başarısı São Paulo metal işçilerini Brezilya işçi sınıfının en ön saflarına geçirdi. Karizmatik sendika lideri Lula hesaba katılması gereken bir siyasi lider haline geldi.

Brezilya solunun üçüncü devresi bu dönemde tedricen ortaya çıktı (başlangıç noktası MDB'nin 1974 seçimlerindeki zaferine kadar götürülebilir). Bu devre sol hareketin iki kanadının ittifakına dayanıyordu: 'siyasi' (esas olarak orta sınıf) kanat ve 'sendikacı' (işçi sınıfı) kanadı. Bu koalisyon, Lula'nın metal işçilerinin

yanı sıra çok geçmeden sanayi ve hizmet sektörlerindeki diğer etkili sendikaları da içine aldı. Ayrıca Katolik Kilisesi'nin kurtuluş teolojisi kanadını, çok sayıda öğrenci örgütünü, kent ve kır temelli sosyal hareketlerin ve hükümet-dışı kuruluşların geniş bir bileşkesini, prestijli entelektüelleri, gizli sol örgütleri ve küçük gazetelerden tiyatro gruplarına uzanan geniş bir ilerici örgütler topluluğunu da kapsamaktaydı. Yeni bir siyasi parti kurma fikri tüm bu grupları biraraya getirdi. 1978'in sonuna gelindiğinde, Brezilya solunun popülizm, yolsuzluk ve kayırmacılık gibi geleneksel hastalıklarına bulaşmamış, namuslu bir İşçi Partisi kurmaya yönelik tartışmalar başlamıştı bile. Bu tartışmaların neticesinde PT Lula'nın başkanlığında 1980'de kuruldu. Parti, Troçkist siyasi partilerin ve gevşek biçimde örgütlenmiş eğilimlerin yanı sıra entelektüelleri ve Katolik aktivistleri de kapsıyordu.

PT, başlangıç döneminde ayırt edici dört özelliğe sahipti. İlk olarak, eğilimlere ve gruplara izin vermekle yetinmeyen, onların serpilmesini teşvik eden demokratik bir kitle partisiydi. İkincisi, işçilerin ve az sayıda güvenilir entelektüelin içinde yer aldığı ve yönettiği, işçi sınıfının bağımsız partisiydi. İşçi hareketini geleneksel siyasal süreçlerden ve örgütlerden mümkün olduğunca bağımsız hale getirmeye çalışıyordu. PT, 'burjuva' partileri ile ve hatta diğer sol örgütlerle ittifaktan uzak duruyordu. PT, tanınırlığını arttırmak için mümkün olan her yerde kendi adaylarını çıkarıyordu. Demokratik muhalefetin zaman zaman parçalanmasına yol açsa bile bu tutumunu değiştirmiyordu. Üçüncüsü, partinin siyasi çizgisini belirleyen ve kararlarına uyulmasını talep eden güçlü (ama buyurgan olmayan) ulusal bir yönetime sahip merkezi bir partiydi. Nihayet PT, diğerlerinin yanı sıra Brezilya'nın en büyük sendika konfederasyonu olan Tüm İşçiler Konfederasyonu (*Central Única dos Trabalhadores*, CUT, 1983'te kuruldu) ile Topraksız Tarım İşçileri Hareketi'nin (*Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra*, MST, 1984'te kuruldu) de içinde bulunduğu sosyal hareketlerin ittifakının merkezi haline gelmişti.

PT'nin stratejisi ve örgüt biçimi askerî diktatörlüğün çöküşünün yarattığı fırsatlara, Brezilya işçi sınıfının ihtiyaçlarına ve bileşimine uygundu. Parti olağanüstü bir hızla büyüyerek on yıldan az bir süre içinde üye sayısını 800 bine çıkardı. CUT yirmi milyona yakın işçiyi temsil ediyordu ve (PCdoB'in* önderlik ettiği) öğrenci hareketinin içinde PT önemli kanallar açtı. 1985'te askerî rejim iktidarı PT'nin katılmayı reddettiği orta yolcu geniş bir koalisyona devretti. PT hali hazırda ülkenin en önemli sol partisiydi. Sonraki birkaç yıl içinde daha da güçlenecek ve sonuçta Brezilya solu üzerindeki hegemonyasını sağlamlaştıracaktı. 1990'ların başından itibaren sol örgütlerin çoğu ya PT'ye katıldı ya da PT militanlarının kontrolüne girdi. Sol partilerin çoğu PT'nin uydusu haline geldiler veya ciddi bir bağımsız siyasi faaliyet yürütemediler. Öte yandan, bu duruma alternatif olarak, PT'den atılan bazı gruplar (özellikle de iki Troçkist örgüt, Birleşik Sosyalist İşçi Partisi PSTU ve İşçi Platformu Partisi PCO) kendilerini siyasi olarak PT'ye karşı konumlandırdılar.

PT'nin söz konusu başarıları onun seçimlerdeki performansına da yansıdı (bkz. tablo 1 ve 2) ve Lula'nın başkanlığa seçildiği 2002'deki ve yeniden seçildiği 2006'daki seçimlerde doruğa çıktı. Bununla birlikte, bu başarılar problemsiz değildir, çünkü PT'nin başarıları ile onun siyasi bakımdan yozlaşması arasında oldukça yakın bir ilişki bulunuyor. Bütünlüklü olarak bakıldığında, bu süreçler Lula'nın başkanlığa seçilmesi ile yönetiminin niteliğini ve performansını açıklamaya yardımcı oluyor.

* PCB, 1958'de yasal bir parti olmak için (başarısızlığa uğrayan) başvurusunu yaparken ismini Brezilyalı Komünist Partisi olarak değiştirdi. Partiden ayrılan Maocu kanat Brezilya Komünist Partisi ismini geri aldı ve PCdoB kısaltmasını kullandı. 1960'ların sonunda bu parti Enver Hoca'nın Arnavutluk'una yakınlaştı. PCdoB 1980'lerin sonundan itibaren PT'nin uydusu oldu.

Tablo 1: PT seçim sonuçları, 1982-2006 (seçilen aday sayısı).

Yıl	Eyalet valileri	Eyalet meclisi üyeleri	Senatörler	Federal meclis milletvekilleri	Belediye başkanları	Belediye meclisi üyesi
1982	0	12	0	8	2	127
1986	0	40	0	16	-	-
1988	-	-	-	-	37	1006
1990	0	81	1	37	-	-
1992	-	-	-	-	54	1100
1994	2	92	5	50	-	-
1996	-	-	-	-	115	1895
1998	3	90	8	60	-	-
2000	-	-	-	-	174	2475
2002	3	147	14	91	-	-
2004	-	-	-	-	411	3679
2006	5	126	11	83	-	-

Kaynaklar: Branford ve Kucinski (2003, s.31, 36), <www.pt.org.br> ve PT ulusal komitesi (kişisel görüşme, 5 Ocak 2007).

PT'nin Çöküşü

PT'nin hızlı gelişimi iki destekleyici platforma dayanıyordu. Bunlardan ilki partinin giderek popülerleşen sosyalist demokrasi talebiydi. Bu Schumpeter ve Dahl'e mal olmuş olan biçimsel demokrasiyi de içeren ama onunla sınırlı olmayan demokratik bir rejim anlamına geliyordu. Biçimsel demokrasi tipik olarak asgari sivil ve siyasal hakların korunmasını, yasama ve yürütme organlarının dürüst ve rekabetçi bir seçimle oluşturulmasını, sivil hükümeti ve silahlı kuvvetlerin sivil iktidar tarafından kontrol edilmesini içerir. PT bunları istiyordu ama daha fazlasını talep ediyordu: 'burjuva' demokrasisinin sınırlarını aşmayı ve nüfusun

büyük çoğunluğuna etkili bir iktidar ve acil ekonomik kazanımlar sunmayı hedefliyordu. İkinci olarak, PT kendisine yakından bağlı olan metal ve banka işçileri, alt kademe memurlar, öğretmenler ve ekonominin formel sektörlerinde istihdam edilen örgütlü işçi sınıfının diğer kesimleri gibi toplumsal grupların özel çıkarlarını desteklemekteydi.

Tablo 2: Brezilya başkanlık seçimleri, oy sayıları ve oy oranları, 1989-2006.

Yıl	Kazanan (oylar, %)	Yarış ikincisi (oylar, %)
1989 (Birinci tur)	Fernando Collor (20.6m, 30.5%)	Lula (11.6m, 17.2%)
1989 (İkinci tur)	Fernando Collor (35.0m, 53.0%)	Lula (31.0m, 47,0%)
1994	Fernando Henrique Cardoso (34.4m, 54,3%)	Lula (17.1m, 27,0%)
1998	Fernando Henrique Cardoso (35.9m, 53.0%)	Lula (21.5m, 31.7%)
2002 (Birinci tur)	Lula (39.4m, 46.4%)	José Serra (19.7m, 23.2%)
2002 (İkinci tur)	Lula (52.8m, 61.3%)	José Serra (33.4m, 38.7%)
2006 (Birinci tur)	Lula (46.7m, 48.6%)	Geraldo Alckmin (40.0m, 41.6%)
2006 (İkinci tur)	Lula (58.3m, 60.8%)	Geraldo Alckmin (37.5m, 39.2%)

Kaynak: Saad-Filho (2003, s.10) and www.tse.gov.br.

Tüm bu platformların 1980'lerin ortasından 1990'ların ortasına kadar geçen zamanda çökmesi PT'nin şanssızlığı oldu. PT'nin bu çöküşe verdiği yanıt Lula iktidarının sınırlılıklarını açıklamamıza yardımcı olur.

1985'te siyasi demokrasiye kavuşulması PT'nin ilk başlarda üzerinde yükseldiği zemini radikal biçimde değiştirdi. Toplumu disipline etmeye gücü yetmeyen, nüfusun giderek artan bölümüne oldukça antipatik gelen sağcı retoriği kullanmaya devam eden ve giderek yıpranan diktatörlüğe karşı ilerici bir alternatif önermek PT için göreli olarak kolaydı. Gelir ve refahın giderek az sayıda elde toplanması, yolsuzluğun ayyuka çıkması, ordunun yasal baskı aygıtına olan bağımlılığı, rejimin iktisadi yetersizliği ve sosyal ve refah hizmetleri alanındaki berbat performansı muhalefete oldukça kolay hedefler sunuyordu.

Demokrasinin geri gelmesi her şeyi değiştirdi. Siyasi çoğulculuk siyasal iktidarı yumuşattı ve PT ve solun önündeki gözle görünür pek çok hedefi ortadan kaldırdı. Demokratik bir devlette siyasal tartışmanın merkezi parlamenter siyasetin yumuşak zeminine kaydı. Kitle gösterileri, bir yanıyla eskisi gibi yasadışı olmaktan çıkmasından, diğer yanıyla da seçim sandığının siyasal tartışmalar için bir anayasal zemin sunmasından dolayı giderek daha az etkili olmaya başladılar. Ekonomik krizin yaşandığı bir demokraside, devlet yetkilileri toplumun çoğunluğunun özlemlerini paylaştıklarını fakat malî güçlükler nedeniyle onlara yardım edemediklerini iddia edebiliyorlardı.

Demokrasiye geçiş solun 'siyasi' taleplerinin çoğunu karşıladı ama sivil iktidar bunu çoğunluğun 'iktisadi' taleplerinden ayırarak yaptı. Sivil haklara, serbest seçimlere ve siyasi çoğulculuğa ulaşıldı ama ekonomik yeniden dağıtım, stratejik bakımdan önemli firmaların kamulaştırılması, dış borcun reddedilmesi gibi solun programının ayrılmaz parçaları iktidardaki merkezci koalisyon tarafından asla ciddiye alınmadı. Ekonomik büyümenin yeniden başlamasına, var olan eşitsizlik biçimlerinin yeniden üretimine ve demokrasinin korunmasına izin veren tek çözümün

neoliberal ekonomik büyüme stratejisi olduğu fikrine Brezilya elitinin giderek ikna olması ile birlikte işler daha da kötüye gitti.*

Demokrasiye geçiş sürecinde PT ve sol oldukça yanlış adımlar attı. Ekonominin ve toplumun radikal dönüşümünü hedefleyen yasal (ve daha başarılı olması muhtemel olan) kitlesel kampanyalar örgütlemek yerine, PT kendisini seçim takvimine endeksledi. Önceleri çok eleştirdiği 'burjuva' yapının çerçevesine eskisinden de sıkı biçimde bağlı kaldı. Devlet kurumlarının demokrasi cilasıyla tasdik edilmesi, PT siyasetinin de demokratik çerçevede yetki almasını gerektirdi. Bu yetkiyi almak ilk bakışta mümkün görünse bile, esas olarak partinin kampanya finansmanının alışılageldik mantığına teslim olmasını, koalisyon kurmasını, kısmi reformları, çıkar grupları piramidiyle sonu gelmeyen müzakereleri ve yerel yönetimlerde 'verimli' ve 'randımanlı' olmayı gerektiriyordu. Üstelik bürokrasinin ve parlamenter partinin PT içindeki ağırlığını arttırdı. Partinin parlamenter yolla sosyal demokrat politikalar uygulamaya çalışan 'ılımlılar' ile sosyalizmi kurmak için siyasal faaliyetin geleneksel parametrelerini aşmaya çalışan 'radikaller' arasında bölünmesine ilişkin işaretler arttı. İlki kitlelerin coşkusunu arkasına almakta güçlük çekerken ikincisi seçimlerde başarılı olan ulusal ölçekli bir ittifak kurmayı başaramadı.

Özellikle Lula'nın kıl payı kaybettiği 1989'daki başkanlık seçimlerinden sonra parti içinde radikaller giderek marjinalleşti. Bu travmatik olayın ertesinde, Lula ve parti önderliği seçimleri kazanmak ve daha etkili yönetebilmek için PT'nin siyasal merkezde yer alan müttefiklere sahip olması gerektiğine karar verdiler. Bunun için partinin ilkelerini sulandırmak, siyaset tüccarlığı yapmak ve Brezilya siyasetine hakim olan yozlaşmış pratiklere uyum sağlamak şarttı. Bu oldukça keskin bir virajdı. Seçimleri kazanmak ve işleyen yönetimlere liderlik etmek için PT'nin lobici ve yiyici siyasetçilerle uzlaşması, kamu kaynaklarının yağmalanmasını hoş görmesi, partinin yıllar önce tiksindirici bulduğu si-

* Bkz. Saad-Filho ve Morais (2002).

yasal pratiklere uyum sağlaması gerekiyordu. Yazının devamında da görüleceği gibi, PT'nin diğer düzen partilerinden pek farkı kalmamıştı.

PT'nin büyük bir darbe almasının nedenleri arasında partinin siyasal platformunun ve kimliğinin parçalanması kadar sınıfsal desteğinin kaynaklarının dağılmasının da rolü vardı. Peş peşe gelen hükümetler tarafından uygulanan neoliberal politikalar, PT'nin iskeletini ve oy tabanını oluşturan, en aktif sendikalara üye olan sanayi işçilerine, orta ve alt kademeli memurlara ve formel sektörde çalışan diğer emekçilere 1980'lerin sonundan itibaren büyük darbeler vurdu.* İmalat sektöründeki işlerin üçte biri 1990'larda kaybedildi. İşsizlik ve eksik istihdam ikiye katlanırken imalat sektörü de radikal biçimde yeniden yapılandırıldı.** Devlet özellikle çelik, telekomünikasyon, elektrik üretimi, taşımacılık ve finans gibi çok sayıda stratejik sektörden kısmen veya tamamen çekildi. Özel teşebbüsün elindeki imalat ve finans sektörü yeniden yapılandırıldı ve ulusal niteliğinden büyük ölçüde arındırıldı. Sendika kanunları daha kısıtlayıcı hale getirildi. Devletin pazarı kontrol etme ve belirlenen sanayi politikalarını uygulama kapasitesini azaltan bir dizi reformla birlikte kamu hizmetleri sakatlandı. Bu reformlar, memurların devletten ekonomik iyileştirme talep edebilme yeteneklerini de sınırladı. Neoliberalizmle uyumlu 'pragmatik' sendikalar CUT'un tabanını oydu. PT ile ilişkisi olan sendika liderleri, neoliberalizme uyum sağlayarak üyelerine kısa vadeli ekonomik kazanımlar getirmeye çalışan çoğunluk eğilimi ile iktisadi politikalarda stratejik değişiklikler talep etmeye devam eden ve giderek güç kaybeden azınlık arasında ikiye bölündü. Öğrenci örgütleri ise mobilizasyonun çok daha zor olduğu özel üniversitelerin yaygınlaşması ve kamu üniversitelerindeki öğrencilerin karşılaştığı devasa ekonomik zorlukların bileşik etkisiyle giderek etkisizleşti.

Bu elverişsiz koşullar altında, PT kendi destek kaynakları-

* Bkz. Saad-Filho ve Mollo (2002, 2006).

** Brezilya işçi sınıfının neoliberalizm altında geçirdiği dönüşümün bir değerlendirilmesi için bkz. Pochmann (1999).

nı yeniden oluşturmaya zorlandı. Yukarıda açıklanan düzenle uyumlu siyasi stratejisine uygun olarak, acil toplumsal dönüşümler gerçekleştirme sözünden dönmek pahasına, 1990'larda parti önderliği daha geniş ve daha merkezci bir kitle tabanı oluşturmaya karar verdi. Bir zamanlar komünist olmayan solun radikal partisi olduğunu söyleyen parti önderliği, PT'yi 'etik', 'yaratıcı' ve 'sorumlu' bir parti olarak sunmaya başladı. Bu dönüş PT'nin yerel yönetim deneyimlerinin üzerine inşa edilerek desteklendi. 80'li yıllarda özellikle Fortaleza ve São Paulo'da yaşanan bazı önemli başarısızlıklara rağmen, yeni bir PT'li belediye başkanları kuşağı Santos, (São Paulo eyaletindeki) Ribeirão Preto ve Santo André, Governador Valadares (Minas Gerais) ve Vitória da Conquista (Bahia) gibi orta büyüklükteki şehirlerde ve Güney Brezilya'nın en büyük şehri ve Rio Grande do Sul eyaletinin başkenti olan Porto Alegre'de önemli başarılara imza attılar. PT'li belediye başkanları kent yönetimi alanına bazı yeni öncelikler getirdiler, demokratik ve hesap verebilir bir siyasal pratik ortaya koydular. Bu uygulamaların en çok bilineni ve en önemlisi katılımcı bütçe uygulamasıydı.*

Katılımcı bütçe uygulaması ilk önce Porto Alegre'de başladı, sonradan –daha başarısız biçimde- PT tarafından yönetilen diğer eyaletlere de yayıldı. Bu geleneksel yoz biçimlere karşı oldukça dirençli olan sağlam bir demokratik bütçe süreciydi. PT'nin desteklediği katılımcı bütçe uygulamalarında, mevcut yatırım fonları mahalle seviyesinden başlayıp belediye veya eyalet seviyesinde tamamlanan halka açık toplantılarda alınan kararlar doğrultusunda dağıtılıyordu. Bu kararların bütçe kanununa uygun olması ve yerel konseyler ve eyalet meclisi tarafından onaylanması gerekse bile, katılım sürecinin siyasal ağırlığı bütçenin bu kısmını geleneksel siyasi pazarlıklardan gözle görünür biçimde bağışık kılıyordu.

Bu erdemlerine karşın katılımcı bütçe süreci karmaşık sonuçlar verdi. Nüfus, mevcut kaynaklar, siyasal kültür, bağımsız

* Bkz. Branford ve Kucinski (2003, 4. bölüm).

kitle örgütlenmesi geleneği ve yerel güçlerin birbirleriyle orantısı konularındaki farklılıklar bu deneyimlerin sonuçlarını çok etkiledi. Üstelik katılımcı bütçeler tarafından başarıyla finanse edilebilecek proje türlerinin sınırlı olduğu görülüyordu. Deneyimler, (su ve kanalizasyon sistemi ile sokak kaldırımlarının döşenmesi gibi) nispeten küçük ölçekli işlerin yerel düzeyde halledilmesinin mümkün olduğunu, buna karşın büyük altyapı projelerinin bu düzeyde tartışılmasının zor olduğunu gösterdi. Son olarak, PT ile yerel kitle örgütleri arasındaki ilişki önemliydi. Katılımcı bütçe, ikisi arasındaki ilişkinin yakın olduğu dönemlerde karşıt partiler arasında siyasal anlaşmazlık ve rekabet olduğu dönemlere nazaran daha başarılı oluyordu. Bu sınırlılıklar, rekabet halindeki projelerin daha geniş ve siyasal bölünmelerin daha ciddi olduğu eyalet seviyesindeki katılımcı bütçe deneyimlerinin başarısızlığa uğramasında önemli bir rol oynadı.

PT tarafından yönetilen çok sayıda yerel yönetimin ve eyalet yönetimlerinin başarıları ve partinin 'dürüst' imajı adım adım PT'nin sosyal değişim taleplerinin önüne geçti. 1990'larda PT giderek kendisini yolsuzluklara bulaşmamış tek parti olarak sunmaya başladı. Bununla bağlantılı bir diğer gelişme ise partinin yerel yönetim kapasitesinin geniş ölçüde takdir edilmesiydi. Bu siyasi kayma kısa vadede devasa bölünmelere neden oldu ama aynı zamanda ılımlı orta sınıftan, enformel sektörde çalışan işçilerden ve çok sayıda sanayi kapitalistinden oluşan, tamamen yeni bir seçmen tabanını partiye kazandırdı.

PT kendisini istikrarlı olarak yeniden konumlandırdı. Lula ile partinin başkanı (ve sonradan İçişleri bakanı olan) José Dirceu partinin sol kanadını izole etmeye yönelik iki yönlü bir strateji uyguladılar. Bir yandan solcular partinin önemli mevkilerinden giderek uzaklaştırıldı, merkez partileriyle yerel ittifaklar kurmayı kabul etmeyen PT adayları bir kenara itildi ve parti konferanslarında giderek daha ılımlı kararlar alındı. Örneğin PT'nin 1999'daki kongresinde sosyal ve demokratik reformların ancak geniş bir koalisyon tarafından yapılabileceğini belirten 'Brezilya

Demokratik Devrimi Programı'kabuledildi. Parti 2002'deki başkanlık seçimlerini kazanmak amacıyla her türlü ittifakı kurabilmesi için Lula'ya *açık çek* verdi.* Öte yandan, Lula kamusal politikaları PT'nin denetimi dışında oluşturmak için avucunun içinde tuttuğu sadık taraftarlarından oluşan Instituto Cidadania'yı (Yurttaşlık Enstitüsü) 1990'ların başında kurdu. Yeni milenyuma girerken, PT önderliği partinin ülkeyi yönetmek için hazır olduğunu hissediyordu.

2002 Seçimleri ve Brezilya'da Neoliberalizmin Yeniden Üretilmesi

Brezilya elitinin önemli bir bölümünün de içinde bulunduğu toplumun çoğunluğunun başkan Cardoso'nun neoliberal politikalarından oldukça zarar gördüğü 2002 seçimlerinden çok önce belli olmuştu.** Neoliberal politikaların Brezilya'nın kronik ekonomik durgunluğunu düzeltemeyeceğine, yönetimin oldukça gözden düştüğüne inanılıyordu. Pek çok gazeteci ve yorumcuya göre ülkedeki sosyal gerilim dayanılmaz hale gelmişti. Neoliberal kamp bölünmüştü. Hiçbir aday hükümetin icraatını savunmaya istekli değildi. Pek çok taraftarı Cardoso'nun partisinin adayı olan José Serra'yı desteklemedi.

Lula seçim anketlerinde hızla açık ara öne geçti. Lula'nın solcu kökleri, PT'nin radikal ekonomik ve siyasi taleplerle olan geleneksel bağı ve partinin özellikle CUT ve MST gibi büyük kitle örgütleriyle olan güçlü ilişkileri, Lula yönetiminin belki de neoliberalizmi reddedip sol-sosyal demokrat bir alternatife yöneleceği inancını canlı tuttu. Örneğin pek çok *petistas* finans kapitalin Brezilya'daki ekonomi politikasının oluşumundaki ağırlığını azaltmak için ülkenin iç ve dış borcunun ödenmemesi veya hiç olmazsa yeniden takvime bağlanması gerektiğini savunuyordu.

2002 başında pek çok malî kuruluş (Cardoso'nun başkanlı-

* Bkz. Branford ve Kucinski (2003, s. 45-52).

** Bkz. Morais ve Saad-Filho (2003, 2005), Saad-Filho (2003).

ğının son günü olan) 31 Aralık'tan sonra satışa çıkacak devlet tahvillerini almayı reddederek çekincelerini ortaya koydular. Kararın zamanlaması oldukça hassastı zira iç borç gayrisafi milli hasılanın yüzde 44'üne eşitti ve tahvillerin çoğu 240 günden az bir zamanda satışa çıkacaktı. Borsa simsarlarının hükümet borçlarını giderecek artan faiz oranları talep etmesiyle birlikte haftalık olarak düzenlenen açık arttırmalar büyük ölçüde yararsızlaştı. Bu faiz oranlarını elde edememeleri halinde borsa simsarları kendi pozisyonlarını likide ederek fonlarını dolar piyasasına kaydıracak ve böylece (Brezilya'nın para birimi) Real'in değer kaybetmesine yol açacaklardı. Aynı dönemde uluslararası ortakları da sözüm ona 'siyasi kredibilite eksikliği' nedeniyle Brezilya bonolarının ve dış borç senetlerinin değerini düşürmeye başladılar. Bu olay, yabancı bankaların birkaç hafta içinde yarı yarıya değer kaybeden kısa vadeli alacaklarını ve ticari kredi hatlarını geri çağırmalarına yol açtı. Dolar istikrarlı olarak artarak Ocak'ta 1.95 Real'ken Ekim ayında 2.75 Real'e çıktı (ülkedeki enflasyon bu dönemde sadece yüzde 4'tü).

Gelişen kriz derhal politik sonuçlar yarattı. Medya bıktırıcı bir tonla (esas olarak Lula'yı kastederek) 'tüm' başkan adaylarının 'piyasaları sakinleştirmek için' Cardoso'nun neoliberal politikalarını devam edeceklerini ilan etmesini talep etti. Daha sonra Maliye Bakanı ve Merkez Bankası Başkanı televizyona çıkarak tüm başkan adaylarının ekonomik programlarını 'piyasalara' açıklamasını talep ettiler. Lula'nın anketlerdeki liderliği hızla gerilemekteydi ve merkezin kendisine sunduğu desteği koruyabilmek için karşı atağa geçmeye karar verdi. Lula 22 Haziran 2002'de *Brezilya Halkına Mektup*'u yayımlayarak kuracağı hükümetin var olan sözleşmelere saygı göstereceğini (bu iç ve dış borç servisine devam edilmesi anlamına geliyordu) açıkladı ve Cardoso yönetiminin akdettiği IMF programını uygulamayı üstü kapalı olarak kabul etti.* Bu mektup Lula'nın anketlerdeki liderliğini korumak ve sonrasında PT'nin kapılarını tüm dünya-

* Bu mektubun İngilizce ve Portekizce versiyonlarına www.pt.org.br adresinden ulaşılabilir.

nın finans kurumlarına ve muhafazakar hükümetlerine açmak için yeterliydi. Üstelik Lula'nın koalisyonunun merkez sağa doğru genişlemesine fırsat verdi. Brezilya'nın en çok tanınan reklamtanıtım şirketlerinden biri tarafından desteklenen Lula rahat bir seçim zaferi kazandı.

Bu olay sermaye hareketlerinin ciddi ekonomik istikrarsızlık yaratabileceğini ve Brezilya ekonomisinin önemli bölümlerine kalıcı zarar verebileceğini gösterdi. Uluslararası sermaye hareketlerini kontrol eden mekanizmaların eksikliği nedeniyle benzer olayların her zaman yaşanma ihtimali PT'yi IMF'nin ekonomik gözetimini geçici olarak kabul etmeye ve Lula'nın iktidarı süresince ciddi iktisadi politika değişiklikleri yapmaktan kaçınmaya ikna etti. *Mektup*'un ertesinde, Lula'nın platformu PT'nin tarihsel taleplerine açıkça ters düştü.

Lula'nın neoliberalizme teslimiyeti yalnızca PT önderliğinin siyasi tercihlerinden kaynaklanmıyordu; aynı zamanda oluşturduğu koalisyonun taleplerine de cevap vermekteydi. Lula'nın 2002'deki başkanlık kampanyası, ortak tek yönleri neoliberalizmden dolayı kayba uğramak olan grupların bir koalisyonu olan *kaybedenler ittifakı* tarafından desteklendi. Bu ittifak bu türden dört grubun etrafında oluşturuldu. İlk grup kent ve kırlardaki sendikalı işçilerden, alt kademeli memurlardan ve profesyonel orta sınıfın bazı kesimlerinden oluşuyordu. Neoliberalizm yüzünden büyük kayıplara uğrayan bu grupların öteden beri Brezilya solunun belkemiğini oluşturduğunu yukarıda göstermiştik.

İkincisi, Lula işçi sınıfının örgütsüz ve kalifiye olmayan kesimleri, özellikle de metropolitan çevrenin enformel ve işsiz emekçileri tarafından desteklendi. Bu grupların bir bölümü daha önceleri PT'ye angaje olmaktan imtina ediyorlardı. Bu bir yanıyla ideolojik nedenlerden (özellikle de kayırmacı ve popülist siyasal pratiklere olan bağlılıklarından) ve diğer yönüyle kendilerini partiye bağlayacak kanalların azlığından kaynaklanıyordu (bunun aksine, sendikaları, sosyal hareketleri ve Katolik Kilisesi'ni kapsayan çok sayıda ve birbiriyle ilişkili olan kanallar PT'yi formel sektördeki işçilerle ilişkilendiriyordu). Sayıca fazla, örgüt-

lülük bakımından görece zayıf olan bu kesimler, neoliberalizmi reddetmeleri ve cemaatinin büyük çoğunluğunu oluşturdukları çok sayıda evanjelik kilisesinin Lula ile ittifak kurması nedeniyle Lula'ya yakınlaşmıştı.

Üçüncüsü, özellikle ülkenin güneydoğusundaki geleneksel sanayi elitinin içinde yer aldığı çok sayıda önde gelen kapitalist de Lula'yı destekledi. Bu kesimler, başkan Cardoso'nun geliştirdiği neoliberal büyüme stratejisinin başarısızlığa uğramasından rahatsızdı. Brezilya ekonomisinin uzun süren durgunluğu ve özellikle de ticaretin 1990'ların başında hızla serbestleşmesinin ardından, ulus aşırı şirketler ile ithalat alanındaki rekabetin baskısı pek çoğunu tüketmişti. Sonuç olarak, bazı patronlar neoliberalizmle, özellikle de gelir ve zenginlik dağılımının (şiddetli suç, silahla vurma, adam kaçırma, uyuşturucu kaçakçısı çetelerin artan gücü gibi) sosyal sonuçlarıyla ilgileniyordu. Bu kapitalistler, Lula'nın ekonomik 'sorumluluk' ile Brezilya'nın köklü sosyal sorunlarıyla baş etmeyi amaçlayan agresif bir stratejiyi birleştireceğini umuyorlardı. Tercih ettikleri iktisadi strateji hem milliyetçi hem de genişlemeciydi. Bu strateji üretim sermayesinin borç yükünün azaltılmasına, döviz kurunun kırılganlığının minimize edilmesine, vergi sisteminin rasyonalizasyonuna, devletin satın alma gücünün ve marjinal gelir dağılımının genişletilmesine dayanıyordu. Tarihsel olarak sağ görüşlü ve ağır borç yükü altındaki bir medya imparatorluğu olan Globo'nun resmi başkan adayını göreli olarak hızlı biçimde yüz üstü bırakıp Lula'nın 'ulusalcı' yönetiminin şirketin iflasını engelleyeceği umuduyla Lula'yı desteklemesi bu tavrın tipik bir örneğiydi.

Dördüncüsü, çok sayıda sağcı oligark, büyük toprak sahibi ve Brezilya'nın en fakir bölgelerinin etkili politikacıları da Lula'yı destekledi. Bu beklenmedik gelişme aşağıdan yukarıya doğru gelen basınçtan ziyade keskin bir siyasi hesabın ürünüydü. Neoliberalizmle özdeşleşen finansal çıkar çevrelerinin atadığı yeni üst ve orta düzey yöneticiler bu oligarkları ve onların himaye ettiği kişileri 1990'ların başından itibaren saf dışı etmişti. Önceki

kuşağın hukukçularından, mühendislerinden ve en yoksul bölgelerden gelen lekesiz siyasal görevlilerinden farklı olarak, bu yeni yöneticiler Brezilya'nın ve dünyanın en iyi üniversitelerinde dikkatli bir neoliberal tedrisattan geçmiş iktisatçılardan, finansçılardan ve profesyonel yöneticilerden oluşuyordu. Geleneksel oligarşi 1990'lardan itibaren uygulanan kemer sıkma önlemleri ile birlikte elindeki kalkınma fonlarını yitirdi. Bu durum onun siyasi etkisini aşındırdı. Son olarak, Cardoso ile partisinin adayı José Serra'nın esinlendirdiği 'kirli hileler' kampanyası tarafından ihanete uğradıklarını hissettiler. Desteklerini PT'ye kaydırarak Cardoso ile ilişkili neoliberal çıkar çevrelerini mağlup etmek istediler. Lula'nın Kongre ve Devlet Meclisi'nde onların desteğine aşırı bağımlı olduğunu ve PT'nin yoksul bölgelerin durumuna duyarlı olacağını da tahmin etmişlerdi. Bütün bunlar oligarkların siyasi güç ve etkisini arttırabilirdi.

PT'nin koalisyonunu alabildiğine genişletme çabasına rağmen iki grup Lula'nın yükselişine direndi. Elitlerin çoğunun ciddi bir direniş sergilememekle birlikte 2002'de (ve daha az olmakla birlikte 2006'da) Lula'yı desteklemeyi reddetmesi sürpriz değildi. Diğer isteksiz grup kentli orta sınıftı. Bu grup göreli olarak küçük, içinden bölünmüş ve ideolojik bakımdan istikrarsızdı; fakat aynı zamanda medyaya ve örgütlü sosyal hareketlere olan ayrıcalıklı erişimi ve işçi sınıfın üzerindeki ideolojik etkisi sayesinde siyasi bakımdan büyük etki sahibiydi. Ciddi bir sol seçmeni içinde barındırmasına rağmen, orta sınıfı önemli kesimleri kayırmacı siyasete, toprak sahiplerinin çıkarlarına ve sağcı ideolojiye bağlı kalmaya devam etti. Bu grup neoliberalizmden büyük zarar gördü. Özel sektörde ve kamu sektöründeki 'iyi işler' ciddi olarak daraltıldı. Yüksek öğrenim bu kesime tatmin edici bir geliri garantilemekten çıktı. Genç yetişkinler, ebeveynlerinin sosyal ve ekonomik başarılarını tekrarlayamaz hale geldiler. Bu grubun tamamı genişlemeci iktisadi politikalar talep ediyordu ama kısa bir süre önce içine çekildikleri neoliberalizmi tamamen terk etmekte isteksizdi. Üstelik PT'nin 'radikal' imajından da ürküyorlardı.

Her yönden büyük basınç altında olan kentli orta sınıflar politik alanda boylu boyunca bölünmüşlerdi.

Bu bölümdeki analiz üç nedenden ötürü *Lula yönetiminin her zaman yapısal olarak sınırlanmış olduğunu* gösteriyor. Birincisi, Lula ortak yönleri genişlemeci bir ekonomi politikasını desteklemek olan birbiriyle uyumsuz sosyal güçlerin istikrarsız bir koalisyonu tarafından seçilmişti. Bunun ötesinde, bu 'kaybedenler' yalnızca oldukça sınırlı ve kısa vadeli ortak hedeflere sahipti. Bu nedenle, oluşturdukları ittifak hükümete tutarlı bir destek sunamadı. İkinci olarak, PT önderliği Brezilya'da malî kriz, ödeme dengesi krizi ve döviz kuru krizi başlaması tehdidinden çekinerek partinin yerli ve yabancı finans çevrelerine teslim olması gerektiğini düşünüyordu. PT bunu yaparak yirmi yıldan fazla bir zaman boyunca yenilgiye uğratmaya çalıştığı çıkar çevrelerine teslim olmuştu. Son olarak, kaybedenlerin ittifakı ile Lula yönetimini Kongre'de ve yerel düzeyde destekleyen güçler, neoliberalizmden ayrılacak bir siyasi değişikliğe hiçbir zaman destek vermediler. Lula'nın etkileyici zaferleri ve Kongre'de 2002 ve 2006'daki sandalye dağılımıyla solun yargı kurumu üzerindeki etkisizliği arasındaki uyumsuzluk, radikal değişimlerin mutlak olarak popüler olmadığını, aynı zamanda uygulanamaz olduğunu da gösterdi. Özetle, Lula'nın iki kez başkanlığa seçilmesi özellikle de solcu taraftarları arasında *değişim beklentisi* yaratmasına karşın Lula'nın radikal bir değişime asla *niyeti* olmamış, hatta değişim sürecine ve bunun sonuçlarına kendisini hiçbir zaman bağlamamıştır.

Lula iktidarının birinci dönemi, PT'nin neoliberal politikaları sağcı ve ideolojik olarak neoliberal çıkarlara bağlı olan diğer hükümetlerden daha bütünlüklü ve başarılı biçimde uygulayabileceğini gösterdi. Bu olgu Lula'nın 2006'da yeniden seçilmesini ve ikinci dönemindeki belirsizlikleri açıklamaya yardım ediyor. Neoliberalizm mükemmel bir başarıya ulaşmış gözüküyor: çürümüş başıbozuğun (Fernando Collor) ve aristokrat tavırlı eski Marksist sosyologun (Fernando Henrique Cardoso) ardından, Brezilya'nın malî çevrelerinin ve neoliberal elitinin desteklediği politikaları uygulama sırası şimdi de eski bir sendika liderine geldi.

Sonuç: PT'nin Sonu

Lula yönetiminin uyguladığı politikalar Brezilya solunun üçüncü devresinin sonunu getirdi. Federal düzeyde iktidara gelen PT konvansiyonel bir siyasi partiye dönüşme sürecini tamamladı: önceden karşı çıktığı partilerden farkı kalmadı. PT radikal sosyal ve ekonomik reformlardan vazgeçti. Reel ücretin bastırılmasına, sanayisizleşmeye ve sanayinin gayri millileşmesine göz yumdu. İç pazara dayalı hızlı ekonomik büyümeyi destekleme sorumluluğundan vazgeçti. Yozlaşmış siyasi pratiklere imza attı. Sol bir örgüt olarak PT'nin miadı doldu. Geleneksel ekonomi politikalarını sürdüren, şirket yöneticilerinin, varlıklıların ve malî piyasaların kısa vadeli çıkarlarını kollayan bir düzen partisine dönüştü.

Bu aşamadan itibaren PT'nin rolü Brezilya solundan geriye ne kaldıysa yok etmeye dönüştü. PT hükümeti neoliberalizmi destekledi ve neoliberalizm karşıtı direnişi frenledi. Kendisini destekleyen örgüt ve partileri neoliberalizm istikametine doğru sürükledi ve Brezilya işçi sınıfının bölünmesini hızlandırdı. Militanlarının büyük bölümünün sol ideallere olan bağlılığına rağmen PT artık sol bir parti değil, esas olarak Brezilya sağının bir aracı konumunda. Bu iç gerilime karşın PT'yi içeriden değiştirmek imkansız. Birinci Lula yönetimini sarsan rüşvet skandallarının ardından, partinin iç yapısının hakim grubun devrilmesine, hatta hükümet politikasının değiştirilmesine izin vermediği anlaşıldı. Bu grup, ideolojik endoktrinasyon, örgütsel kontrol, devlet iktidarı ve taraftarlarının ekonomik bakımdan desteklenmesi aracılığıyla hegemonik hale gelmişti. Bunun en olası sonucu PT'nin dönüşümünden memnun olmayanların partiyi adım adım terk etmesi ve siyasetten tamamen çekilmesiydi. Brezilya solunun bir önceki dönemindeki PCB gibi, PT de büyük olasılıkla uzun yıllar boyunca yaşamaya devam edecek. Düş kırıklığına uğrayan militanlarının gemiyi terk etmesiyle zayıflayabilir, fakat önceden tahmin edilemeyecek olan seçim başarıları sayesinde zaman zaman büyüyebilir.

Solun ve işçi sınıfının şimdiki bölünmüşlük durumu Brezilya

solunun hızla düzelmesinin mümkün olmadığını gösteriyor. Bu durum muhtemelen yıllarca sürecek ve (Sosyalizm ve Özgürlük Partisi PSOL'u kuranların yapmayı denediği gibi) başka bir partinin kurulmasıyla kolayca çözülemeyecek.* Krizi çözme denemelerinin iki soruya tutarlı olarak yanıt vermesi gerekiyor: Brezilya işçi sınıfının neoliberalizm koşullarındaki doğası nedir ve bu sınıfın çıkarlarını savunmayı mümkün kılacak örgütlenme ve faaliyet biçimleri nelerdir? Bu sorular saf akademik biçimde yanıtlanamaz. Bu yanıtlar yalnızca pratiğin içinde, oldukça zorlu bir siyasi ortamla karşı karşıya kalan Brezilyalı işçiler kendi çıkarlarını ifade edebilmek için yeni siyasal faaliyet biçimleri keşfetmeye çalıştıkça bulunabilir.

İngilizceden çeviren: Burak Gürel

---

* PSOL, 2003-04'te PT'den ayrılan sol çevreler tarafından kuruldu. 2006'daki başkanlık seçimlerine diğer radikal sol partilerle ittifak halinde girerek yüzde 6.8 oranında oy alan eski senatör Heloísa Helena partinin lideriydi. PSOL oldukça coşkulu bir imza kampanyası ile birlikte faaliyete başladı (gereken sayıda imzacı bulmak Brezilya'da yasal bir gereklilik). PSOL taraftarlarına göre, 750,000 imza toplanmıştı fakat bu imzaların tamamı Federal Seçim Komisyonu tarafından geçerli sayılmadı. PSOL'un PT'nin karşısında kitlesel bir sol alternatif oluşturarak Lula'nın partisinin parçalanmasını hızlandıracağına dönük büyük umutlara rağmen, PSOL radikal sol siyaseti şaha kaldırmak bir yana bu alanı domine etmeyi dahi başaramadı. Bunun pek çok nedeni var ama iki neden özellikle önemli. İlkin, PSOL'un kurulması PT'yi başka bir isimle *yeniden kurmaya* yönelik bir çabaydı. PSOL yukarıda ikinci bölümde tarif ettiğimiz 'erken dönem PT'sini' tekrarlamaya hevesliydi. Bunu yaparken orijinal PT projesinin ortadan kalkmasına neden olan toplumsal, iktisadi ve siyasi değişimleri (yazının 3. kısmına bakınız) görmezden geliyordu. İkincisi, PSOL neoliberalizmin yarattığı Brezilya işçi sınıfını biraraya getirebilecek farklı bir siyasal projeye sahip değildi. Bu anlamda, parti kolayca fark edilen türden bir Marksist platform sunuyordu, fakat *özne* meselesine işaret etmekte başarısızdı: önerilen bu devrimci dönüşümleri kim gerçekleştirecekti? Birlik ve seferberlik amacıyla yapılan geniş çağrılar haricinde PSOL'un bu soruyu açıkça cevaplayamadığı görülüyor. Bu yaklaşım, siyasal özne sorununu bir *ideoloji* sorununa –(nasıl tarif ediliyor olursa olsun) işçi sınıfının 'gerçek' işçi sınıfı partisi etrafında seferber olma gereğini kavrayamaması sorununa–indirgediği için yetersizdir.

Kaynakça

Bianchi, A. ve Braga, R. (2003) Le PT au Pouvoir: La Gauche Brésilienne et le Social-Liberalisme. *Carré Rouge* 26, s.49-60.

Boito, A. (2003) A Hegemonia Neoliberal no Governo Lula. *Crítica Marxista* 17, s.10-36.

Branford, S. ve Kucinski, B. (2003) *Politics Transformed – Lula and the Workers' Party in Brazil.* London: Latin American Bureau.

Goldenstein, L. (1994) *Repensando a Dependência.* Rio de Janeiro: Paz e Terra.

Löwy, M. (2003) *O Marxismo na América Latina.* São Paulo: Fundação Perseu Abramo.

Mantega, G. (1984) *A Economia Política Brasileira.* São Paulo and Petrópolis: Polis/Vozes.

Mir, L. (1994) *A Revolução Impossível: A Esquerda e a Luta Armada no Brasil.* São Paulo: Editora Best Seller.

Morais, L. ve Saad-Filho, A. (2003) 'Snatching Defeat from the Jaws of Victory? Lula, the Workers' Party and the Prospects for Change in Brazil', *Capital & Class* 81, s.17-23.

Morais, L. ve Saad-Filho, A. (2005) 'Lula and the Continuity of Neoliberalism in Brazil: Strategic Choice, Economic Imperative or Political Schizophrenia', *Historical Materialism* 13 (1), s.3-32.

Morais, T. ve Silva, E. (2006). *Operação Araguaia.* Brasília: Geração Editorial.

Oliveira, F. (2003) 'The Duckbilled Platypus', *New Left Review* 24, s. 40-57.

Pochmann, M. (1999) *O Trabalho sob Fogo Cruzado: Exclusão, Desemprego e Precarização no Final do Século.* São Paulo: Contexto.

Saad-Filho, A. (2003) New Dawn or False Start in Brazil? The Political Economy of Lula's Election, *Historical Materialism* 11 (1), s. 3-21.

Saad-Filho, A. ve Mollo, M.L.R. (2002) 'Inflation and Stabilization in Brazil: A Political Economy Analysis', *Review of Radical Political Economics* 34 (2), s.109-135.

Saad-Filho, A. ve Mollo, M.L.R. (2006) 'Neoliberal Economic Policies in Brazil (1994-2005): Cardoso, Lula, and the Need for a Democratic Alternative', *New Political Economy* 11 (1), s. 99-123.

Saad-Filho, A. ve Morais, L. (2002) 'Neomonetarist Dreams and Realities: A Review of the Brazilian Experience', P. Davidson (derl.) *A Post Keynesi-*

an Perspective on 21st Century Economic Problems içinde, Cheltenham: Edward Elgar.

Tavares, L. (2003) *O Debate sobre o Gasto Social do Governo Federal, ou "Os Economistas da Fazenda Atacam Outra Vez"*, www.lpp-uerj.net/outrobrasil/Link_OutroBrasil/ANALISES/Laura.11.2003.pdf

Watson, M. (2002) 'The Institutional Paradoxes of Monetary Orthodoxy: Reflections on the Political Economy of Central Bank Independence', *Review of International Political Economy* 9 (1), s. 183-196.

Pinochet Öldü Mü?

Manuel Riesco

Evet, kesinlikle öldü. Bunu doğrulayacak biçimde, Pinochet'nin selefi General Prats'ın çikolata ve diğer tatlılara olan bağımlılığı nedeniyle çatlayacak hale gelen torunu eski diktatörün Aralık 2006'da halkın ziyaretine açılan tabutunun üzerine tükürdü. Kuşkusuz Prats, Pinochet'nin emriyle -eşiyle birlikte- arabasının içindeyken bombayla parçalanan dedesinin kaderini devralmıştı. Bu olay, eski diktatörün alçaklığını açığa vuran korkakça bir cinayetti. Prats ailesi, dede Carlos henüz başkomutanlık görevini sürdürüyorken Pinochet ailesinin, süklüm püklüm ve itaatkar bir tavırla kendilerini sıkça ziyarete geldiğini gayet iyi hatırlıyor. Yine de, ailenin genç yaştaki fertlerinin böylesi bir protesto gerçekleştirebilmek için epeyce cesarete ihtiyacı vardı; zira Pinochet, Santiago kentinin –yaşça ilerlemiş olmakla beraber- zengin ve nefret dolu güruhunun ateşli desteğini almaya devam ediyor. Sağcı partilerin önderlik ettiği bu grup, diktatörün cenazesi esnasında bu sempatilerini oldukça gürültülü bir şekilde ifade ettiler. Benzeri olaylardan da alışıldığı üzere, diktatörün cenazesi –Bachelet hükümetinin utanç verici biçimde kendisine verdiği eski başkomutanını saygıyla uğurlama görevini yerine getirenordunun koruması altında düzenlendi. Başkanın kendisi eski diktatörün en alt düzeyde itibar gördüğünü ifade etmek için onu eski devlet başkanı olarak selamlamayı reddetti. Babası General Bachelet'nin Başkan Allende'ye bağlılığının bedelini ödeyerek

Pinochet tarafından vahşice katledilmesinden sonra, Bachelet'in kendisi de işkenceye uğramış ve hapse atılmıştı.

Pinochet'nin son günlerini insanlığa karşı işlediği suçlar nedeniyle ev hapsinde geçirdiği ve kamu kaynaklarını -Şili tarihinde benzeri görülmedik ölçüde- zimmetine geçirmesinden ötürü yargılandığı hatırlandığında, ordunun bu azametli saygısının kaba niteliği daha açık şekilde görülüyor. Bu küçük ülkenin sadeliğe dayanan kamu hizmeti geleneği içinde, daha önce hiçbir başkan –içlerinden bazıları daha az oranda da olsa bunu hak etmekle birlikte– kendi vatandaşlarına ve devletine karşı işlediği suçlardan ötürü yargılanmamıştı. Cenaze töreni sosyal bakımdan parçalanmış Santiago kentinin şık mahallelerinden birinde bulunan Askeri Akademi'nin korunaklı yapısı içinde yapıldı. Ardından eski diktatörün cesedi helikopterle krematoryuma taşındı ve külleri sahilin uzak bir köşesindeki bir mülk arazi içinde bulunan mezara nakledildi. Tüm bu koruma önlemlerinin nedeni kitle gösterilerinden kaçmaktı.

Aynı anda, *La Moneda*'daki başkanlık sarayının önünde bu cenazeye karşı bir eylem gerçekleşmekteydi. Salvador Allende'nin 1973 darbesi sırasında intihar etmek zorunda kaldığı yerin birkaç metre yakınında bulunan heykelinin altında toplanan halk, eski diktatörün ölümünü müzik eşliğinde dans ederek kutluyordu. Ancak, toplanan kitlenin ve ülke genelinde sevinç gösterileri yapan halkın sevinci bir ölçüde zorlamaydı, kitleye genel olarak durgun bir ruh hali hakimdi. Yaşanan sevinç, yerel futbol kulübünün önemli bir maçta yenilgiden son dakika golüyle kurtulmasının ardından yaşanan sevince benziyordu. Pek çok Şilili gibi, bu satırların yazarı da bu olayın tam tarihini kısa sürede unutuverdi.

Dipten Gelen Sarsıntılar

Pinochet'nin en nihayetinde gerçekleşen ölümüne rağmen bıraktığı mirasın devam ettiği gerçeği kimsenin gözünden kaçmıyor. Buna rağmen, ihtiyatı elden bırakmadan, bu mirasın da son günlerini yaşadığını ileri sürebilirim. Son iki yıldır ülkeyi

sarsan, art arda gerçekleşen kitle protestoları ve emek mücadeleleri bunu gösteriyor. Kuzey Atacama Çölü'nde bulunan ve dünyanın en büyük bakır madeni olan Escondida'da çalışan maden işçilerinin Ağustos ve Eylül 2006'da gerçekleşen uzun ve başarılı grevi, bütün bunların arasında uluslararası alanda en fazla yankı yaratan eylem oldu. Madenin sahibi BHP Billiton'un milyonlarca dolarlık arazi kirasını düzenli olarak Londra kentine aktarıyor oluşunun da etkisiyle, bu grev —başta *Financial Times* gazetesi olmak üzere- alışılmışın üzerinde ilgi çekti.* Çoğu Londra borsasında kayıtlı olan bir avuç çokuluslu şirket Şili'nin bakır ihracatının yüzde 70'inden fazlasını kontrol ediyor. İhracatın geri kalanı ile rezervlerin yarısı Allende'nin mirası olan devlet şirketi CODELCO'nun elinde. Bilindiği gibi, Allende hükümeti tüm madeni kaynakları kamulaştırmıştı. Halen yürürlükte olan 1980 Anayasası bile bu kaynakların "devredilemez" olduğunu kabul ediyor. Halbuki, Pinochet'in getirdiği -ve sonraki hükümetler tarafından bugüne kadar devam ettirilen- yasal değişiklikler sayesinde özel şirketlerin uzun vadeli sözleşmeler aracılığıyla bu kaynakları işlemesine izin verildi. Neoliberal politikalar çokuluslu şirketleri işletme payı ödemekten muaf tuttu. Pek çok şirket devlete vergi dahi ödemiyor. Lagos hükümetinin 2004'te çıkardığı, yanlış şekilde "İşletme Payı 2" olarak da bilinen yasa madenlerden elde edilen kârlara yüzde beş oranında, oldukça cılız bir vergi koydu. Ancak, gerçekte bu yasa vergi beyannamelerini hileli şekilde hazırlayan şirketlere yüzde iki oranında vergi indirimi getirilmesi sonucunu verdi. 1990'lar boyunca devlete belirli miktarda gelir vergisi ödeyen tek madencilik şirketi olan BHP Billiton, haksız muameleye uğradığını ilan ederek vergi grevine başladı. Haksız muamele iddiası gerçekten de doğruydu, zira BHP Billiton'un kârlarına konan vergi yüzde 35'ten yüzde 40'a çıkarılırken, daha önceleri vergiden tamamen bağışık olan

* Pinochet ile ilgili bir olay olmadığı müddetçe Şili uluslararası basının ilgisini çekmiyor. Buna rağmen, Escondida madencilerinin 2006 yılındaki bir buçuk aylık mücadelesi boyunca *Financial Times* dördü birinci sayfa başlığı olmak üzere konuya ilişkin tam 119 haber yayımladı.

öteki şirketler, kendilerine konan nominal vergi oranının yüzde 42'den yüzde 40'a düştüğünü gördüler.* 2006 yılı itibariyle, bu şirketlerin yaptığı toplam transferler Şili devlet bütçesinin yüzde 75'ine eşittir. Maden işçilerinin grevi sırasında, Escondida'da örgütlü sendikalar bakır endüstrisinin devletleştirilmesi talebini yükselttiler. Yakın dönemde, taşeron şirketler tarafından çalıştırılan ve toplam maden işçilerinin yarısını oluşturan bu kesim bir blok olarak davranarak başarılı bir pazarlık yürüttü.

Ülkenin güneyinde bulunan ormancılık endüstrisinde faaliyet yürüten taşeron firmalarda çalışan işçiler Mayıs 2007'de benzer kazanımlar elde ettiler. Endüstri çapında pazarlığı yasaklayan, kolektif pazarlığa yalnızca tek tek işletmeler bazında izin veren Şili'nin yasakçı iş yasasının sınırları bu mücadeleler sayesinde ilk defa aşıldı. Kereste sektöründeki grevin dönüm noktası traktörünü polis barikatının üzerine süren genç bir işçinin polis tarafından vurularak öldürülmesiydi. Ormancılık endüstrisinin beyan ettiği kârlar milyarları aşarken, bu genç işçinin aylık net maaşı 60,000 Şili pesosu, ya da 120 ABD dolarıydı.** Öldürülen işçinin cenazesi tüm Arauco kentinin katıldığı dev bir gösteriye dönüştü. Kentteki tüm evlerde yarıya indirilmiş siyah bayraklar asılıydı. Bir sonraki ay Santiago'daki taşeron firmanın çalıştırdığı çöp işçileri kazanımla sonuçlanan bir grev gerçekleştirdiler. Burada vurgulanması gereken nokta tüm bu hareketlerin teknik olarak yasadışı nitelik taşıması ve -Şili'de var olan işlerin çoğunluğuna benzer şekilde- emek gücünün önemli bölümünün yüzlerce taşeron firmaya bölünerek atomize olduğu, oldukça ağır, düşük ücretli işlerde kısıtlı haklarla, kısa dönemli ve güvencesiz olarak çalıştırıldığı sektörlerde gerçekleşen ilk büyük grevler olmalarıdır.

Aynı tarihlerde, 16 milyonluk ülke nüfusunun üçte birine ev

* Söz konusu şirketler, 2004 öncesinde yabancı yatırımcılara yönelik özel bir "vergi değişmezliği" maddesinin korumasından yararlanıyorlardı. Bu madde beyan edilen herhangi bir kârın üzerinden yüzde 42 vergi alınmasını öngörüyordu ve bu şirketler kâr beyan etmeyerek vergiden kurtuluyorlardı. Yüksek bakır fiyatlarının vergiden kaçmayı imkânsızlaştırdığı dönem başlar başlamaz "Royalty 2" bu oranı yüzde 40'a düşürdü.

** Döviz kuruna göre, yaklaşık olarak 500 Şili pesosu bir ABD dolarına eşittir.

sahipliği yapan başkent Santiago'da kamu taşımacılığının tasfiye edilmesine karşı kent emekçileri ayaklandı. Şubat 2007'den itibaren binlerce küçük özel otobüsün yerini büyük çaplı, özel taşeron şirketlerin kontrolündeki yeni bir taşımacılık sistemi almaya başladı. Söz konusu binlerce özel otobüs işletmesi, kalkınmacı döneme ait olan ve iyi hizmet veren devlete ait taşımacılık şirketinin Pinochet döneminin ilk özelleştirme dalgası sırasında ortadan kaldırılmasının ürünü olarak ortaya çıkmıştı. Bu otobüsler trafiği mahvedip havayı kirletmek dışında bir şeye yaramıyordu. Ancak onların yerine geçen taşeron şirketlerinin verdiği hizmetlerin de oldukça yetersiz oluşu halkın tepkisini çekti. TranSantiago adı verilen, malî kaynak yetersizliği ve kötü planlama ile malul olan bu yeni taşımacılık sistemi, yürürlüğe girişinden beri aylar geçtiği halde düzenli biçimde işlemekten acizdi. Yakınlarda bir sabah bir metro treninin dış lastiğinin patlaması nedeniyle metro hizmeti yarım saat durdu. Basına göre, kazanın nedeni trenin fazla sayıda yolcuyla dolu oluşuydu. Kaza nedeniyle metronun durmasından dolayı öfkelenen kalabalık istasyonun dışına taştı, Alameda'da barikatlar kurarak saatlerce polisle çatıştı. Bu protestonun göze çarpan en önemli özelliği katılımcıların çoğunu son yıllarda kendi mahallelerinde sıkça ayaklanan işsiz yoksulların değil, sabah işlerine gitmek üzere yola çıkan maaşlı çalışanların oluşturmasıydı.

Okullar İsyanda

Bu olaylardan bir yıl kadar önce, Mart 2006'da, orta-öğrenim kurumlarında okuyan bir milyonu aşkın öğrenci, öğretmenlerinin, ailelerinin ve toplumun büyük çoğunluğunun da desteğini alarak okulları işgal etti, sokaklara döküldü. Öğrencilere oldukça sempatik bir ifadeyle *pingüinos* (*penguenler*) adı takıldı. Gerçekten de koyu mavi ve beyaz okul üniformalarıyla sokaklara dökülen öğrenciler penguenlere benziyorlardı. Geleneksel olarak, her eğitim yılının başında (Güney Yarımküre'de Mart ayına denk düşüyor) öğrenciler eylem yapıyorlardı. Fakat bu kez yalnızca bir

hafta içinde birkaç okulda başlayan eylemler tüm eğitim sistemini kapsayacak ölçüde yaygınlaştı. Daha da önemlisi, *penguenler* bedava otobüs pasosu vb. taleplerin yanı sıra, ulusal eğitim yasasının lağvedilmesini de talep etmekteydiler.

Ulusal eğitim yasası, 1990'da Pinochet'nin iktidarının son gününde çıkarılan ve bugün de devam eden eğitim sisteminin özelleştirilmesinin önünü açan temel yasal dayanaktır. Bugüne kadar hiç bir demokratik hükümet bu yasayı ortadan kaldırmaya çalışmadı. Bachelet'nin eğitim programı, —sanki her şey yolunda gidiyormuş gibi- yalnızca anaokulu sayısının arttırılmasını amaçlıyordu. Kamu sisteminin önce diktatörlük yönetimi tarafından vahşice parçalanması ve sonraki dönemde ulusal eğitim yasasının aynı süreci tedrici olarak ilerletmesi sonucunda ilk ve orta öğretim kurumlarındaki öğrenci sayısı yaklaşık dörtte bir oranında (700,000'den fazla öğrenci) azaldı. Kamu sisteminin dışına itilen öğrenciler, kamu kaynaklarının aktarıldığı özel okullara akın etti. Demokratik hükümetlerin diktatörlük döneminde yarı yarıya azaltılan eğitime yönelik kamu harcamalarını yeniden arttırmaya yönelik çabaları bu süreci durdurmakta etkili olamadı. Kamu sistemi her yıl binlerce öğrenciyi özel okullara kaptırmaya devam ediyor. Bugün ülkedeki öğrencilerin yarısı özel okullara ve üniversitelere gidiyor ve aileler toplam eğitim masrafının yarısını karşılıyor. OECD ülkelerinde bu oranlar sırasıyla yüzde 19 ve yüzde 8'dir. Bunun sonucunda ortaya çıkan düşük kalite, sosyal parçalanma ve yüksek oranda eşitsizlik öğrenci protestolarına yol açıyor. Bugünlerde bu sistem yeniden masaya yatırılıyor.

Şili halkının yüzde 70'i çözümün ne olduğu sorusuna okulların Eğitim Bakanlığı'na devredilmesi yanıtını veriyor. Pek çoğu 1960'ların sonunda devletin iyi işleyen, eğitimin her düzeyini kapsayacak seviyede bir kamusal eğitim sistemi kurduğunu hatırlıyor. Şili halkının çoğunluğu o dönemde aile bütçesine ek yük bindirmeden çocuklarını okula gönderebiliyordu. Neoliberal politikalara bağlı olarak, -hem özel hem de devlet okullarında okuyan- öğrencilerin 1974'te yüzde 30 olan toplam nüfusa oranı 1990'da yüzde 25'e düştü. Günümüzde bu oran

yüzde 27'dir. Doğum oranındaki düşüş ilk ve orta düzeyde eğitimi herkes için mümkün kılsa da, ortaöğrenim sonrası eğitim oranının ciddi ölçüde düşük olduğu ortada. Son dönemlerde bu oran yükselse de, halen yüzde 32 gibi düşük bir düzeyde bulunuyor. Bu oran komşu Arjantin ve Uruguay'da Şili'dekinin iki katı kadar, gelişmiş ülkelerde daha da yüksek. Örneğin Güney Kore'de bu oran yüzde 98. Şili nüfusunun -çoğunluğu özel üniversitelerde öğrenim gören- gelir bakımından en üst beşte birlik diliminde bu oran yüzde 70'e ulaşıyor.

Yakınlarda yapılan reform ulusal eğitim yasasını lağvetti ve yerine yurttaşların kaliteli eğitim alma hakkını tanıyan yeni bir yapı koydu. Ek olarak, bu reform devletin eğitim sistemini düzenleme kapasitesini bir ölçüde yeniden kuruyor. Eğitime aktarılan bütçe 2007 yılı için gayrı safi yurtiçi hasılanın (GSYİH) yüzde 3.5'i iken, 2008 için bu oran yüzde 4'e çıkarıldı. 1970'li yılların başında bu oran yüzde 7 idi. Bu artışlar sayesinde eski yasanın öngördüğü belge temelli sistem aracılığıyla her bir öğrenciye ayrılan ödeneğe ilave yapılacak. Çoğunluğu devlet okullarında okuyan yoksul öğrencilerin ödenekleri diğer öğrencilere nazaran daha çok artacak. Yüz milyon dolar tutarında ek bir ödenek devlet okullarının koşullarının iyileştirilmesi amacıyla bütçe oranı temelinde dağıtılacak. Eski ulusal eğitim yasası, devletin kendi okullarına söz konusu belge oranlarının üzerinde ödenek ayırmasını yasaklıyordu. Buna göre, böylesi bir uygulama özel okullara karşı "haksız rekabet" etmek demekti. Oysa özel okullar aynı oranda ödenek alıyorken onlara karşı benzer türde yasaklar uygulanmıyordu. Devlet okulları sisteminin yeniden inşasına ilişkin detaylar henüz açıklanmadı. Neredeyse bir asırdan fazla bir süre önce yürürlüğe konan bu sistem, devlet okullarını -çoğu zaman onları uygun biçimde yönetecek deneyime ve ödeneğe sahip olmayan- belediyelere devreden Pinochet tarafından parçalanmıştı.

Diktatörlük döneminin Şili'ye miras bıraktığı özelleştirilmiş emeklilik sistemi de perişan vaziyette. Elde bulunan çok sayıda veri işgücünün üçte ikisinin Emeklilik Fonu Yönetimi'nin

(Administradoras de Fondos de Pensiones–AFP) korumasından yararlanamadığını ortaya koyuyor. AFP'nin şemsiyesi altında bulunan geri kalan bölüme ise en fazlasından ödeme zamanı belirsiz ve yetersiz emekli aylıkları düşüyor. Oysa düzenli bir iş bulabilen insanların tamamına yakın bölümü maaşlarının yüzde 13'ünü AFP'ye aktarmaya zorlanmıştı.* İlgili sigorta şirketleri ile işbirliği içindeki bu özel yöneticiler, 1982'den itibaren bu sisteme aktarılan her üç pesodan birini kendi ceplerine indirmişti. Bu paralar, esas olarak AFP'nin sahipleri ile bazı sigorta şirketlerinden oluşan, Şili'de yatırılan tüm fonların yarısını elinde bulunduran 12 büyük sermeye grubuna aktarıldı. Bu çerçeveden bakıldığında, emeklilik sisteminin özelleştirilmesi bugünkü GSYİH'in neredeyse yarısının ücretli işçilerin kesesinden alınarak büyük sermayenin derinliklerine aktarılması anlamına geliyor.

Bachelet hükümeti şimdi bu sistemi gözden geçiriyor. Gerçekleşmekte olan reformlar, devletin gelecekte emekli olacak çalışanların mesuliyetini üzerine almak ve büyük miktarda ödeneğe gereksinim duymayan, oldukça mütevazı katkılarla gelişecek genel bir emekli maaşı sistemi kurmak zorunda olduğunu kabul ediyor. Asgari emekli aylığının miktarı asgari ücretin yaklaşık üçte ikisi olan 75,000 peso olarak belirlendi. AFP'den ayda 200,000 pesonun altında ücret alan insanlar en azından asgari emeklilik hakkına sahip olacaklar. AFP'den her ay 200,000 pesodan fazla maaş alan işgücünün üçte birlik bölümünün durumunda ise bir değişiklik olmayacak: AFP'ye katkıda bulunmak zorunda olmaya devam edecekler, eski "pay as you go" sisteminin** öngördüğünün yarısı kadar maaş alacaklar ve de kadınların durumu erkeklere göre daha da kötü olmaya devam edecek.

Bu katlanılması güç sorunun da çözülmesi gerektiği ortada. Yapılan anketler, Şili'deki aktif işgücünün ezici çoğunluğunun

---

* Toplam çalışanların yüzde dördünden az bir bölümü -ki buna 1981'de AFP sistemine geçmeyi kabul etmeyen ordu personeli de dahildir- eski *Cajas de Previsión* (Emeklilik Planı) sistemine katkı yapmaya devam ederken, geriye kalan tüm çalışanların AFP sisteminde hesabı bulunuyordu.

** Çalışanlardan kesilen sosyal sigorta kesintilerini bir havuza aktaran ve emeklilere yapılacak ödemelerin bu havuzdan karşılanmasını öngören sistem -*çev.*

izin verildiği takdirde eski "pay as you go" sistemine geri dönmeye istekli olduğunu gösteriyor. Halen ülkedeki emeklilerin dörtte üçünün maaşı bu sistemin kaynaklarından ödeniyor. Benzer durumlar, 1990'lı yıllarda AFP modelini bir miktar kopya eden Arjantin ve Peru'da da ortaya çıktı. Bu ülkelerde de çalışanlar eski "pay as you go" sistemine geri dönmeye can attılar. Arjantin'de Mayıs 2007'de bu geri dönüşe izin verildiğinde on binlerce çalışan, en başta da başkan Kirchner'in kendisi kuyruğa girdi.

Son olarak, Bachelet siyasi yelpazenin çeşitli kesimlerinde bulunan ekonomistlerin kendisine yaptığı Şili'nin kendine özgü GSYİH'in yüzde biri oranında "yapısal malî fazla" verme politikasını gevşetme tavsiyesini kabul etti.2008 malî yılı için bu oranın GSYİH'in yüzde 0.5'ine düşürüleceğini ilan etti. Bu yüzde bir kuralını ilk kez resmen kabul eden Lagos hükümetiydi. Ünlü ekonomist Rudi Dornbusch bu planın "aptalca" olduğunu söylemişti; halbuki kendisi bu planın arkasındaki "beyin" olan eski Maliye bakanı Nicolás Eyzaguirre'nin eski hocasıydı. Şili'nin bugünkü mali fazlası -uzun dönemli, "yapısal" ortalaması değil- bakır fiyatlarının yukarıya fırladığı 2004'ten beri oldukça yüksek. Bu oran 2006'da GSYİH'in yüzde onuna ulaştı. Dahası, Eyzaguirre'nin 1998 ile 2003 arasındaki resesyon döneminde uyguladığı malî kemer sıkma politikasının malî çöküşün şiddetini ve süresini arttırdığı da yaygın olarak iddia edildi.

Modelleri Değiştirmek

Şili'de "neoliberal model"in değiştirilmesi çağrısı oldukça şaşırtıcı mecralardan geliyor. *Concertación de Partidos* olarak da bilinen iktidardaki koalisyonun farklı kanatlarından giderek eleştirel seslerin yükseldiğini görüyoruz. Bu eleştiriler yalnızca Sosyalist Parti'den değil, Hristiyan Demokratlar'dan da geliyor. Eski Hıristiyan Demokrat Partisi'nin lideri, kendisine bağlı bir komisyonun yaptığı anketin Şili halkının yüzde 82'sinin var olan modelin "değiştirilmesi"nden yana olduğunu gösterdiğini söyledi. 1990'lar boyunca sürdürdüğü kamu hizmetlerini özel-

leştirme uygulamalarıyla tanınan eski Hıristiyan Demokrat devlet başkanı Frei Ruiz-Tagle bile TranSantiago fiyaskosuna çözüm olarak kamu taşımacılığının yeniden devlet mülkiyetine devredilmesini önerdi. Başka bir Hıristiyan Demokrat, Latin Amerika ve Karayipler Ekonomik Komisyonu ECLAC'ın baş ekonomisti Ricardo French-Davis de aynı çağrıyı yapan önde gelen isimlerden biri. Benzer sesler sağ siyasi çevrelerden de yükselmeye başladı.

Siyasi yelpazenin solunda yer alan, son seçimlerde bir dizi küçük grupla birlikte yüzde 10 civarında oy toplayan Komünist Partisi ile Hümanist Parti'nin neoliberal modeli uzun dönemdir eleştirdiğini biliyoruz. Ne var ki, Pinochet'nin tasarladığı, "Concertación *de Partidos*"un asıl rakibi konumundaki sağcı *Alianza por Chile* (Şili İçin İttifak) koalisyonunun parlamentodaki konumunu cömertçe tahkim etmeye yarayan "binominal" seçim sistemi sayesinde bu iki partinin marjinalleştirilmesi sağlanıyor. 1980 Anayasası'na göre Temsilciler Meclisi'ne her seçim bölgesinden iki aday seçiliyor; Senato seçimleri de aynı usülle yapılıyor. Her koalisyon bölge başına en fazla iki aday çıkarabiliyor. Önde giden koalisyonun –ki bu genelde *Concertación* oluyor– bir bölgedeki sandalyelerin tümünü kazanabilmesi için o bölgedeki oyların üçte ikisini alması gerekiyor. Eğer bu orandan daha az oy alırsa ikinci sandalye arkadan gelen parti veya koalisyonun oluyor. Somut olarak, iktidardaki koalisyon her bölgede oyların yüzde 50'sinden fazlasını almasına rağmen aşağı yukarı her bölgeden birer temsilci seçtirebiliyor. Bir başka deyişle, geleneksel olarak hem bölgesel hem de ulusal düzeyde oyların üçte birinden biraz fazlasını alan sağ partileri çok az yerde ikiye katlayabiliyor.

Özellikle de senato seçimleri için oluşturulan seçim bölgelerinin sağcı partilerin kendi ortalama güçlerinin üzerinde bir desteğe sahip olduğu, uzak ve az nüfuslu kırsal bölgeleri başkent Santiago'nun yarısı kadar milletvekili çıkaracak şekilde kayırarak çiziliyor olması seçim sistemini daha da adaletsiz kılıyor. Oyların üçte birini alan sağ partiler bu yolla her iki meclisteki

sandalyelerin yaklaşık yarısına sahip olabiliyorlar. Öte yandan, *Concertación*'un solundaki partiler bazı bölgelerde yüzde yirmi civarında oy almalarına rağmen temsilci seçtirecek oranı bir türlü tutturamıyorlar.

Ancak, sol partiler yaygın desteğe sahip toplumsal hareketlere önderlik ediyor. "Modelin değişmesi"ni isteyen tüm güçler, *Central Unitaria de Trabajadores* (İşçilerin Birliği Merkezi), ulusal öğrenci federasyonları ve diğer tüm toplumsal örgütlerce toplanan Sosyal Parlamento'da biraraya geldi. Sağ partiler dışındaki partilerin tamamı, *Concertación* koalisyonu içindeki partiler de dahil olmak üzere, Sosyal Parlamento'da temsil ediliyorlar. Bu partiler, 1980'lerden bu yana ilk kez Komünistler ile aynı çatı altında yer almayı kabul ettiler. Sosyal Parlamento'nun programında eğitim, emeklilik, iş yasası ve seçim sisteminde köklü reformlar yapılması talepleri yer alıyor. Bu platformun üzerinde durduğu bir diğer önemli başlık ise bakır ve diğer doğal kaynakların imtiyaz sahiplerine ödeme/vergi zorunluluğu getirilmesi.

Ülkeyi yöneten hükümet, özellikle de başkan Bachelet'nin kendisi neoliberal modele önceki iktidarlardan daha az yakın. Sınırlı olmasına rağmen, sosyal politikalarda, özellikle de emeklilik ve eğitim alanlarında bazı değişimler yaşanıyor. Ne var ki, şu ana kadar hükümetin parlamentoda tartışmaya açtığı reform önerileri neoliberal modelin temellerine dokunmadı. Bu noktada herhangi birinin çıkıp karşısında bunca yaygın bir koalisyon olmasına karşın neoliberal modelin – dar anlamda ekonomik alanın dışına dahi taşarak- Şili kamu siyasetindeki hegemonyasını nasıl sürdürebildiğini sorusunu sorması meşrudur. Bu sorunun cevabı diktatörlüğün sona erdiği 1989 yılını takip eden Geçiş döneminde yaşanan siyasal gelişmelerle yakından ilgilidir.

"Mümkün"ün Ötesinde?

Derin bir ekonomik krizin akabinde başlayan ve 1980'li yıllar boyunca devam eden uzun süreli mücadele sonucunda Pinochet diktatörlüğü 1989'da sona erdi. Milyonlarca Şilili *protestas na-*

cionales (ulusal protesto) adını verdikleri kendi intifadalarını yürüttü. Önderliğinde Komünistlerin bulunduğu, oldukça sofistike bir gerilla mücadelesi -ki diktatörün kendisi 1986'daki saldırılarından canını zor kurtarmıştı- bu protestolara eşlik etti. Bu protestolarda oluk oluk kan aktığı zamanlar da oldu; örneğin eylemlerin zirveye ulaştığı dönemde ordu Santiago'da bir gecede altmıştan fazla göstericiyi öldürdü. Bu ortamda Pinochet -ABD'nin, özellikle de Silahlı Kuvvetler Güney Komutanlığı'nın yoğun baskısıyla- demokratik hareketin ılımlı kesimleriyle pazarlık yapmaya başladı. 1988 yılında düzenlenen halk oylamasını kaybeden diktatör görevden uzaklaştı. Bunun ardından, günümüze kadar art arda dört *Concertación* koalisyon hükümeti işbaşına geldi. Bu iktidarlar döneminde sırasıyla 1990-1994 arasında Hıristiyan Demokrat Partili Patricio Aylwin, 1994-2000 arasında yine aynı partiden Eduardo Frei, 2000-2006 arasında bu kez Sosyalist Parti'den Ricardo Lagos ve nihayet 2006'dan bu yana yine Sosyalist Parti'den Michelle Bachelet başkanlık koltuğuna oturdular.

Merkez partilerin Pinochet ile yaptıkları anlaşma uyarınca Komünistler ve öteki radikal demokratik güçler yalıtıldı ve eski diktatörün sonraki on yıl boyunca Başkomutanlık görevini sürdürmesi sağlandı. Pinochet'nin 1980'de yaptığı anayasa -içinde bazı ufak değişiklikler yapılmış olsa bile- yerinde kaldı. Eski kalkınmacı modele yakından bağlı bazı kişilerin ve partilerin parlamentoda çoğunluğa sahip olmasına ve üst düzey devlet makamlarına yerleşmelerine rağmen, genç ve agresif Şili burjuvazisi yeni dönemde liderlik rolünü üstlendi. Devletin sahip olduğu işletmeler ciddi anlamda küçülürken bu kesim bankaların, şirketlerin ve medyanın büyük bölümünün kontrolünü tamamen elinde bulundurdu. *Unión Demócrata Independiente* (Bağımsız Demokrat Birlik) ve *Renovación Nacional* (Ulusal Yenilenme) gibi sağcı partiler aracılığıyla Pinochet'den kalma anayasal imtiyazları kullanarak parlamentodaki sandalyelerin yarısını elinde tuttu ve tüm hayati devlet işlerinde veto yetkisini etkin biçimde kullandı.Bu kesime bağlı olarak hareket eden, ba-

zıları demokratik hükümetlerin eski bakanlarından ve üst düzey yetkililerinden oluşan lobiciler, kâh kendiliğinden harekete geçerek, kâh parlamentoya, hükümet kademelerine ve başkanlık sarayına ücretli danışmanlık hizmeti vererek bu kesimin çıkarlarını kolladılar. Bunun yanı sıra, neoliberal ideoloji yüksek öğrenim, hükümet kadroları ve kamu politikaları, özellikle de ekonomik ve sosyal politika ile devlet yönetimi ve modernleşme inisiyatifleri üzerindeki hegemonyasını sürdürdü.

Geçişte Saplanıp Kalmak

Yerine geçtiği diktatörlük kadar uzun süren "geçiş dönemi" boyunca aynı durum devam etti. Geçiş dönemi uygulamaları Şili toplumunun geneli tarafından gönülsüzce de olsa desteklendi. Bu durum, on yıllar boyunca süren ekonomik yıkım ve siyasetten dışlanmışlığın ardından taleplerini oldukça sınırlı tutmayı tercih eden maaşlı orta sınıflar için daha da geçerliydi. Patricio Aylwin, 1990'larda Şili'de her şeyin ancak "mümkünün sınırları içinde" gerçekleşebileceği ünlü sözünü söylerken onu bunu söylemeye teşvik eden bu ortamdı.

Ekonomik kalkınma bu uzatmalı geçiş döneminde önemli rol oynadı. 1989'dan sonra göreve gelen ilk üç hükümet döneminde ekonomi oldukça hızlı gelişti. Bu durum ekonomimin resesyona girdiği 1997'ye kadar sürdü. Resesyon 2003'e kadar etkisini sürdürdü. 1990'ların eşi görülmedik, etkileyici ekonomik kalkınma döneminde Şili'de neredeyse her şey ikiye, üçe, hatta dörde katlandı.*1989 ile 2000 arasında toplam kamu harcamaları GSYİH'ten daha fazla arttı. Lagos hükümeti döneminde (2000-2005) ise GSYİH'deki artışın birazcık altında artış gösterdi, sosyal programlar için yapılan harcamalar da benzer bir seyir izledi. Sonuç olarak, Şili bütçesi bu dönemde üç kata yakın (2.8 kat) artış

* Gayrisafi yurtiçi hasıla, -1986 yılı taban alındığında- 1989 ile 1997 arasında yüzde 80 oranında arttı. 1996 yılı yeni taban olarak alındığında, 1997 ile 2005 arasında yüzde 33 oranında yükseldi. Buna göre, GSYİH 1990'dan 2005'e kadar yüzde 2.3 kat arttı.Yıllık büyüme oranı 2006'da yüzde 4'e düştü, ancak 2007-2008 arasında yüzde 6-7 civarında artış kaydederek toparlandı.

göstermesine rağmen GSYİH'in beşte biri seviyesinde kalmaya devam etti; Latin Amerika standartlarının bile altında kaldı. Bununla birlikte, 1990 ile 2005 arasında sağlık alanında yapılan kamu harcamaları üç kattan fazla (3.4 kat), eğitim alanında yapılan harcamalar ise dört katın üzerinde (4.4 kat) arttı. Başkan Bachelet döneminde kamu harcamalarındaki, özellikle de sosyal alana yönelik harcamalardaki yıllık artış oranı GSYİH'in artış oranının oldukça üzerine çıkarak yüzde 10 seviyesine ulaştı.

Bu dönemde altyapı alanında kaydedilen gelişmeler göz kamaştırıcıydı. Ülkenin otoyol, tren yolu, metro hattı ve üst geçit kapasitesi en az iki kat arttı, eskiyen altyapı tamamen yenilendi. Santiago'nun kendisi ülkenin bu etkileyici ekonomik gelişimine iyi bir örnektir. Sayısız vinç yüksek binaların yapımı için çalıştı, kentteki otoyollar o kadar gelişti ki Santiago sakinleri bile artık tanıyamadıkları bu kentte kaybolmaya başladılar. Bu deneyimin Avrupa'nın büyük kentlerinde on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, ABD'de yirminci yüzyılda yaşanan deneyimlere benzediği söylenebilir. Yirmi birinci yüzyılın sonunda Santiago'yu ziyarete gelecek meraklı turistler, kentteki tüm yapıların nasıl olup da bu dönemde yapıldığına büyük ihtimalle şaşıracaklardır. Ortaya çıkan manzara –Santiago'nun altı milyonluk nüfusunun bu standartların altında olmasına rağmen– rahatlıkla Doğu Asya'nın yükselen kentleriyle karşılaştırılabilir. Kısacası, Şili'nin çehresi bu geçiş döneminde büyük ölçüde değişmiştir. Şairleriyle bilinen ve bugünlerde yine canlı bir sanatsal faaliyet ortamına sahip olan bu ülkenin, Santiago'yu baştan başa kuşatan yeni bulvarlar üzerine yazacak Şilili Baudelaire'ler çıkarması sürpriz olmayacaktır.*

Aynı dönemde Şili nüfusu yalnızca yüzde 22 oranında arttı. 1990'da 13 milyon olan toplam nüfus 2005'te 16 milyona yükseldi. Bu durum var olan emtianın nüfustan çok daha hızlı arttığı anlamına geliyor. Gerçekten de, 1980'lerin sonunda toplam nüfusun yaklaşık yarısı yoksulken, 2003'te bu oran nüfusun

---

* Marshall Berman'ın uzak görüşlü *Katı Olan Herşey Buharlaşıyor* başlıklı kitabı (İletişim Yayınları, 10. baskı, 2006) bugünlerde Santiagolu okuyucuya çok şey ifade edecektir.

beşte birine düştü. Aşırı muhtaç durumda olanların sayısı yüzde altı civarında azaldı. Sağlık ve eğitime ilişkin göstergeler ile Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından hesaplanan İnsani Gelişim İndeksi ülkenin durumunda ciddi iyileşmeler olduğunu kanıtlıyor. Fakat üst-gelir grubu ekonomik gelişmeden çok daha fazla yararlanıyor. Örneğin ortalama reel ücretler 1980 ile 2004 arasında aynı dönemde GSYİH'de yaşanan artışın yarısından daha az artış göstererek sadece yüzde 53 oranında arttı. Maaşların GSYİH'ye olan oranı yüzde 40. Bu oran diktatörlüğün son döneminden de düşük. 1973'teki darbeden önce bu oran yüzde 60'tı. Diktatörlüğün son döneminde reel ücretler darbe öncesinden yüzde 25 daha azdı, yani oldukça düşük bir seviyedeydi. Şilili emekçiler diktatörlük öncesi satın alım güçlerini ancak Aralık 1999'da yeniden yakalayabildiler. Öğretmenler ve diğer kamu emekçileri aşağı yukarı GSYİH'deki artış kadar ücret artışı elde ediyor olmalarına rağmen, diktatörlük döneminde aşırı düşük ücret almaları nedeniyle darbe öncesindeki alım güçlerine hâlâ kavuşamadılar. Öğretmenler 1990 yılında 1970'lerin başındaki maaşlarının ancak üçte ikisini alıyorlardı. Hâlâ bu seviyenin yüzde 20 altında ücret alıyorlar.

Gelir dağılımı bu dönemde iyice bozuldu. Devletin yaptığı sosyal harcamalar ile katkıya dayanmayan emekli aylıkları hesaba katıldığında bile 2003'teki gelir dağılımının 1990 yılındaki kadar bozuk olduğu görülüyor. Emeklilerin ve askerlerin yaptığı emeklilik ödemelerini ve AFP'ye yapılan transferleri hesaba katarsak kamu harcamalarının gerilediğini görürüz. Dürüst olmak gerekirse, 1990'da ufak bir vergi reformu yapıldı ve nüfusun en yoksul kesimlerine yönelik kamu harcamalarının seviyesinde başlangıçta ciddi bir iyileşme de yaşandı. Bunun yanı sıra, diktatörlük döneminde oldukça azalan kamu emekçilerinin maaşları – ücretlerin genel olarak yavaş fakat düzenli biçimde arttığı koşullarda- başlangıçta hızla arttı. Sendikalara üyelik oranında ve kolektif pazarlık gücünde birkaç yıl boyunca artış gözlemlendi. Fakat bu durum uzun sürmedi. Sendikalaşma oranı hızla düşerek halihazırda çalışan toplam işgücünün yalnızca 11'ini kapsar

hale geldi. Tüm bunların sonucunda gelir dağılımında kısa bir iyileşme görüldü. Ancak genişleme döneminde şirketlerin kârları daha fazla arttı ve 2004'ten itibaren bu durum daha ciddi olarak gözlemlendi. Kamunun yaptığı sosyal harcamalar hesaba katılmadığı takdirde, gelir dağılımının 1993'ten itibaren hızla kötüleştiği görülür.

Diktatörlüğün sona ermesinden bu yana Şili'de ciddi değişimler gerçekleşti. Ancak bu değişimler genellikle askeri ve siyasi alanlarda yaşandı. Pinochet hükümetinin sona ermesi ve "geçiş" dönemini başlatan anlaşmanın yapılması bu değişimlerin en belirgin olanları arasında sayılabilir. Daha az bilinen fakat daha ciddi bir önem taşımaya devam eden değişim ise ordunun sivil otoriteye bağlanmasıdır. Pinochet'nin ordu komutanlığı görevini bıraktığı 1997'de başlayan bu değişim bugün iyice hızlanmıştır. Bir örnek verelim: Pinochet'nin torunu dedesinin cenaze töreni sırasında protokol kurallarını çiğneyerek uzun bir konuşma yaptı. Ülkenin güneyinde bir ordu komutanı da aynı anda benzer bir davranışta bulundu. Yüksek komutanlık derhal her ikisinin de rütbelerini geri aldı ve onları ordudan attı.

Suçlar ve Cezalar

Bu gelişmeler esas olarak Ekim 1998'de Pinochet Londra'da üç yıl sürecek olan ev hapsine mahkum edildiğinde ve İspanyol savcı Baltasar Garzón tarafından insanlığa karşı işlediği suçlar nedeniyle hakkında dava açıldığında meydana geldi. Daha yakınlarda, ABD Senatosu'ndaki bir komitenin Yurttaşlık Yasası'na dayanarak yürüttüğü bir kara para aklama soruşturması, Pinochet'nin başta Washington merkezli Riggs Bankası'ndakiler olmak üzere düzinelerce gizli hesapta on milyonlarca dolar parası olduğunu ortaya çıkardı. Bu iki olay, Şili'deki insan hakları hareketinin çabaları sonucunda Pinochet'nin cinayetlerine ve hırsızlıklarına ilişkin açılan davaların sayısının hızla artmasına neden oldu. 1998'de sonra Pinochet bu davaların çoğunu kaybetti. Bazı davalardan ise deli ve hasta taklidi yaparak yakayı kur-

tarabildi. Açılan düzinelerce dava Pinochet'yi mezarına kadar takip etti. Pek çok generali ve yardımcısı ise onun kadar şanslı değildi. Yüzlercesi yargılandı ve mahkum oldu, düzinelercesi hapsi boyladı ve böylelikle yaşamlarının geri kalanını birbirleriyle geçirmek gibi tahammül edilmesi zor bir cezaya çarptırıldılar. Bunların arasında bir zamanların kudretli ve korkulan generali Contreras ve ona bağlı bir ekip de bulunuyor. Bu ekibin bazı üyeleri 2006'da kurbanlarının ailelerinin hakaret, tükürük, çürük yumurta ve domates yağmuru eşliğinde hapse uğurlandı.

Ülkedeki baskının karanlık tarihi büyük ölçüde açığa çıkarıldı; ancak yaşanan vahşetin örnekleri hâlâ su yüzüne çıkmaya devam ediyor. Aralık 2007'de Komünist Partisi'nin arka arkaya gelen önderlerine karşı düzenlenen suikastları araştıran bir savcı, daha önceden varlığı bilinmeyen baskı organlarının gizli bir birleşik biriminin varlığını ortaya çıkardı. Bu birimin Pinochet'ye bağlı olarak faaliyet gösterdiği ve konforlu bir mahallede bulunan bir evden yönetildiği ortaya çıktı. Bu birim işkence ve cinayetlerin sorumlusuydu. İşkenceden geçirilen insanlar öldürüldükten sonra (hatta bazen canlı olarak) Pinochet'nin kişisel helikopterinden denize atılıyordu. Geçiş döneminde ülkede yaşanan pek çok değişimin Londra ve Washington'daki gelişmelerce tetikleniyor oluşu da ironik bir durumdu, çünkü bizzat bu başkentler Pinochet'nin 1973'te iktidara gelmesine yardım etmişlerdi. Bu olayların önemli bir sonucu Şili'de insan haklarında gelişme kaydedilmesidir. Ülkede yavaşça ilerleyen demokratikleşme sürecinin esas yolunu bu gelişmeler döşüyor.

Öte yandan, *Geçiş* dönemi siyasal sistemi Pinochet ve suç ortaklarına dokunulmazlık zırhı veren kurucu paktı ortadan kaldırmakta aciz kaldı. Bu durum nihayet ve ancak Bachelet döneminde değişmeye başladı. Pinochet Mart 2000'de Şili hükümetinin baskısı ve Britanya Dışişleri Bakanı Jack Straw'un yardımı ile Londra'daki ev hapsinden kurtuldu. Şili'de ise tüm kurumsal güçler kendisine karşı açılan davaların devamına açıkça karşı çıktı. Açıkça bu amaçla düzenlenen bir mitinge başkan Lagos ile birlikte parlamentonun her iki kısmından konuşmacılar, parlamentoda

temsil edilen bütün siyasi partilerin liderleri ve ordu komutanları katıldı. Kardinaller, başpiskoposlar ve öteki dini liderler, daha da önemlisi bir sonraki hafta Pinochet'nin davasına bakacak olan Yüksek Adalet Divanı'nın ve Santiago Temyiz Mahkemesi'nin başkanları da Pinochet'nin yargılanmaktan kurtulması için oluşturulan koroya katıldılar. Toplanan kalabalık Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan'nın ve Papa'nın gönderdiği duygusal mesajları dinledi. Ne var ki, Pinochet Temyiz Mahkemesi'nde yapılan oylamayı beşe karşı on dört oyla kaybetti. Birkaç hafta sonra Yüksek Adalet Divanı'nda daha büyük bir yenilgiye uğrayarak eski devlet başkanı olmasından kaynaklanan dokunulmazlığını yitirdi. Böylelikle kendisinin ve suç ortaklarının yargılanmasının yolu açılmış oldu. Bütün bunlar 2001 yazında yaşandı.

Nasıl oldu da yaşlı Pinochet'nin kurbanlarının annelerinden, eşlerinden ve çocuklarından oluşan cılız bir grup bu kazanımları elde edebildi? Nasıl oldu da bir avuç enerjik ve parlak, fakat güçsüz insan hakları hukukçusu, Pinochet'yi savunan ülkenin en ünlü ceza avukatlarını, üstelik bu avukatlarla oldukça yakın ilişkisi olan mahkemelerde yenilgiye uğratmayı başardı? Londra ve Washington örnekleri gibi, bu olaylar da Pinochet ve işlediği suçlara karşı evrensel düzeyde gelişen ve azalmadan devam eden nefretin, iğrenmenin doğrudan sonucuydu. Şili'de insan hakları hareketinden gelen simalarla birlikte sokakları dolaştığınızda sıradan insanların bu kişilere ne kadar saygı duyduğunu rahatça görebilirsiniz. Santiago'nun gözde semtlerinde arabalarıyla dolaşan gençlerden ülkenin güneyinde ellerindeki çuvallar ve tavuklar ile mütevazı bir otobüste seyahat eden köylülere kadar herkes bir insan hakları savunucusunu yoldan geçerken gördüğünde onu derin bir saygıyla selamlar. Pinochet'yi mahkum eden ilk yargıç olan, muhafazakar kökenli Juan Guzmán gittiği tüm restoranlardaki müşterilerin çılgınca tezahürat ve alkışlarından ötürü uzun süre dışarıda yemek yiyememişti. Bu olay modernitenin, alışveriş merkezlerinin ve kredi kartlarının sarhoş ettiği kişilerin bile tarihsel hafızalarını koruyabileceğini kanıtlayan canlı bir örnektir.

Söylentiler Ülkesi

Derin bir siyasal dönüşümün iki klasik koşulu bugün Şili'de mevcut bulunuyor. Bir yandan ezici çoğunluk "modelin değiştirilmesi" gerektiğine ikna olmuş durumda ve yerine neyin konması gerektiği konusunda da oldukça net görüşlere sahip. Neoliberal pazar fanatizminin sona ermesini ve demokratik devletin sosyal ve ekonomik hayatın her alanında restore edilmesini istiyorlar. Öte yandan, "tepedekiler"in –geçen on yılda yaptıkları gibi- olayları kontrol edebilme yeteneği bulunmuyor. Hem iktidardaki koalisyon hem de sağcı muhalefet karmaşa içinde. Her iki blokta da –büyük ölçüde yukarıda açıkladığımız konulardan kaynaklanan- ciddi bölünmeler yaşanıyor. Bachelet'nin kendisi bu karmaşanın canlı kanıtı durumunda. 1990'dan beri ülkeyi yöneten kadrolarla açık bir kopuş gerçekleştirebilmek için sahiden çaba harcadı. Hükümet kadrolarını kadınlar ve erkekler arasındaki orantıya özen göstererek oluşturacağını –ki tek başına bu önlem bile neredeyse tamamı erkeklerden oluşan kıdemli personelin büyük ölçüde yenilenmesi demekti- ve "devre yenilenmesi"nden kaçınacağını –yani daha önceden benzer görevlerde bulunanları yeniden benzer görevlere atamayacağını- ilan ederek ciddi bir başlangıç yaptı. Ne var ki, özellikle TranSantiago fiyaskosundan sonra Bachelet'nin güçsüzlüğüne dair kanaat yaygınlaşarak kendi deyimiyle "kötü söylenti" haline geldi. Bu durum onun ciddi biçimde geri çekilmesi ve hükümet içindeki neoliberal unsurların kaybettikleri güçlerini yeniden kazanması sonucunu verdi. Bu nedenle, Bachelet'nin yeniden sola doğru meyledebilmesi ancak ülkedeki siyasal koşulların gelecek aylarda değişmesi sayesinde mümkün olabilir.

Bunun olabilmesi için, siyasal dönüşümün üçüncü koşulunun ortaya çıkması gerekiyor. Bu koşul oldukça beklenmedik biçimde ortaya çıkıyor: "aşağıdakiler" yalnızca değişimin gerekliliğine ikna olmakla yetinmemeli, aynı zamanda var olan duruma uygun olarak milyonlarla biraraya gelmeli ve bunu talep etmeli. Bugünkü öfkeli ruh hali ciddi toplumsal güçlerin, özellikle de

oluşum halindeki kitlesel bir sınıf olan kentlerdeki ücretli çalışanlarının yaygın seferberliğine dönüşürse bu koşul gerçekleşir. Şili halkı bu koşulların neler olduğunu çok iyi biliyor; çünkü pek çoğu bu koşulları 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında Allende ile ve 1980'ler boyunca Pinochet ile bizzat deneyimledi.Bu üç koşul biraraya gelmeden fazla bir şey kazanamayacaklarını biliyorlar. Diğer yandan, bu koşullar biraraya gelse bile, değişimin somut olarak yaşanabilmesi için halkın geniş ve güçlü bir cephe etrafında biraraya gelmesinin ve kararsızlığa düşmeden harekete geçmesinin hem mümkün hem de gerekli olduğunun farkındalar. Ortaya çıkan sonucun başta hedefledikleri ile oldukça farklı olabileceğini de öğrendiler. Ancak değişim genelde hep böyle gerçekleşiyor.

Pablo Neruda "bizim ülkemiz söylentiyle doldu" diye yazmıştı, "ilginç şeylerin olabileceğine dair söylentilerle". Pinochet'yi mezara tamamen gömüp Şili'deki demokratik kurumları tam olarak inşa etmenin koşulları içinde bulunduğumuz geçiş döneminde mevcut olabilir. Dahası, Şili toplumunda bugün yaşanan sarsıntılar yalnızca sonu gelmek bilmeyen geçiş döneminin artık tamamlanmasına yönelik sabırsız taleplerden kaynaklanmıyor da olabilir. Belki de su yüzüne çıkan güncel olayların derinlerinde, sosyal, ekonomik ve siyasal tektonik katmanları kaydıran sıcak magma tabakasında başka bir şeyler yatıyordur. Eli kanlı kurucusunu Şili'de bile uzun süre hayatta tutmaya yetmeyen neoliberal modelin aşılması imkânsız değildir. Pinochet –dünya ölçeğinde yaygınlık kazanmasından on yıllar önce- Washington Konsensüsü'ne öncülük etmişti. Bu model Şili'de olduğu kadar vahşice uygulanmasa bile sonradan tüm bölgeyi etkisi altına aldı. Pinochet'nin ölümü, ilginç bir rastlantıyla Latin Amerika'da bu stratejiye verilen desteğin sona ermesiyle kesişiyor.

İngilizceden çeviren: Burak Gürel

20. Yüzyılda Meksika: Emperyalist Zincirin En Güçlü Halkası mı?

Alejandro Álvarez Béjar

Geniş bir Giriş

Tarihçiler, 20. yüzyıl boyunca Meksika ve ABD arasındaki ekonomik, politik ve kültürel ilişkilerdeki derinleşmeyi belgelediler. Fakat bu iki ülkenin ticaret, üretim, finans ve emek piyasalarının entegrasyonu 1970'lerden sonra iyice hızlandı. Meksika, otomobil ve elektronik eşya gibi Kuzey Amerika ekonomisinin önemli sektörlerinin yeniden yapılanmasında oynadığı rol ve petrol arzı ile anahtar bir ülke olmuştur. Ayrıca, Kuzey Amerika tarım fazlasının başlıca tüketicisi ve doğrudan yatırımlar ve portföy yatırımları için yüksek kârlı bir piyasadır.*

Emek piyasasının entegrasyonu konusunda, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması çerçevesinde açık bir yasallaşmaya gidilmeksizin Meksikalı göçmen işgücü -Kaliforniya ve Teksas bölgelerinde yoğunlaşmakla birlikte- ABD'nin tüm eyaletlerine yayıldı. 2000 yılından itibaren ABD, Orta Amerika'dan gelen göçmen nüfusunun büyük bir bölümünü toplayınca (buna

* Bu sürecin daha detaylı gelişmesi için, bakınız, Alejandro Álvarez Béjar, "Economía Política de la Integración Profunda de México con América del Norte", Alejandro Álvarez Béjar ve Gabriel Mendoza Pichardo, der., *Integración económica: impactos regionales, sectoriales y locales en el México del Siglo XXI* içinde,Editorial ITACA-UNAM-UNISON-UV, México, 2007.s. 29-43

Güney Amerika'nın önemli göç akımları da eklendiğinde) haklarını talep eden gürültülü ve hırçın bir işçi seli ile karşı karşıya kaldı. Diyebiliriz ki, neoliberal politikalar Meksika'da genç ve ucuz işçiliği yeniden üretirken, aynı süreç ABD'ye göç ile demografik ihtiyaçlara ve emperyalist sermaye birikiminin gereklerine hizmet etmiştir.*

Meksika, bu sebeple 11 Eylül 2001'den sonra güvenlik konusundaki en şiddetli saplantı haline geldi. Lenin'in sözünü başka kelimelerle ifade edersek, ABD Meksika'yı 'emperyalist zincirin en güçlü halkası' haline getirdi. Kuzey Amerika sermayesi Meksika'nın hegemonik iktidar bloğuna dahil oldu. İmparatorluğun siyasi etkileri bugün Meksika devletinin ve toplumunun her alanında hissediliyor. Özellikle ulusal hayatta giderek artan otoriterleşme ve militerleşme eğilimi ve neoliberalizmin devamını savunan iki partili -PRI ve PAN- bir merkez sağ sistemi üzerine kurulu kısıtlı bir demokrasi versiyonu ile kendini gösteriyor. Hepsinden önemlisi, PAN ve bu partinin antikomünist ve muhafazakar dinci kesimleri, ırkçılık, hoşgörüsüzlük ideolojisi ve toplumsal hareketlerin kriminalizasyonunu amaçlayan politik gündemleri ile ABD'nin Cumhuriyetçi Parti'si ile benzeşti.

Meksika Solu: Çoğul Kimliklerin Büyük Kültürel Akımı

Yukarıda anlatılanlar, yerel ve bölgesel birçok farklılıkları ile kendi özgün gerçekliği içinde Meksika solunun mücadelesinin işaretlerini taşıyan ve Meksika toplumunun içinden çıkmış bir siyasi projenin profilidir. Bu bölgesel ve yerel farklılıklarla ilişkili olarak, 21. yüzyılı "çoğul komünizmler" benzetmesini kullanarak tanımladık. Fakat bu benzetme 20. yüzyılın ikinci yarısına

* ABD'ye göçen Meksikalı işgücünün büyüklüğü, özellikleri ve gerçekleri üzerine bakınız, Raúl Delgado Wise, "Migración e Imperialismo: la fuerza de trabajo mexicano en el contexto del TLCAN", Jan Rus ve Miguel Tinker, der., *México 2006-2012: neoliberalismo, movimientos sociales y política editorial* içinde, Editorial Miguel Ángel Porrúa ve Universidad Autónoma de Zacatecas, México, 2006, s. 41-55

kadar gelen komünist grupları tanımlamak için kullanılmadı. Belirtmek gerekir ki, bugün Meksika'da da sosyal demokrat tonda birçok akım var. Bu akımlar, kurumlar çerçevesinde bile olsa radikal değişimleri savunanlar değil pozisyonları açıkça reformist olan, kısmi ilerlemeleri ve kurumsal alanların ele geçirilmesini destekleyen gruplardır. Alaycı bir tonda, bunlar her zaman "başka bir ülke" de sosyalizm olması yanlısıdırlar diyenler oldu.

Bu makalede, 2006 seçimlerinden yaklaşık bir yıl öncesinde gündemde önemli yer tutan bir ulusal tartışma* içinde şekillenmiş fikirler doğrultusunda, Meksika solunu toplumsal ve ulusal olarak farklı teorik ve stratejik pozisyonlara sahip çoğul kimliklerin büyük kültürel akımı olarak tanımlıyoruz. Önemli belediye ve eyalet hükümetlerinde etkili olan yaratıcı bir grup (profesyonel, yazar, sanatçı, yayıncı, sinemacı) aydın, seslerini farklı kültürel ve kurumsal alanlardan duyurma çabaları ile bu akım, şekillendirdiler. Ayrıca ilerici taleplerini ve tavırlarını üniversiteler ve bazı iletişim araçları yoluyla ve hatta (kiliseye bağlı cemaat akımlarının hakim olduğu) Katolik kilisesi ve (içinden insan hakları ombudsmanlığı kurulması ve HİV taşıyıcılarının toplumdan dışlanmaması gerektiği gibi demokratik taleplerin de yükselebildiği) ordu gibi hiyerarşik ve katı kurumların içinden yaymaya çalışan aydınlar da vardı.

Kendini tek bir güç olarak tanımlayamamış ama büyük baskılar karşısında hayatta kalma deneyimi biriktiren, içlerinden bazı küçük grupların en az yedi eyalette silahlı devrimi savunduğu ve en son seçimlerde tüm ülke genelinde yaklaşık 14 milyon oy alarak** toplumsal hareketler içinde önemli bir varlık gösteren bir siyasi eğilimi anlatacağım. Bugün başlıca kolektif kaygıları, seçimlerde yurttaş katılımından kapitalist sisteme karşı açıktan bir mücadeleye, siyasi dokunulmazlıklardan despotik ve otoriter hükümetlere karşı demokratikleşme talepleriyle dilekçeler hazır-

* Bakınız Alejandro Álvarez Béjar, "La Nación: La izquierda mexicana ante los desafíos presentes y futuros", içinde *Memoria*, sayı. 195, México, 2005, s. 5-16

** Bakınız, Magdalena Galindo, "El proceso electoral mexicano: entre el legalismo y los fraudes", *Mimeo*, México, Şubat 2007.

lamaya, toplumsal marjinalleştirme ve dışlanmaya karşı mücadelede antiemperyalist konumlarının dillendirilmesinden neoliberal politikaların reddine ve ülkenin doğal kaynaklarının korunmasında benimsenmesi gereken ulusalcı tavrın savunulmasına kadar geniş çaplı problemleri kapsıyor.

Yakın geçmişte, Meksika solunun yolu ideolojik tanımlar krizine gömüldü. Bu kriz hangi grupların yalnızca reformlar için savaştığının ve hangilerinin devrim mücadelesini gerekli gördüğünün ayırt edilmesi ile sınırlı bir iç tartışmaya ve takıntıya dönüştü. Bir hegemonya mücadelesinde liderliğin, izlenecek politik stratejilerin, kitlelerin nasıl yönlendirileceğinin ve oluşturulacak toplumsal ittifakın ahlaki otoritesinin ve kapasitesinin tartışıldığı bu süreç, ne yazık ki sonuçta faşist sağın siyasi yükselişini kolaylaştırmıştır.

Emir Sader'in belirttiği gibi: Latin Amerika'da neoliberalizm karşıtlığının tanımı neredeyse bir çeşit solda olma tanımına dönüştüğü için sosyal demokrat Avrupa ülkelerinin (İngiltere, Fransa ve İspanya) neoliberal modeli benimsemesiyle birlikte Latin Amerika solu alternatif bir projeden yoksunkaldı veya yeni bir alternatif üretecek gücünü yitirdi. Bu durum hegemonik neoliberal düşünce lehine bir kriz yarattı: bazı sol iktidarlar neoliberal politikaları uygulamaya başladılar, Diğerleri bu politikalara olan sempatilerini kamufle etmeye çalışıp kurumsal alanda yapılan neoliberal reformları desteklediler ve son olarak diğer sol iktidarlar neoliberal reçeteleri sokak hareketleri ile örtbas etmeye çalıştılar.*

Tam buradan Meksika solunun bazı kesimlerinde neoliberal kimliğin tüm biçimlerinden kendilerini ayırma vurgusu ortaya çıktı. Sol hareketler, açıkça neoliberalizmle mücadele etme sözü vermemiş müphem siyasi projelerde yer almayı reddettiler. Aynı zamanda görece suskun olan sol gruplara, neoliberalizmi açıktan eleştirmeleri için yapılan baskılar arttı. En dar anlamıyla,

* Bakınız Emir Sader, "Crisis hegemónica en la izquierda latinoamericana" *Memoria* sayı 201, içinde Meksiko City, Kasım 2005, s:34-38

2006 seçimleri bağlamının ve ardından yaşanan siyasi partilerin iktidarının sonunda, Meksika'da bir başka etabın başlamasına yardımcı olduk. Bu etapta kitle hareketleri ve toplumsal aktörler, iş ve yaşam koşullarının kötüleşmesini ve yapısal neoliberal reformlara karşı sosyal politikaları vurgulamaya başladılar.

Solun Başlıca Aktörleri: Liderler, Projeler ve Çelişkiler

Öncelikle, günümüz Meksika'sının başlıca aktörlerini tanıtalım. 1989 yılında Cuauhtémoc Cárdenas tarafından kurulan, üstü kapalı bir biçimde kendini vatandaş ve sosyal demokrat profili ile tanımlayan Demokratik Devrimci Parti (PRD) ile başlayalım. Karizmatik bir liderlik üzerine kurulu zayıf kurumsal yapısı ve (gündeme göre neoliberalizm eleştirisi ve neoliberal politikaların üstü kapalı kabulü arasında salınan) ideolojik sarkacı ile parti üç farklı grubu içinde barındırıyor: PRI'den ayrılan bir fraksiyon*, sosyalist solun oluşturduğu siyasi ve kültürel olarak "PRI'li" fraksiyon ve son olarak farklı komünist geleneklerden gelen çeşitli sol fraksiyonlar. Bugün halk arasında PRD'nin "kabileleri" diye adlandırılan bu farklı gruplar klientalist ve farklı siyasi pratikler üretmek için bir köprü görevi görüyorlar.

2006 başkanlık seçimlerinde PRD'nin başkan adayı, karizmatik kişiliği ile tanınan Mexico City eski valisi Andrés Manuel López Obrador'du. Geleneksel anlayışa göre liberal, PRI kökenli, pragmatik, ataerkil ve otoriter, ama diğer yandan dürüst ve savunduğu idealleri ile alt sınıfların yaşadığı büyük sıkıntılara karşı duyarlı olan bir valiydi. Anti-kapitalist ve militan solcu bir konumdan çok uzak olsa bile, Obrador sofistike bir seçim hilesine karşı kendisini destekleyen sol grupların da dışında diğer birçok grubun destek verdiği pasif sivil direniş çağrılarına şerefle liderlik yaptı.

* Yıllarca "resmi parti" olarak anılan PRİ'nin, devrimci yerel iktidar sahiplerine (*caudillo*) ve 1910-1917 yılları arasındaki silahlı harekete yaslanan "ulusal devrim" ideolojisi altında evriminden ve sonraki yıllarda iktidarını hangi yollarla kurduğundan sonraki sayfalarda bahsedeceğiz.

Bir diğer aktör, Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu (EZLN) ve onun en çok tanınan sözcüsü İsyancı Subcomandante Marcos'dur.* Örgüt, sol grupların özgün bir karışımıdır. Devrimci ordu, Chiapas eyaletinin birçok belediyesini yöneten siyasi örgütler ve başka bir dünya mümkün hareketinin Meksika kolları EZLN'nin bileşenleri olarak sayılabilir. özellikle yerli gruplar arasında çok etkili olan ulusal toplumsal hareketin bir parçası olan örgüt, 2006 seçimlerinde "Öteki Kampanya" isimli bir alternatif siyasi girişim ile "aşağıdakileri" harekete geçirerek ulusal anti-kapitalist bir cephe yaratma çabasını başlattı.

Subcomandante'nin karizmatik liderliği hiyerarşik ve otoriter bazı eğilimler gösterir. Ancak, Marcos'un konuşmalarında kullandığı şakacı, hafif alaycı ve halk ağzına yakın dili ve militanların esprili ve serin kanlı tavırları, 1994'deki silahlı mücadelenin yükselişinin ardından sola yeni bir yönelim verdi. Seçim mücadelesine katılma çabasına ilişkin farklı sol grupların sarkastik bir tonda yaptıkları değerlendirmelerin yerini, bu stratejinin yetersiz ve zayıf olduğuna ilişkin kapsamlı eleştiriler aldı.

Ve son olarak, bir diğer aktör bölgesel düzeyde kurulan bir politik koalisyon olan Oaxaca Halk Meclisi'dir (APPO). "Demokratik temsil" ve siyasi partiler sistemlerinin krize girdiği bu zamanda doğrudan demokrasi mekanizmalarını işletmeyi amaçlayan APPO, yerel grupların, belediyelerin, yerli halkların ve kent mahallelerinin temsilcilerinden sendika temsilcilerine, profesyonel, akademisyen ve öğrenci örgütlerinden dini örgütlere kadar farklı grupların biraraya geldiği bir oluşumdur.

APPO'nun belirgin bir yönetim organı yoktur. Meclis çalışmaları (Federal hükümetle yaptıkları anlaşmaların tabanı tarafından kesinlikle benimsenmediği) Ulusal Eğitim İşçileri Sendikası'nın (SNTE) 22. şubesinin kurumsal yapısının ötesine geçer. APPO meclisinin temel prensipleri şunlardır: yatay

* Subcomandante, İspanyolcada komutan yardımcısı veya astkomutan anlamına gelir. Marcos, EZLN'de komutan yardımcısı olmasının nedenini kendisinin yerli olmayışı ve İspanyol kanı taşıması ile açıklıyor. Marcos'a göre, yerli halkların isyanında kendisi gibi İspanyol kanı taşıyanlar yalnızca yerli komutanların yardımcısı olabilirler. *-çev.*

temsil, halkların merkeziliği, demokrasi, dönüşümlü yönetim, kadın erkek eşitliği, kısmı temsil, azınlık hakları, bağımsızlık, eleştirellik ve özeleştiri, disiplin ve karşılıklı saygı, enternasyonal dayanışma, anti-emperyalizm, anti-kapitalizm ve pasif direniş.

APPO, sosyal ve kültürel farklılık, kolektif yönetim, yatay ve doğrudan demokrasi ve kitlelerin demokrasiyi savunmada eylemlilik ilkelerini ve neoliberalizme karşı bölgesel, ulusal ve sınır aşırı bir plan ile pasif sivil direniş yöntemini savunur ve kendi içinde uygular.*

Bu üç sosyo-politik güç, -PRD, EZLN ve APPO- farklı sebeplerle 2006 seçimleri konjonktüründe aynı amaçlar etrafında buluştular. Her biri, kendi yöntemleri ile etkinlik alanlarında yoğun fakat seçim yenilgisi ile sonlanan politik ve toplumsal bir mücadele ortaya koydu. Bu grupların hepsi siyasi baskı ve kuşatma ile karşı karşıyaydılar ama özellikle en radikal olanları Meksika devletinin kaba kuvvet uygulamasına maruz kaldılar. Bu, kesinlikle açık bir faşistleşme** eğilimini ortaya koyuyor.

Bu grupların hepsi farklı ulusal ve uluslararası işbirlikleri içinde temel demokratik haklarını kullanan, bir ölçüde neoliberalizm eleştirisi yapan, ortak toplumsal değerlerin korunmasını savunan direniş örgütleridir. Sonuçta Felipe Calderón'un temsil ettiği sağ fraksiyonun siyasi iktidarı ele geçirmesi ve meşru olmayan otoriter hükümetin askerileşmesi ile bu örgütlerin projeleri görece tamamlanmamış kaldı ve savunmacı bir çizgiye çekildi.

Önce bu farklı sol grupların kökenleri, dinamizmi ve kapsamlarını gösterip karmaşık siyasi panorama ve ikinci kuşak neoliberal reformlar -emeklilik fonu sisteminin özelleştirmesi, enerji, finans ve emek piyasaları reformları, eğitim ve sağlık sis-

---

* Bakınız, Adelfo Regino, "APPO: el arco iris oaxaqueño", *La Jornada*, Meksiko City, 18 Kasım 2006, s.19; Ayrıca, Laura Carlsen, "Oaxaca Fights Back", *Foreign Policy in Focus*, Kasım 8, 2006, www.irc-onlinc.org.

** Bakınız, Jorge Alonso, "El nuevo fascismo mexicano", *Memoria* 217, Meksiko City, Mart 2007, s.5-11

teminin ticarileşmesi- bağlamında karşılaştıralım. Öteki taraftan, solun farklı mücadele biçimlerinin, seçkinlerin 1980'lerin sonunda uygulamaya koyduğu siyasi proje olan PRI ve PAN arasındaki iki partili sistem bağlamında da karşılaştırılması önemlidir. Bu proje Meksika sağına başkanlığı, yasama ve yargı güçlerinin çoğunluğunu ele geçirme imkanını sağladı. İktidardaki Meksika sağı, George Bush iktidarının bölgesel güvenlik talebi ile belirginleşen başka bir projeyi başlattı: bu projenin en önemli bileşeni, 11 Eylül 2001'den itibaren konuşulan fakat 2005'de üç başkanın (ABD, Kanada ve Meksika) Texas Waco'da biraraya gelerek imzaladıkları Kuzey Amerika Güvenlik ve Refah Ortaklığı girişimidir.* Bu ortaklık NAFTA entegrasyon sürecinin güvenlik gerekliliklerini yerine getiren bir "yasama" belgesi niteliğindedir.

Tarihsel Arka plan ve Seçim Krizine Güncel Göndermeler

1910-1917 Meksika Devrimi'nin ürünü olan siyasi yapı, yasama ve yargı güçlerinin yürütme gücünün iktidarı altında ezildiği güçlü bir başkanlık sistemi çerçevesinde şekillendi. Kent ve kırsal kitlelerinin** yarı-korporatist bir rejim ile kontrol altına aldındığı bu sistem, 70 yıldan fazla süre iktidarı elinde tutan bir devlet partisi (1920'lerde ki Ulusal Devrimci Parti'nin adı, 1930'larda Meksika Devrim Partisi ve son olarak Kurumsal Devrim Partisi olarak değiştirildi) ile sürdürüldü. ***

İktidarın bu yapısı, Meksika Devrimi'nden çıkan anayasal anlaşmanın önemli bir tarafı olan alt sınıflara sistemin maddi geti-

* Bakınız, Carlos Fazio, "La agenda oculta de Waco", *La Jornada*, Meksiko City, 28Temmuz 2005. ilk sayfa.

** Bu örgütler tarihsel olarak devrimci solcular tarafından kuruldular. Fakat daha sonra pratik ve stratejik hatalar yüzünden rotalarından çıkıp ulusalcı ve bürokratik fraksiyonların eline geçtiler ve resmi partiye entegre edildiler.

*** Bu tarihsel sürecin kısa ve zengin bir analiz için bakınız Arnaldo Córdova, *La Formación del Poder Politico en México*, (der.) ERA, Meksiko City, 1972, s. 57-61.

risinin neden kısıtlı olduğunu* ve politik iktidarların muhalifleri neden kaba kuvvet yoluyla bastırdığını ve ayrıca seçkinlerin iktidar piramidinin en tepesindeki kişi olan 'Cumhurbaşkanının' keyfi emirlerine neden tam bir disiplin ile boyun eğmesini gerektiren bir siyasi kültürün hâkim olduğunu anlamamızı kolaylaştırır.

Devrim ertesinde kurulan rejimin alt sınıflara zaten kısıtlı olan getirisi, 1982 dış borç krizi ile birlikte iyice azaldı. Borçların ödeneceğini ulus ötesi bankalara taahhüt edebilmek için önce ekonomik stabilizasyon programları ve ardından baskı rejimi altında işsizlik, eksik istihdam ve enformel sektör istihdamlarını kapsayan yapısal dönüşüm reformları uygulanmaya başlandı.** Kırsal ve kentsel fakirliğin artması, ücretlerin satın alma gücündeki düşüş ve kırsalda ve kentte artan güvenlik sorunları ile birlikte ABD'ye kitlesel göç hızlandı.

Tüm bu faktörler (son zamanlarda artan) toplumsal çürümenin hızlanmasına fakat aynı zamanda son 18 yılda giderek güçlenen sosyo-politik direnişlerin güçlenmesine sebep oldu. Yeni neoliberal ekonomik modeli dönüştürmeyi amaçlayan bu toplumsal hareketlilik henüz alternatif kalkınma yolları konusunda herhangi bir kararlılığa ulaşamamıştır. Sol partilerin inşa ettiği, mücadelelerinin seçim süreçlerinde kendini ifade etmesi yolundan ayrılan bu toplumsal hareket, disiplinli fakat kendi iç dinamikleri ile dönüşen örnek teşkil edecek bir pasif hareket halini aldı.***

Ve bu günler aynı zamanda sol partilerin örgütsel zayıflıkla-

---

* Anayasanın 27 ve 123 nolu maddeleri ile tanınan bu haklar için bakınız José María Calderón, *Génesis del Presidencialismo Mexicano*, Ediciones El Caballito México, 1972

** 2007 Şubatında, Ulusal İstatistik, Coğrafya ve Enformasyon Enstitüsü (INEGI) 2006 sonu itibari ile Meksika'da 43 milyon civarında formal ve enformal işçi olduğunu duyurdu. Fakat, ülkede INEGI verilerine göre, 1.6 milyon açık ve 3 milyon gizli işsiz vardır. Ayrıca, 12 milyon enformal sektör işçisi ve 5 milyon iş bulabilme umudu olmadığından aktif olarak iş aramayan ve işsiz kabul edilmeyen nüfus vardır.

*** Meksika'daki neoliberal modelin kısa ve mükemmel bir analizi için bakınız José C. Valenzuela, *México: el conflicto político y su trasfondo estructural*, mimeo, UAM-A, México, Şubat2007, s. 23

rını da ortaya çıkardı. 70 yıldan fazla zamandır devlet kontrolünde gerçekleşen ve neredeyse 30 yıldır yapılan serbest seçimlerin ardından oy kullanma hakkını savunacak ve vatandaşların bu yöndeki taleplerini karşılayacak bir seçim örgütlenmesi yapılamadı. Bugün seçim kurumlarının tamamının bir krize girdiğini söylemek abartılı olmayacaktır. Halen güvenilirliği olmayan parti sisteminin girdiği krizler, eşitsiz fakat cömertçe dağıtılan kamu maliyesi finansmanları ile atlatıldı. Pahalı bir seçim sistemi içinde işleyen korporatist seçim ilişkilerinin bir karışımı olan siyasi partilerin yalnızca bazılarının ideolojik bir yönelimi vardır. Yerel ve bölgesel seçkinler partilerin kontrolünü sağlarlar ve sahip oldukları gücü kendi çıkarları doğrultusunda kullanırlar.

1988: Vatandaşların İlk Seçim Direnişi

Kitlesel memnuniyetsizliğin ilk göstergeleri 1988 seçimlerinde belirdi. Cuauhtémoc Cárdenas'ı aday gösteren Ulusal Demokratik Cephe federal seçimlerde PRI adayı Carlos Salinas de Gortari karşısında kazanmak üzereydi. Fakat, (o zamanlar Devlet Bakanlığı'nın kontrolünde olan) elektronik bilgisayar sisteminin "tam zamanında" çökmesinin ardından Salinas'ın seçimleri kazandığı açıklandı. Seçim sonuçlarının PRI ve PAN milletvekilleri tarafından resmen kabul edilmesi ve Salinas'ın yasal olarak seçilmiş başkan olarak ilan edilmesi ile teknik bir devlet darbesine onay verilmiş ve önemli bir meşruiyet krizi başlamış oldu.

Salinas başkanlık makamını teslim alır almaz, Fidel Castro'nun göstermelik ziyaretçilerini kabul ederek ve ardından gösterişli bir medyatik kampanya ile yolsuzluklara karıştığı iddia edilen önemli ekonomik seçkinleri ve sendika bürokratlarını hapise attırıp veya siyasetten uzaklaştırarak sarsılan imajını güçlendirmeye ve kendini meşrulaştırmaya çalıştı. Aynı zamanda dış borç sorununu "çözmek" için uluslararası şirketlerle işbirlikleri başlattı (1983'den beri Meksika'nın uluslararası kredi piyasalarının dışında kaldığını hatırlatalım).

Koalisyon hükümetinin iç disiplin mekanizmaları Salinas'ın

liderliğini güçlendirmesine hizmet etti. Uluslararası müzakerelerde başarılı ve güvenilir bir müzakereci ünü kazandı. Neoliberal reformların önüne geçilemez bir süreç olduğunu baskıcı yollarla vurguladı. Tüm bunlar, son iki PRI hükümetinin (Carlos Salinas ve Ernesto Zedillo) iktidarda olduğu 12 yıl boyunca emekçilerin üzerine bir yük gibi yığıldı.

2000'deki Aşağıdan Direnişe Karşı Kontrollü Değişim Denemesi

2000 seçimlerinde, tepeden programlanmış bir tatbikat gibi, ABD'nin ve uluslararası finans örgütlerinin gözetimi altında ve baskısı ile anlaşmalı bir demokrasiye geçiş yaşandı. Bu seçimlerle bir işadamı ve eski Guanajuato valisi olan PAN adayı Vicente Fox, "Fox'un Arkadaşları" grubunun parasal desteği ile başkanlığa seçildi. Fox, karizmatik medyatik kişiliği, herhangi bir tartışmada hazırcevaplılığı, basit, etkili ve kendini tekrar eden söylemleri ve halk ve sokak ağzı ile konuşması ile kendini sevdirdi.

Fox, sol siyasetin sıklıkla kullandığı sembolleri ve imajları da kullanarak, fakat bu arada PRI'lileri rahatsız edecek vurgular yapmaktan dikkatlice kaçınarak gerçek olmayan bir değişim vaadiyle mevcut toplumsal huzursuzluğu kontrol altına aldı. İktidarı süresince medyayı ve özellikle televizyonu etkin olarak kullandı. Ne Senatörler Meclisi'nde ne de Millet Meclisi'nde çoğunluğa sahip olmasına rağmen hem yasama organında hem de genel olarak ulusal yönetimde PRI ile stratejik işbirliği içindeydiler. "İnançlı" imajını kullanarak Katolik kilisesi ile politik ve ideolojik bir yakınlaşma sağladı. ABD ile yapılan müzakerelerde Meksikalıların hesapta yararına olacak yeni bir göçmen yasasını "kazanmasında" serbest ticaret ve özelleştirmeleri açıktan savunmasının yardımcı olduğunu iddia etti. Fox, başlıca vaatlerini gerçekleştirmek yerine neoliberal reçetelerin uygulanmasına hızla devam etti. İktidarın gölgesinde giderek güçlenerek, Meksiko City valisi López Obrador'a kötü niyetli bir tavırla saldırdı. Tüm bunlar uygulanan neoliberal politikaları krize sürükledi.

Temmuz 2006: Vatandaşların İkinci Seçim Direnişi

Solu çileden çıkaran ilk seçim zaferinden 18 yıl sonra ve Fox'un köklü değişim sözünü yerine getirmemesinin ardından yapılan Temmuz 2006 başkanlık seçimlerinde, PRD* merkezli Herkesin Refahı için Koalisyonu'nun adayı Andrés Manuel López Obrador'du. López Obrador, Meksiko City valisi olarak kendisini Fox'a karşı savunurken daha önce hiç görülmemiş bir toplumsal ve vatandaş hareketini biraraya getirmeyi başardı. Kitlelerin bu dev hareketi 2 Temmuz seçimleri öncesinde, esnasında ve ertesinde López Obrador'un hep yanında oldular.

Daha önce belirttiğimiz gibi, 2004 ve 2005 yılları arası Vicente Fox hükümetinin gülünç bir hukuki soruşturma ile (özel bir arazinin kamulaştırılmasını onaylamayan yargı kararına uymadığı gerekçesiyle) Vali López Obrador'un dokunulmazlığını kaldırabilmek (ve pratik olarak görevden uzaklaştırmak) için başvurduğu bazı ayak oyunlarının hemen ardından muazzam bir vatandaş hareketlenmesi başladı ve Fox'un bu saldırgan girişimi bertaraf edildi. Üstelik bu hareketlilik, ABD'deki Meksikalı göçmenlerin göçmen işçi statülerinin yasallaşması ile sonuçlanan süreci başlatan gösteriler ile şans eseri (koordine edilmiş bir plan haricinde) aynı zamana denk geldi.** Kitlelerin bu biraraya gelişi ulusal ekonominin mevcut durumunun ve özellikle işsizliğin yarattığı birikmiş bir hoşnutsuzluğun da göstergesiydi.***

Seçim sürecinde, López Obrador'un seçim mitingleri sayı-

---

* Birkaç PRD yöneticisinin Meksiko City seçimlerinde kullanmak üzere yasadışı bazı fonlardan para aldıklarını gösteren video kasetlerinin PAN tarafından medyaya yayılması ile parti yakın zamanda siyasi, örgütsel ve ahlaki üçlü bir krizi yeni atlatmıştı.

** ABD'deki bu örgütlenmenin dinamikleri üzerine bir çalışma için bakınız Raúl Ross Pineda y Luciano Concheiro Bórquez, "Uno+One+Uno... Un día sin inmigrantes", *Memoria*, 209 içinde, México, Temmuz 2006, s.5-15

*** INEGI rakamlarına göre 2006'nın Eylül ayında işsiz sayısının 1.78 milyon ve Meksiko City çevresindeki bölgedeki açık işsiz sayısının aynı yılda 240 bin olduğunu hatırlatalım.

sız etkinliklerle kitlesel hareketlerin gövde gösterisine dönüştü. Seçimlerin ertesinde yapılan ve seçim sürecinin güvenilirliğinin tartışıldığı kavgada sokak hareketi önce kitlesel bir ayaklanma ile şehir merkezinin önemli bulvarlarını işgal etti. Sonra ülkenin her yerinden gelen fakat çoğunluğunu Meksiko City halkının oluşturduğu, bir milyondan fazla kişiyi bir araya getiren, 'Ulusal Demokratik Birlik' (CND) meclisi kuruldu ve bu meclisin inisiyatifi ile López Obrador "Meşru Başkan" ilan edildi.

Şüphesiz, CND paralel bir iktidar odağı gibi işleyemedi fakat Meksika'nın en büyük şehrinde muhtemel pasif bir sivil itaatsizliği başlatabilecek meşruiyet krizinin ana kumanda merkezi oldu. 20 Kasım 2006'daki birinci meclis ile 24 Mart 2007'deki ikinci meclis arasında CND'de büyük bir örgütsel sessizliğin hâkim olduğu söylenebilir. Ayrıca bu meclislerde López Obrador'un seçim vaadlerinin dışına çıkan yeni bir program üretilemedi. İkinci meclis (enerji işletmeleri gibi) halkın ortak mallarının özelleştirilmesi çabalarına karşı mücadele çağrıları ile vatandaşları yeniden sokağa çıkarması nedeniyle önemlidir. İkinci meclis, devlet çalışanlarının bağlı olduğu sosyal sigortaların özelleştirilmesi yasasının PAN ve PRI tarafından Kongre'de onaylanmasının hemen birkaç gün ertesinde toplandı. Fakat yasamanın ve tüm ulusun dikkatinin odağında olan bu konu, CND'nin politik-örgütsel vurguları arasında yer almadı.

Vicente Fox Quesada'nın sonuçta PAN adayı Felipe Calderón'un kendisinin halefi olması amacında başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu kamunun gözü önünde cumhurbaşkanlık makamından yönetilen hileli manevralarla ve iki büyük özel televizyon (Televisa ve TV-Azteca) kullanılarak yapıldı. Üstelik, başkanlık makamının gözden düşmesi, meşruiyet krizinin derinleşmesi ve seçim kurumlarının -Federal Seçim Kurumu (IFE), Seçim Suçları Savcılığı (FEPADE) ve Federal Seçim Mahkemesi (TRIFE)- güvenilirliklerini yitirilmesi pahasına başarıldı. PAN adayı, seçim sisteminin garantisi olarak gösterilen şeffaflık, eşitlik, doğruluk üzerine yapılan onca kam-

panyanın ardından tüm usulsüzlük kanıtlarına rağmen formel yasallık kılıfı ile başkan olarak ilan edildi.*

Ulusal Demokratik Birlik'te kitlelerin "Meşru Başkan"ı kutsaması ile karşı karşıya kalınca, PAN adayı "Anayasal Başkan" olarak ilan edildi. Görevi teslim alması sırasındaki karmaşa nedeniyle Calderon, yasama organına (partisinin senatörlerinin ve millet meclisi üyelerinin korumasında) arka kapıdan girmek zorunda kaldı. Bu esnada şehrin ana meydanı Zócalo, sivil güvenlik görevlileri ile dolu idi ve eylemciler polis ve ordu tarafından kuşatılmışlardı.

Calderón: Seçim Hilelerinin Meşrulaştırılması

Başkan'ın kendini ve kabinesini uluslararası alanda meşrulaştırmaya çalışma manevraları ile 1988 deneyimini yeniden yaşandı. Fakat bunu ABD başkanının babasından yardım alarak yapmasının sembolik olarak da önemi büyüktür. Bu meşrulaştırma çalışmalarının 1988'den farkı, daha deneyimli ve uluslararası siyasi spektrumun solunda olan kişiler bu sefer Calderón'un davetine daha mesafeli durmayı tercih ettiler.

O günden beri ve hükümetin ilk üç ayı boyunca, Felipe Calderón iktidarının tanınması ve meşruiyet kazanabilmesi için Avrupa'ya ve Güney Amerika'ya geziler düzenledi. Fakat ne zaman halkın önüne çıksa konuşmasını ordu ve polis kuşatmasında yapıyor. Bu yalnızca devletin baskıcı gücünün basit bir göstergesi değil, Calderón hükümetine seçim kurumlarının veremediği otoriteyi ordu ve polis teşkilatının sağladığının işaretidir. Bu şekilde, silahlı kuvvetlere aslında sahip olmamaları gereken siyasi bir alan devlet tarafından açılmış oluyor.

* Fakat hiç şüphesiz, 'Herkesin Refahı için Koaliyonu yasadışılık ve uygulamadaki usulsüzlük kanıtlarını toplamada başarısız olduğu için bunu yapabildiler. Koalisyon, her seçim bölgesindeki ön seçim sonuçlarına ilişkin bilgisayar kayıtlarının nasıl kullanıldığının kanıtlarını ve bunun analizini yasal olarak geçerli bir biçimde yapamadı. Bu konuda bakınız W. Luis Mochán, "Incertidumbre y errores en las elecciones de 2006", *Ciencias*, 84, UNAM, Meksiko City, Ekim-Aralık 2006, s. 39-49

Hükümetin ilk yüz gününün icraatları solun tüm güçlerinin problemleri hakkında öğretici oldu: Calderón, toplumdan alkış alabilmek için yakın zamanda yerel seçimlerin yapılacağı eyaletlerde orduyu uyuşturucu trafiğiyle mücadelede kullandı. Bu uygulama, korkuyu kullanmaya devam ederek oyları ve gönülleri kazanma niyetini açık ediyor. Fakat üstelik bu, narkotik mücadele operasyonları mazeretini kullanarak silahlı kuvvetleri işin içine sokup gerçek savaş oyunları ve taktikleri ile halkı kontrol etme planı olduğunu da gösteriyor. Yapılan operasyonlarda sık sık sol muhalefetin sembolik siyasi alanlarını "ele geçirerek," (Meksiko City'nin merkez meydanı Zócalo'da kutlamalar düzenleyip veya Oaxaca şehrinin meydanını polislerle zapt edip) EZLN'nin ve ülkenin yerli halklarının kendi toprakları üzerindeki kontrolünü uzun vadede tehdit ediyor. Sonuç umulduğu gibi olmadı ve üstelik başlıca noktalarda devam eden narkotik şiddeti durdurmaktaki açık başarısızlık ulusal ve uluslararası düzemde eleştirilere sebep oldu.

En dikkate değer olanı Meclisi zaptu rapt altına almak için Salinas ile aynı taktiklerin, ama bu sefer PRI ve PAN'ın 'yasama çoğunluğu' ile, uygulanmasıdır. Kamu sektörü çalışanlarının emeklilik primlerinin özelleştirilmesini getiren ISSTE Yasa reformunda olduğu gibi, küçük bir grup tarafından hazırlanan çetrefilli ve çok tepki yaratacak yasal reformları sokak gösterilerinin etkisini kırabilmek için tam tatil dönemi öncesi onayladılar.*

Özetle, zorlu seçim mücadeleleri ile geçen bu yoğun ve öğretici iki tarihsel dönemin - 1988-2000 ve 2006- ortaya çıkardığı üç önemli sonucu vurgulayalım. İlk olarak, yerine getirilmeyen refah vaatleri nedeniyle uygulanan ekonomik modelin karşı karşıya kaldığı siyasi hırpalanma, bugün başkanlık makamının ve seçim kurumlarının yaşadığı derin meşruiyet krizi ile birleşti. Bu kriz gerçekte, iki partili merkez sağ sistemli neoliberal projenin uygulanmasında karşılaşılan zorlukların bir veçhesinden başka bir şey değildir. Neoliberal projenin karşılaştığı bu zorlukları büyük

* Bu dönem, tüm medya organlarınca belgelendi. Bakınız,"Pese a protestas, aprueba el Senado la Ley del ISSSTE", en *La Jornada*, Meksiko City, 28Mart 2007, Ön Sayfa.

oranda bir sosyal demokrat sol partinin kitlesinin ve liderliğinin liberal adayı ile birlikte başlattıkları eylemliliklerine borçluyuz.

İkinci olarak, ekonomik seçkinler, vatandaşların seçim baskısı karşısında hükümetlerin değişebileceği fakat ekonomik modelin değişemeyeceği siyasi mesajını vermiş oldular. Ve üçüncü olarak, muhteşem 'demokrasi' biz Meksikalılara farklı partiler arasında seçim yapma hakkını verdi. Bu hak ancak hangi sol gelenekten olduğuna bakılmaksızın 'popülist' veya 'ulusalcı' tehlike olarak tanımlanacak bir aday veya bir partinin iktidara gelmeye çalışmadığı durumlarda, bir başka değişle seçkinlerin 'neoliberalizmin kuşatılması' olarak algılayacakları bir ortam olmadığında veriliyor.

Toplumsal Hareketler ve Ayaklanma: Yerli Halkların Devrimci Sol Mücadelesi

Şimdi, seçim süreci dışında fakat çok zaman onunla kesişen ve sömürülenleri, dışlananları ve baskı altındakileri özgürleştirmeyi amaçlayan sol güçlerin öncülüğünde yakın zamanda gerçekleşen mücadele deneyimlerinden bahsetmek için dikkatimizin odağını değiştirelim. Meksika'da son 14 yıldır toplumsal hareketler alanında ulusal kökleri olan ve yerli haklar için büyük öneme sahip olan iki güçlü deneyim yaşandı: birincisi, EZLN'nin öncülüğünde Chiapas eyaletinde 1 Ocak 1994'de başlayan yerli ayaklanması; ve ikincisi, APPO'nun sözcülüğünü yaptığı Oaxaca halklarının sivil direnişi.

"Öteki Kampanya"da EZLN: Seçim Mücadelesine Karşı Ulusal Cephe mi?

1994'deki yerli halkların ayaklanmasından itibaren EZLN ve özellikle Subcomandante Marcos yalnızca ulusal ve uluslararası karakterler olmadılar, onların tezleri, sol eylemler ve militanlar için zorunlu referans noktaları oldu.* Devletin, yerli halkların

* Bu dinamikler ve hareketin profilini şu çalışmamızda anlattık: Alejandro Álvarez Béjar, "La Nación: La izquierda mexicana ante los desafíos presentes y futuros", *Memoria*, op.cit, s. 12-13

taleplerine müzakere ile karşılık vermek yerine uyguladığı askeri kuşatma ve düşük yoğunluklu savaş stratejilerinin gücünü kırmak için belli aralıklarla ve gerektiğinde şekillendirilen dahice siyasi hareketler ve pasif direniş yöntemleri ile EZLN diğer hareketlere yol gösterdi.

Zapatistaların kendi topraklarında "*caracoles*"* ile yürüttükleri alternatif hükümet ile elde ettikleri "pratikte otonomi"ye kadar varan kazanımlarının ardından 2001'de "San Andres Anlaşması" olarak bilinen Yerli Halklar Yasası'nın Meclis'te kabul edilmesinden sonra diğer yerli ve köylü eylemliliklerinden görece izole oldular. AncakHaziran 2005'te yaptıkları açıklamalarda** sert bir anti-kapitalist yönelim benimseyen EZLN, tarım ve kent işçilerinin geniş ulusal cephesinin örgütlenme toplantısı çağrısı yapıp partilerin seçim çalışmalarına alternatif bir kampanya başlatma niyetini açıkladı.***

Fakat, EZLN'nin ulusal anti-kapitalist stratejileri ve farklı bir siyaset yapma biçimi oluşturma yönündeki takdire şayan çabaları Subcomandante Marcos'un López Obrador'u ve PRD'yi eleştirirken kullandığı agresif medyatik retoriğin gölgesinde kaldı. Marcos'un (en büyük sol partinin adayının pratik politikalarına ve konumuna aldanılmamasına ağırlık veren) eleştirileri ulusal ve Chiapas'a ait deneyimlerden beslenen sağlam temellere oturtulmuş olmasına rağmen, ulusal siyasi politikanın karmaşık evrimi içinde EZLN'ye karşı bir hoşnutsuzluk yarattı.

Zapatistalar, López Obrador'un ("seçkinler arasında yapılan bir anlaşma ile") bir sonraki başkan olmasının önemini azımsayıp "seçimler işçilerin sorunlarını çözmez" söylemini fazlasıyla

---

* *Caracol* İspanyolcada salyangoz anlamına gelmektedir. Zapatista hareketinin simgesi salyangozdur. Bunun nedeni, Maya kabilelerinde yerli toplulukların meclislerde biraraya toplanma çağrısının büyük içi boş salyangoz kabuklarının megafon olarak kullanılarak yapılmasıdır. *–çev.*

** Bakınız , EZLN, Sexta Declaración de la Selva Lacandona, *La Jornada*, Meksika, 29 Temmuz 2005, s. 8 ve 9.

*** Yerli mücadeleleri bağlamının karmaşıklığı üzerine, bakınız R. Aida Hernández Castillo, "El movimiento Indigena en México: entre la política electoral y las resistencias locales", Jan Rus ve Miguel Tinker, (der.). içinde, *México 2006-2012: neoliberalismo, movimientos sociales y política electoral*, op.cit., s. 109-126.

ideolojikleştirerek reel politika bağlamının sinyallerini yanlış okudular. Örneğin, "PRD kabileleri" ile PRD tabanı arasında bir ayrım yapmadılar. Ama daha da önemlisi bu siyasi grubun üyeleri ile, seçimleri zenginleşme veya bir kadro kapma aracı olarak görmeyen, pasif bir siyasi değişim isteyen ve daha önce yalnızca bir veya birkaç kez örgütlenmiş partili olmayan binlerce vatandaş arasında yapılması zorunlu ayrımı önemsemediler.*

Örnek olarak, ulusal ve ulus aşırı seçkinlerin siyasi projeleri ve ekonomik çıkarları arasındaki büyük farklılıkları azımsadılar. Neoliberal politikaların kırsal ve kentsel hayatta yarattığı büyük çöküntünün etkisi ile başlayan sokak gösterileri ve seçim eylemliliği ile kendini gösteren bu ulusal ölçekli kitlesel çabanın pasif ifadesinin önemini göremediler. Seçim ihtilafının öncesinde kendilerine yakın duran solun neoliberalizm karşıtı diğer güçlerinin siyasetçi ve vatandaş cephesini de azımsadılar. Onları kibirli bir biçimde "basit etiketler" (bu şekilde "Ulusal Diyalog," "Frentote" ve "Promotora" üyelerinden söz ediyorlar) olarak aşağıladılar.

Aslında, "Ulusal Diyalog" üyeleri kentli ve ücretli işçilerin kitlesel hareketlenmeleri ile Fox yönetiminin yapısal reformlarının uygulanmasının önüne, aşılamaz bir sınır koydular. Ayrıca, bu örgütler seçim mücadelesine PRD yanında katılma karşılığında "asgari vazgeçilemezler" adlı programı López Obrador'un ve PRD'nin programına eklemeyi başararak, Obrador'un ve partinin zayıflamasını da frenlediler. Ve seçim stratejisinin sınırlılıkları ortaya çıktığında López Obrador'u destekleyen yine o gruplardı.**

Bunların hepsi Zapatistaların halk örgütleri olarak kendile-

* Bu kaygının EZLN'nin küçük bir bilgi notunda dile getirildiğini saptamak lazım gelir. Bakınız EZLN, "Si nos equivocamos acerca del PRD, ofreceremos disculpas a Don Fermín Hernández", *La Jornada*, México, 11 Ağustos 2005, s. 14.

** Şüphesiz bu gruplar yapılan tartışmalarda tam bir uzlaşma içinde değillerdi. PRD'nin programının resmi kabulü yapıldıktan sonra üç temel belge yayınlandı: biri Cuauhtémoc Cárdenas'ın 'Un México para Todos' México, Şubat 2004; ve ikisi Andrés Manuel López Obrador'un"Un proyecto alternativo de Nación", México, 2004, ve "50 compromisos para recuperar el orgullo nacional", México, Temmuz 2005. Fakat, bunların üçü de önemli hatalar ve eksiklikler içeriyordu. Bu belgeler sosyal solun liderleri ve entelektüelleri tarafından eleştirildiler.

rini ifade etme ve direnme kanallarını kaybetmelerine ve öteki taraftan seçim usulsüzlükleri ile başlayan ulusal siyasi bir krize sebep oldu. Zapatistaların bu tutumu, usulsüzlüklere karşı PRD dışında yapılan toplu direnişlerde vatandaşlara bir alan sağlayacak siyasi bir otoriteden yoksun bıraktı ve daha da kötüsü, López Obrador'u frenlemek için federal hükümetle işbirliği yaptıklarına ilişkin vatandaşlar arasında şüpheler doğmasına sebep oldu.

Kuramsal ve siyasi vurgularındaki hataları ile EZLN'nin anti-lopezobradorizmi "Öteki Kampanya"nın en başında temel strateji olarak belirlenen anti-kapitalist içeriği de yutarak bitirdi. En son durum, 2006 seçim çılgınlığının sonrasındaki üç yıl için, eylemlerin zamanlaması ve amaçlarına ilişkin titizlikle tasarlanan anti-kapitalist alternatifin, örgütün ve programın derinleştirilmesi planının kesinlikle öngörmediği bir hal aldı. Neyse ki, "Öteki Kampanya"nın ikinci etabı (Mart 2007) ile birlikte bu denge tersine dönmeye başladı. "Chiapas'daki, Meksika'daki ve Dünya'daki Yerli ve Köylü Toprakların ve Bölgelerin Savunması" adlı ulusal ve uluslararası bir eylem başlatıldı.*

Atenco: "Öteki Kampanya"yı Kontrol Etme Amaçlı Baskıcı Manevralar

Federal (PAN) hükümeti, Meksiko City eyalet hükümeti (PRI), seçim sistemi ve siyasi partiler karşıtı vurgusunun yarattığı politik tecrit sonucu zayıflayan anti-kapitalist toplumsal ve politik harekete darbe vuruldu. Ayrıca PRD'li Belediye Başkanı'nın provokatif manevrası bu darbede diğerleri ile olan işbirliğini ortaya çıkardı. Belediye Başkanı, 3 ve 4 Mayıs 2006'da "Öteki Kampanya" yürüyüşü Chiapas'dan Meksiko City'ye tam vardığında, günlük basit ticari faaliyetlerin düzenlemeleri ile ilgili bir sorunu tırmandırıp bir anda halk ve polis arasında eşitsiz çatışma çıkmasına sebebiyet verdi.

Bu şekilde, San Salvador Atenco'da Meksiko City'ye komşu

* Bakınız "Plantea el EZLN campaña mundial en defensa de territorios indígenas", *La Jornada*, México, 26 Mart 2007, s. 13.

yaşayanlar hükümetin provokasyonuna geldiler ve kaba kuvvete dayalı bir baskı altında kaldılar. Öteki yandan televizyonlar da ulusal kanallarında "Öteki Kampanya"nın dinamiklerine başarı ile entegre edilebilmiş Halkın Toprak Savunması Cephesi (topraklarında inşa edilmesi planlanan yeni havaalanına karşı başlatılan halk direnişinin sıcağında başarı ile kurulan bir örgüt) gibi "radikal" kuvvetlere yapılan muameleyi diğerlerine ibret olması için gösterme görevini üstlendiler.

Televizyonlar halkın polis kuvvetlerine karşı saldırgan tavrının kaydedildiği videoları usanmaksızın gösterdiler (bu eylemlerin bir kısmı kesinlikle çok ileri gitti ve devrimci bir hareketin ahlaki sorumluluğunun dışındaydı. En çok filme çekilen saldırgan göstericilerin kimliklerinin açıklanmaması bu kişilerin kalabalığa sızan ajanlar olduğu şüphelerini doğurdu). Federal polisin bu belediyeden veya başka belediyelerden olan bir çoğu halk mücadelesine doğrudan katılmamış ve hatta Meksikalı bile olmayan bazı kadın gruplara karşı cinsel taciz uygulaması ve ardından bazı yetkililerin istifa etmesi gerektiğinden bir kez söz edilip sonra örtbas edilmesi dikkat çekicidir.*

Atenco'da yaşananların sonucu sadece vahşetti: iki ölü (bunlardan biri UNAM'da Ekonomi Bölümü öğrencilerinden Angel Benhumea), yüzlerce tutuklu ve vahşice dövülmüş ve federal polis kuvvetleri elemanlarınca tecavüze uğramış onlarca kadın, sol güçlerin ve kadınların maruz kaldığı muamelenin siyasi bir sembolü oldu.

Fakat siyasi olarak, polisin bu kaba kuvvet gösterisinin yarattığı korku ile değişen toplumsal bağlamda, baskı "Öteki Kampanya" militanlarının görevlerini kökünden değiştirdi. Televizyonda radikalizmin ve irrasyonelliğin ispatı olarak gösterilen imajlar nedeniyle militanlar savunmaya geçtiler ve hareket bir siyasi izolasyonla karşı karşıya kaldı. Bu arada, bas-

---

* Bu süreci detayları ile belgeleyen bir çalışma için, bakınız R. Aída Hernández Castillo, "Violencia de Estado. Violencia de Género en Atenco", *Memoria*, no.208, México, Haziran 2006, s.32-36; AyrıcaLydia Cacho, "La violencia de Estado contra las mujeres", *La Jornada*, México, 18 Mayıs 2006, s.22

kılar altında umudunu yitiren ve gerçekten radikalleşen küçük gruplar, tavırlarını ülkede trafiğin en yoğun olduğu Meksiko City'nin caddelerini işgal ederek gösterdiler.

Sonuç olarak, görece daha mantıklı görevler şunlardı: tutukluların haklarını savunmak, San Salvador Atenco halkına karşı polis güçlerinin uyguladığı kaba kuvveti ve vahşiliği belgelemek ve hapse girenlerin siyasi hayata yeniden kazanılması ve özgürlükleri için örgütlenmek. Fakat, hükümetin tüm ülkeye verdiği siyasi mesaj açıktı: solun radikalleri bir daha eski güçlerini toplayamayacak bir biçimde bastırıldı. Açıktır ki, korkutma politikası, özellikle orta sınıfın korkutulması, ve bu yolla solcu aday López Obrador'un oylarının azaltılması PAN adayının destekçilerinin kazanması için hükümetin siyasi tasarısının en önemli parçası haline geldi. Buna projenin bir parçası olarak, herkesi bir şekilde az ya da çok etkisi altına alan televizyoncular López Obrador'u "radikal sol" olarak tanımladılar.

Atenco'dan beri, "Öteki Kampanya" bir "siyasi çıkmaz" içinde aylardır frenlendi ve ulusal siyasi krizin etkisiyle başlayan kitle çatışmalarının dışında kaldı. "Öteki Kampanya" Meksika'nın kuzey eyaletlerindeki yürüyüşüne devam edemedi ve sonuçta Chiapas'a sessiz ve düzenli bir biçimde geri çekildi. Topraklarına geri döndükten hemen sonra 1994'de EZLN ayaklanmasından beri kaybedilen toprakları ele geçirmeye kararlı görünen Calderón hükümetinin yeni bir stratejik uygulaması ile karşı karşıya kaldılar. Hükümet bu stratejiyi, PRI'li paramiliter gruplar ve yeni bir yüz ve isim verdikleri sahte kimlikli Chiapaslılar ile işbirliği içinde uygulamaya başladı. Bu topraklar 2003'den beri Zapatista hükümetinin alternatif *caracoles* deneyimi ile yönettiği topraklardır. Chiapas yerli halklarının ayaklanmasına siyasi bir çıkış sağlayacak kapsamlı, zorlu ve karmaşık inşa sürecinde *caracoles*lerin içinde yalnızca okullar ve klinikler kurulması ile yetinilmedi ayrıca ekolojik tarım ve adil ticaret gibi uygulamalar da başlatıldı.*

* Bakınız Andrès Aubry, "Chiapas: la nueva cara de la guerra / I" *La Jornada*, México, 24 Mart 2006, s. 21

"Öteki Kampanya"nın ilk etabında EZLN, yüksel ulusal ve yerel bedeller ödeyerek saldırı politikasından savunma stratejisine geçmiştir. Fakat gördüğümüz gibi deneyimi çabukça dönüştürüp, inisiyatifi yeniden başlatıp kitleleri ve geniş toplumsal ittifakları mücadeleye çağırdılar. İkinci etabın yerinde vurgusu tarımsal ve kentsel işçilerin işbirliği oldu. Problemin merkezine, bugün Felipe Calderón hükümetinin askeri yollarla toprak kontrolü stratejisinin tehdidi altında olan yerli halkların topraklarının savunulmasını koydular.

Oaxaca ve APPO: Sınır Aşırı Sivil İtaatsizlik

Sonuç olarak, Mayıs 2005'de Meksika'nın bir diğer güney eyaleti Oaxaca'da ulusal seçim mücadelesinin başlaması ile seferber olmuş, fakat kendi topraklarında toplumsal tepkilerini gösteren bir hareket başladı. Aşırı-korporatist ve devlete tabi Ulusal Eğitim İşçileri Sendikası'nın (SNTE) az sayıdaki demokratik şubelerinden birine (22.Şube) darbe indirme girişimlerine cevap olarak başta işçi haklarına ilişkin talepleri olan ve sonra yerli halkların koalisyonu ile birlikte 2005-2006'da PRI'nin korporatist kontrolüne son vermeyi amaçlayan bir toplumsal hareket başladı. Baştaki taleplerine yanıt alamayan ve ekonomik taleplerine cevaben baskıcı ve despotik bir muameleye maruz kalan işçilerin hareketi, Vali Ulises Ruiz'in istifasını isteyen kitlesel bir harekete dönüştü.

Aslında, kentsel ve kırsal toplumsal kesimlerin geniş birliği önce valinin istifasını talep eden pasif sivil direniş ortaya koydu. Fakat bunun ardından eşine az rastlanır bir pasif itaatsizlik deneyimi başladı. Bu deneyim henüz sona ermedi ve hatta ulusal ve uluslararası örgütlerle birleşip kitlelerin ihtişamlı ve yaratıcı rüzgarı ile güçlendi. Bu genişleme hem seçim mücadelesinin içinde hem dışında oldu ve sonuçta Oaxaca Halklarının Meclisi kuruldu. Bu meclis aralarında yerli grupların, sendikaların ve farklı

sivil grupların temsilcilerinin olduğu 350 den fazla toplumsal örgütü biraraya getirdi.*

APPO mücadelesinin orijinalliği, karmaşıklığı, aşkınlığı Meksika'nın en ulus aşırı grupları olan yerli halklar (ABD'ye belgesiz geçen göçmenlerin büyük bölümü Oaxaca'nın en yoksul bölgelerinden geliyorlar) aracılığıyla büyüdü. Meksika'nın alt sınıflarının öz-temsil ve öz-yönetimi gibi bir daha önce eşi görülmemiş deneyimleri hayata geçiren direnişi, Panama Puebla Planı ile birlikte daha kapsamlı bir aşamaya gelen neoliberalizmin yırtıcılığına karşı yaratıcı mücadele biçimleri geliştirilmesine olanak sağladı. Panama Puebla Planı, Meksika'nın güneydoğusunun güneyindeki dokuz eyaleti hedefleyen, modern otoyollar, demiryolları sistemi ile okyanus aşırı ulaşım ve iletişim ağları ve benzerleri gibi projeleri içeren bir bölgesel kalkınma planıdır. Bu plan tam da Meksika'nın petrol, petrokimya, hidrolik kaynaklarının ve bio-çeşitliliğin çok olduğu ve tabii ki nüfusunun çoğunluğunu yerli halkların oluşturduğu ve fakirlik ve dışlanmışlık içinde yaşanan bölgeleri kapsar.**

Hem Vicente Fox hükümetinin hem de iktidardaki Felipe Calderón hükümetinin APPO yöneticilerine ve militanlarına cevabı –"Öteki Kampanya" üyeleri ve sempatizanları örneğinde olduğu gibi- salt kaba kuvvet uygulaması oldu. Bu uygulamalar ulusal, yerel ve uluslararası insan hakları örgütleri tarafından

---

* Bu mücadele hakkında yapılan farklı yorumların çok kısa bir panoraması için bakınız. Eduardo Bautista Martínez, "Oaxaca: descomposición del régimen y articulación de resistencias";Jorge Pech Casanova, "Oaxaca: solos, no desvalidos"; ve Massimo Modonesi, "Las dos izquierdas mexicanas: enseñanzas oaxaqueñas", hepsi *Memoria*, no: 214 içinde, México, Aralık 2006, s.5-10, 11-14 ve 15-17.

** Yaşananların bir tespitini yaptığım ve projenin perspektiflerini tartıştığım çalışmam için bkz. Alejandro Álvarez, "The Puebla Panama Plan: A strategy for Regional Development?", *Across Borders, Diverse Perspectives on Mexico* Sempozyum'u bildirisi, York University, Kanada, 11 Şubat 2006.

belgelendi.* Bu örgütlerin, toplam 23 ölüm olayını, tutuklulara yapılan işkencelerin, polis teşkilatından kişilerin kadınlara ve erkeklere tecavüz etmesi gibi olayları, arama izni olmaksızın hane tecavüzlerini, yaklaşık 1000 kişinin keyfi gözaltına alınmasını, pasif göstericilere kadın, erkek, çocuk, yaşlı ayrımı yapılmaksızın uygulanan fiziksel saldırıyı yargı yoluyla şikayet edilebilmesi için belgelenmeye çalışması kitlelerin demokratik kültürlerinde yaşanan önemli bir dönüşümün ifadesidir. Bu göstericilerin tek suçu despotik bir hükümeti geri çağırma haklarında altı aydan daha fazla süre boyunca ısrar etmeleri ve bunu her zaman demokratik, pasif ve anayasal sınırlar çerçevesinde kalarak örnek teşkil edebilecek bir şekilde yapmaları idi. Tüm bu baskılar sürerken Ulises Ruiz (PRI) yerel hükümetin başındaki ve Vicente Fox ve Felipe Calderón (PAN) federal hükümetin başındaki sorumlulardı.

Özetle, Oaxaca'nın ulus aşırı yerli halkları şu anda çifte saldırı altında yaşıyorlar: Meksika'daki toplumsal hareketlerinin kriminalizasyonu ve ABD'deki göçmenlik statülerinin kriminalizasyonu. ABD hükümeti ulusal güvenlik sorunlarını ortaya atarak fakat aslında işçilerin örgütsüzlüğünü ve ABD'deki ve Meksika'daki işçilerin en fakir kısmının toplumsal ve siyasi olarak yalıtılmışlıklarını koruyabilmek için böyle bir girişimde bulundu.

Bir yandan tarımsal faaliyetlerin zayıflaması ile birlikte hayatlarını idame ettirme yollarının ortadan kalkması ve diğer yandan üst düzey teknoloji kullanılan Kaliforniya tarım sektöründe, yüksek üretkenlik gerektiren hizmet sektörlerinde ve ABD'de kirli ve tehlikeli kabul edilen sanayi sektörlerinde istihdam yaratılmasının bu ikili ekonomik etkisi ile binlerce Meksika'lı göç ediyor. Emek piyasasına ulus aşırı bir biçimde entegre olmuş bu piyasanın en alt

* Özellikle, Sivil Uluslararası İnsan Hakları Gözlemcileri Komisyonu'nun raporuna bakılınasını tavsiye ediyoruz "Las violaciones de derechos en Oaxaca", *Memoria*, no.217, México, Mart 2007, s.12-16. Komisyon Oaxaca'da yaşananların ordu, polis ve yargı güçlerinin stratejilerinin psiko-sosyal ve topluluk bileşenlerini ortaya koyuyor. Rapor, hükümetin nihai amacının vatandaşların örgütlenme süreçlerinin yaşandığı ve parti niteliği olmayan toplumsal hareketliliklerin başladığı bölgelerdeki sivil halkı korkutarak kontrol etmek olduğuna işaret ediyor.

kesimi hem orada hem de burada örgütleniyorlar. Fakat özellikle Oaxacalılar, kökenlerinin olduğu bölgeden çok uzak olsalar da kültürel olarak hayatta kalma güdülerini akıllıca korudular ve bu mücadeleleri kendi ülkelerinde hâlâ devam ediyor.

Şüphesiz Oaxacalılar ve APPO, Meksika soluna ABD'deki Kuzey Amerikalı, Orta Amerikalı, Asyalı ve Avrupalılarla işbirliği içinde yapacakları yeni ulus aşırı eylemler için bir yol çizdiler. Bu durumdan çıkartılacak en açık dersler şunlardır: Kuzey Amerikalı ve Kanadalı işçiler arasında ittifaklar kurulmalı ve aynı zamanda Meksika topraklarında çok sınıflı ortaklıklar kurulmalıdır; toplumsal direnişlerin ve ABD'deki Meksikalı göçmenlerin kriminalizasyonu ile mücadele edilmelidir; ve yerliler güçlü kültürel kimliklerini korumalıdır ve Meksika'nın ve ABD'nin kırsalındaki ve kentlerindeki işçiler taleplerini gür bir sesle duyurabilmek için ulus aşırı ağlarını korumalıdırlar.

Fakat, her şeyden önemlisi, demokrasi ve onurlu bir hayata sahip olma haklarını savunan insan hakları yalnızca bireysel haklar ile sınırlı değildir bu haklar kolektif hakları ve ekonomik, sosyal ve kültürel hakları da içerecek şekilde genişletilmelidir.* Yukarıdan ulus aşırılık, aşağıdan ulus aşırılığın kıvraklığına karşı durma yollarını bulmaya çalışması gerekecek.** Oaxaca'lılar bu ulus ötesi hareketin yalnızca öncüleri değiller, daha da iyisi kaba kuvvete dayalı baskı altında bile caddeleri yeniden ele geçirecek ve demokratik taleplerini seslendirecek güce sahiptirler.

Meşruiyet Krizi ve Siyasi Kültür

Meksika hükümetinin 2006 Temmuz'undan beri yaşadığı meşruiyet krizinin önemli bir tarihsel arka planı olduğunu vurgulamak gerekir. 1968'deki öğrenci hareketi deneyimleri, Meksika'nın

* Bu önerileri toplarlayan bir araştırma için bakınız, Radhika Balakrishnan, *Integrating Macro Economic Strategies with Human Rights*, Research Project, Marymounth Manhattan College, USA, 2006.

** Bu tartışmanın inşası için bakınız Raúl Delgado Wise, "Migración e Imperialismo: la fuerza de trabajo mexicano en el contexto del TLCAN", Jan Rus y Miguel Tinker, der., *México 2006-2012: neoliberalismo, movimientos sociales y política electoral*, içindeOp.Cit., s.41-42 y 51-52.

o zamanlarda içinde girdiği yasama, yürütme ve yargı güçlerinin, hakim partinin (PRI), ordunun, polisin, cezaevi sisteminin ve hatta kitle iletişim araçlarının meşruiyet krizini derinleştirdi.*

2006'nın bu yeni meşruiyet krizi seçim kurumlarının güvenilirlik krizinin bir parçasıdır. Denebilir ki bugün seçmen kitlesinin çok geniş bir kısmı kurumlara olan güvenini yitirdi.** 1968'de olduğu gibi, federal hükümet ne krizin kaynaklarını çözmeye yönelik yapıcı siyasi bir yönelimi var ne de ciddi bir seçim reformu için görüşmeler yapıyor. Böylece hükümet, sokaktaki toplumsal hareketin sol güçlerini "haklı sebeplerle" devirmeye ve tuzağa düşürmeye çalışmaktan başka bir şey yapmıyor. Fakat 1968'den farklı olarak, neoliberal devletin 2006'daki krizi, toplumsal infial yan etkileri ile birlikte bir yandan geniş halk kesimlerini refah devletinin zayıflatılmasına karşı direnmeye ve 1910-1917 devriminde milyonlarca Meksikalının kanı ile kazanılan sosyal anayasallığı savunmaya sevk ediyor.

Dünyanın diğer ülkelerindeki büyük öğrenci eylemleri ile eşzamanlı gelişen Meksika 1968 hareketi ulusal politik yapıyı sarsan siyasi kültürel çıkış idi. Bu hareketlerin en önemlisi etkisi, seçkinlerin otoriter korporatizminin ve şiddet ve baskıya dayalı siyasi kültürün temellerini sallanması oldu.

Hatırladığımız gibi, her yıl alanlara çıkıp "2 Ekim unutulmayacak!" sloganları atarak andığımız Tlatelco'da vurulan öğrenciler ulusal hafızamızın içine işlemiştir. Neredeyse otuz yıl sonra, içinden geçmekte olduğumuzu bu dönemde, bu hain eylemin sorumlularının bulunup cezalandırılması için küçük de olsa bir imkan yakalanmıştır. Vicente Fox, politik söyleminde kendi hükümeti ile başlayan "demokrasiye geçiş" sürecinde geçmişin yaralarının kesinlikle sarılması gerektiğini ısrarla vurgulamıştır. O yıllardaki baskılarda mağdur olmuş öğrenci liderlerinin ve

---

* Bu konuda bir analiz için bakınız Raúl Álvarez Garín, *La Estela de Tlatelolco*, Editorial Grijalbo, México, 1998, s. 229-269

** Birkaç yıl önce, doğrudan devlet tarafından kontrol edilen seçim sisteminden, 'vatandaşın' kontrolünde görece güvenilir bir seçim sistemine geçtik. Fakat, açıktır ki PRI hegemonyasının en kötü zamanlarının yaşandığı zamanlara geri döndük.

militanların bir araya gelerek kurduğu 1968 Komitesi, dönemin başkanı Luis Echeverría ve üst düzey bürokratlar hakkındaki suçlamalarını belgelediler ve soykırım suçlaması ile dava açtılar. Büyük zorluklara ve kısıtlamalara rağmen, bu süreç kitlelerin siyasi kültüründe önemli bir dönüşüme sebep oldu. Bu dönüşümün sonucu olarak, bugün kitleler artık tehditlere karşı mücadeleyi tercih ediyorlar ve bu tavır sonuçta gündemdeki neoliberal yargı reformunu kesinlikle bertaraf edecektir.

Diyalog: Olumsuz Tarihsel Miras

Meksika'da, siyasi sistemin kendine has özellikleri ile diyaloglar her zaman otoriter iktidarı onarmayı amaçlayan korporatist bir nitelik taşır. İktidarın yaralarını daha da yaygın bir otoriterlikle tedavi etmek seçkinlerin siyasi kültürünün bir parçasıdır. Bu otoriter kültür, kimin resmî arabulucu olacağına ve kimin bir sosyal sektörün veya sınıfın "temsilcisi" olacağına tek taraflı olarak karar veren bir sisteme dayanıyor. Fakat diğer yandan, son elli yıldır karşı karşıya kaldıkları ölümlere, yaralanmalara, kaybolmalara, işkencelere rağmen sistemin devamını önlemeye çalışan kitlesel hareketlerin eylemleri devam etti. Seçkinlerin kafasındaki basit ayrım devam ediyor: muhaliflere ödün verilmemeli ve özellikle bu gruplar örgütlendiğinde ödünler azaltılmalı, çünkü sonra daha fazlasını isterler. Bu sebeple iktidarla yapılan diyaloglar aldatma, belirsizlik ve arkadan vurmayı getiren bir kısır döngüye girdi. Öteki yandan, doğrudan, açık, ciddi, dürüst ve demokratik bir diyalogun gerekliliği için her zaman ısrar edildi. Geçerli bir müzakere yapılamıyordu, çünkü hükümet müzakerelerde ve anlaşmalarda verdiği sözleri tutmuyordu (bu taktikleri bugün Zapatistaları ve APPO liderlerini yakalayabilmek için müzakereye çağırarak onlar üzerinde deniyorlar).

Fakat bu derin meşruiyet krizi koşullarında konjonktürel boyutlarla, yapısal olanların birbirine karıştırılmaması gerekir. Konjonktürel boyutların son seçim sürecinde yaşananları kapsadığını ve yalnızca seçim kurumlarının güvenilirliğinin krizi

olduğunu daha önce söylemiştik. Siyasal krizin yapısal boyutu, dışlayıcı ve sosyal olarak saldırgan neoliberal devletin yapısal reformları ve sosyal harcamalardaki kesintileri ile kuşatılan ve sınırlanan refah devletinin kalıntılarını koruma mücadelesinden kaynaklanan gerilimdir.

Bu sebeple, bu krizin konjonktürel ve yapısal boyutlarının yan etkisi olarak, demokratik hükümetin çözüldüğü bir duruma doğru gidildiğini ve sivil direniş tabanlı halk mücadelesinin giderek pasif bir itaatsizliğe doğru evrildiğini söyleyebiliriz. Bu zamana kadar polisin, toplumsal gösterileri "aşırı" güçlerin tezgahı olarak gösterme çabalarına karşın güçlü toplumsal mücadele pasif niteliğini sürdürüyor. Aksine, ulusal hayatta büyüdüğü açıkça görünen militerleşme eğilimi güvenlik ve adalet fonksiyonlarını merkezileştirmesine sebep olmuştur.

Yeni Dönemde Kitlesel Mücadeleler için Çıkarılacak Dersler Nelerdir?

2006 seçimlerinin ardından, ulusal siyasi kriz sürüyor fakat özellikle bazı bölgelerde ve sektörlerde daha da yoğunlaştı. Siyasal ve toplumsal gerilimler, bir yandan PRD'nin açık farkla yerel seçimleri kazandığı ve solun yerel hükümette olduğu Meksika'nın siyasi merkezi Meksiko City'de, diğer yandan Meksika'nın güney-güneydoğusundaki Oaxaca, Chiapas ve Tabasco gibi stratejik eyaletlerde yoğunlaştı.

Krizin yoğunlaştığı sektörlere bakıldığında, sosyal devlet kurumlarını korumak için yapılan işçi mücadelesi devam ediyor: Sağlık sektörü (sosyal sigorta çalışanları) ve kamu sektörü çalışanları sosyal sigorta sisteminin özelleştirilmesine karşı direniyorlar. İlk ve orta öğretim öğretmenleri iş ve hayat koşullarının ve öğretim koşullarının iyileştirilmesi için mücadele ediyorlar.

Yaşananlardan alınacak bir tek önemli ders ve onun birçok yansıması vardır: İkinci kuşak neoliberal reformlarının örgütsel, ideolojik, siyasi ve kuramsal dayanaklarının yıkılması. Bu amaç için izlenecek siyasi plan, usulsüzlükler ile kandırıp zayıflatılan

vatandaş iradesinin güçlendirilmesi ve Kongre'deki PRI ve PAN çoğunluk iktidarını nötralize edebilmek için halkın "iktidarı ele geçirme" hakkının savunulmasıdır. Bu sebeple, işçilerin geniş ittifakının onayladığı ve net bir şekilde tanımlanmış ulusal eylemlerle örgütlenilmesi gerekir.

Bir geçiş programı olarak, üç vazgeçilmez kurumsal dönüşüm talebi ortaya çıkıyor. Büyük televizyon ve radyo zincirlerinin sahip olduğu ve yapay kutuplaşmaları ve toplumsal manipülasyonu kolaylaştıran tekelci gücün düzenlenmesi. Bu özel tekellerin aptallaştırıcı ve apolitikleştirici sistemine ciddiyetle karşı koyacak kamu iletişim araçları olmadan demokratik bilgilendirme eksik kalacaktır.

Seçmen bilgilerinin doğruluğunu, seçim sonuçlarının kesinliğini, mâli kaynaklara eşit ulaşımı, seçim sürecinde radyo ve televizyonun kullanımını, seçimlerin ardından oyların sayımında saydamlığı ve hatta, usulsüzlük yapıldığı durumlarda kurumsal sorumluluğun sınırlarının belirlenmesini ve sorumlulardan hesap sorabilmesini sağlayacak seçim kurumlarının radikal reformunun talep edilmesi gerekir.

Ve son olarak, seçkinlerin sergilediği sorumsuzluk siyasi kültürüne son verecek ve Meksika'nın adalet sistemini değiştirecek köklü bir reformu talep etmek gerekiyor. Siyasi kurumların, silahlı kuvvetlerin, savcıların ve yargıçların karıştığı yolsuzluklar durmaz ise yargı gücünün güvenilirliği kalmayacak. Bu durumda hukuk devletinde büyük bir gedik açılmış olur. İstenmeyen siyasi pratiklere karşı pasif çözüm yolları olmayan bir ülkede toplumsal hoşnutsuzlar artar ve Meksika Devleti'nin imzaladığı uluslararası anlaşmalarla çelişen sorumsuzluk sistemini yeniden yaratır.

Meksika'da kentli ve kırsal işçilerin oluşturacağı geniş tabanlı ulusal cephe, işçilerin küresel direnişine bir alan yaratmış olur. Çevrecilerin vurguladığı gibi küresel olarak düşünmeli ve yerel olarak hareket edilmelidir.

İspanyolcadan çeviren: Aylin Topal

ÜÇÜNCÜ KISIM

GENEL DEĞERLENDİRMELER

Latin Amerika'nın Neoliberalizm Karşıtı Direnişinin Stratejik İmkanları ve Zorlukları

Gerardo Rénique

Kapitalizmin üzerindeki hayalet bugün Latin Amerika'yı dolaşıyor. Bölgede halen devam eden sosyal ve politik başkaldırılar –seçim sandığı veya doğrudan kitlesel eylem yoluyla- küresel sermayenin ve neoliberal ideolojinin hegemonyasını tehdit ediyor. Marjinalleştirilmiş, sömürülen ve hor görülen alt sınıflar 1990'lardan günümüze değin, benzeri görülmemiş bir dizi grev, kitle seferberliği ve halk ayaklanması düzenleyerek kökleri derinlere uzanan bir geleneği sürdürüyorlar. Bu gelenek, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve Washington'a yakından bağlı yozlaşmış ve otoriter rejimleri yıkma mücadelesidir.

Sol eğilimli partilerin kazandığı önemli seçim zaferlerinin ötesinde, kitlesel doğrudan eylemler Peru, Bolivya, Ekvador ve Arjantin'deki itibarını yitirmiş hükümetleri devirdi. Yakın geçmişte gündeme gelen, kamu hizmetlerini ve doğal kaynakları özelleştirmeyi amaçlayan hükümet tasarıları yerleşik siyasi partilerden -buna soldakiler de dahil- bağımsız olarak hareket eden taban hareketleri ve örgütleri tarafından tamamen yenilgiye uğratıldı. Meksika'da, Salvador Atenco kasabasındaki çiftçiler çokuluslu şirketlerin, yerel girişimcilerin ve hükümetin ittifakıyla

desteklenen, tarım arazilerinin ve sulak alanların üzerine multimilyar dolarlık bir havaalanı inşa edilmesi planını engellediler. Bolivya'nın Cochabamba kentinde mahalle derneklerinin, sendikaların ve kitle örgütlerinin militan seferberliği, "Su Savaşı" olarak ünlenen mücadelenin sonucunda yerel su sisteminin özelleştirilmesini önledi. Peru'da Cajamarca ve Tambogrande kentlerindeki köylü topluluklarının, çiftçilerin, yurttaş örgütlerinin ve ekolojistlerin oluşturduğu geniş ittifak, Kanadalı Manhattan Maden Şirketi'nin tarım ve kamu arazilerine ve su kaynaklarına doğru genişleme planını durdurdular.

Devletin yerine getirmekle yükümlü olduğu sosyal görevlerinden çekilmesi gerçeği karşısında, çok sayıda kitle hareketi ve örgütü gündelik hayatın barınma, beslenme, çocuk bakımı, eğitim ve üretici çalışma gibi ihtiyaçlarına cevap verebilmek için seferber oldular. Bu noktada Peru'daki komünal mutfaklar, Uruguay'daki gecekondu örgütleri, Arjantin'deki işsiz işçi kooperatifleri, Brezilya'daki topraksız köylüler, Bolivya'da kolektif biçimde doğrudan yönetilen su servisi girişimi ve Meksika Chipas'ta Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu (EZLN) tarafından kontrol edilen özerk belediyeler ve *Juntas de Buen Gobierno* (İyi Yönetim Konseyleri) akla geliyor. Dayanışma, öz-saygı, kolektif katılım ve topluluk çıkarı ilkelerinden hareket eden bu kitlesel kurumlar neoliberalizmin özünde bulunan bireyciliğe, kişisel çıkarlara ve dışlamaya karşı güçlü biçimde meydan okuyorlar. Aynı zamanda Soğuk Savaş sonrası zafer havasına ve serbest pazar, serbest ticaret ve serbest seçim rejimlerini modern, demokratik ve uygar bir var oluşun yegane yolu sayan neoliberal anlayışa cepheden saldırıyorlar.

Alt sınıf hareketlerinin bu yeni dalgası neoliberal anlayışa karşı umudun siyasetini öneriyor. ABD ve onunla ittifak halindeki yerel elitler 1990'lardan bu yana sürekli bir saldırı altında bulunan neoliberal düzeni yerleştirmek için ellerindeki güçleri telaşla yeniden kümelendirmeye çalışırken, Latin Amerika'daki sistem karşıtı isyanların ve hareketlerin analizi de zorunlu hale geliyor. Beyaz Saray'ın Orta Amerika Serbest Ticaret Antlaşması'nın

(CAFTA) onaylanmasını sağlamak için başlattığı agresif kampanya, Bush'un (Venezüella, Arjantin, Uruguay ve Küba arasındaki haber ve televizyon ağı) TeleSur'un yayınına müdahale etme tehdidi ve daha da vahimi, Paraguay hükümetinin topraklarında bir ABD üssü kurulmasını onaylamasıyla Washington'un jeostratejik erişiminin genişlemesi, ABD'nin emperyal varlığını ve güç kaybeden yerel elitlerin güvenini yeniden tesis etme niyetini kanıtlayan çok sayıda örnekten yalnızca birkaçı.

ABD'nin desteklediği General Augusto Pinochet'in Latin Amerika'nın seçilmiş ilk Marksist devlet başkanını kanlı bir darbeyle devirdiği tarih olan 11 Eylül 1973 neoliberal saldırının başlangıç anıdır. Pinochet rejiminin kurulması, küresel yönetici elitlerin en gerici kesimlerine -daha önceleri refah devletinin Keynesyen kısıtlamaları ile sosyal demokrat güçler ve örgütlü emek ile varılan siyasal uzlaşma tarafından sınırlanan- ultraliberalizmi açıkça ve agresif biçimde savunabilmeleri için mükemmel bir fırsat verdi.

Şili cuntasının serbest pazar politikaları, tavizsiz antikomünizmi ve devletin sosyal görevlerinin her türlüsüne karşı düşmanlığı, ekonomist Milton Friedman ile onun "Chicago oğlanları" olarak bilinen takipçilerinin rehberliğinde, pazarın "görünmeyen eli"ne vurulan kelepçeler olarak gördükleri düzenleyici ve sosyal politikalara karşı başlatılan ideolojik ve politik saldırıyı şiddetlendirdi. Bugün, bu okulun izleyicisi olan, genellikle ABD üniversitelerinde eğitim görmüş çokuluslu kadrolar, Dünya Bankası ve IMF gibi çokuluslu kuruluşlar ile Latin Amerika'nın merkez bankalarında, ekonomi ve maliye bakanlıklarında yönetici konumunda bulunuyorlar. Pinochet sadece Henry Kissinger, Margaret Thatcher ve onların peşinden gelenlerin kişisel hayranlığını kazanmadı; sosyal güvenlik sisteminin özelleştirilmesi gibi pek çok uygulaması da yükselen küresel neoliberal ortodoksiye süratle eklemlendi.

Neoliberalizm -veya vahşi kapitalizm- "kayıp on yıl" olarak bilinen 1980'lerde doruğa vardı. Kamu hizmetlerinin ve ulusal kaynakların özelleştirilmesi Latin Amerika'nın oldukça kutup-

laşmış toplumlarını ve ekonomilerini mahvetti. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Latin Amerika'da yerleşik hale gelen kalkınmacı devletler emeğin hakları, temel sosyal hizmetler, parasız eğitim, toprak reformu ve stratejik kaynakların ulusal kontrolü gibi talepleri –her zaman karşılamamakla birlikte- geniş biçimde tanıyordu.

Ancak Şili darbesinin ardından Latin Amerika'nın kalkınmacı devletleri Dünya Bankası ve IMF'nin ortaklaşa çabalarıyla süratle ve tamamen parçalandı. Sonuçta maddi yaşam koşulları anormal biçimde kötüleşti. Ancak, bu korkunç saldırının karşısında yeni sosyal aktörler ortaya çıktı. Bu aktörler, önceki dönemin aktivistleriyle birlikte yeni sosyal hareketler yarattılar, halkın ve ulusun çıkarlarını savunmak için eski sınıf temelli örgütleri dirilttiler.

Bu hareketler yalnızca neoliberalizmin meşruiyetini aşındırmayı başarmadılar, aynı zamanda bölgedeki toplumsal ve politik güçleri yeniden toparladılar. Peru'daki grev ve kitle seferberlikleri (2000), Arjantin'deki halk ayaklanması (2001) ve özellikle de Ekvador (1997, 2000, 2005) ve Bolivya'da (2003, 2005) yerli halkın yoğun katılımıyla gerçekleşen isyanlar yozlaşmış, baskıcı ve ABD yanlısı rejimleri devirdi. "Sosyal sol" olarak tanımlanabilecek bu kitle seferberlikleri Arjantin, Brezilya, Venezüella ve Uruguay'da ilerici ve solcu hükümetlerin iktidara gelmesine neden oldu.

Neoliberalizmden hoşnutsuzluğun –Washington'un bölgedeki en sadık müttefiki olan- Kolombiya'ya da ulaşması anlamlıdır. 2004'te başkent Bogota'daki belediye başkanlığını eski komünist sendika lideri Eduardo Garzon kazandı. Son olarak, Uruguay yalnızca tarihinin ilk solcu başkanını (sosyalist Tabaré Vasquez) seçmekle kalmadı, daha sonraki ilk bölgesel seçimlerde onun liderliğindeki *Frente Amplio- Encuentreo Progresista* (Geniş Cephe- İlerici Mücadele veya FA-EP) adlı koalisyon başkent Montevideo dahil olmak üzere 19 eyaletin yedisinde seçimleri kazandı. İdeolojik ayrımlarına ve kitlelerin refahını arttırma konusundaki kararlılık derecelerinin farkına rağmen, bu yeni ilerici rejimlerin tümü ABD tek taraflılığına meydan okumayı temsil eden bağımsız dış politikalara sahipler.

Yeni işbaşına gelen ilerici hükümetlerin başını çektiği Latin Amerika ülkeleri ile Küba arasındaki diplomatik ve ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi (veya yeniden tesis edilmesi) yönündeki çalışmalar, ABD'nin uğruna on yıllardır çabaladığı Küba Devrimi'nin tecrit edilmesi ve boğazlanması hedefinin ciddi biçimde engellenmesi anlamına geliyor. Yeni elde edilen bağımsızlığın öteki belirtileri şunlar: ABD'nin Venezüella'nın seçilmiş devrimci hükümetini Amerikan Devletleri Örgütü'nde (OAS) tecrit etme çabasının boşa çıkması, ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in –Kolombiya tarafından desteklenen- bir Latin Amerika çokuluslu gücü kurulması önerisinin diğer ülkelerin savunma bakanları tarafından reddedilmesi, ABD'nin OAS genel sekreterliği için desteklediği adayın (ilk kez) seçilememesi, yeni kurulan Güney Amerika Milletler Topluluğu'nun kuruluş belgesinde yer alan tek taraflılık unsurlarının açıkça reddedilmesi. Arjantin'in Mar del Plata kentinde düzenlenen Amerikalar Zirvesi'nin sonuçsuz kalması, Ocak 2005'te yürürlüğe girmesi tasarlanan Amerika Serbest Ticaret Antlaşması'nın (FTAA) pratikte reddedilmesi anlamına geliyor. Bu sonuç, bölgede yenilenmiş bir yeniden sömürgeleştirme stratejisi olarak algılanan, gelecek dönemde ABD'nin liderliğinde hazırlanacak olan ticaret antlaşmalarının ciddi bir tepki ile karşılaşacağı anlamına geliyor.

Brezilya, bölgenin FTAA karşıtı muhalefeti içinde öncelikli bir rol oynamakla kalmıyor, Küba ve Venezüella'ya yönelik ABD müdahaleciliğine karşı caydırıcı olurken diğer yandan Hindistan, Çin, Ortadoğu ve Güney Afrika ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye de özen gösteriyor. Benzer biçimde, Venezüella da güney yarımküre uluslarının yanı sıra Rusya, Hindistan ve Çin ile olan ekonomik ilişkilerine öncelik tanıyor. Venezüella'nın Küba'yla olan yakın işbirliği ve başkan Hugo Chávez'in –ülkesinin en önemli doğal kaynağı olan- petrolü Karayip havzasının ekonomik ve siyasi entegrasyonu için kullanma çabaları ABD egemenliğine meydan okuyor. Neoliberal saldırının en önemli aracı olan IMF bile Latin Amerika'da devam eden çalkantılar sı-

rasında ciddi yenilgiler aldı. Eski başkan Fernando de laRua'nın iktidardan düşürülmesine yol açan sarsıcı isyanların ardından seçilen Arjantin devlet başkanı Néstor Kirchner özel borçlar için moratoryum ilan ederek IMF'ye kafa tuttu. Kirchner'in artan benzin fiyatlarından dolayı Esso ve Shell gibi ulus aşırı petrol şirketlerinin boykot edilmesi çağrısını benzin istasyonlarını işgal eden binlerce gösterici coşkuyla sahiplendi.

İzledikleri bağımsız dış politikaya karşın, bu ilerici ve solcu hükümetler ülke içindeki –çoğunluğu beyaz olmayan- marjinalleştirilmiş kitlelere yönelik vaatlerini yerine getirmekte yetersiz kalıyorlar. Bu hayal kırıklığının belki de en trajik örneği acil nitelik taşıyan toprak reformu ile diğer sosyal ve demokratik önlemleri ertelemek pahasına Brezilya sağına ve küresel finans elitine taviz veren Brezilya devlet başkanı Luiz Inácio Lula da Silva'dır. Yaptığı dönüşler sayesinde mülk sahibi sınıfların güvenini arttıran ve taleplerini güçlendiren Lula, örgütlenmeleri, seferberlikleri ve seçimlere katılımları ile liderliğini yaptığı İşçi Partisi'nin (PT) zirveye tırmanmasında merkezi rol oynayan toplumsal hareketlerin arasında zayıflatıcı bir kayıtsızlık ve belirsizlik havası yayıyor. PT'nin siyasi müttefiki olan Brezilya Emek Partisi'ne (PTB) verdiği rüşvetlerin açığa çıkması ve (en büyük hükümet ihalelerinin sahibi olan bir reklamcıya ait) yasal açıdan şüphe uyandıran banka kredileri parti başkanının istifasına neden olsa da, PT'yi kasıp kavuran kriz yeni değil. Krizin kökleri partinin mali sermayenin çıkarlarına dokunmamaya karar verdiği 2002 seçim kampanyası dönemine kadar uzanıyor.

EZLN'den Subcomandante Marcos'un "sol elli neoliberal yönetimler" olarak tanımladığı Latin Amerika'nın kurumsallaşmış solunun merkezci dönüşü, Gramsci'nin kriz anlarında sol siyasi oluşumları etkileyerek onları sağdan farklı kılan her şeyi belirsizleştiren "moleküler dönüşüm" olarak tanımladığı olguya benziyor.

Kurumsal solun kitlelerle kurduğu manipülatif ve saygısız ilişki, Venezüella'da Hugo Chávez'i ülkesinin geniş yığınlarına bağlayan karşılıklı bağımlılık ilişkisi ile belirgin bir tezat oluşturu-

yor. Kitle seferberlikleri, 2002'de Chávez'i devirmeyi amaçlayan ABD destekli darbe girişimini ve hemen ardından aynı amaçla başlatılan petrol grevini yenilgiye uğrattı. Bunun karşılığında, Chávez'in örgütsel çabaları ve sosyal ve ekonomik politikaları esas olarak Venezüella toplumunun en marjinalleşmiş kesimlerine faydası dokunacak ve onları güçlendirecek şekilde tasarlandı. Chávez'in karma ekonomiye, sosyal refah programlarına, halkın katılımına, bağımsız dış politikaya ve popüler milliyetçiliğe dayanan Bolivarcı Devrim'i -tüm sınırlılıklarına ve yetersizliklerine rağmen- Latin Amerika'da "Washington Konsensüsü"nün neoliberal çerçevesinden en radikal kopuşu ifade ediyor. Chávez'in kapitalizmin kabul edilemezliği ve "21. yüzyıl sosyalizmi"nin kurulması ihtiyacı üzerine yaptığı Mart 2005 tarihli deklarasyon, bölgedeki yerleşik sol partilerin bıktırıcı oportünizminden umut verici bir ayrılmayı temsil ediyor.

Popüler örgütlenmelerin ve kitle seferberliklerinin neoliberalizm karşıtı mücadeledeki merkezi rolünü açıklayan bir diğer önemli örnek Bolivya'da son iki devlet başkanının devrilmesine neden olan 2003 ve 2005'teki kitlesel ayaklanmalardır. Kitle seferberliklerinin devlet tarafından teşvik edildiği Venezüella'dan farklı olarak, Bolivya'daki seferberlikler yerlilerin otonom örgütlerinin önderliğinde, aşağıdan yukarıya doğru gelişti. Ultraliberal başkan Gonzalo "Goni" Sanchez de Lozada'ya karşı 2003'te gerçekleşen ayaklanma sırasında ülkenin geniş doğal gaz rezervlerinin Şili kanalıyla ABD'ye ihracı engellendi. 80 kişinin öldüğü, yüzlerce kişinin yaralandığı isyanın neticesinde Goni'nin planı boşa çıktı ve başkan istifa etti.

Eski koka yetiştiricisi Evo Morales'in liderliğini yaptığı, üyelerinin önemli bölümünü ülkenin yerli nüfusundan gelenlerin oluşturduğu Sosyalizme Doğru Hareket'in (MAS) popüler anti-emperyalist duygularını ve basıncını üzerinde hisseden Goni'nin halefi Carlos Mesa'nın düzenlediği referandumda seçmenin çoğunluğu Bolivya hükümetinin özelleştirilmiş petrol ve gaz endüstrisini daha fazla kontrol etmesinden yana oy kullandı. Bu endüstrinin tamamen millileştirilmesine yönelik yaygın kitle

desteğine karşın, referandumda sorulan sorular doğal kaynaklar üzerinde daha geniş devlet kontrolünü sağlayacak açık bir yol haritasını engelleyecek biçimde formüle edilmişti.

Kongre'de on ay boyunca devam eden yoğun tartışmaların ve sokak gösterilerinin ertesinde, Mayıs 2005'te Bolivya Kongresi doğal kaynakları işleyen şirketlere çok az arttırılmış bir vergi koymakla yetinen yumuşatılmış bir yasayı tek yanlı olarak kabul etti. MAS, Pachakutik Yerli Hareketi (MIP), El Alto Mahalle Dernekleri Federasyonu (FEJUVE) ve Bolivya Tarım İşçileri Konfederasyonu (CSUTCB) gibi kuruluşların öncülüğünde örgütlenen yerli halk ile dini, popüler ve etnik organizasyonlar iki merkezi talep etrafında seferber oldu: yeni bir anayasa hazırlayacak bir Kurucu Meclis'in oluşturulması ve enerji sektörünün millileştirilmesi. Gösteriler, yürüyüşler, yol kesme eylemleri, petrol ve gaz alanlarının işgal edilmesi gibi eylemler birkaç gün boyunca ülkeyi felce uğrattı. Ülkeyi yönetemeyen Mesa nihayet Temmuz 2005'te istifa etti. Bölgesel, sınıfsal ve etnik çizgilerde kutuplaşan ülkenin en zengin eyaleti olan Santa Cruz'da sağcı, yerli halktan olmayan elitlerin başını çektiği ayrılıkçı hareket toprak bağımsızlığı için manevra yapmaya başladı. Bunun ülkenin bölünmesini hedefleyen bir taktik olduğu belliydi. Bu elit kesim, Mesa'nın yerine kendi içinden çıkardığı bir adayı destekledi. Kitle seferberliği bu ayrılıkçı hareketi yenilgiye uğrattı ve kabul edilebilir bir geçici başkanın göreve gelmesini sağladı.

Bolivya'da olduğu gibi Ekvador'da da (Ekvador Yerli Halkları Konfederasyonu CONAEI'nin siyasi kolu olan) Pachakutik Hareketi'nin önderlik ettiği yerli halk son üç başkandan ikisini istifa etmeye zorlayan siyasi seferberliklerde önemli rol oynadı. Benzer biçimde, son on yıldır Şili'de çokuluslu maden ve kereste şirketlerinin tehdidi altındaki doğal kaynakları savunmayı hedefleyen, marjinalleştirilmiş yerli Mapuche topluluğunun içinden güçlü ve militan bir hareketin çıkışına tanık olduk. Daha yerleşik siyasi partilerin yerini alan bu yeni hareketler, "eski sol"un ve "eski işçi hareketi"nin parti ve örgütlerini de kapsayan sistem karşıtı güçlerin çekim merkezi oldular.

Eski soldan farklı olarak, bu yeni hareketler siyasal homojenlik yerine eylem birliğini, aynılık yerine çeşitliliği öne çıkarma eğilimindeler. Birleşik merkezi bir hareket olmadıkları (ve de olmak istemedikleri) için ideolojik ve taktik ayrımlardan, *caudillismo* ile oportünizm arasındaki çelişkiden kaynaklanan gerilimlere ve karşıtlıklara sıkça sahne oluyorlar. Bu tip sorunlar yerli hareketinin rolünü azaltabiliyor. Örneğin, Nisan 2005'te Ekvador'daki ayaklanma sırasında CONAIE üyelerinin çoğunluğu başkan Lucio Gutiérrez'in devrilmesini talep ederken, Pachakutik hareketine mensup bazı meclis ve kabine üyeleri Gutiérrez'le birlikte saf tuttular. Yerli hareketin içinde başlayan kriz bazı karşıt fikirlilerin tasfiyesiyle ve liderlerin ve seçilmiş yöneticilerin taban hareketinin gözetiminde ve kontrolünde olması konusunda iman tazelenmesiyle aşıldı. Buna karşın, başkan Mesa'nın devrilmesiyle sonuçlanan Bolivya isyanı sırasında (parlamentoda temsil edilen hareketler ile parlamento-dışı hareketler arasındaki gerilimleri de içeren) ciddi siyasi ayrımların varlığına rağmen, farklı kitlesel toplumsal ve siyasi hareketler devlete ve sağcı muhalefete karşı eylem birliğini sağlayabildi.

Ancak yerli örgütlerinin ve hareketlerinin yeni bir sosyalist vizyon ortaya koyma ve siyasi liderlerin ve seçilmiş yöneticilerin yakından denetlenmesine imkân sağlayan demokratik ve katılımcı mekanizmalar oluşturma potansiyelini tamamen açığa çıkaran en önemli örnek EZLN'dir. EZLN, ortaya çıkışından (ki bu tarih sembolik biçimde Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması NAFTA'nın ABD, Meksika ve Kanada tarafından yürürlüğe konduğu 1 Ocak 1994'tür) bu yana Immanuel Wallerstein'in deyişiyle dünya çapındaki sistem karşıtı hareketlerin "barometresi ve ateşleyicisi" olmuştur. Sosyalizm ve kolektif eylem kavramları üzerindeki belirsizliğin ve hayal kırıklığının solun muhalif duruşunu radikal biçimde dönüştürmekte olduğu, neoliberal ideolojik saldırının doruğa vardığı dönemde başlayan EZLN ayaklanması, yeni bir sistem karşıtı dönemin birleşimi ve şekillenmesi bakımından bir dönüm noktası oldu. Meksika toplumunun en çok ezilen ve marjinalleştirilen kesiminin, yerli halkın otonomi

ve refah hakkı taleplerini dillendiren EZLN, eşine rastlanmadık büyüklükte yerel ve uluslararası desteğe sahip olmuştur.

EZLN'nin neoliberalizm, sömürgecilik ve ırkçılık karşıtı duruşu ve devlet iktidarını ele geçirmeden yerel demokratik iktidar inşa etme stratejisi, yeni ortaya çıkmakta olan "küreselleşme karşıtı" hareketin içindeki eylem ve tartışmaları ateşledi. EZLN tarafından organize edilen siyasi tartışmalar toplumsal ve siyasi örgütleri, yerli topluluğun liderlerini ve temsilcilerini, dünyanın her yanından toplumsal hareketleri ve entelektüelleri biraraya getirdi. Bu faaliyetlerin önemli bir sonucu Meksika tarihinin ilk bağımsız ulusal yerli örgütü olan Ulusal Yerli Konseyi'nin (CNI) kurulmasıydı. Chiapas'ta toplanan "neoliberalizme karşı, insanlık için galaksiler arası buluşmalar" Dünya Sosyal Forumu'nun öncülleri oldu. Ve EZLN'nin yakın zamanda duyurduğu Lacandon Ormanı'ndan Altıncı Deklerasyon'da sosyal ve politik güçlerin küresel ölçekte parlamento dışı sol bir ittifakının kurulması çağrısı yapıldı. Bu çağrı, tam da sosyal demokrat, ilerici ve solcu rejimlerin neoliberalizme karşı kesin olarak harekete geçmekte başarısız olduğu bir zamana rastladı.

EZLN ayaklanması ve bölgenin geri kalanındaki yerli halkların başkaldırıları Latin Amerika'nın ulus devletlerinin kalbinde yer alan sömürgeci baskı ve ırkçılık mirasını da su yüzüne çıkardı. Avrupa kökenli elitlerin öncülüğünde İspanya'dan siyasal bağımsızlığın kazanılmasından çok daha önce Meksika ve And bölgesinde yaygın ve kitlesel ayaklanmaların görülmesi gerçeğine rağmen, bu kültürel ve ideolojik miras madun (özel olarak da yerli) özneyi modern Latin Amerika'nın tarihsel ve siyasi formasyonunda görünmez kılmıştı. Yerlilerin eyleminin şiddetli ve coşkulu radikalizminin yarattığı kaygılar, Latin Amerikan cumhuriyetlerinin "aydınlanmış" kurucularının kanun ve düzene dayalı zihniyetini zorluyordu.

Yöneticilerin kitlelerden duyduğu giderek artan korku, kişi haklarına yapılan liberal vurgu ile birleşerek -özellikle de beyaz olmayan, yerli ve siyah halkın çoğunlukta olduğu ülkelerde- ger-

çek anlamda demokratik ulus-devletlerin kurulmasının önündeki en ciddi engel haline geldi. Bu miras, solun bu konuya kayıtsız kalmasına neden oldu ve solun kurumsal kesimi ile toplumsal kesimi arasındaki işbirliğini çoğu zaman engelledi. Madun kesimlerin ve yerli halkın seferberliğinin, bu kesimlerin yeni ve eski siyasal geleneklere eklemlenmesinin, demokrasi ve kolektif çıkarları birleştirmesinin, reform, direniş ve isyan silahlarını eşzamanlı olarak elinde bulundurabilmesinin önemi burada yatmaktadır. Bu dinamik, Perulu Marksist José Carlos Mariategui'nin 1920'lerde peygamberce bir öngörüyle tahayyül ettiği, sosyalist stratejilerin yerli halkın komünal gelenek ve stratejileri ile kesişiminden doğan devrimci stratejinin özünde yatmaktadır.

Köylülerin ve yerli halkın siyasete müdahalesi öteden beri gündelik direnişler, itaatsizlik eylemleri ve açık isyanlar ile ortaya kondu. Ancak 20. yüzyılın ikinci yarısına değin bunlar parçalı ve yerel kalmaya devam etti. Toprak sahiplerinin ve devletin madunların mukavemetine cevabı sistematik şiddet kullanılması ve sömürgeci hakimiyet, aşağılama ve sömürü biçimlerinin derinleştirilmesi oldu. Yerli hareketinin günümüzde talep ettiği otonomiye ve çok-etnisiteli devlete kavuşulması yalnızca Avrupa-merkezci ulus-devletin sonu anlamına gelmeyecek; ulusal sorunu ve siyasal demokrasi sorununu yeniden tanımlamayı da zorunlu kılacak. Zapatistaların otonom özyönetimi (*caracoles*), kolonyalizme ve Avrupa-merkezci devlet iktidarı mantığına karşı 500 yıllık direnişin içinde oluşan bu kendine özgü madun siyasal kültürünün ifadesidir. Avrupa-merkezci mantığın yerine, Zapatistaların temsil ettiği halk iktidarı biçimi bir yandan demokrasinin, insan onurunun ve otonominin güçlendirilmesini, diğer yandan alternatif bir yaşam biçimi oluşturarak demokrasi ve kurtuluş için evrensel mücadeleyi yeniden canlandırmayı hedefleyen, kendine özgü bir doğrudan yönetim şekli sunmaktadır.

İngilizceden çeviren: Burak Gürel

Dağlarda Ateş, Ovalarda Ateş: Latin Amerika'nın Pembe Dalgası

Aijaz Ahmad

Evo Morales seçimleri kazandıktan sonra, başkanlığı resmen devralıp Sosyalizme Doğru Hareketi kurduğu yer olan "Su Savaşları" şehri Cochabamba'daki mütevazı evinden La Paz'daki başkanlık sarayına taşındı. Şehri terk etmeden önce, "bağlantımızı koparmamak için her ay gelmeyi umuyorum" dedi, "ülkede en çok sıkıntı çekenlere yardım etme görevimi yerine getirip getiremediğimi buradaki insanlar bana söyleyecek."

Ülkenin üçüncü büyük şehri olan Cochabamba'nın yakınında, yarı tropikal bir eyalet olan Chipare yer alıyor. Evo, henüz çocukken kalay madenleri kapatılıp maden işçilerinin sendikaları dağıtıldığında, doğduğu dağlık bölgeden ayrılarak çobanlık ve koka çiftçiliği yapmak için Chipare'ye gelmiş. "Yeniden köylüleşen" işçiler, sendika deneyimi kazanmalarının ardından kendilerine özgü kitlesel örgütlenme yöntemlerini kullanarak kendi yağıyla kavrulan daha geleneksel çiftçilerle bir araya gelince bu birliktelikten yedi federasyon altında toplanan bir yerel birlikler veya sendikalar ağı doğdu. Morales, bu sendikaların önderi olarak iktidara geldiği için tarih onu bu çıkış noktasına sadık kalma ölçüsüne göre yargılayacaktır. 22 Ocak 2006'da yeni taşındığı evinde verdiği söz de bu yöndeydi: "Halkın temel ihtiyaçlarını,

örneğin suyu özelleştiremeyiz. Su hakkımız için, koka yetiştirme hakkımız için, doğal kaynaklarımız üzerinde söz sahibi olabilmek için savaşıyoruz. Sendikalarımızın veya kitlesel hareketlerimizin radikalizmini değil, neoliberalizmin radikalizmini sona erdirmek zorundayız."

Başkentte yapılan resmi törenin yanı sıra, Bolivya'dan ve Amerika'nın öteki ülkelerinden gelen 50.000 yerlinin antik kent Tiwanaku'da toplanıp Evo'ya "ilk toplumsal sözleşme fermanını" teslim edişleri, tarihe geçecek bir başkanlık devir töreniydi. Geleneklere göre bu, iktidar anlamına geliyor; öte yandan, herkes için eşitlikçi sosyal adalet ve güvenlik sağlama sorumluluğunu da beraberinde getiriyor. Günümüzün diliyle söyleyecek olursak, geleneklere göre düzenlenen törene katılanlardan birinin de dediği gibi, "sosyalizm, ilk toplumsal sözleşmedir."

Bunların ardından *The Economist*'i öfkelendiren bakan atamaları başladı. Öfkeli gazete, "Bu kabine, hükümet işleri konusunda en az Morales kadar deneyimsiz" şeklinde yorumda bulundu. Aslında bu ifadede gerçeklik payı var. Örneğin yeni adalet bakanı, 39 yaşındaki Casimira Rodriguez, Bolivya tarihinde kabineye giren ilk Quechua yerlisi olma özelliğini taşıyor. 13 yaşındayken köyünden alınıp Cochabamba şehrine getirilmiş, o dönemde ev işlerini yapması karşılığında yatacak yer sağlanacağı ve eğitim masraflarının karşılanacağı sözü verilmiş kendisine; ne var ki, bütün bunların yerine eve kapatılıp ağır şartlarda çalışmaya zorlanmış ve patronları onu sık sık istismar etmiş. Bunlar, çoğu kimsenin gözünde bırakın bir kadının, herhangi bir kişinin Morales'in kabinesine girmesi için yeterli bir başlangıç oluşturmuyor.

Aslında bu başlangıç hayli etkileyici. Fakat Morales yoksul ve dışa bağımlı bir ülkenin başkanı olarak baskılara dayanabilecek mi acaba? Bunu ancak zaman gösterecektir.

Morales'in Bolivya'daki zaferinden sonra, biri Şili'de öteki de Haiti'de olmak üzere Latin Amerika'nın iki ayrı ucunda iki seçim daha yapıldı. Bu iki ülke, geçmişleri, bütçelerinin büyüklüğü, kalkınmışlık seviyeleri her ne kadar farklı olsa da, bir şekilde yağmalanmış durumdalar.

Şili'nin Çelişkisi

Augusto Pinochet'nin, Şili'de 17 yıl süren zalim askeri diktatörlüğünün sona ermesinin üstünden tam 16 yıl geçti. Bu süre boyunca diktatörlük Şili'deki solu neredeyse tamamen ortadan kaldırarak ülkeyi neoliberal ekonomik yapılanmanın en acımasız modellerinden biri haline getirdi. Önemli iki siyasi parti olan Hıristiyan Demokratlarla Sosyalistler Şili ordusuna, burjuvazisine, ABD'ye ve Dünya Bankası'na neoliberal modelden vazgeçilmeyeceğinin güvencesini verdikten sonra bu rejim sona erdi. İşçi sınıfının ne denli büyük bir yıkımla karşılaştığını anlamak için, işçilerin 1973'ten önceki Allende iktidarı sırasında ulusal gelirin yarısından fazlasına sahip olduğunu fakat Pinochet'in diktatörlüğünün son döneminde bu oranın yüzde 19'un altına düştüğünü görmek yeterli olacaktır. Şili'nin en çok ihraç ettiği maden olan bakır fiyatlarının yüksek olması ve kaliteli tarım ürünleri son yıllarda ulusal geliri önemli oranda artırdı; ne var ki, sözüm ona esnek emek piyasasından dolayı maaşlar aynı seviyede kalmaya devam ediyor. Büyük şirketler ve işletmeler az sayıda kadrolu eleman çalıştırabiliyorlar; buna karşın, istedikleri kadar sözleşmeli geçici işçi çalıştırabiliyorlar. Bu geçici işçiler hiçbir sosyal haktan yararlanamıyor ve kolayca işten atılabiliyorlar. Bu şekilde sözleşmeli çalışma Şili'de o kadar olağan sayılır oldu ki artık ülkedeki kamu çalışanlarının neredeyse yarısını geçici sözleşmeli bu işçiler oluşturuyor.

Sosyalist aday Michelle Bachelet'in oyların yüzde 53'ünü alarak seçimi kazanması çelişkili bir gelişme. Bachelet, Latin Amerika'da demokratik yollarla başa geçen ilk kadın. Boşanmanın hâlâ yasallaşmadığı muhafazakâr bir ülkede üç çocuklu bekâr bir anne olmasının yanı sıra, koyu Katolik halkla tanrının varlığı konusundaki kuşkularını açıkça paylaşabilen birisi o. Bu seçimin toplumsal boyutlarının önemi kuşku götürmez. Bachelet'in babası Hava Kuvvetleri Komutanı General Alberto Bachelet, bir zamanlar Pinochet'in hapishanelerinde yaşamını yitirmiş; Michelle Bachelet ise diktatörlüğün ilk yıllarında bir yeraltı militanıyken Pinochet'in işkence kamplarından biri olan Villa Grimaldi'ye

gönderildikten sonra Avrupa'ya sürülmüş. Tam da bu noktada işler karmaşık bir hal alıyor; toplumun üst sınıflarından gelip birkaç yıllığına Avrupa'ya sürülenler başta olmak üzere Şili'li sosyalistlerin büyük bir kısmı, Avrupa sosyal demokrasisinin neoliberalizmle barıştığı bir noktada bu kesimin sağına yaklaşmaya başladılar. Michelle Bachelet başkanlık görevine getirilmeden önce kendinden önceki sosyalist başkan Ricardo Lagos'un kabinesinde savunma bakanlığı yapmıştı. Lagos, Şili'nin neoliberal politikalarının önde gelen takipçilerindendi ve yerlilerin atalarından kalma topraklarını ellerinden alıp özelleştirecek kadar çizmeyi aşmıştı. Haiti'de darbe yapıldıktan sonra ABD'nin görevini devralan BM destek kuvvetlerine Şili'nin birlik göndermesi kararının Lagos'un başkan, Bachelet'in de savunma bakanı olduğu dönemde verildiğini söylemeye gerek yok. Şili'nin o dönemde gönderdiği birlikler hâlâ Haiti'de bulunuyor.

Bachelet olup bitenlere o denli suç ortağı olmuştu ki neoliberal politikalar karşısında sesini çıkartamadı; başkan olarak yapacaklarını ise bekleyip göreceğiz. Solun önemli bir bölümü onunla arasındaki mesafeyi koruyor. Şili Komünist Partisi, aşırı sağın milyarder adayına karşı Bachelet'in adaylığını son anda ve isteksizce destekledi; fakat bunu yapmadan önce işçi hakları, kadın hakları ve yerlilerin hakları konusundaki taleplerini ortaya koydu. Bachelet ise, ABD'nin Küba ve Venezüella'yı karalama yaklaşımından uzak durmaya çalıştığını ve Morales hükümetiyle dostça bir ilişki kurmak istediğini söyledi. Yine de, Bachelet'in seçilmesiyle Şili'de aşırı sağın iktidara gelmesi engellenmiş oldu ve ABD Vincent Fox'un yönetimindeki Meksika hükümeti gibi sözünden çıkmayacak bir rejimden yoksun kaldı. Öte yandan, kuşkusuz, Şilili önder, Morales'in "iyilik ekseni" olarak adlandırdığı Küba, Venezüella ve Bolivya ortaklığının bir parçası değil; partisi, Allende dönemindeki durumunun gölgesi kadar bile olamıyor ve yakın geçmişinde yaptıklarına bakılacak olursa neoliberal politikaları tersine çevireceği yolunda herhangi bir belirtiye rastlamak mümkün değil.

Haiti'nin Geçmişi ve Bugünü

Haiti'deki seçimlerin ortaya koyduğu görüntü hayli çelişkili. 2004 yılında Fransa'nın da işbirliğiyle ABD'nin tezgahlamış olduğu darbenin etkisiyle ülke bugün bile sendelemeyi sürdürüyor. Haiti, öteki yarısı Dominik Cumhuriyeti'ne ait olan Hispaniola Adası'nda yer alan, yoksulluk sıralamasında dünyanın dördüncü en yoksul ülkesi; Batı yarıkürede ise bu sıralamada birinci sırada yer alıyor. Ülkede okur yazarlık oranı %50 ve nüfusun dörtte üçü günde bir dolardan az bir miktar parayla yaşamını sürdürüyor; öte yandan, bu küçük ülkedeki %1 oranındaki bir azınlık ülke zenginliklerinin yarısını elinde tutuyor. *New York Times*'ın "sol eğilimli bir milliyetçi" ifadesini kullanarak hor gördüğü, kurtuluş teolojisine gönülden bağlı bir Katolik rahip olan Jean-Bertrand Aristide, iki yüz yıllık Haiti tarihinde seçimle iktidara geçen ilk başkandı. Aristide 2000 yılında, kırsal bölgelerde yaklaşık olarak %65, başkentte ise neredeyse %100'e yakın bir katılım oranıyla yapılan seçimlerde %90'ın üstünde oy topladı ve tekrar iktidara geldi. Zenginlik ve zorbalık açısından güçlü olan fakat kökleri halka inmeyen muhalefet karşısında yoksullukla boğuşan çoğunluk tarafından seçilmişti; 2000'deki seçimler sırasında yapılan bir araştırma, Haiti'de muhalefeti destekleyenlerin oranının sadece %8 olduğunu gösteriyordu.

Bunların hiçbiri, Aristide'in muhalif olduğu Haitili elitlere destek veren ABD'yi engellemedi. Aksine ABD zaman kaybetmedi; eski subay ve polislerin, profesyonel suikastçıların ve 1994 yılında Aristide yeniden iktidara geldiğinde Haiti'den kaçan eski suçluların oluşturduğu ölüm mangalarını beslemeye girişti. Bu ölüm mangaları, komşu Dominik Cumhuriyeti'nde ve ABD topraklarındaki Miami'de Amerikan hükümetinin desteğiyle tekrar kuruldu. Bu süreç içinde izlenen yol, ABD'nin Nikaragua'da sosyalist Sandinista hükümeti aleyhinde silahlı karşı devrim mücadelesi yürütmeleri amacıyla El Salvador'da bir araya getirdiği, eğittiği ve desteklediği terörist "kontraları" akla getiriyor. ABD'de üretilen gelişmiş silahlarla donanmış bu terörist man-

galar 2004 Şubatının başlarında Haiti'ye girdi. Batı medyası ise, sanki gerçekten ülke içi nedenlerden kaynaklanan bir ayaklanma varmış gibi bu grupları "isyancılar" ve "ayaklanmacılar" olarak nitelendirdi.

Bu mangaların şehir merkezlerinde terör estirmeye başlamasını takiben, ABD "güvenliği" sağlama kisvesi altında üç gemiyle 2000 denizciyi Haiti açıklarına konuşlandırdı. Haiti'de eski bir sömürgeci güç olan Fransa ise, Irak işgaline muhalefet ederek ABD'yi küstürmüş olmasına rağmen, bu sefer ABD'nin Haiti'yi işgaline göz yaşartacak denli sağlam bir müttefik olarak katıldı ve yine "güvenliği" sağlama bahanesiyle, kendi askerlerinden oluşan bir destek kuvvet gönderip bu yüce emperyalist güçle arasındaki köprüleri yeniden kurdu. Kanada ise, her ne kadar Irak'ın işgaline katılmasa da, Haiti'deki ucuz işçi piyasasında ekonomik çıkarları olduğu için olsa gerek, çabucak İngiliz Tony Blair'in Irak Savaşı'nda yaptığı gibi "müttefiklerin en müttefiki" olarak kendini konumlandırdı. Tıpkı Fransa gibi o da destek kuvvet yolladı. O sırada ABD'nin Irak'ı yasadışı bir biçimde işgal etmiş olmasına çoktan hukuki bir kılıf uydurmuş olan ve bölgede kapsamlı bir rol üstlenme hazırlıklarıyla uğraşan BM Güvenlik Konseyi de hemen Haiti için oluşturulacak uluslararası bir güvenlik kuvvetine yetki verdi. Bütün bunlar üç haftada olup bitti.

Aristide'in bu kadar savunmasız kalmasının sebebi de aslında oldukça tuhaf. Aristide, 1990'da çok yüksek bir oy oranıyla iktidara gelmişti; kendinden önce Duvalier ve oğlu Papa Doc'un acımasız diktatörlük rejimleri sırasında rejime bağlı kalmış Haitili subaylar yedi ay sonra gerçekleştirdikleri bir askeri darbeyle onu devirmişti. Haitili önder, 1994'te tekrar yönetime geçer geçmez bu orduyu dağıttı ve onunla saf tutan polis memurlarını işten atıp kanun ve düzeni koruması için yeni bir polis kuvveti oluşturdu. Bu yenilik, bir yandan Haiti'nin parçalanmış toplumunu yeniden inşa ederken Aristide'in mümkün olduğunca az kaba kuvvet kullanma eğilimini ortaya koyuyor, bir yandan da gelecekteki darbe olasılıklarını önlemeyi amaçlıyordu. Yukarıda değinilen bu küskün eski subaylar ve polis memurları, 1991-1994

yılları arasındaki askeri dikta dönemine uzanan suikast mangalarının başlarıyla birlikte ABD'nin "isyancılar" olarak yaftaladığı silahlı mangalara öncülük etmeye başladılar. Başkan Aristide'in emrindeki polis kuvvetiyse ne bu eski subaylarla ne de ABD'den alınan yeni silah ve mühimmatı elinde bulunduran çetelerle başa çıkacak haldeydi.

ABD güdümündeki "isyancılar" Aristide'in konutunun etrafını sardılar ve ABD büyükelçisi başkanlıktan istifasını istedi. Aristide'in bu isteği geri çevirmesinin üstüne, kendisini kaçırıp gizlice bir uçağa bindirerek Atlantik üzerinden Orta Afrika Cumhuriyeti'ne yolladılar. Aristide orada bir cep telefonuna ulaşmayı başardı ve ABD'deki birkaç arkadaşıyla görüştükten sonra, Haitili bir radyo operatörü aracılığıyla *Creole* dilinde güzel bir konuşmayla "Haiti Halkına ve Dünyaya" seslendi. Aristide bu konuşmasını, 200 yıl önce sömürge iktidarını devirerek Haiti'de cumhuriyeti kuran devrimci hareketi örgütleyen efsanevi siyah köle Toussaint L'Overture'e ilişkin göndermeleriyle başlayıp bitirdi:

"Irkımızın dahisi Toussaint L'Ouverture'ün resmi altında şunları söyleyebilirim: Beni alaşağı ederek barış ağacının gövdesini paramparça etmişlerdir, fakat ağaç yeniden sürgün verecektir. Çünkü kökleri L'Ouverture'e dek uzanmaktadır... 28 Şubat 2004 gecesi askeri bir darbe yapılmıştır. Bu darbe, aynı zamanda jeopolitik bir insan kaçırma işidir de. Açıkça şunu söyleyebilirim: Bu hareket, diplomasi kisvesindeki terörizmdir... Anayasa, Haiti'de yaşam kaynağıdır; yaşamın güvencesidir. Anayasanın arkasında dimdik ve dayanışma içinde duralım ki serpilip gelişen şey yaşam olsun..."

Tövbekâr bir Hıristiyan olan George W. Bush, seçilmesini büyük ölçüde Evanjelist Kiliselerin düzenlediği kampanyalara borçlu. Fakat başında kilisede resmen görevli bir rahip bulunan dünyanın tek hükümetini devirmeye kendini adamış durumda. Bush dünyaya demokrasi yaydığı iddiasını sürdürüyor olsa da büyükelçisi, yüzde doksan oy alarak seçilmiş bir başkanın devrilip kaçırılmasını şahsen yönetiyor; tam bu sırada, başı çe-

ken batılı "demokrasiler" –ABD, Fransa ve Kanada– "isyancılara" arka çıkmak amacıyla silahlı kuvvet sağlamaktalar. Aristide devlet başkanı olarak yönettiği orduyu dağıtıyor. Çünkü onlarca yıl sürmüş ve batılı güçlerin güdümüne girmiş olan, dünyanın en berbat diktatörlüklerden birinin ardından ülkesini yeniden inşa ederken şiddete başvurarak ellerini kirletmek istemiyor. ABD, işte bu dağıtılmış subayları ve eski diktatörlüğe sadık suikastçıları toplayıp silahlandırınca onlar da kendi ordusu bile olmayan anayasal bir hükümeti şiddet yoluyla devirdi. Aristide, zorbalıkla yerinden edilmesine ve başka bir kıtaya kaçırılmasına rağmen, halkına anayasanın arkasında durmaları ve barışçı bir mücadele vermeleri yolunda çağrıda bulunmuştur. Son olarak, Aristide'in konuşmasında L'Ouverture'ün adını anmasıyla, Castro'nun Jose Marti'nin adını anması ve Chávez'in sürekli olarak Bolivar'ın adını anması aynı özelliktedir. Bu isimler, Latin Amerika ve Karayipler'de oluşturulan ve henüz tamamlanmamış olan kurtuluş projesini simgeleyen büyük insanların isimleri. Ve eğer Aristide, Afrikalı kölelerin torunlarının yaşadığı, Fransız ve İngiliz-Amerikan birlikleri tarafından kuşatılıp yağmalanan küçük bir ülke olan Haiti bağlamında "ırk"tan söz ediyorsa; bu, neredeyse her bir Latin Amerika ülkesi, yerli halkların hakları talebiyle yankılanacaktır demektir – sömürgecilerin seçkin torunlarının gücüne karşı kıtanın gerçek sahiplerinin hakları gündemde olacaktır artık.

New York Times'ın Aristide'i "sol eğilimli bir milliyetçi" olarak tanımlaması son derece yerindeydi. Aristide, kurtuluş teolojisinden derinden etkilenmişti, sendika eylemcileri ve ilerici aydınlarla tam bir uyum içindeydi, Haiti'nin yoksul kitleleriyle baştan beri iç içeydi. Öte yandan, Küba ve Venezüella'ya hemen hemen eşit uzaklıkta bulunan ve ikisine de yakın bir ada devleti olan Haiti, ABD açısından çok önemli bir jeopolitik konumda. Ülkeyi, tarih boyunca Batı yarıküredeki en düşük ücretleri dayatan olağanüstü zengin bir seçkinler topluluğu yönetti; Batılı şirketler ise, Haiti'yi hem turizm ve gizli kapaklı kirli işler için kullandılar hem de ülkedeki büyük çiftliklerden ve işçilerin sömürüldüğü

imalathanelerden büyük kâr elde ettiler. Bu sebeple, Aristide'in önce 1991'de sonra da 2004'te iki kez darbeyle devrilmiş olması hiç şaşırtıcı değil. 1991 darbesinin ardından, yaklaşık 3000 ilerici eylemci ve sendika önderi suikastlara kurban gitti. 2004 darbesinden sonra ise, ABD/Fransa/Kanada askeri birlikleri kendilerine bağımlı bir yönetimi iktidara getirerek işleri göz göre göre bir grup Latin Amerika ülkesinin-özellikle de Lula'nın Brezilyası'nın ve "sosyalist" Şili'nin- askerlerinin oluşturduğu bir BM kuvvetine devretti. Ancak, hiçbiri halkın ayaklanmasını, aralıksız çatışmaları ve ısrarlı seçim taleplerini engellemeye yetmedi.

İsyancı Kitleler

Haiti'deki son seçimleri işte bu çerçeve içinde değerlendirmek gerekir. Bu seçimler, hiç değilse bir açıdan Bolivya'daki seçimleri anımsatmaktadır. Haiti'de de tıpkı Bolivya'da olduğu gibi, öteki adaylar oyların ne kadarını almış olurlarsa olsunlar, kazanan adayın oyların yüzde ellisini alması gereklidir. Aksi halde, en çok oyu alan iki adayın katıldığı ikinci tur oylamanın yapılması gündeme gelir. Bu durumda ise, 7 Şubat 2006 tarihinde gerçekleştirilen oylamadan kısa süre sonra, ikinciliği elinde bulunduran adayın oyların sadece yüzde on ikisini aldığı anlaşıldı; fakat oy sayımının daha tamamlanmadığı ve seçmenlerin büyük çoğunluğunun sevdiği Aristide'in halefi olan birinci durumdaki aday Rene Preval'ın henüz oyların yüzde ellisini almamış olduğu bahanesiyle 16 Şubat tarihine dek nihai sonuçlar duyurulmadı. Aristide'i destekleyen ve seçmenlerin belki de yüzde onunu oluşturan binlerce kişilik bir kitlenin çeşitli bahanelerle oy hakkı elinden alındı. Dürüst sayım talebinde bulunup bir hafta beklemelerinin ardından, daha büyük bir sayım hilesiyle karşılaşacakları yönünde kaygı taşıyan kitleler sokaklara döküldü. Geçici Seçim Kurulu'nun (CEP) yaşadığı kargaşa Preval'in kazandığını apaçık gözler önüne sermekteydi, fakat Kurul sonuçları açıklamaya bir türlü cesaret edemedi çünkü bu sonuç, iç ve dış kaynaklı gözdağlarına, dalaverelere karşın yine de kitlele-

rin kazanması demekti. CEP'in koyduğu kurallara kendisinin de hiç değilse temel düzeyde uyması talebiyle ortaya çıkan kitlelerin baskısı, seçim sürecini el altından denetleyen ve ülkenin ileri gelen yabancılarından oluşan bir topluluk içinde panik yarattı. Bu panikten dolayı, Kurul üyeleri ve ileri gelenler zaman kaybetmeden bir kulis toplantısı yaptılar; bu toplantının sonucunda, seçim tutanaklarını değiştirdiklerini duyurdular ve Preval'in aslında daha ilk turda gerçek bir zafer kazanmış olduğunu açıkladılar. Bu kötü durumdan bile olabildiğince iyi bir sonuç çıkarmak isteyen Condoleezza Rice, uzaklardaki Washington'dan "Preval hükümetiyle birlikte çalışacağız" mesajını dile getirdi. Chávez ise Preval'i arayıp kutladı, Haiti'nin, indirimli fiyatlarla Karayip ülkelerine petrol sağlama planına katılarak bundan yararlanmasını önerdi ve Preval'i Venezüella'ya davet etti; karşılığında, o da Chávez'i Haiti'ye çağırdı.

Burada söz konusu olan nokta yeni bir sosyalizm hamlesi değil; yalnızca, boyun eğmeyi reddeden kitleler. Haiti, dünyanın en zor durumdaki köşelerinden biri; kölelik yıllarıyla, açgözlü diktayla, dışarıdan gelen müdahaleler ve sömürüyle, cehalet ve sağlık sorunlarıyla, darbeler ve suikastlarla, neredeyse yirmi yıldır süren yerel kargaşayla yıpranmış bir ülke. Toprakları yabancı askerler, egemen sınıfa sadık silahlı gruplar, ABD'nin silahlandırdığı her an pusuda olan ve donanımlı "isyancılar"la dolu. Yeni gelen başkanın konumu ise öylesine hassas ki, Aristide'i sürgünden geri getirtmek veya işgalcilerden ve yağmacılardan bağımsız birtakım yapısal değişikliklerde bulunmak yönünde yetkisini kullanıp kullanamayacağı bile belirsizlik taşıyor.

Politik Hayal Gücü

Darbeler, diktatörlükler ve suikastler Haiti'deki politik istikrarı olanaksız kılmış olsa bile, bu ülkede Latin Amerika'nın politik hayal gücünü tetikleyen şeyin ne olduğunu görmek aslında hiç de zor değil. Öncelikle, demokrasiye tam bağlılık duymaları. Bolivya'daki kadar örgütlü ve kurallı olmamakla birlikte, isyancı

kitleler tıpkı Bolivya'da olduğu gibi özgürce seçtikleri önderleri iktidara getirebilmeye yönelik tek amaçlarını gerçekleştirebilmek için sürekli olarak sokaklara dökülmekte. Kısacası, Haiti'nin demokrasiye bağlılığı, Bush'un dilinden hiç düşmeyen ama bir türlü göstermediği türden bir bağlılık. Bu durum, isyancı kitlelerin defalarca başkanlarını devirip onların yerine getirilenlere de hiç değilse bazı politikalar konusunda halkın taleplerine boyun eğmedikleri sürece aynı akıbetle karşılaşacaklarını anımsattığı Ekvador ve Arjantin gibi birçok ülkede de yinelenmiştir. Aradaki fark ise, bu ülkelerde kitlesel başkaldırıların Haiti'dekinden daha iyi örgütlenmiş, amaçları konusunda daha net ve neoliberalizme karşıtı olmalarıdır.

Arjantin'den üç başkan böyle gelip geçmiştir; kalıp halktan önemli bir destek olarak kalmayı başarabilen ise yalnızca Nestor Kirchner olmuştur; bunun sebebi Uluslararası Para Fonu (IMF) modelini reddetmiş, borç ödemelerini durdurmuş, alacaklıları borçların üçte ikisinden vazgeçmeye zorlamış ve Arjantin'e bir milyar dolara yakın borç veren Chávez'le yakınlık kurmuş olmasıdır. Lucio Gutierrez ise Ekvador'da, Lula'yla aynı vaatlerde bulunarak başkan seçildikten sonra verdiği sözleri hiçe sayıp Bush'un dostu olduğunu açıklamıştır. Karşısında kitlesel bir isyan bulan Gutierrez, başkanlık sarayından helikopterle kaçmak zorunda kalınca halefi Alfredo Palacio, İçişleri Bakanı Manuel Gandara aracılığıyla ABD'yle serbest ticaret düzenlemeleri üzerine yapılan müzakerelerin askıya alındığını, madencilik ve petrol arama sözleşmelerinin gözden geçirileceğini, Ekvador'un komşu ülkede askeri eylem için hazırlanan ABD'nin hazırladığı Kolombiya Plan'na uzak duracağını açıklamak durumunda kaldı.

Hem darbeler yapmış hem de darbelerle karşılaşmış olan Chávez bile manevî otoritesini, arkasında dev bir kitlesel hareketin bulunmasına borçlu; o da, ABD'deki Carter Vakfı'nın bile özgür ve adil olduğunu duyurduğu seçimler ve referandumlar ile başa geçti. Bolivya'da, sendikalar ve toplumsal hareketler büyük ve birlikte hareket eden kitlesel tabanla iyi örgütlenmiş durumda; ayrıca, halkın büyük çoğunluğu, yalnız oligarşik iktidarı ya

da eski solcu mirası temsil eden eski siyasi partilere olan inancını çoktan yitirmiş. Ülkede, seçim alanının aşırı sağın tekelinde kalmaması için olası adaylar arasından en iyilerinin oluşturduğu listenin arkasında birleşme yönelimi egemen durumda. Bu denli gelişmiş olmamakla beraber, iyi tasarlanmış ve yenilikçi yollara başvuran Brezilya'daki Topraksız Köylü Hareketi (MST) gibi kitlesel hareketler için de bu yönelim geçerli; fakat bu hareket, bir yandan özerkliğini ve bağımsız eylem alanını korurken öte yandan da İşçi Partisi (PT) ile karmaşık ilişkilerini sürdürmekte. Seçim alanı iktidarın kazanıldığı bir alan olarak değil varlıklı ve egemen muhalefete bırakılamayacak denli önemli bir alan olarak anlaşılmakta.

Haiti'deki durumun şaşırtıcı olan ikinci özelliği ise Aristide'in kişiliğine ilişkin: manevi otoritesini ve halkın ona yönelttiği sevgiyi, belki de en az devlet işleri kadar yetkin olduğu kurtuluş teolojisine olan bağlılığından ayrı düşünmek olası değil. Nikaragua'daki Sandinista hükümetinin en tanınmış üyelerinden ikisi resmi din adamıydı, bunlardan biri büyük şair Ernesto Cardinal'di. Daha da önemlisi, Meksika'nın Chiapas bölgesinde bulunan, neredeyse efsanevi bir uluslararası üne ulaşmış ve bu bölgedeki yerli halkın sosyo-ekonomik ve kültürel haklarını savunan Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun (EZLN) durumudur. Zapatistalar daha önceki ilerici Katoliklerin bölgedeki etkinliklerinden, özellikle de piskopos Samuel Ruiz'in yaptıklarından büyük ölçüde destek aldılar. Bunu takiben, hem bu eğilimi yerli halkların kültür mirasıyla birleştirdiler hem de özellikle kadınların yerli toplumundaki konumu ve siyasi mücadeleye katılımları konularında geleneksel kültüre yenilikler getirmek için uğraş verdiler. İlerici kilise görevlilerinin harekete geçirdiği daha önceki köylü eylemci kuşağının yaptıklarını bir adım ileri taşıyan Paraguay köylü hareketinin bugünkü önderlerinin çoğu için aynı şey geçerlidir.

Chávez siyasi inançlarının hiçbirini dinden esinlenerek geliştirmediği için, kendisinin dindar bir Hıristiyan olması konumuzla ilgili olmayabilir. Fakat, yerli geleneklerine göre yapılan ve

Morales'in geleneksel topluluklar adına "ilk toplumsal sözleşme fermanı"nı aldığı başkanlık töreni büyük önem taşıyor. Bu olay, modern bir ahlak simgesinin, kendi "kilisesi" içinde ne kadar muhalif konumda olursa olsun şairane ve manevi bir boyutunun da olduğunu gösteriyor. Çünkü, etiğin uygulamalı bir şekli olarak politika sadece geleceğe dönük bir proje değildir; sıkıntılar çekmiş hatta yok olmuş geçmiş kuşaklar adına bir tazmin etme süreci olarak da düşünülebilir. Latin Amerika'da bu boyutun ne denli güçlü ve yaygın olduğunu Castro'nun bu konu üzerine *Devrim ve Din* adlı bir kitap hazırlaması da ortaya koyar. Fazla genellemeye kaçmadan özetleyecek olursak, bu kıtadaki nüfusun büyük bölümünün kitlesel harekette, Marksizm, kurtuluş teolojisi, yerli kültürünün hayal gücü, antibürokratizm, antielitizm, ekolojik çevreye duyarlılık, ırklar arası eşitlik isteği ve alt tabakalardan gelen genel bir demokrasi talebinin yoğun bir karışımını bulmak olası. Bunlar, "demokrasi" söylemlerinin çoğunda karşımıza çıkan biçimsel seçimlerin fetiş haline getirilmesinden oldukça farklıdır. Her bakımdan toplumsal yenilenmeyi amaçlayan bu istek, "21. yüzyıl sosyalizmi" olarak adlandırdığımız şeyin ta kendisidir.

Bunların yanı sıra, Haiti toplumsal sefaletin ve yoksulluğun en uç örneklerini yaşamakta; bu sefalet ve yoksulluk, kıtada oldukça yaygınlaşan ve "küreselleşme" çağı denen neoliberal döneme özgü olan yeni yoksulluk türlerini de kapsıyor. Haiti nüfusunun yüzde yetmiş beşi yoksulluk sınırının altında yaşarken, bu oran Bolivya'da yüzde altmış üç, Brezilya ve Arjantin gibi ekonomik güç merkezleri de dahil olmak üzere Latin Amerika genelinde ise yüzde kırk dört, hatta bazı tahminlere göre yüzde altmışa kadar artış gösterebiliyor. Gerçekte, Bolivya'daki kişi başı gelir son yirmi beş yılda düşüş gösterdi, üstelik bu dönemin yirmi yılı IMF şartlandırmalarıyla geçti. İşsizliği ve istihdam eksikliğini temsil eden nüfus oranı artık birçok ülkede yüzde elli ile yetmiş arasında oynuyor. Bolivya'daki alüminyum madenlerinin kapatılması sonucunda binlerce işçinin yeniden köylü haline gelmesi gibi, Şili'nin "esnek emek piyasası" sayesinde de çalışanların büyük

çoğunluğu dönemsel sözleşmeli işçilik yapmak zorunda bırakıldı. Şili'de ücretlerin milli gelirdeki payı 1970-1989 yılları arasında yaklaşık yüzde 48'den yüzde 19'a kadar düşerken, Peru'da ise Şili'deki Pinochet rejimi gibi acımasız bir diktatörlük sırasında 1970-1992 yılları arasında hüküm süren neoliberal rejim yıllarında bu oranda yüzde 40'tan yüzde 16'ya bir düşüş oldu. Bu büyük çaplı yoksullaşmadan küçük burjuva girişimcileri de etkilendi. Sözgelimi, Meksika'da, bankaya borcu olan girişimciler tarafından kurulan bir dernekteki üye sayısı 1999 yılına gelindiğinde 75.000'i bulmuştu.

İşçilerin geçim kaynağına yapılan bu acımasız saldırı büyük bir karmaşa ve sınıf örgütlerinin yıkılması demekti. Eskiden isyancı başkaldırılarda başı çeken Bolivya'daki alüminyum işçileri sendikası bugün varlığını güçlükle sürdürebilmekte. İsyan hareketlerinin çoğunun kentli ve köylü yoksul kitleler içinde fark gözetmeden bir taban oluşturmuş olması, kitlesel hareketlerin tam olarak proleter nitelik taşıyan sınıf hareketlerini gölgede bırakmasını anlaşılır kılmakta. Öte yandan, toplumun aşırı zenginlerle sefalet içinde yaşayanların oluşturduğu iki uçta kutuplaşmış olması, gelir düzeyindeki keskin düşüşün sadece işçilerle sınırlı kalmayıp küçük burjuvazi içinde de yayılmış olması sayesinde kitlesel hareketler halkçı ve çok sınıflı bir nitelik kazanıyor. Latin Amerika ülkelerinin hepsinde değilse de bir çoğunda, yalnız ekonomik sisteme değil politik sisteme duyulan inanç da neredeyse bütünüyle ortadan kalkıyor; böylece, geleneksel siyasi partilere dayanan seçim sistemiyle halkın öfkesinin dizginlenmesinin yerine kitlesel hareketler geçmeye başlıyor.

Bu yazı dizisinin başlığı olan "Dağlarda Ateş, Ovalarda Ateş" ifadesiyle yakalamaya çalıştığımız şey kitlelerin bu hareketiydi. Latin Amerika'daki devlet sisteminin durumuna bağlı olarak öteki alanlardaki durum da istikrarsız kalıyor ve çeşitlilik gösteriyor. "İyilik Ekseni"ni hâlâ Küba'yla Venezüella oluşturuyor ve Morales'in Bolivya'sının bu eksenin uzun soluklu bir üyesi olup olmayacağı hâlâ merak konusu olmayı sürdürüyor. Neoliberal modelin Latin Amerika'da kriz yaşadığı şu günlerde, *The Wall*

Street Journal'ın "ılımlı sol" olarak nitelediği anlayış, tıpkı Avrupalı sosyal demokratlar gibi bankerler açısından da kabul edilebilir sayılıyor. Kıtanın üç büyük ülkesi Brezilya, Arjantin ve Şili'nin bugünkü yönetimini işte bu anlayış yönlendiriyor.

Dördüncü büyük ülke olan ve Vincent Fox'un yönetiminde bulunan Meksika da bütünüyle ABD'nin avucunda. Buna karşın, şimdilerde* seçim yoklamalarında birinciliği önemli farkla elinde tutan olan sol eğilimli Andres Manuel López Obrador, Temmuz ayındaki seçimleri kazanacak olursa Meksika da zaman yitirmeden "ılımlı sol"un "pembe dalgası" akımının bir parçası olabilir. Böyle bir durumda, Meksika hükümeti Arjantin'deki Kirchner hükümetine benzeyebilir. Aşırı sağdan "pembe" merkeze bu şekilde kayılması, genel kuvvetler dengesi açısından önemli bir gelişme sayılabilir. Ne var ki, Meksika'nın, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) içinde öyle bir yeri var ki, halkın "Tanrıdan çok uzak, ABD'ye çok yakınız!" şeklinde sık sık ifade ettiği yakınmadan, ülkenin kendini tamamen kurtarabilmesi hayli güç. Aynı şekilde, yerli hareketleri ve halktan gelen tepkiler sonucunda Peru ve Ekvador da gelecek seçimlerde Bolivya'nın izinden gidebilir. Öte yandan Lula, neoliberal küresel rejime ödün vermesi ve hükümetinin bulaştığı yolsuzluk skandalları sayesinde gelecek seçimlerde iktidarı Brezilya sağına kaptırabilir. Sandinistalar'ın hükümete dönmesinin beklendiği Nikaragua hariç Güney Amerika'nın küçük ülkelerinde ise ABD güçlü bir konumda.

Büyük bir hareketlilik var ve Çinlilerin dediği gibi, gökyüzü hayli karışık. Latin Amerika'daki duruma ilişkin her türlü sağduyulu değerlendirme, önemli hükümet değişikliklerinin yanı sıra alttan gelen kitle hareketlerine de dikkat edilmesini gerektirmekte.

İngilizceden çeviren: Başak Ergil

---

* 2006'nın bahar ayları –*çev.*

Latin Amerika İşçi Sınıfı Önderliğini Arıyor

Sungur Savran

21. yüzyılın başında Türkiye'de Latin Amerika'yı konuşmak ne demek? Her şeyden önce 90'lı yılların yalanlarına ve efsanelerine veda etmek demek. 1989'da Doğu Avrupa'daki rejimler çöktükten, 1991'de Sovyetler Birliği dağıldıktan, bu ülkelerde kapitalizme dönüşün önü açıldıktan sonra, sadece burjuvazinin saflarında değil, solun çok önemli bileşenlerinde, en çok da solun aydınlarında her şeyin bittiği, kapitalizmin kazandığı, artık sadece sistemin içinde değişikliklerle yetinmek gerektiği düşüncesi yayılmamış mıydı? Şunun şurasında sadece on beş yıl oldu. Geriye dönüp "ben ne savundum?" diye soracak olanlar, hiç olmazsa kendilerine dürüst davranırlarsa durumun böyle olduğunu gayet iyi hatırlayacaklardır. Neler söylenmemişti ki? İşçi sınıfı ortadan kalkıyordu, kalkmasa bile sınıf mücadelesi bitiyordu, artık kimlik politikası geçerliydi. Hele devrim bütünüyle gündemden çıkmıştı. *Latin Amerika'da 2000'li yıllarda yaşananlar, aydınların moralsizliğinin ürünü olan bütün bu tezlere karşı fiili bir tekziptir.* Bu kitaptaki çeşitli yazılarda anlatıldığı ve aşağıda görüleceği gibi, 21. yüzyılın başı, Latin Amerika'nın çeşitli ülkelerinde, kitaplarda birer soyutlama olarak değil, yaşayan, somut varlıklar olarak işçilerin, emekçilerin ve ezilenlerin kapitalizmin saldırılarına karşı sokaklara döküldüğü, burjuva devletinin silahlı muhafızlarına karşı günlerce muharebeler verdiği, gerektiğinde öldüğü devrimci atılımlara, hatta Bolivya örneğinde gö-

rüldüğü gibi iktidar sorununu gündeme yerleştiren ama sonuçta zafere ulaşamayan ayaklanmalara tanık olmuştur.

Tabii bu yaşananlar ışığında teslimiyetçi ideolojilerin bir başka zayiatı da "küreselleşmenin kaçınılmazlığı" tezi olmuştur. 90'lı yıllarda sol düşünce dünyasında,"küreselleşme" diye anılan olgunun karşısında durmaya çalışmanın hiçbir anlamı olmadığı, nasıl mevsimlerin değişimine karşı olunamazsa, "küreselleşme"ye de karşı çıkılmasının anlamsız olduğu neredeyse bir önyargı haline gelmişti. Daha o aşamada bu görüşün hem yöntemsel açıdan bütünüyle sakat olduğuna, hem de somut dünyanın gerçekleriyle uyuşmadığına işaret etmiştik.* 21. yüzyıl başında Latin Amerika'nın büyük emekçi kitleleri kendi bedenlerini ortaya koyarak "küreselleşme" diye anılan sürece karşı kahramanca mücadeleler vermişlerdir. Aşağıda somut olarak görüleceği gibi, Latin Amerika'da mücadelelerin çoğunun hedef tahtasına koyduğu, doğrudan doğruya burjuvazinin neoliberal, küreselleşmeci, özelleştirmeci taarruzudur. Milyonların sokaklarda verdiği mücadeleler ortadayken, birçok aydının yaptığı gibi, "küreselleşme kaçınılmazdır" diye konuşmaya ve yazmaya devam etmek, "kitlelerin tarihte hiç rolü olmamıştır ve olmayacaktır" demekle eşanlamlıdır.**

Bugün Türkiye'de Latin Amerika'yı konuşmak, aynı zamanda devrimci strateji ve politikanın sorunlarını konuşmak demek.

---

* Bkz. Sungur Savran, "Küreselleşme mi, Uluslararasılaşma mı?", *Sınıf Bilinci*, 16, Kasım 1996 ve 17, Nisan 1997.

** Elbette liberal sol, bu konuda taktik değiştirmiştir. Dünya Sosyal Forumu (DSF) hareketinin adında son yıllarda ortaya çıkan değişiklik hiç de masum değildir. Başlangıçta "küreselleşme karşıtı" olarak anılan hareket günümüzde "alternatif küreselleşme" hareketi olarak anılıyorsa, bunun anlamı, eskiden sadece "küreselleşme" diye anılan şeyin kaçınılmaz olmadığını teslim etmek yerine, yine "küreselleşmenin kaçınılmaz" olduğunda ısrar etmek, ama kitlelerin mücadelesinin amacı olarak farklı bir küreselleşme önermektir. DSF hareketinin bu durumda "başka bir dünya mümkün!" sloganını "başka bir küreselleşme mümkün!" olarak okumak doğru olacaktır. Tabii, "küreselleşme" dünyanın neoliberal bütünleşmesini sağlamaya yönelik bir stratejiden başka bir şey olmadığı için de bu kendi içinde çelişik bir önermedir. Bu hareketin Marksist bir eleştirisi için bkz. Burak Gürel, "'Alternatif Küreselleşme' Hareketinin Politik Anatomisi", *Devrimci Marksizm*, 1, Mayıs 2006.

Neyin yeni olduğunu, neyin süreklilik gösterdiğini konuşmak demek. Çünkü 90'lı yıllar aynı zamanda her şeyin değiştiğinin, artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığının, Marksizmin geçmişte söylediklerinin geçerliliğini yitirdiğinin, "ezber bozmanın" gerekli olduğunun sıklıkla ifade edildiği bir dönem olmuştur. Teorik tartışmanın son hakemi pratik hayattır. Latin Amerika'da yaşanan sınıf mücadeleleri ve devrimci atılımlar bu açıdan neyin yeni olduğunun, neyin geçmişle süreklilik ifade ettiğinin sınanacağı bir labaratuardır.

Bugün Türkiye'de Latin Amerika'yı konuşmak, aynı zamanda, dünya çapında sosyalist hareketin ve genel olarak solun krizini konuşmaktır. 80'li ve 90'lı yıllarda Latin Amerika solu, aşağıda görüleceği gibi, Türkiye solunun yaşadığı sürece çok benzer bir süreç yaşamıştır: Sol liberalizm (sivil toplumculuk) ve postmodernizm Latin Amerika'da solda hâkim ideolojiler haline gelmiştir. Buna paralel olarak solun benimsediği yeni siyasi yönelişler, bugün Latin Amerika'daki mücadelelerde kitlelerin ileriye doğru yürümesinin önündeki en büyük engellerden biri haline gelmiştir. Bir bakıma, Latin Amerika, dünyada ve Türkiye'de sosyalist solun son çeyrek yüzyılda geçirdiği evrimin pratik mücadele içinde yol açabileceği felâketlerin tablosunu ortaya koymaktadır.

Bu dört nokta bizi bu yazının ana tezine getiriyor. *21. yüzyılın başında sınıf mücadeleleri ve devrim açısından Latin Amerika'nın durumunu belirleyen en önemli faktör, işçi sınıfının, emekçilerin ve ezilenlerin mücadelelerinin ihtiyaçları ile bu mücadelelerin siyasi önderliğini sürdüren hareketler arasındaki dev çelişkidir.* Başka terimlerle ifade edecek olursak, Latin Amerika'da devrimin nesnel koşulları hızla olgunlaşmaktadır, ama öznel koşullar devrimin başarıya ulaşması önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır. Bu yazı bu çelişkiyi somut verileriyle ortaya koymayı amaçlıyor. Aşağıda görüleceği gibi, başta Bolivya olmak üzere çeşitli ülkelerde siyasi önderlikler kitle hareketinin mücadelesinin daha ileri gidişini sağlamak bir yana, yeri geldiğinde mücadelenin önünde pozitif bir engel haline gelmektedir. Bolivya örneğinde en çarpıcı ifadesini bulan bu gerçeklik, başka ülkelerde de (örne-

ğin Ekvador, Meksika, Venezüella) tekrar ve tekrar kendini hissettirmiştir. Durumun bu derinden çelişkili niteliğini kavramak, kitle hareketi ile solun neden farklı, hatta bazı durumlarda karşıt yönlerde gelişiyor olduğunu anlamak çok önemlidir. İnsan eğer başka diyarların deneyiminden ders çıkaracaksa bu ezbere değil, durumu somutluğu ve bütünlüğü içinde kavrayarak olur.

Ne var ki, bunu yapabilmek, yani gerçeklikle bütün karmaşıklığı içinde hesaplaşabilmek için, Türkiye'de hem burjuva medyasının, hem de solun geniş kesimlerinin farklı nedenlerle de olsa yaptığı gibi, Latin Amerika'da son dönemde yaşanan her şeyi, her kitle hareketini, her siyasi akımı, her hükümeti aynı torbaya koymaktan vazgeçmek gerekir. Bu eğilim belki Türkiye'ye özgü bir şey değildir, ama Türkiye'de neredeyse doruğuna ulaşmıştır. Bu yaklaşımda, fedakârca mücadele eden büyük kitleler ile bazen onların mücadelesinin önüne geçen hükümetler, çoktan beri düzenin parçası haline gelmiş siyasi akımlar, içinde yaşadığımız süreç içinde düzenle yeni bütünleşmekte olanlar ve son dönem mücadelelerinin ürünü olan siyasi akım ve hükümetler aynı monoton rengin gölgeleri gibi görülüyor. Hegel'in Schelling'e yönelttiği eleştiriyi ödünç alacak olursak, Türkiye soluna göre Latin Amerika'da bugün yaşanan süreç "bütün ineklerin kara olduğu bir gece" gibidir. Sonuç hep aynıdır: "Latin Amerika'da sol yükseliyor". Burada "sınıf mücadelesi hangi aşamalardan geçmektedir, sol nedir ve nasıl ayrışmaktadır, yükseliş nedir ve nereye kadar ulaşmaktadır?", bütün bu sorular genel geçer bir yargının kıvrımsız şalı ile örtülmüştür. Türkiye solu anlaşılan kendisinin sonu gelmek bilmeyen düşüşü içinde sarılacak bir dal aramaktadır. Latin Amerika'da bir yükseliş bulmuştur ve ona sarılmıştır. Bu ona Brezilya'da Lula gibi bütünüyle düzenin işçi sınıfı düşmanı politikalarını sürdüren dönek hükümetleri bile solun yükselişi içine dahil etmek gibi avantajlar kazandırıyor. Veya ulusal solcusundan liberaline ve enternasyonalistine, herkesin aynı politikacının, Chávez'in peşine dizilmesi gibi ironilere yol açıyor. Bu yazının bir amacı da Türkiye'de solda var olan bu kaba, ezberci, indirgemeci

yaklaşımın ötesine geçerek, Latin Amerika'daki süreçleri aralarındaki önemli farklılıklar ile birlikte tasvir edebilmektir.

Bu amaçla aşağıda önce Latin Amerika'nın son dönemde içine girmiş olduğu büyük toplumsal ve siyasal mücadeleleri ele alacağız. Yazının ilk bölümü kıtanın içinden geçmekte olduğu nesnel süreci bir devrim-öncesi durum olarak tanımlayacak ve bu sürecin çeşitli ülkelerde nasıl somut biçimlere büründüğünü ortaya koymaya çalışacak. İkinci bölüm projektörü toplumsal alandan siyasi alana çevirecek ve Latin Amerika'da bugün başta olan hükümetlerin bir sınıflandırmasına girişecek. Bu bölüm aynı zamanda bu hükümetlerin hiçbirinin Latin Amerika'da yükselen kitlesel mücadeleleri gerçek bir zaferle taçlandırabilecek bir nitelik taşımadığını ortaya koymaya çalışacak. Üçüncü bölüm, nesnel koşullarla devrimin öznel koşulu olarak tanımlanabilecek siyasi önderlik sorunu arasındaki bu çelişkinin çözümünün temellerine ışık tutmak amacıyla, Latin Amerika solunun bugünkü durumuna nereden ve nasıl geldiğinin öyküsünü özetleyecek. Sonuç bölümünde bütün bunların Türkiye solu açısından ne anlama geldiğine kısaca değinilecek.

Yazının ana gövdesine geçmeden önce okuyucuya Latin Amerika'nın Türkiye'de benzerini yaşamadığımız bir özelliğini hatırlatmak gerekiyor. Latin Amerika* ülkeleri arasında, ortak tarihsel geçmişleri, ortak dilleri (esas olarak İspanyolca ve

* "Latin Amerika" adlandırması, bu yazıda ve başka çalışmalarımızda sadece yerleşik konvansiyonlara uymak için kullandığımız bir ifadedir. Amerika kıtalarının ortasını ve güneyini (Karayiplerle birlikte), Anglo-Saksonların hakimiyetindeki emperyalist Kuzey Amerika'dan (ABD ve Kanada) ayırmak bakımından elverişli ve işlevsel olan bu terim, aslında bölgenin sömürgeci geçmişinin bir kalıntısıdır; Orta ve Güney Amerika'yı, konuşulan diller dışında, anlamlı biçimde tasvir etme olanağından yoksundur ve bu yüzden de gericidir. "Latin" diye anılan Amerika'nın halklarının büyük çoğunluğu ya Amerika yerlisidir ("kızılderili"), ya yerli-Latin melezidir ("*mestizo*"), ya da Afrika'dan köle olarak getirilmiş siyahların torunlarıdır. (Başka etnik kökenlerden azınlık grupları da mevcuttur. Bunların arasında Araplara verilen ad da, bunların çoğunun dedeleri/nineleri Osmanlı pasaportuyla geldiği için, "Turco"dur.) Öyleyse, bütün bir kıtaya eski sömürgeci, bugün hakim sınıf konumundaki azınlığın torunlarının ("*criollo*") kökeniyle ad takmak kabul edilemez bir uygulamadır. Bugün Latin Amerika çapında yükselen yerli mücadelesi, bu sorunu bir gün mutlaka çözecektir!

Portekizce), benzer jeopolitik ve ekonomik durumları ve benzer siyasi ve kültürel gelenekleri dolayısıyla muazzam bir yakınlık vardır. Aylin Topal'ın bu kitaptaki yazısının gösterdiği gibi, bu ülkeler neredeyse her aşamada ortak bir ana gelişmenin değişik parçaları olmuşlardır. Elbette bu genel gelişmenin içinde muazzam eşitsizlikler vardır, ama her bütünün parçaları eşitsiz ve bileşik gelişmeye tâbidir. Bu bütünsellik dolayısıyla, Latin Amerika'nın sol hareketleri de, büyük halk kitleleri de, başka Latin Amerika ülkelerinde olup bitenlerden çok etkilenir. Bu durum, tarihin değişik aşamalarında bu ülkelerin konjonktürel gelişmesinin büyük ölçüde birbirine bağlı olmasına yol açmıştır. Elbette hakim konjonktürel eğilimlerin tersi yönde gelişen veya konjonktürden etkilenmeyen ülkeler her zaman bulunabilir. Ama bu ülkelerin bir bütünün birbirinden hızla etkilenebilen parçaları olduğunu bütün bu yazı boyunca akılda tutmak gerekir. 19. yüzyılda Türki dünyadan, 20. yüzyıl başında ise İslam dünyasından ve Ortadoğu'dan büyük ölçüde kopmuş olan Türkiye'nin kendine özgü tarihsel gelişme güzergâhı dolayısıyla yaşamadığı bu tür bir aidiyet sürecini Latin Amerika söz konusu olduğunda hep hatırda tutmak gerekir.

Nihayet bir tehlike konusunda okuyucuyu uyarmak gerekiyor. Aşağıda bir düzineye yakın ülkedeki toplumsal çalkantılardan, siyasi hareketlerden ve önderlerden söz edilecek. Bu ülkeleri yakından tanımayan okuyucu için yazı yorucu olabilir. Bu satırların yazarı bu yazıda ele alınan konuları daha önce çeşitli konuşmalarında da işlemiş ve bu soruna birinci elden tanık olmuştur. Ama okuyucuya şunu hatırlatmak gerekiyor. Eğer bugün Latin Amerika hakkında gerçek bir bilgi edinmek ve öğrendiklerimizden dersler çıkarmak istiyorsak, asgari düzeyde de olsa bu ülkelerin yaşadığı mücadeleleri bilmek ve bu mücadelelerin siyasi aktörlerini tanımak zorundayız. Aksi takdirde kendimizi Türkiye solunda bugün yaygın olan tavra mahkûm eder, ezbere ve anlamsız bir "Latin Amerika'da sol yükseliyor" yargısıyla baş başa kalırız. Marx'ın söylediği gibi "bilime giden kraliyet yolu

yoktur". Enternasyonalist olmak istiyorsak, onun "sarp yamaçlarında" yürümeyi de öğreneceğiz.

1. Latin Amerika'da Devrim-Öncesi Durum

1980'li ve 90'lı yıllarda Latin Amerika büyük ölçüde dünya konjonktürü ile senkronizasyon içinde gelişmiştir. Dünya kapitalizminin 1970'li yılların ortalarında başlayan uzun ekonomik krizine cevap olarak uluslararası sermaye işçi sınıfı ve emekçilerin daha önceki dönemlerdeki kazanımlarına karşı büyük bir sınıf taarruzuna girişmiştir. 1970'li yılların sonu ile 1980'li yılların başında Britanya'da Thatcher ve ABD'de Reagan yönetimleri altında ilk büyük adımlarını atan neoliberal taarruz, Doğu Avrupa'daki rejimlerin çöküşü (1989) ve Sovyetler Birliği'nin çözülmesi (1991) sonrasında "küreselleşme" adı altında büyük bir atılım yapmıştır. Bu taarruz Latin Amerika'da da konjonktürü belirlemiş ve neoliberal uygulamaların, işçi-emekçi düşmanı politikaların istisnasız bütün ülkelerin hükümetlerinin gündemine oturmasına yol açmıştır. 1980'li ve 90'lı yılları, bütün dünyada olduğu gibi Latin Amerika'da da sermayenin büyük taaruzu dönemi olarak anmak yanlış olmaz.*

Böylece, Latin Amerika'da Pinochet diktatörlüğü altında Şili'de erkenden başlatılmış olan deney, şimdi bütün kıtaya yayılıyordu. Uygulama o kadar ileri gidiyordu ki, Menem yönetimindeki Arjantin'de veya Ekvador'da ulusal paranın yerine doların dolaşım aracı haline gelmesi türünden uç uygulamalara başvuruluyordu. Gerçek sosyalizm dışında her siyasi akım neoliberalizme angaje olmuştu. Örnekse, Arjantin'de devletçi bir geleneğe sahip olan Peronizm neoliberalizmin uygulanmasının aleti oluyordu. Örnekse, Brezilya'da eskiden Bağımlılık ekolünün sol kanadının önde gelen yıldızı Fernando Henrique Cardoso başkan sıfatıyla ülkeyi "küresel ekonomi"nin ayrılmaz parçası haline

* Bu taarruzun Latin Amerika üzerindeki etkisine ilişkin genel bir tablo için bkz. Duncan Green, *Silent Revolution. The Rise of Market Economics in Latin America*, Cassell/Latin American Bureau, Londra, 1995.

getiriyordu. Örnekse Şili'de burjuvazi adına Pinochet sonrasına geçişin pazarlığını yapmış olan *Concertación* adlı Sosyalist Parti-Hıristiyan Demokrat Parti koalisyonu, neoliberalizmi olduğu gibi devralmıştı.

İşte Latin Amerika 21. yüzyılı böyle bir atmosferde karşıladı. Ne var ki, 21. yüzyılın ilk yılları bambaşka bir konjonktüre ebelik yapmıştır. 20. yüzyılın son iki on yılına damgasını vuran, işçi hareketinde ve sosyalist mücadeledeki durgunluk, yerini neredeyse fırtına gibi esen bir dizi toplumsal ve siyasal mücadeleye bırakmıştır. Artık inisiyatif işçi sınıfı ve ezilenlerin, sosyalist ve anti-emperyalist hareketlerin eline geçmiştir. Neoliberal taarruz devam etmektedir. Üstelik, aşağıda göreceğimiz gibi, burjuvazi solun birtakım güçlerini de neoliberalizmin saflarına kazanma başarısını elde etmiştir. Ama bu bir önceki dönemin eğilimlerinin bir ürünüdür, 2000'li yılların mücadelelerinin değil. Bugünkü eğilim, kitlelerin neoliberalizme ve küreselleşmeci politikalara karşı mücadeleleri tarafından belirlenmekte, bu mücadelede karşılarında kapitalizmi ve emperyalizmi bulan kitleler yer yer iktidar sorununu gündeme getirmektedirler. Bir bütün olarak ele alındığında Latin Amerika bugün bir **devrim-öncesi durum** içinden geçmektedir.

Bununla kastettiğimiz şudur. Kıta çapında işçi sınıfı, kent yoksulları, köylülük ve Amerika yerlileri, emperyalizmin ve kapitalizmin tarihsel olarak bu toplumların dokusunda açtığı yaraların son yirmi yılın taarruzuyla derinleşmesine tepki olarak ayağa kalkmıştır. Kitleler başlangıçta dar anlamda ekonomik çıkarları için mücadele etmektedirler. Ancak mücadelenin yaygınlığı, kararlılığı, sertliği ve ülkeden ülkeye bulaşıcı karakteri, bunları olağan, devrimci olmayan durumlarda verilen mücadelelerden ayırmaktadır. Öte yandan hâkim sınıflar neoliberal taarruzu, uluslararası koşulların da dayatmasıyla kararlılıkla savunmak zorundadırlar. Bu iki eğilim kitleleri devlet aygıtıyla sert çatışmalara itmekte ve koşullar oluştuğunda siyasi iktidar sorununu gündeme taşımaktadır. Henüz kıta çapında bir devrimci durum

yoktur: Yani iktidarın ezilen sınıf ve katmanlarca ele geçirilebileceği durumlar şimdilik istisnaidir. Ama kitleler ile burjuvazi ve devleti arasındaki çatışmalar, öte yandan kitlelerin basıncı altında radikal önlemler almak zorunda kalan hükümetler ile emperyalizm arasında ortaya çıkan şoklar, hiç beklenmedik bir anda devrimci durumların (devrimci krizlerin) ortaya çıkması potansiyelini yaratmaktadır. İşte bu anlamda, yani mücadelenin dinamiklerinin aniden bir devrimci krizin doğmasının koşullarını sürekli olarak üretmesi anlamında, Latin Amerika bir devrim-öncesi durum yaşamaktadır.

Latin Amerika'da 80'li ve 90'lı yılların durgun atmosferinin dağılma eğilimine ilişkin ilk işaretler 90'lı yıllarda ortaya çıkmıştı. Bu işaretlerin en eskisi Venezüella'daki 1989 tarihli *Caracazo* adıyla anılan ayaklanma idi. Ancak *Caracazo*, aşağıda göreceğimiz gibi, Venezüella'nın sınıf mücadeleleri üzerinde derin bir iz bırakmakla birlikte Latin Amerika çapında yükselen burjuva taarruzu çerçevesinde yalıtılmış kalmıştır. Kıta çapında heyecan yaratan ilk öncü deprem 1994'te Meksika'dan gelmiştir. Sembolik olarak, tam Meksika'yı ABD ve Kanada ile bir serbest ticaret bölgesinin parçası haline getirecek olan NAFTA antlaşmasının yürürlüğe gireceği gün olan 1 Ocak 1994'te Chiapas eyaletinin tropik ormanlarında Zapatista ayaklanmasının ilk kurşunu atılmıştır. Zapatistalar Latin Amerika'da ve dünyada solun düş gücünde bir dönem boyunca alevlenmelere yol açmakla birlikte, isyanın kendisi bulaşıcı bir nitelik kazanmamıştır.

1990'lı yılların öteki isyanı, 2000'li yıllarda tipik hale gelecek mücadele biçimlerinin gerçek bir ön habercisidir. 1997 yılında 14 milyon nüfuslu Ekvador'da IMF türü önlemlere karşı bir milyon insan sokaklara çıkarak günlerce protestolar düzenledi ve sonunda seçilmiş başkanın "deli raporu" verilerek görevden alınmasını sağladı. Burada, daha önce *Caracazo*'da ilk örneği görülen neoliberalizme kitlesel isyan yenileniyordu ama bu isyan ilkinden farklı olarak kısmi bir başarı gösteriyordu: Böylece sandıktan çıkan başkanların kitlenin sokaktaki gücüyle görevden alınma-

sının ilk örneği de görülmüş oluyordu. Bu 2000'li yıllara damgasını vuracak bir olgudur.

21. yüzyılın büyük kitle seferberliklerinin açılış perdesi tam da 2000 yılında oldu. Bu yıl içinde üç ülkede gerçekleşen farklı türden seferberlikler, yeni dönemin dinamiklerinin yaygınlaşmaya başladığını gösteriyordu. İlk işareti 1997'den beri tam durulmamış olan Ekvador verdi. 27 Ocak'ta ülkenin yerli halkını bir araya getiren CONAIE adlı örgüt ile işçi hareketinin sokaklardaki ortak mücadelesi, ordunun orta kademelerindeki bazı unsurlardan da destek alarak halkın parlamentoyu ve başka devlet organlarını ele geçirmesiyle sonuçlandı. Hükümet devrilmiş, ülke bir devrim konseyinin eline geçmişti. Ne var ki, zafer fazla kolay olmuştu. Bunun anlamı da düzenin kurumları arasında darbe yemeyenlerin sapasağlam ayakta kalması idi. Ordunun üst kademeleri 24 saat içinde duruma hakim olacak ve burjuvazinin yönetimi yeniden ele geçirmesini sağlayacaktı. Tarihin en kısa devrimci iktidarı, 24 saatlik bir devrimle Latin Amerika'ya 1979 Sandinista devriminden bu yana ilk kez devrimin soluğunu getiriyordu. Ayrıca burjuvazi ve ordu, üç yıl içinde ikinci kez bir seçilmiş başkanı büyük kitlelere kurban vermek zorunda kalmıştı. Devrim yenilgiye uğramamıştı. Sadece başarıya ulaşamamıştı. Toplumsal ve siyasal güçlerin pat durumunda kaldığının en iyi kanıtı, yasal kurumları zorla ele geçirmiş olanlara en ufak bir yaptırım uygulanamamasıydı. Yeni bir dönem açılıyordu.

2000'in ikinci büyük mücadelesi, Bolivya'nın Cochabamba eyaletinde veriliyordu. Neoliberal programın en uç uygulamalarından biri olan (ve şimdi Türkiye'nin de gündemine girmekte olan) su kaynaklarının özelleştirilmesine karşı büyük emekçi halk güçleri Ocak ayından itibaren protesto ve yol kesmelerle harekete geçti. Nisan ayında tarihe "Su Savaşı" adıyla geçen büyük çatışmalar sırasında olağanüstü hal ilan edildi. Ama kazanan taraf, ilgili yasanın gözden geçirilmesi ve özelleştirme sözleşmesinin iptali sonucunda kitle hareketi oldu. Bolivya halkı ilk zaferini kazanmıştı.

Nihayet, 2000 yılı Peru'da, 90'lı yıllarda Latin Amerika'da bur-

juvazinin pervasızlığının simgesi haline gelmiş olan Fujimori'nin halk tarafından iktidardan devrildiği yıl oldu. Fujimori'nin kurmuş olduğu "derin devlet" ağı yolsuzluklarıyla birlikte ortaya çıkınca, ülke kitle eylemleriyle sarsılmaya başladı. Sonunda, Japon asıllı olan Fujimori selameti eski vatanı Japonya'ya sığınmakta bulacaktı.

Bu açılış salvolarından sonra 2000'li yıllar Latin Amerika'nın bir dizi ülkesinde neoliberal programa karşı verilen mücadelelerin doğrudan doğruya siyasi iktidar sorununu gündeme getirdiği bir dizi sarsıntı yaşanacaktı. Bu sarsıntıların en yoğun biçimde yaşandığı ülkelere teker teker bakmak yararlı olacaktır.

Arjantin

2001 sonu ve 2002 başında yaşanan ve *Argentinazo* olarak anılan büyük isyan, 21. yüzyıl başında Latin Amerika'da sınıf mücadelelerin yükselişinde nitel bir değişime tekabül eder. *Argentinazo*, büyük kitlelerin neoliberalizme isyanının bir ülkenin politik hayatını yıllarca belirlemesi bakımından muazzam bir etki yaratmıştır. Üstelik bu isyan Latin Amerika'nın Ekvador ya da Bolivya gibi daha küçük ve yoksul ülkelerinde değil, kıtanın önde gelen güçlerinden biri olan Arjantin'de gerçekleşmiştir. 38 milyon nüfusu olan, Latin Amerika'nın en erken sanayileşmiş ülkesi özelliğini taşıyan Arjantin, işçi sınıfının güçlü mücadele gelenekleri bakımından da önde gelen ülkelerden biridir. Burjuvazinin altın çağı 1990'lı yıllarda ise, Arjantin neoliberal programın uygulanması bakımından Latin Amerika'daki vitrin ülke rolünü üstlenmiştir.

Argentinazo, dolaysız biçimde neoliberalizme karşı bir ayaklanmadır. 1990'lı yıllarda uygulanan neoliberal programın çelişkileri 1998'den itibaren dört yıla yakın süren bir daralmaya (resesyona) yol açmış, sonunda 2001 Aralık ayında Arjantin ekonomisi tam bir mali çöküş yaşamıştır. Halkın bankalardaki paralarına ödeme sınırı getirilmesi ("*corralito*") bardağı taşıran damla olmuş, 19-21 Aralık günü büyük bir kitlesel patlama yaşanmıştır.

Üç büyük sendika konfederasyonunun ilan ettiği genel greve ve büyük kentlerin bütün mahallelerinde yapılan "*cacerolazo*"lara (tencere tava eylemleri) kentin ünlü politik meydanı Plaza de Mayo'da on binlerin eylemleri ve polisle çatışmaları eşlik etmiştir. Mücadele önce nefret edilen ekonomi bakanının 19 Aralık'ta görevden alınmasına yol açmış, başkan Fernando de la Rua isyanı bastırmak için polise ateş yetkisi verince onlarca insan ölmüş, bu kitleyi daha da öfkelendirmiş, sonunda 21 Aralık'ta de la Rua da (ABD'nin Vietnam bozgununu hatırlatır bir sahneyle) başkanlık sarayından helikopterle kaçmak zorunda kalmıştır.*

Böylece, seçimle gelen başkanların sokakta mücadele yoluyla devrilmesi geleneği Ekvador ve Peru'dan sonra Arjantin'e sıçramış olmaktadır. Ne var ki, Arjantin'in işçileri, emekçileri ve *Argentinazo* sürecinde hızla radikalleşen küçük burjuvazisi, de la Rua'nın gidişiyle sükûnete kavuşmamıştır. Kitle hareketinin bu aşamadaki ana sloganı "*Que se vayan todos!*"tur ("Hepsi defolsun!"). Arjantin burjuvazisinin düzenin sürekliliğini sağlamak amacıyla büyük bir telaşla de la Rua'nın yerine seçtiği, daha doğrusu "atadığı" üç başkan daha, kitle mücadelelerinin basıncı altında derhal görevden ayrılmak zorunda kalmıştır. Yani *Argentinazo* 19-31 Aralık arasındaki 12 gün içinde tam dört devlet başkanını devirmiştir! Arjantin burjuvazisinin bu aşamadaki manevrası kitle hareketinin devrimci mücadelesine karşı tam bir "milli birlik" tavrıdır. Daha iki yıl önce seçilmiş olan de la Rua Radikal Parti'dendir. Burjuva partileri birleşerek tarihsel nedenlerle işçi hareketi üzerinde güçlü bir etkiye sahip Peronist hareketin bir kodamanını (Duhalde) başkan seçmiş ve krizi nihayet bir ölçüde kontrol altına almıştır.

Ne var ki, Duhalde'nin başkanlık dönemi de (2002-2003) kitle hareketinin geri çekildiği bir dönem olmamıştır. Bu döneme işsiz

* Arjantin'de 2001-2002 yıllarında yaşanan devrimci kriz ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi şu kaynaklarda bulunabilir: "Yağma Değil, Devrimci Kriz Bu!", *İşçi Mücadelesi*, eski dizi, 1, Ocak-Şubat 2002; Sungur Savran, "Arjantin'de İkili İktidara Doğru", *İşçi Mücadelesi*, eski dizi, 2, Mart-Nisan 2002; Cem İskender, "Arjantin'de Devrimci Yükseliş Sürüyor", *İşçi Mücadelesi*, eski dizi, 3, Temmuz-Ağustos 2002.

işçiler hareketi olarak başlayan ve mücadele içindeki işçileri de zamanla içine alan *piqueteros* hareketinin durmak bilmez eylemleri ve periyodik olarak ülke çapında topladığı emekçi meclisleri, hemen hemen her mahallede kurulan *asambleas populares* (halk meclisleri) ve bunların merkezileşmiş toplantıları, iflas eden ya da patronları tarafından kapatılan işletmelerin işçilerinin özyönetim deneyleri, sayısız sokak eylemi vb. damga vurmuştur. Özellikle *piqueteros* hareketi ile halk meclislerinin mücadelesinin birleşmesi, bir süre boyunca rüşeym halinde bir ikili iktidar durumuna bile yol açmıştır. Arjantin'in en önemli muhafazakâr gazetesi bir aşamada başyazısında durumu şöyle tasvir etmektedir: "Her ne kadar bu meclislerin yükselişi halkın politik sınıfın güvenilmezliğinden bıkmış usanmış olmasının bir sonucu gibi görünüyorsa da, halkın bu tür mekanizmalar aracılığıyla görüşmeler yapmasının bir tehlike arz ettiğini de hatırdan çıkarmamalıyız. Çünkü, doğaları gereği, bunlar, 'sovyetler' adı verilen o uğursuz iktidar modeline benzer bir yönde evrilebilir."*

Arjantin'de kitle seferberliği ancak 2003 seçimlerinde "solcu" olarak bilinen Kirchner'in iktidara gelmesiyle normalleşecektir. O günden bu yana mücadele durmamıştır, ama ülkedeki devrimci kriz ortamı yavaş yavaş ortadan kalkmıştır.

Venezüella

Yukarıda da belirtildiği gibi, Venezüella'daki mücadelenin temelleri oldukça geriye uzanır. Latin Amerika'da burjuvazinin büyük taarruzu döneminde neoliberal politikalara ilk isyanı 1989 yılında bu ülkenin başkentinin ve bir dizi başka kentinin yoksul halkı gerçekleştirmiştir. *Caracazo* olarak anılan bu isyan, aynı zamanda Sosyalist Enternasyonal'in başkan yardımcısı olan başkan Carlos Andrés Pérez'in uygulamaya giriştiği IMF programına karşı bütün bir halkın başkaldırmasıdır. 27 Şubat'ta patlak veren isyanı devlet sert bir biçimde bastırmış, görevlendirilen ordu birlikleri yoksul mahallelerde pencerelerden evlerin içine ateş

* *La Nación*, 14 Şubat 2002.

edecek kadar ileri gitmiş ve bir hesaplamaya göre 3000'den fazla insanı öldürmüştür. *Caracazo*, herhangi bir ülkenin tarihinde derin izler bırakacak boyutlarda bir olaydır ve Venezüella'da bugün yaşananlar neredeyse doğrudan doğruya bu olayın sonuçlarıdır. Bugün bütün dünyanın gözlerini üzerine toplayan Hugo Chávez bu olay sonrasında sola kaymıştır. Eski bir subay olan Chávez 1992'de başarısız bir ayaklanmayla iktidarı ele geçirmeye çalıştıktan sonra yüzünü parlamenter politikaya çevirmiş ve 1998 yılında başkan seçilmiştir. Chávez'in başkan seçilmesinden bu yana geçen dokuz yılın elbette kendine özgü bir dinamiği vardır, ama bu dinamiğin arka planında *Caracazo* yatmaktadır.*

Chávez, iktidarının ilk yıllarından itibaren giriştiği bir dizi reform ve izlediği dış politika dolayısıyla hem Venezüella burjuvazisi hem de ABD ve onunla dayanışma içindeki AB emperyalizmi ile çelişki içine girmiştir. (Bu konuya aşağıda döneceğimiz için bu çelişkilerin niteliğine bu aşamada girmiyoruz.) Ama büyük kitlelerin politika sahnesine çıkması 2002'den itibaren gözlenir. Bu özgül anlamda, kökleri 20. yüzyılda yatsa da, Venezüella'daki siyasi durum da 2000'li yılların atılımının tipik bir parçasıdır.**

2002 yılının Nisan ayında, Venezüella burjuvazisi, ABD'nin gizlenemeyen desteği ile, Chávez'e karşı bir darbe düzenlemiştir. Chávez teslim olmuş ve tutuklanmış, yerine ülkenin TOBB'u olarak anılabilecek olan Fedecámaras'ın başkanı Pedro Carmona başkan olarak yemin etmiştir. Venezüella'nın düzenle bütünleşmiş sendikal konfederasyonu CTV de darbeyi destekleyenler arasındaydı. Buna rağmen, Chávez darbecilere direnmediği halde, Caracas'ın işçileri ve kent yoksulları, belki bir milyon, belki de iki milyon insan sokakları doldurmuş, başkanlık sarayının önüne kadar gelerek Chávez'in yeniden göreve getirilmesini talep etmiştir. Bu arada darbecilerin yaptığı bazı ciddi hatalar da ordunun

* Chávez'in yükselişi konusunda bilgi için bkz. D.L.Raby, *Günümüzde Latin Amerika ve Sosyalizm*, Yordam Kitap, İstanbul, 2007.

** Venezüella'da yaşanan büyük mücadelelerin toplu bir değerlendirmesi için bkz. Selim Karlı, "Chávez'in Gizemli Devrimi ve Proleter Devrimi", *Devrimci Marksizm*, 1, Mayıs 2006.

meşruiyetçi kanadının ağır basmasını sağlamış, böylece Chávez 48 saat sonra görevine dönmüştür. Askeri darbeleri iyi tanıyan bir ülkenin insanları olarak bu satırların okuyucuları, bu olayın halkın nasıl bir seferberliğine, militanlığına ve gücüne işaret ettiğini fazla açıklamaya gerek olmadan kavrayabilir!*

Burjuvazinin oluşturduğu muhalefet hareketi, darbenin yediği halk sillesinden yılmamış ve 2002 Aralık ve 2003 Ocak aylarında bu kez ülke ekonomisinin can damarı olan petrolü üreten PdSVA adlı şirkette (yine CTV'nin yardımıyla) bir lokavt düzenlemiştir. Bu girişim de yine büyük halk kitlelerinin seferberliği ve petrol işçilerinin sınıf mücadeleci müfrezelerinin CTV bürokrasisine rağmen lokavta karşı harekete geçmesiyle yenilgiye uğratılmıştır. Bu dönem aynı zamanda işçi sınıfını bütünüyle burjuvazinin güdümüne sokmuş olan CTV'ye karşı sınıf mücadeleci sendikacı ve işçileri bir araya getiren yeni konfederasyon UNT'nin yükselmeye başladığı dönemdir.

Muhalefet son bir kez 2004 yazında, Chávez'in hazırlatmış ve bir kurucu meclisin kabul etmiş olduğu, yerden yere vurulan yeni anayasanın demokratik bir hükmüne dayanarak görev döneminin orta yerinde başkanı referandumla görevden almak istemiş, ama halk kitlelerinin seferberliği ile bu girişim de yenilgiye uğratılmıştır.

Bu üç olay ve buna paralel olarak kitlelerin günbegün yeni sendikalarında, mahallelerinde, artan sosyal hizmetlerin sunuluş kanallarını oluşturan "misyon"larda muazzam bir hareketlilik göstermesidir ki, başlangıçta oldukça ılımlı politikaları olan Chávez'in 2004'ten sonra "21. yüzyıl sosyalizmi"nden söz etmesinin arka planını oluşturmaktadır. Bu dönem boyunca Venezüella bir arı kovanı gibi hareketlidir. Kitleler sadece dönüm noktalarını oluşturan büyük politik olaylarda değil, günbegün hummalı bir faaliyet içinde hayatlarını iyileştirmek ve toplumda var olan

* Darbenin gelişmesinin ayrıntıları, ABD'nin sorumluluğuna işaret eden kanıtlar, kitlelerin belirleyici rolü gibi konularda bkz. Rana Duman, "Venezüella: ABD Güdümlü Darbe 48 Saat Dayandı", *İşçi Mücadelesi*, eski dizi, 3, Temmuz-Ağustos 2002.

büyük eşitsizlikleri, yoksulluğu ve sefaleti ortadan kaldırmak için çalışmaktadırlar.

Bolivya

2000'li yıllarda Latin Amerika'da sınıf mücadelesinin kapitalist düzen için oluşturduğu tehlikenin doruğa tırmandığı ülke, genellikle sanıldığı gibi Venezüella değil Bolivya olmuştur. Çok az insanın farkında olduğu bir gerçeğin adını koyarak başlayalım: Bolivya, 2003 ve 2005 yıllarında *iki büyük kitlesel devrimci ayaklanma* yaşamış ve bir halk devriminin zafere ulaşmasının eşiğine gelmiştir. Böylece hayat devrimlerin sonunu ilân edenleri bir kez daha yalanlamış olmaktadır.

Bolivya tarihsel olarak devrimle yetişmiş bir toplumdur. 1952'de kıtanın tarihinde gördüğü en proleter bileşimli devrim, sosyalist hareketlerin ve ülkenin (ana gövdesini maden işçilerinin oluşturduğu) büyük işçi konfederasyonu COB'un önderliğinin hataları sonucunda burjuva milliyetçisi MNR'nin iktidarıyla sonuçlanmıştır.* Che Guevara'nın 1967'de başlattığı *foco* daha başlangıç aşamalarında ezildikten sonra 1971'de bir kez daha bir yükseliş yaşanmış ve bir halk meclisi kurulmuş ama bu devrim girişimi de akim kalmıştır. Doğal kaynaklar bakımından son derecede zengin olan bu ülke buna rağmen Latin Amerika'nın bütününün değil ama Güney Amerika'nın en yoksul ülkesidir. İspanyol sömürgeciler döneminde yağmalanan zengin gümüş madenine ve 20. yüzyılda Bolivya'nın gelirinin en büyük kalemini oluşturan kalay madenine rağmen Bolivya halkının ezici çoğunluğu hâlâ sefil koşullarda yaşamaktadır. İşte bu tarihtir ki 2000'li yılların devrimci mücadelelerinin doğal kaynaklar üzerine yoğunlaşmasını açıklar.

Mücadelelerin açılışını Cochabamba eyaletinde "Su Savaşı"nın yaptığına yukarıda değinmiştik. Ancak Bolivya'daki esas sert

* Gerek Latin Amerika gerekse proleter devrimleri tarihi açısından büyük önem taşıyan bu olayın ayrıntılı bir değerlendirmesi için bkz. Selim Karlı, "Bolivya: Bir Devrim Laboratuarı", *Devrimci Marksizm*, 5, Kış 2007-2008.

mücadeleler ülkenin gittikçe daha büyük önem kazanan ve belki de kalkınmak için son şansı olan kaynağı doğal gaz üzerine verilmiştir. 2002 seçimlerinde başa geçen başkan Gonzalo Sánchez de Lozada (halkın taktığı adla "Goni"), doğal gazı dünya pazarına yabancı petrol şirketleri aracılığıyla son derecede kötü koşullarla pazarlamaya yönelince, kitle hareketi gazın kamulaştırılması talebiyle son derece güçlü bir mücadele başlatmıştır. Bu mücadelede 1980'li ve 90'lı yıllarda kalay madenlerinin özelleştirilmesi dolayısıyla bir darbe yemiş olsa da hâlâ güçlü olan COB, köylü sendikası CSUTCB, büyük kentlerin varoşlarını dolduran kent yoksulları, kokainin hammaddesi koka yaprağının ekiminin ABD'nin baskısıyla yasaklanması dolayısıyla radikalleşmiş bulunan *cocaleros* ve son on yıl boyunca "*Terra y Territorio*" (yani toprak ve özerklik) uğruna mücadelelerini yükseltmiş olan Quechua, Aymara ve diğer halklara mensup yerliler vardır. Bütün bu kesimlerin ortak siyasi talebi ise Bolivya'yı yeni temellerde kuracak bir Kurucu Meclis'in oluşturulmasıdır. Yani Bolivya devrimi tipik bir işçi-köylü ittifakının, yerli sorununun özgüllüğü ile zenginleşmiş bir versiyonudur.

15 Eylül 2003'te COB ve köylü sendikalarının ilan ettiği genel grevle muazzam militan bir mücadele başlar.* Kırsal bölgelerde yol kesmelerle, kentlerde büyük kitle gösterileriyle, hatta sokak savaşlarıyla süren mücadeleye Goni son derecede sert bastırma tedbirleriyle cevap verir. Resmi rakamlara göre 80'den fazla ölü verildiği halde halkın mücadelesi geriletilemez. Başkent La Paz'da başkanlık sarayının birkaç sokak ötesindeki San Francisco Meydanı üç gün boyunca 200-300 bin emekçi tarafından işgal edilir. Sonunda Goni başkanlıktan istifa ederek kaçar. Ancak, ABD'nin kurumsal yoldan başa gelmeyen hiçbir yönetimi tanımayacağı tehdidi, Lula ve Kirchner'in devrimci güçleri yatıştırmada üstlendiği rol, halk güçleri arasından bir bölümünün burjuva iktidarının yıkılmasını önlemeye yönelik tutumu ve devrimci

* Bolivya 2003 ayaklanması için bkz. Selim Karlı, "Bolivya'da Başkan İstifa Etti, Mücadele Sürüyor", *İşçi Mücadelesi*, eski dizi, 9, Kasım-Aralık 2003.

bir önderliğin yokluğu sonucunda Bolivya'nın "Ekim devrimi" olarak tarihe geçebilecek olan ayaklanma Goni'nin yardımcısı Carlos Mesa'nın başa geçirilmesiyle sona erer.

2005 Mayıs ve Haziran aylarında yaşanan ikinci kitle ayaklanmasının konusu da yine doğal gazın kamulaştırılmasıdır. Goni'nin yerine geçen Mesa, karşı-devrim güçlerinin desteğini arkasına alarak kitle hareketinin taleplerini görmezlikten gelmiş, 2004'te doğal gazı kamulaştırma alternatifini gündeme bile getirmeyen, sadece Bolivya'nın çıkarlarını eskisine göre daha fazla gözeten bir formülü öneren hileli bir referandum düzenleyerek çoğunluğun oylarını aldığı halde bu referandumun gereklerini bile yerine getirmemiştir. Sonunda Mayıs ve Haziran'da yeni bir ayaklanma patlak vermiştir. Bu ayaklanmanın merkezi La Paz'ın yakınlarındaki dev işçi kenti El Alto'dur. Burada başlatılan süresiz grev ve yol kesmeler ülkenin başka yerlerine de sıçramış, ülkede yolların beşte dördü trafiğe kapatılmış, havalimanında da grev başlamıştır. Birçok kesim greve gitmiştir: madenciler, öğretmenler, nakliye işçileri grev yaparken öğrenciler de boykot ve işgal eylemlerine girişmiştir. İşportacılar dahi greve katılmıştır. Ayaklanmanın sinir merkezi olan El Alto'da *Juntas de vecinos* (mahalle komiteleri) adlı yerel örgütler kurulmuş, bunlar FEJUVE adlı bir federasyonda birleşmiştir. Bolivya burjuvazisi, seçilmiş başkandan sonra yardımcısının da devrilmenin eşiğine gelmesi karşısında bu kez sert tedbirlere başvurma eğilimine girmiş ve parlamento içinden sertlik yanlısı bir milletvekilini başkan seçmek üzere toplanmaya karar vermiştir. Kitleler parlamentoyu kuşatma altına aldığı için parlamento başkentten kaçarak tarihi İnka başkenti Sucre kentine sığınmış, ancak orada sertlik stratejisi karşısında erken seçim yolu benimsenmiş ve anayasa hükümlerine göre Yüksek Mahkeme başkanı Mesa'nın yerine getirilmiştir. Tam bu günlerde halk hareketi de El Alto'da Bolivya Ulusal Halk Meclisi'ni kuruyordu. Ne var ki, burjuvazinin erken seçim manevrası, hareketin güçlü unsurlarının burjuva çözümünden yana yer alması ve yukarıda 2003 devrimi için sayı-

lan faktörler, bu ikili iktidar organının hızla tasfiye olmasına yol açacaktı. Bolivya devrimi bir kez daha düzenin dişlileri arasında erimişti.*

Ayaklanmadan altı ay sonra yapılan Aralık 2005 seçimlerinde, bilindiği gibi, yerli hareketinin ve *cocaleros*'un en önemli önderi Evo Morales başkan seçilmiştir. Morales'in başkanlığı dönemi farklı dinamiklere sahip olmakla birlikte Bolivya devriminin sona erdiğini söylemek için henüz çok erkendir. Bugün Bolivya'da kitle hareketi devrimci yükselişin bir sonucu olan hükümetten belirli bir beklenti içine girmiş olsa bile, ülke yükselen faşizm ile halk güçleri arasında ciddi çatışmalara sahne olmaktadır. Bolivya'nın 2003 ve 2005'te iki devrim yaşadığını söylemek yerine, ülkenin 2000'den bugüne kadar (örneğin İspanya'da 1931-1939 arasında olduğu gibi**) bir bütün olarak bir devrimci dönemden geçmekte olduğu saptamasını yapmak daha doğru görünmektedir.

Meksika

Bolivya'da devrimci mücadele 2005 sonunda geçici bir süre için duraladığında, bayrağı Meksika devraldı. Meksika birçok bakımdan Brezilya ile birlikte Latin Amerika'nın en önemli ülkesidir. Nüfus ve ekonomik güç bakımından Brezilya'nın ardından ikinci sırada gelir. ABD ve Kanada ile birlikte NAFTA'nın üyesidir ve günümüzde başta Orta Amerika ülkeleri için hazırlanan CAFTA olmak üzere birçok Latin Amerika ülkesi için pazarlıkları süren serbest ticaret anlaşmaları bakımından bütün ülkelere örnek olarak gösterilmektedir. Belki en önemlisi ABD'nin tek güney komşusu ve Latin Amerika'ya geçiş noktasıdır. Meksika bütün Latin Amerika ülkelerinden ABD'ye sürekli olarak yaşanan işgücü göçünün giriş kapısı ve ABD'de "Latino"lar olarak bilinen en kalabalık azınlığın içindeki en büyük ulusal grubun kaynak ülkesidir. Bütün bunlardan dolayı Meksika'daki sınıf mücadele-

* 2005 ayaklanmasının ayrıntılı bir analizi için bkz. Selim Karlı, "Bolivya Devrimi Bu Kez Kazanmalı", *İşçi Mücadelesi*, eski dizi, 18, Yaz 2005.

** Bkz. "İspanya Devriminin 70. Yıldönümü", *Devrimci Marksizm*, 2, Kasım 2006.

leri ABD emperyalizmi açısından diğer bütün ülkelerden daha büyük bir tehlike oluşturur.

Meksika'da 1920'li yıllardan beri var olan tek parti rejimi 1988'den itibaren çok ağır bir süreç içinde çok partililiğe açılmaya başlamıştır. 1988 yılı, resmi adayın sosyal demokrat eğilimli ama Marksist sol unsurların da desteğini alan Cuauhtémoc Cárdenas'a karşı seçimleri ancak dev boyutlarda bir hileyle kazanabildiği seçimlere tanık olmuştur. 2000 yılında resmi partinin adayı seçimleri bu kez yeni sağcı, Amerikancı, neoliberal PAN'ın adayına karşı kaybedince çok partili politik rejim pratikte ilk sınavını vermiştir. Ama Temmuz 2006 seçimleri, 1999 yılında kurulan sosyal demokrat eğilimli PRD'nin adayı Andrés Manuel López Obrador'a (yaygın olarak adının baş harfleriyle AMLO olarak anılır) karşı bu kez PAN'ın adayı lehine bir hileye sahne olmuştur. Böylece resmi parti PRI ile yeni ve "demokrat" iddialı sağ parti PAN arasında bu konuda hiç fark olmadığı da ortaya çıkmıştır.

İşte Meksika'da 2006 yılı boyunca yaşanan büyük sarsıntının ilk boyutu bu seçim hilesinden doğmuştur. Temmuz ayı başkent Meksiko'nun dev ana meydanı Zócalo'da gösterilere sahne olmuştur. Başlangıçta birkaç yüz bin olan kitle, Temmuz ortasında 1,5-2 milyona, Temmuz sonunda kimilerine göre 3 milyona, kimilerine göre 5 milyona çıkmıştır. Ağustos başında gerek Zócalo'da gerekse kentin en önemli kavşaklarından birinde ve civar sokaklarda sayısız "kamp"ta toplanan kitleler günü ve geceyi buralarda geçirmeye başlamışlardır. 16 Eylül'de Zócalo'da toplanan bir "Konvansiyon" milyonları bir araya getirmiş ve AMLO'yu ülkenin meşru başkanı ilan etmiştir. Seçimi hileyle kazanan Felipe Calderón ise her zaman büyük şatafatla yapılan devir teslim töreni yerine başkanlığı son derecede alçakgönüllü biçimde ve askerlerin koruması altında devralmıştır. Durum tuhaftır: Aslında düzenin bir parçası olan bir partinin (PRD) uzun yıllar düzen içinde yöneticilik yapmış, hakim sınıflara hep güven vermiş bir adayı neredeyse ülkede bir ikili iktidar durumu

yaratmaya doğru yürümüştür. 2007 yılı AMLO etrafındaki bu hareketin adım adım gerilediği bir yıl olmuştur. Bunda aslında bir düzen partisi olan PRD'nin kodamanlarının AMLO'dan desteklerini adım adım çekmeleri önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca hareketin büyük ölçüde başkente sıkışması ve taşrada ciddi bir canlılık yaratamaması da sönümlenmesinde önemli bir faktördür. Seçimden doğan kriz esas olarak Meksika'da milyonlarca insanın aylar boyunca militanca mücadele etmeye hazır olduğunu göstermek bakımından önem taşır. Bir de, görünürde son derecede istikrarlı olan kurumsal politik hayatın nasıl hızla sorgulanabilecek duruma gelebildiğini ortaya koymuştur.

Bu görünüşte ikili iktidara karşıt olarak, Meksika'nın bir eyaleti olan Oaxaca'da 2006 yılının ikinci yarısında gerçek bir ikili iktidar durumu yaşanmıştır. Mayıs ayında eyalet çapındaki öğretmenler grevine eyalet valisi sert bir tepki verince, öğretmenler direnişe geçmiş, grev gerçek bir halk hareketine dönüşmüştür. Oaxaca'nın emekçi halkını ve yerlilerini temsil eden yüzlerce örgüt APPO adlı bir cephe örgütünde bir araya gelmiştir. APPO eyalet parlamentosunu, hükümet sarayını, mahkemeleri ve medya binalarını ele geçirmiştir. " Oaxaca Komünü" olarak da anılabilecek olan direniş büyük baskıya rağmen aylar boyu sürmüştür. Elbette devletin ve baskı aygıtlarının merkezi olarak örgütlendiği bir ülkede tek bir eyalette devrimin başarıya ulaşması söz konusu bile değildir. Dolayısıyla Oaxaca'nın gerçek başarısı mücadelenin öteki eyaletlere yayılmasına bağlıydı. Ülkenin buna henüz hazır olmadığı ortaya çıkmıştır.

Meksika'da bir başka direniş odağı daha vardır: Chiapas eyaletindeki Zapatistalar. Ancak 1994 ayaklanmasından sonra, biraz da ABD yeni uygulamaya geçmekte olan NAFTA'daki ortağında büyük bir katliam yaşanmasını engellemek için baskı yaptığından, kısa süre içinde görüşmeler başlamış, bir süre sonra da bir anlaşma yapılarak Zapatistaların kendi bölgelerinde yerel bir takım özerklik uygulamalarına kavuşmalarına izin verilmiştir. Bu huzursuz barış (günümüzde olduğu gibi) zaman zaman tehdit

altına girmektedir ama şimdilik devam etmektedir. Buna karşılık Meksika'nın bazı başka eyaletlerinde (en başta Guerrero'da) gerilla güçlerinin verdiği savaşlar vardır. Ancak bunlar, 2000'li yılların karakteristik büyük kitle eylemleri doğrultusunda mücadeleler olarak görülemez.

Bu bölüme son vermeden önce, iki önemli noktaya dikkat çekmemiz gerekiyor. Birincisi, 2000'li yıllarda Latin Amerika'da büyük kitle mücadeleleri burada sayılan ülkelerle veya olaylarla sınırlı değildir. Birçok başka ülkede çok güçlü ekonomik mücadeleler verilmiştir. Örneğin Paraguay ve Uruguay'da 2002 yılında bu küçük ülkelerin boyutlarıyla karşılaştırıldığında dev gösteriler yapılmış, Uruguay'da özelleştirme taarruzu geçici bir süre için püskürtülmüştür. Peru sürekli olarak bölgesel isyanlara sahne olmaktadır. Ekvador'da 2000'deki "24 saatlik" devrimde ülkenin başına geçen konseyin üyelerinden biri olan Gutiérrez, 2003'te seçimle başkan olmuş, ama halka ihanet edince 2005'te büyük kitle seferberliklerinin basıncı altında devrilmiştir. Böylece, son on yıl içinde Latin Amerika ülkelerinde on tane seçilmiş devlet başkanı halkın mücadelesi ile düşürülmüş olmaktadır (Arjantin'de dört, Ekvador'da üç, Bolivya'da iki, Peru'da bir). Pinochet diktatörlüğünün kuruluşundan sonra birçok mücadeleye sahne olsa bile başarılı büyük kitle eylemlerinden epey uzak kalan Şili'de 2006-2007 döneminde hem lise öğrencileri (kılıkları dolayısıyla sempatik biçimde "penguenler" diye anılırlar) hem de, başta madenciler olmak üzere, işçi sınıfının çeşitli katmanları, özellikle de taşeron işçileri verdikleri mücadeleler sonucunda önemli başarılar kazanmışlardır.

İkinci nokta seçimlerle ilgilidir. Yukarıda büyük mücadelelerin yaşandığı ülkelerin çoğunda seçimleri de solun kazandığını görmüş bulunuyoruz (Arjantin'de Kirchner, Venezüella'da Chávez—sekiz defa!—, Bolivya'da Morales). Latin Amerika'da 2000'li yıllar aynı zamanda büyük kitle mücadelelerinin yaşanmadığı bir dizi ülkede de solun ardı ardına seçimleri kazandığı bir dönem olmuştur. 2002'de Brezilya'da Lula'nın (2006'da tekrarlanan) zaferini, 2004'te Uruguay'da *Frente Amplio*'nun (Geniş

Cephe'nin) adayı Tabaré Vazquez'in başkanlığa seçilmesi, 2005'te Şili'de Michelle Bachelet'in seçilmesi ve 2006'da Nikaragua'da Sandinistaların önderi Daniel Ortega'nın iktidardan düştükten 16 yıl sonra yeniden başkanlığa seçilmesi izlemiştir. Ama Latin Amerika'da solun yükselişinin hiç de birörnek veya homojen bir olgular kümesi olmadığını okuyucuya yeniden hatırlatmak isteriz. Bu seçim zaferlerinin her birinin anlamını aşağıda ayrıntısıyla tartışacağız. Her halükârda bunları Arjantin, Venezüella, Bolivya, Meksika, Ekvador gibi ülkelerde görülen büyük kitle mücadeleleriyle aynı kefeye koymaktan özellikle uzak durmalıyız. Öyleyse, şimdi bu sol hükümetleri ele alalım.

2. "Sol" Hükümetler Ne Kadar Sol?

Buraya kadar okuyucuya Latin Amerika'da 2000'li yıllara damgasını vurmuş olan büyük sınıf ve kitle mücadelelerinin yaşayan, somut varlığını aktarmaya çalıştık. Bugün Türkiye'de Latin Amerika konuşulurken *en az değinilen* nokta budur. Şimdi Türkiye'de Latin Amerika'daki yükselişin *en çok değinilen* yanına, yani solda büyük umutlar yaratan hükümetlerin siyasi ve sınıf karakteri sorununa dönüyoruz.

Bu bölümdeki amacımız ikili. Birincisi, bugün Latin Amerika'da başta olan hükümetleri sınıfsal ve politik temelleri açısından ayrıştırmaya çalışacağız. Böylece okuyucuyu aşırı genelleştirilmiş yargıların yanıltıcılığından uzaklaştırmayı deneyeceğiz. İkincisi, farklı derecelerde de olsa, bu hükümetlerin hepsine eleştirel gözle bakılması, işçi sınıfı, emekçiler ve ezilenlerin kurtuluşu açısından hiçbirine güvenle yaklaşılmaması gerektiğini ortaya koymaya çalışacağız.

Bugün Latin Amerika'da iş başında olan sol hükümetler en az üç kategoriye ayrılabilir. İlk kategoride kurulu düzenin çoktan parçası haline gelmiş, uzunca bir süredir düzenin işlerini yürütmeyi üstlenmiş siyasi güçlerin kurduğu hükümetler vardır. Bunlara "düzen solu" diyeceğiz. İkinci kategoride son döneme kadar işçi sınıfının ve emekçilerin siyasi hareketleri olarak mü-

cadele etmekle birlikte hükümete geçtikten sonra emperyalizm ve yerli sermayeyle uyumlu, bütünüyle neoliberal bir politika güden hükümetler vardır. Bunlara "dönek sol" adını vereceğiz. Üçüncü kategoride ise emperyalizmle ciddi çelişkileri olan, ama işçi sınıfını ve emekçi kitleleri ulusal bir kapitalizm adına kontrol ve seferber ederek sınıf mücadelesinin önüne geçen hükümetler vardır. Bunları ise "burjuva milliyetçiliği" olarak anacağız. Şimdi bu kategorilerin özelliklerini ve başlıca örneklerini ele almaya başlayabiliriz.

Düzen Solu

Latin Amerika'nın sola kaymasının bir işareti olarak verilen bazı örnekler insana şaşkınlık verecek kadar yersizdir. Bu örnekler arasında iki tanesi ön plana çıkar. Biri Şili'de 2005 yılında seçilen Michelle Bachelet'dir. Bachelet Şili'nin Sosyalist Partisi'nden gelen bir politikacıdır. Bir zamanlar hakkında Komünist Parti'nin solunda olduğu bile söylenen (bu tabii Sosyalist Parti'nin sol olmasından çok Şili Komünist Partisi'nin ne kadar sağ bir parti olduğuna işaret eden bir karşılaştırmadır!) bu parti, Allende'nin partisidir. Ne var ki, Pinochet diktatörlüğünden sonra Sosyalist Parti hızla sağa kayarak bir düzen partisi haline gelmiştir. Pinochet 1989-90 dönemecinde başkanlıktan ayrılırken yeni burjuva düzeninin tesisi konusunda yapılan pazarlıkta en güçlü odak Hıristiyan Demokratlar ile Sosyalist Parti'nin kurduğu *Concertación* adını taşıyan ittifaktı. Bu ittifak Şili'nin burjuva demokrasisine geçişinden bu yana ülkeyi yöneten güçtür. İlk iki başkan Hıristiyan Demokrat Parti'dendi: Aylwin ve Frei. Son iki başkan ise Sosyalist Parti'dendir: Bachelet ve ondan önce Lagos. İster Hıristiyan Demokrat olsun ister sosyalist, *Concertaciòn* listelerinden seçilen başkanlar göreli farklarla Pinochet'nin mirası olan düzeni ve neoliberal ekonomik programı muhafaza etmekte hiçbir kusur etmemişlerdir. Bachelet de, kısmi bazı retorik çıkışlardan öteye, bu politikada ciddi hiçbir değişiklik yapmamıştır.

Pinochet'nin kurduğu rejimi bile muhafaza eden neoliberal bir başkana "sol" demenin anlamı nedir? Bachelet'nin babasının Pinochet tarafından öldürülmüş olduğu, annesinin ve kendisinin de hapiste yatmış olduğu sık sık vurgulanıyor. Bunlar ne zamandan beri sol bir politikanın tanımlayıcı öğeleri oldular?

Aynı şey Arjantin'de Kirchner için de geçerlidir. ESMA adıyla tanınan ve 1976-83 kirli savaşı sırasında işkence ve yargısız infaz mekânları arasında mümtaz bir yer edinen askeri okulu müze haline getirmek gibi sembolik jestlerin yanı sıra, Kirchner'in solculuğunu savunanlar esas olarak emperyalizmle dış borçlar için sıkı bir pazarlığa girişmiş olmasını ve işsizlik sorununa çözüm bulmak için Keynesçi politikalar izlemesini, yani hem dışarıda hem içeride neoliberalizmden bir ölçüde sapmasını kanıt olarak gösterirler. Kirchner, Arjantin burjuvazisinin ana partisi olan Peronist partinin saflarından gelen bir burjuva politikacısıdır. Dış borç konusunda olsun, 2001 krizi sonrasında devasa boyutlara erişen işsizliğin hafifletilmesi açısından olsun, izlediği ekonomi politikaları doğrudan doğruya *Argentinazo*'nun gücünün yarattığı sonuçlardır. 2001-2002 devrimci krizinin soluğunu ensesinde hisseden Arjantin burjuvazisinin uluslararası finans sermayesi ile pazarlık yapmaması mümkün değildir, çünkü yeni bir ekonomik kriz yeni bir devrimci patlama getirebilir. Krizin yarattığı işsizlikle mücadele yine bu nedenle ve ayrıca *piquetero* hareketinin bazı kesimlerini hükümetin yanına çekmek için gereklidir. Elbette, kökeni bir burjuva partisinde yattığı halde Kirchner'in ekonomi politikası Lula'nınkinden daha "ilerici"dir. Ama bu Kirchner ile Lula'nın değil, Arjantin ile Brezilya'nın bu yıllardaki farklılığının bir ürünüdür. Arjantin kitlelerinin devrimci mücadelesinin sonuçlarını bir politikacının olmayan "solcu"luğuna bağlamak, kitlenin gücünü kendisini yönetenlere atfetmek anlamında bir yabancılaşmadır.

Dönek Sol

Latin Amerika'da iş başında olan hükümetler arasında, Chávez ve Morales'in konumları ne kadar karmaşık olursa olsun, muhtemelen en çok kafa karıştıranı Lula'nın yönetimidir. Lula dönek sol olarak adlandırdığımız kategorinin arketipidir. Çok güçlü bir işçi partisinin (PT-İşçi Partisi) kendisi de işçi kökenli başkanıdır. Uzun yıllar boyunca Brezilya burjuvazisine karşı mücadele vermiş, bu sınıf tarafından neredeyse aforoz edilmiştir. Partisinin programı, kendisini "devrimci" olarak ilân etmeyen bir parti için son derecede radikaldir. Ama Lula yirmi yıllık bir çaba ve üç seçimde yaşanan yenilgiler sonrasında dördüncüsünde iktidara yükselir yükselmez, hatta daha 2002 seçimleri yapılmadan önce, partinin klasik programını terk ederek emperyalizmin ve burjuvazinin neoliberal programını burjuva hükümetlerinden hiç farklı olmayan biçimlerde uygulamıştır. Kısacası, Lula iktidara geçince, 1979-80'den beri PT'nin adım adım kazandığı büyük işçi, yoksul, topraksız köylü, kadın ve gençlik kitlelerine ihanet etmiştir.

Burada Lula'nın bu ihanetinin hangi temellere dayandığı konusuna yazıyı daha fazla uzatmamak için ayrıntılı olarak girilmeyecek. Bunu 2004 ve 2006 yıllarında yayınlanmış iki ayrı yazıda ayrıntılı biçimde yapmaya çalıştık; o yazılarda aynı zamanda PT'nin hangi uğraklardan geçerek, hangi toplumsal ve siyasal dinamiklerin sonucu olarak bir ihanet partisi haline geldiğini ortaya koymaya çalıştık.* Kısaca belirtecek olursak, PT'nin tam anlamıyla bir düzen partisi haline gelmesinde partinin bir seçim aygıtı olarak örgütlenmesinin zamanla parti yönetimi ile tabanın ilişkilerini zayıflatması, hatta kopartması, sendikalarda, başka kitle örgütlerinde, ulusal mecliste, eyalet yönetimlerinde ve belediyelerde görev alan parti kadrolarının adım adım düzenin bir parçası haline gelmesi, bunların etkisi altında ciddi bir biçimde sağa doğru kayan partiyi burjuvazinin uzak görüşlü kat-

* Bkz. Sungur Savran, "Brezilya'da Lula Hükümetinin Bir Yılı: Post-Leninizmin İflası", *İşçi Mücadelesi*, eski dizi, 10, Ocak Şubat 2004 ve "Brezilya'da Lula Faciası", *Praksis*, 14, Kış-Bahar 2006.

manlarının sisteme massetme yolunda adımlar atması ve ülkenin neoliberal gelişmenin marjında kalan bölgelerinin (örneğin ünlü Kuzeydoğu bölgesinin) hâkim güçlerinin daha eşitlikçi bir politika beklentisi içinde Lula'yı desteklemiş olmasının etkisi olmuştur.

Lula'nın sınıf politikaları konusunda ihaneti tescil edildikten sonra dahi Türkiye'de (ve dünyada) bazı yorumcular, saptırılmış kanıtlara dayanarak Lula hükümetinin anti-emperyalist bir politika sürdürdüğünü iddia edebilmektedirler. Örneğin zaman zaman Lula'nın ABD ile bir serbest ticaret anlaşması imzalanmasına karşı çıktığı söylenir. Oysa Lula sadece ABD'nin kendi çiftçilerini korumak amacıyla tarımsal mallar ithalatı üzerinde muhafaza etmek istediği engelleri daha radikal biçimde ortadan kaldırmasını sağlamak için pazarlık yapmaktadır ABD ile. Bunun nedeni de, Brezilya'nın çok güçlü tarım ihracatçılarının çıkarlarına bütünüyle sahip çıkmasıdır. Buna karşılık bioenerji konusunda ABD ile yaptığı işbirliği sadece Brezilya'da değil kıtanın birçok ülkesinde gıda maddeleri tarımını tehdit etmektedir. Bir diğer örnek, Lula'nın Brezilya'nın ticaret yaptığı ülkeleri anti-emperyalist dürtülerle çeşitlendirdiği veya Dünya Ticaret Örgütü'nde (DTÖ) Çin, Hindistan ve diğer azgelişmiş ülkelerle işbirliği yaptığı iddiasıdır. Oysa her ülke gibi Brezilya'nın ticari ilişkilerinde de Asya ülkelerinin artan ölçüde ağırlıklı bir yer kazanmaya başlaması, başta Çin ve Hindistan olmak üzere bir dizi Asya ülkesinin göz kamaştıran yüksek ve sürekli büyüme temposundan ileri gelir. Nesnel olarak, bu ülkelerin dünya ticareti içindeki yeri arttıkça bunlar her ülkenin ticaretinden büyüyen bir pay alacaklardır. Brezilya'nın bazı büyük azgelişmiş ülkelerle DTÖ konusunda sürdürmekte olduğu işbirliğinin anti-emperyalist olarak nitelenmesi ise anlaşılmaz bir yorumdur. Çin ya da Hindistan ne kadar anti-emperyalist ise Lula da o kadar anti-emperyalisttir!

Lula başkanlığı döneminde Kirchner ile birlikte Latin Amerika'da emperyalizmin baş yardımcısı olmuştur. Haiti'de seçilmiş başkan Jean-Bertrand Aristide'in 2004'te kaçırılmasından

sonra adanın Birleşmiş Milletler bayrağı altında işgalinde ABD ve Fransız güçlerinden komutayı Brezilya devralmış (Arjantin ve Uruguay da bu işgal gücüne birlik vermiştir) ve emperyalizmin taşeronu haline gelmiştir. Venezüella'da başarısız 2002 darbesinden sonra Chávez ile darbecilerin arasını bulmak üzere Lula'nın önderliğinde çeşitli Latin Amerika ülkelerini bir araya getirerek oluşturulan Temas Grubu, darbecileri cezalandırmak yerine onların ciddi bir muhatap olarak alınmasını sağlamış, Chávez'e darbecilerin taleplerini dayatma yönünde çalışmıştır.* 2003 Bolivya ayaklanmasında Lula, Kirchner ile birlikte, Bolivya'nın siyasi partilerinin ve kitle örgütlerinin önderleriyle görüşerek onları ABD emperyalizminin ve Bolivya burjuvazisinin "kurumsal" çıkış yoluna (yani başkanın görevden ayrılmasından sonra görevin başkan yardımcısına verilmesi yoluna) ikna etmeye çalışmış, böylece açıkça karşı-devrimci bir rol oynamıştır. Aynı senaryo 2005'te de tekrarlanmıştır. 2006 1 Mayısında Morales doğal gazda (aşağıda görüleceği gibi büyük ölçüde göstermelik olan) kamulaştırma atağını yapınca, Brezilya şirketi Petrobras'ın çıkarları adına Lula Morales'e cepheden saldırmıştır. Görülüyor ki, Lula'nın dış politikası da aynen iç politikası gibi gerici bir çizgide yürümektedir.

Bu tartışma şundan ötürü önemlidir. Brezilya işçi sınıfı, topraksız köylü hareketi ve solu, bir çeyrek yüzyıl boyunca, neredeyse kıtadaki ve dünyadaki genel durgunluk eğilimine karşı kürek çekerek son derecede aktif bir mücadele vermişti. Bu mücadele (çok kısmi istisnalar dışında) bütünüyle PT'nin siyasi kanalına aktı. PT'nin özellikle 90'lı yıllarda sağa kaymasına karşı seslerini yükseltenler "sekter" olmakla suçlandılar. Sonunda gelinen noktada Lula ve PT'nin tümüyle burjuvazinin ve emperyalizmin saflarına geçmeleri, Brezilya'da işçi sınıfı ve topraksız köylü hareketine de, sola da ağır bir darbe vurmuştur. Dünün o canlı, kıpır

* Claudio Katz, "Las encrucijadas del nacionalismo radical", lahaine.org/b2-img/katzencr.pdf. Büyük Latin Amerika ülkeleri geçmişte aynı yaklaşımı Nikaragua'da Sandinistalarla Contra arasındaki savaş sırasında da sergilemişlerdi.

kıpır hareketi bugün neredeyse buharlaşmıştır. Aşağıda göreceğimiz gibi, PT'den kopan muhalif akımların büyük bölümünün gidişatı da çok kötüdür. Dolayısıyla, ihanetin saptanması iki bakımdan önemlidir. Birincisi, PT'nin bundan sonra işçi sınıfı ve sosyalizm mücadelesinin kanalı olamayacağının kesin biçimde saptanması, gelecekte ileriye doğru yürünebilmesi için elzemdir. İkincisi, bir çeyrek yüzyılın bilançosu ancak bu ihanet saptanabilirse sağlıklı olarak yapılabilecektir. Lula'nın ihanetini gözlerden saklamaya çalışanlar aslında kendi geçmiş hatalarının üstünü örtmek, sosyalist mücadele konusundaki "orijinal" fikirlerinin kofluğunun ortaya çıkmasını engellemek isteyenlerdir. Bu konuya son bölümde döneceğiz.

Dönek sol kategorisine en az iki başka ülkenin hükümeti de girer. Bunlardan biri Uruguay'da Tabaré Vazquez ve *Frente Amplio* (Geniş Cephe) koalisyonudur. Tabaré Vazquez yönetimi Lula yönetiminin silik bir kopyası olduğu için burada üzerinde durulmayacak. Yalnızca 70'li yılların ünlü gerilla hareketi Tupamaros'un Frente Amplio koalisyonunun asli öğelerinden biri olduğunu hatırlatmakla yetinelim. Öteki örnek tartışma açısından daha önemlidir. 2006 yılının sonlarında Nikaragua'da Sandinistaların önderi Daniel Ortega iktidardan uzaklaştıktan 16 yıl sonra yeniden başkan seçilince "Latin Amerika'da sol yükseliş" genellemesini yapanlar yeni bir zafer ilan etmişlerdir. Bunun bir nedeni de elbette Sandinista hareketin bir zamanlar gerçek bir devrime kahramanca önderlik etmiş olmasıdır. Ama 1970'li ve 80'li yılların Sandinistaları ile bugünün Sandinistaları arasında dağlar kadar fark vardır.

Elbette Nikaragua halkının yüzünü yeniden Sandinistalara çevirmesinin altında Nikaragua'nın 1990'dan* bu yana sürdürülen neoliberal politikaların etkisi altında Haiti'den sonra Latin Amerika'nın en yoksul ülkesi payesini kazanmasının büyük etkisi vardır. Bu dar anlamda aynen Brezilya'da ya da Uruguay'da oldu-

* Aslında 1988'den. Sandinistalar iktidardan düşmeden önceki son iki yılda neoliberal politikalar izlemeye başlamışlardı.

ğu gibi, sol iktidarların başa getirilmesi halkta kapitalizme karşı biriken tepkilerin bir ifadesi olarak görülebilir. Ne var ki, hele Lula ve Tabaré deneyimleri yaşandıktan sonra, halkın bu tepkisinden hareketle Ortega hükümetini sol bir hükümet saymak ve daha da önemlisi ona umut bağlamak mümkün değildir. Ortega seçime girerken, kuracağı hükümete "Ulusal Barışma ve Birlik Hükümeti" adını vermiştir. Eski devrimci hem emperyalizmle hem de Nikaragua burjuvazisiyle "barışma" peşinde olduğunu kendisine başkan yardımcısı olarak seçtiği şahsiyetle kanıtlamıştır. Bu kişi, Nikaragua devrimine 1982'de ABD'nin desteğiyle savaş açan ve Sandinista rejiminin 1990'da çökmesine kadar 30 bin insanın ölmesine yol açan ünlü *Contra*'nın (karşı devrimci güçlerin) siyasi önderlerinden biri olan Jaime Morales'tir!* Morales'in başkan yardımcısı olarak seçilmesi Sandinista hareketin bugün Ortega'nın peşinde yürümeyen tarihsel önderleri tarafından yayınlanan bir bildiriyle kınanmıştır.**

Nikaragua'nın karşı devrimci burjuvazisi ile birleşen Ortega'yı AB burjuvazisinin en önemli ajanı olan "Sosyalist" Enternasyonal de desteklemiştir. Karşılığında Ortega da Sandinistaların orijinal renkleri kızıl ve siyah olan bayrağının rengini pembeye çevirmiştir! Ortega'nın programı "küçük, orta ve büyük özel mülkiyete bütünüyle saygı göstermeyi taahhüt" etmektedir: Hükümet "kamulaştırma, el koyma ve işgale izin vermeyecektir." "İşgal" bir hükümet eylemi olmadığına göre, Ortega ABD'ye ve Nikaragua burjuvazisine halkın hükümetten bağımsız girişimlerini ezeceğine dair güvence vermektedir.

Ortega sadece liberallerle değil aynı zamanda Katolik Kilisesi ve devrim döneminde de başta olan gerici kardinal Miguel

---

* Bankacı olan Morales, aynı zamanda, yolsuzluktan ev hapsine çarptırılmış olan liberal bir partinin başkanı, eski devlet başkanı Alemán'ın da danışmanlığını yapmıştır.

** Bkz. Mónica Baltodano. "La izquierda gobierna en Nicaragua?", lahaine.org/indx.php?p=24536. Bunlar arasında son dönemde Türkiye'ye gelmiş olan devrimci papaz, şair ve eski Kültür Bakanı Ernesto Cardenal ile devrimci Nikaragua'nın önde gelen müzisyeni Carlos Mejía Godoy'un yanı sıra Gioconda Belli, Dora María Téllez, Henry Ruiz, Victor Tirado López, Sergio Ramírez Mercado gibi Sandinistaların en önde gelen önderleri vardır.

Obando ile de ittifaka girmiştir. Bunun sonucu ülkede 19. yüzyıldan beri var olan tedavi amaçlı kürtaj hakkının Sandinistaların oylarıyla lağvedilmesi olmuştur. Ortega'nın eşi ve partinin sözcüsü Rosalio Murillo, bu tartışma sırasında verdiği yazılı demeçte "Kürtaja hayır! Hayata ve dine evet!" demiştir.

Bütün bunların ardında elbette nesnel nedenler vardır. Sandinista yöneticiler iktidarı terk etmeden hemen önce yaygın olarak "*la piñata*" (klik) olarak bilinen bir süreç içinde devlet mallarını yağmalamışlardı. Bunun sonucunda 1990'lı yıllarda ortaya bir Sandinista kapitalist grubu çıkmıştı. İşte Sandinista hareket bu grubun çıkarlarının bir aygıtı haline geldiği içindir ki bu değişimi yaşamıştır. Hareketin tarihsel önderlerinden birçoğu partiyi bu yüzden terk etmiştir. Bu değişim yaşandıktan sonra partinin iplerini tümüyle eline geçiren Ortega kliğinin iktidar yönelişi içinde eski başkan Alemán'la stratejik bir ittifak içine girmesi Sandinistaların daha da sağa kaymasıyla sonuçlanmıştır.

Ortega iktidara geçtikten sonra sol bir retorik altında neoliberal politikalar izlemeye ve ABD ile ilişkileri iyi tutmaya yönelmiştir. Ancak Ortega'nın Lula ve Tabaré'ye göre zaman zaman daha sol bir retorik kullanması ve göstermelik bazı işler yapması mümkündür. Bunun nedeni Chávez'in Nikaragua'yı bir müttefik olarak kazanabilmek umuduyla Ortega yönetimine iktidara gelir gelmez büyük yardımlar yağdırmasıdır. Yoksul Nikaragua'nın zaman zaman bu yardımın karşılığını vermesi kaçınılmaz olacaktır.

Burjuva Milliyetçiliği

"Latin Amerika'da sol yükseliyor" genellemesi yukarıda yazılanlarla birlikte adım adım ciddi yaralar almıştır. Düzen soluna hiçbir biçimde sol denemeyeceği, dönek solun ise iktidarda bütünüyle burjuvazinin safına geçtiği açıkça görülüyor. Bu durumda geriye sadece üç hükümet kalıyor. Bunlar gerçekten de ötekilerden farklı olarak emperyalizmle ve kendi ülkelerinin burjuvazi-

siyle ciddi sürtüşmeler yaşayan hükümetler. Venezüella'da Hugo Chávez, Bolivya'da Evo Morales ve Ekvador'da 2006 yılında başkanlığa seçilen Rafael Correa hem düzen solundan hem de dönek soldan ayrı ele alınmak zorunda. Zaten tam da bu nedenlerden dolayı dünyada ve Türkiye'de solun esas dikkati de Morales ve özel olarak da Chávez üzerinde. Chávez'in "21. yüzyıl sosyalizmi" şiarı solda birçok unsurun yüzünü umutla ona dönmesine yol açıyor. Correa seçilir seçilmez bu ikisiyle yakın bir ilişki kurduğu ve ülkesindeki askeri üsler dolayısıyla ABD ile sürtüşmeye girdiği için aynı yolun yolcusu gibi görünmekle birlikte, henüz onun üzerine bir değerlendirme yapmak için erken görünüyor. Dolayısıyla, bu bölüm esas olarak Morales ve Chávez üzerinde duracak. İleri süreceğimiz tez, her iki politikacının da esas olarak var olan düzene bağlı, kapitalizmi devirme niyetine ve kapasitesine sahip olmayan, burjuva milliyetçileri olduğudur. Bu milliyetçilikler Türkiye'deki "ulusalcı" solun anladığı anlamda bağnaz yaklaşımlar içermez. Biri (Chávez) Bolivarcı bir Latin Amerika milliyetçiliğine açılır, öteki (Morales) ise Amerikan yerlilerinin hakları temelinde oluşmuştur. Chávez ve Morales'i kendileri gibi "ulusalcı" olarak sunmaya çabalayanların Kürt sorunundaki gerici tavırları ile bu iki politikacının Latin Amerika yerlilerine geçmişe göre çok daha büyük haklar ve olanaklar tanıma konusundaki duyarlılığını karşılaştırmak çok öğreticidir. Bu fark vurgulandıktan sonra belirtilmelidir ki, bu iki politikacı esas olarak emperyalizmle ulusal çıkarlar üzerinde bir mücadeleye girişmişlerdir. Buna karşılık sosyalizm açısından her iki politikacıdan da bir şey beklenemez.

Morales

Bir siyasi önder olarak Morales'i ve partisi MAS'ı iki aşamada değerlendirmek mümkün: Aralık 2005 öncesinde bir muhalefet gücü olarak ve sonrasında hükümet icraatı temelinde. 2002 seçimlerinde Morales % 21 oy alarak, seçimi kazanan Goni'nin arkasında ikinci sıraya yerleştiğinde partisi MAS ülkenin en güç-

lü muhalefet partisi konumunu elde etmiş oluyordu. Bu yüzden 2003 ve 2005 ayaklanmalarında aldığı tavır bir bakıma Bolivya devrimi için hayati önem taşıyordu. Bu ayaklanmalar sırasında Morales'in sicili açıkça karşı-devrimcidir. 2003'te Eylül ve Ekim aylarında Bolivya devrimci bir ayaklanma ile sarsılırken Morales üç hafta boyunca büyük kitle mücadelesinden bütünüyle uzak durmuş, ancak mücadelenin son aşamasında Goni'nin düşmesi ihtimali belirince bir alternatif aranırken işin içine girmiştir. Ama bu girişin amacı da ayaklanmanın bir devrimci çözüme ulaşmasını engellemek, "kurumsal çözüm"ü gerçekleştirmek, yani Goni'nin yerine başkan yardımcısı Mesa'nın getirilmesini sağlamaktı. Lula ve Kirchner de bu çözümü desteklerken esas muhatap olarak Morales'i almışlardır. 2005 ayaklanması ise 2006'da zaten yapılması gereken seçimlere az vakit kaldığı için Morales'in seçim yoluyla iktidara geçmeyi beklediği bir aşamaya denk gelmiştir. Morales bu kez de ayaklanmadan uzak durmuş, Mesa'ya destek vermiş, ancak son aşamada parlamento Sucre'de toplanıp baskıcı bir çözüm için görüşmelere girerken seferberliğe girişerek "kurumsal çözüm" yoluyla erken seçime gidilmesi için çalışmıştır.

Morales'in, 2005 Aralık ayında yapılan seçimde başkan seçildikten sonraki siciline ise birkaç düzeyde bakılabilir. Genellikle kitle iletişim araçlarına yansıyan, Morales'in Latin Amerika'nın ilk yerli başkanı olmasıdır. Morales yerli kılıklarıyla ve geleneksel yeriyle neredeyse folklorik bir tablo çizerek kitleye heyecan vermeye özel bir çaba harcamaktadır. Ayrıca, aynen Nikaragua'da Daniel Ortega'nın yaptığı gibi Morales de sert bir sol retorik kullanmakla birlikte gerçek icraatında sol bir unsura rastlamak çok zordur. Bu icraati birkaç düzeyde ele almak mümkündür.

İlk sırada elbette 2003 ve 2005 ayaklanmalarında Morales'in kendi taraftarları da dahil olmak üzere bütün kitlelerin benimsediği doğal gazın kamulaştırılması konusu gelir. Retorik ile gerçek icraatin çelişkisi burada en çarpıcı biçimini alır. Morales sembolik olarak seçilmiş olan 1 Mayıs 2006 tarihinde ordu birliklerini bir doğal gaz üretim tesisine sürerek Bolivya doğal gazının kamu-

laştırılmış olduğunu açıklamıştır. Bu, tarihin en gülünç politik pazarlama işlemlerinden biridir çünkü söz konusu olan sadece şirketlerden alınan verginin yükseltilmesi, yani Bolivya'nın doğal kaynağının toprak rantından alacağı payın arttırılması için şirketlerle pazarlığa oturulmasıdır. Morales kamulaştırmayı bir yandan halkın beklentilerini karşılamak için, bir yandan şirketleri ürkütecek bir pazarlık kozu olarak ortaya atmıştır. Nitekim pazarlıklar yabancı şirketlerin Bolivya'ya daha yüksek oranda vergi ödemesini öngören, ama uzun yıllar kârlarını garanti altına alan bir dizi sözleşme ile sonuçlanmıştır. Elbette yeni durum Bolivya için eskisine göre daha avantajlıdır. Ama Bolivya devriminin doğal gazın kamulaştırılması konusundaki talebi hâlâ gündemde kalmaya devam ediyor.

İkinci sırada ise devrimci mücadele sırasında kitlelerin ortak talebi olan Kurucu Meclis ve yeni bir anayasanın kabulü gelir. Burada da Morales kitle hareketinin talebini bütünüyle saptırılmış biçimde yerine getirmiştir. Kurucu Meclis seçimlerine gidilmeden önce sağla pazarlığa oturmuştur. Pazarlık iki konuda yapılmıştır. Bir yandan, kitlenin talebi Kurucu Meclis'in omurgasının kitle örgütlerinden oluşması iken Morales sağın meclis seçiminin coğrafi temelde yapılması önerisine onay vermiştir . Öte yandan, sağın anayasanın geçerli olabilmesi için mutlaka üçte iki çoğunluk sağlanması koşulunu da kabul etmiştir. Bunun sonucunda, Kurucu Meclis'te halk güçleri çoğunluğa sahip olduğu halde üçte iki çoğunluğa erişemediği için ciddi bir rejim değişikliği gündeme gelememekte, sağ zaten sert bir muhalefet yaptığı için Kurucu Meclis'i kitleyebilmektedir.

Bu iki belirleyici alan dışında da Morales'in hem vaat ettiği önlemlerden hem de devrimci yükseliş içinde kitlelerin ileri sürdüğü taleplerden uzak durduğu gözle görülebilmektedir. İşçi sınıfını ilgilendiren konularda hiçbir ciddi gelişme yoktur. Bolivya ekonomisi doğal gaz üzerindeki verginin artması ve daha da önemlisi dünya ekonomisinde maden fiyatlarında muazzam bir yükseliş yaşanması dolayısıyla çok olumlu bir konjonktür yaşadığı halde, asgari ücretin iki katına çıkarılacağı vaadi, iki senedir

yerine getirilmemiştir. Daha önceki dönemden kalan esnek çalışma yasasına hiç dokunulmamıştır. Morales, ayaklanmalarda önemli bir rol oynamış olan maden işçilerinin, daha önceki dönemde özelleştirilmiş olan madenlerin yeniden kamulaştırılması yolunda ileri sürdükleri talepleri yerine getirmek bir yana, *cooperativistas* (kooperatifçiler) diye bilinen özel madencilerin bir temsilcisini maden bakanlığına tayin etmiştir. *Cooperativistas* hâlâ özelleştirilmemiş olan madenlere de göz dikmiş durumdadır. Ekim 2006'da bunların adamları maden işçilerine bir saldırı düzenleyerek onlarca maden işçisini öldürünce, bu yarı-mafya, yarı-kapitalist kesimin Morales hükümeti tarafından korunması trajik bir olaya yol açmıştır. (Bu olaydan sonra ilgili bakan istifa etmiştir.)

Yukarıda da belirtildiği gibi, Morales geçmişinde bir *cocalero* idi. Partisi MAS da büyük ölçüde Amerika yerlisi yoksul ve küçük köylülerin desteklediği bir partidir. Morales'in hiç olmazsa kendi tabanının taleplerini ciddiye alması beklenebilirdi. Yerli köylüler on yıldan uzun bir süredir "*Terra y territorio*" (toprak ve özerklik) talebini ileri sürüyordu. Kurucu Meclis konusundaki uzlaşma özerkliğin önünü önemli ölçüde kapatmıştır. (Bazı eyaletlerin burjuvazisinin özerklik talebi bundan bütünüyle farklıdır.) Toprak reformu konusundaki talep ise köylü kitlelerinin Morales iktidara geçtikten sonra dahi düzenlediği eylemlerin de etkisiyle Kasım 2006'da kabul edilen bir yasa ile karşılanmıştır. Ne var ki, yasa büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını zedelemeden yoksul ve topraksız köylünün gözünü boyamaktadır. Büyük toprak sahiplerinin toprakları ancak çok büyük sınırların üzerinde (50 bin hektar) kamulaştırılabilmektedir. Üstelik kamulaştırma tazminat karşılığında yapılacaktır. Güney Amerika'nın bu en yoksul ülkesinin büyük miktarlarda kamulaştırmanın tazminatını ödemesi olanaksızdır. Geriye zaten kamunun elinde olan ama köylülerin yaşadığı bölgelere uzak topraklarla verimsiz olduğu için işlenmeyen topraklar kalmaktadır. Kısacası, Morales'in toprak reformu Bolivya devriminde ayağa kalkmış olan köylülüğün toprak açlığını giderebilecek bir nitelik taşımaz.

Görüldüğü gibi Morales yönetimi büyük kitlelerin yıllardır canlarını ortaya koyarak ileri sürdükleri taleplerin hemen hemen hiçbirini gerçek bir anlamda yerine getirmemiştir. Böyle davranan bir yönetimin Türkiye solunda bir de sosyalizm için bir umut olarak görülmesi iyice tuhaf duruyor. Zaten Morales, yukarıda da sözü edilen demagojisi ile sosyalizmden söz ederken ve partisinin (MAS) adındaki"S" harfi sosyalizmin kısaltması iken, başkan yardımcısı García Linera yönetimin bir "And bölgesi kapitalizmi" kurmak için mücadele ettiğini açık açık belirtmektedir. Yani Morales hükümeti Bolivya'da daha yerli, emperyalizme karşı biraz daha özerk, Latin Amerika'nın öteki burjuvazileriyle daha fazla dayanışma içinde bir kapitalizm kurmak için çalışmaktadır. MAS küçük burjuva milliyetçisi bir harekettir, projesi ise burjuva milliyetçiliğidir. Sosyalizm için mücadele ettiği düşüncesi, umudunu yitirmiş olduğu için her dala sarılma ihtiyacı içindeki solcuların yaşadığı bir yanılsamadır.

Emperyalizmin Morales yönetimi ile ilişkisi ikircikliidir. Bir yanda, Morales büyük emekçi ve ezilen kitleler ile devrim arasında duran en inandırıcı politik şahsiyettir. Bir bakıma, 2003'te ve 2005'te devrim ile karşı-devrimin son bir hesaplaşma içine girmesini engelleyen esas faktör, Morales'in ağırlığını karşı-devrim kefesine koymuş olmasıdır. Bu anlamda emperyalizm için Morales belirli bir değer taşımaktadır. ABD'nin 2002'den 2005'e Morales'e karşı tavır değişikliğini açıklayan da budur. 2002'de Morales ilk turu ikinci sırada bitirince iki tur arasında ABD yönetimi Morales seçildiği takdirde bunun ağır sonuçları olacağını açıklayarak Bolivya halkını tehdit etmişti. 2005'te ABD yine sağ adayları tercih etmektedir, ama Morales başa geçince hiç de "ciddi sonuçlar"dan söz edilmemiştir. Öte yandan, Morales yönetiminin, kendileri devrimci bir ruh durumu içindeki yerli köylü kitlelerine dayanması, Bolivya'nın emperyalizmin müttefiki beyaz burjuvazisinin hakimiyetini yeni bir "And bölgesi kapitalizmi" modeli ile tehdit etmesi, en önemlisi de, ABD ile çelişki içindeki Chávez yönetimi ile bir blok oluşturması (bu bloka sonradan Ekvador başkanı Correa da katılmıştır) ABD'ye ciddi rahatsızlıklar veren unsurlardır.

Chávez

21. yüzyılın başında Marksizmin pusulasını yitirmiş, umutsuzluk içinde çırpınan dünya ve Türkiye solunun en büyük yanılsaması Chávez, onun "devrim"i ve "21. yüzyıl sosyalizmi"dir. Yanlış anlaşılmaları baştan engellemek için hemen belirtelim: Chávez'in ilerici bir devlet adamı olduğuna kuşku yoktur. Hem kitlelerin ihtiyaçlarına kısmen cevap veren önlemleri hem de emperyalizme kafa tutması, Chávez'i bir Lula'dan, bir Kirchner'den köklü biçimde ayırır. Bu anlamda, Chávez'in gerek ABD emperyalizminin (ve onunla birlikte davranan AB emperyalizminin, en başta da İspanya'nın) gerekse Venezüella burjuvazisi ve gericiliğinin saldırılarına karşı korunması işçi sınıfının ve emekçilerin çıkarları açısından gereklidir. İster 2002 darbesinde, ister Aralık 2002-Ocak 2003 PdSVA lokavtında, ister 2004 referandumunda Marksistlerin görevi Chávez'i emperyalizmin ve gericiliğin saldırılarına karşı savunmaktı. Aşağıda söylenecek olanlar, bu açık gerçekle hiçbir biçimde çelişmez. Bizim burada ortaya koymak istediğimiz, sosyalist solda son derecede yaygın olan bazı hayallerin bütünüyle temelsiz olduğudur. Chávez yönetiminde Venezüella'da bir devrim yaşanmamaktadır. 21. yüzyıl veya değil, Chávez'in kurduğu rejimin sosyalizm ile ilgisi yoktur. Söylenen basitçe budur. Devrimci ve sosyalist olmayan bir yönetime bu adları takmak, Venezüella kitlelerini yanıltmak demektir. (Aşağıda göreceğimiz gibi, Venezüella işçi sınıfını ve emekçilerini bu konuda uyarmak Venezüella'da emperyalizmin ve gericiliğin saldırısını yenilgiye uğratabilmek için büyük önem taşır.) Ayrıca, dünyada ve Türkiye'de sosyalist hareketin içinde devrimci teorinin, stratejinin ve programın tanınmaz hale getirilmesi anlamına gelir.

Her şeyden önce "devrim" kavramının çarpıtılmasına karşı çıkmak gerekir. Chávez ilk kez 1998'de başkan seçilmiştir. Demek ki dokuz yıldır baştadır. Bu dokuz yıl içinde var olan burjuva devletinin temel iktidar aygıtlarının temel yapısını hiçbir biçimde değiştirmemiştir. Evet, ilk yıllarda bir Kurucu Meclis oluşturarak yeni bir anayasa yapmış ve birçok çıkara dokunmuştur. Ama bu bir burjuva anayasasıdır. Bunun tersini de kimse iddia

etmemektedir. Zaten o aşamada Chávez sosyalizm retoriğinden de çok uzaktır. Burjuva devleti açısından en önemlisi, Chávez'in kendisinin de içinden geldiği Venezüella ordusu bütün hiyerarşisi ile dimdik ayakta durmaktadır. Ordunun ağırlıklı kanadının bugüne kadar meşruiyetçi davranmış ve Chávez'i desteklemiş olması (bu desteğin bir nedeni aşağıda anlaşılacak), yarın dengelerin değişmeyeceği, ordunun bambaşka bir tavır almayacağı anlamına gelmez. Nitekim Chávez'in ordu içindeki en yakın müttefiklerinden, onun başkanlığı dönemindegenelkurmay başkanlığı ve savunma bakanlığı yapmış olan emekli general Baduel, 2007 Aralık ayında yapılan anayasa değişikliği referandumunda Chávez kampından kopmuş ve Venezüella burjuvazisinin kahramanı haline gelmiştir. Baduel sadece bir örnektir ve Chávez'in kurduğu ittifakın içinde yer alan generallerin yeri geldiğinde nasıl kolayca saf değiştirebileceğini gösterir. Daha genel olarak *chavista* (yani Chávez taraftarı) koalisyon, askeriyle siviliyle hiç güvenilemeyecek kadrolardan oluşur. Milletvekillerinden bir bölümü, daha önce ABD taraftarı düzen partilerinden Chávez'in hareketine kariyerist nedenlerle geçmiş unsurlardır. Son referandum tartışmasında muhalefet saflarına katılanlar arasında general Baduel'in yanı sıra Chávez'in eski başkan yardımcısı José Vicente Rangel de vardır!

İkincisi, Chávez'in işçi, emekçi ve kent yoksulları için çeşitli ilerici önlemler aldığı doğrudur. Eğitim, sağlık, konut, kooperatifler kurulması, sınırlı bile olsa bir toprak reformu ve başka birçok önlem emekçilerin durumunun Chávez döneminde bir ölçüde düzelmesini sağlamıştır. Emekçiler *Caracazo*'da binlerce ölü vererek öne sürdükleri talepleri Chávez döneminde kısmen elde etmişlerdir. Ayrıca Chávez örneğin iflas eden ya da işçilerin işgal etmiş olduğu bazı fabrikaların işçilerin yönetiminde işletilmesi için kararlar çıkararak farklı türden ilerici önlemleri gündeme getirmiştir. Ama bunların hiçbiri sosyalizm olmadığı gibi, sosyalizme giden yolda bir ilk adım bile değildir. Venezüella'nın finans ve sanayisinde mülkiyet ilişkileri ve işyerlerinde sermayenin işçi sınıfı üzerinde despotizmi olduğu gibi devam etmek-

tedir. Büyük işletmelerde taşeron işçi kullanımı yaygındır. 2007 Aralık referandumunda yenilgiye uğrayan son anayasa değişikliklerinde bile özel mülkiyet özenle güvence altına alınmıştır. Son dönemde elektrik ve telefon şirketlerinin kontrolünü sağlayacak miktarda hisse senedinin devlet tarafından satın alınmış olması, kapitalist özel mülkiyet çerçevesinde yapılan normal bir işlemdir. Venezüella kapitalistleri yıllardır kârlarına kâr katıyorlar. Bankalar 2005-2007 döneminde ortalama % 30 getiri elde etmiştir. Caracas borsası son yıllarda büyük getiriler sağlayan bir piyasadır. Koşullar bir ölçüde değişmiş olsa bile, yabancı petrol şirketleri Venezüella petrollerinden büyük kârlar elde etmeye devam etmektedirler.*

Üçüncüsü, Chávez yönetiminde devlet aygıtına üşüşen asker, bürokrat ve kariyeristler muazzam bir yolsuzluk furyası içinde zenginleşmektedir. Türkiye'de Kemalist devlet içinde 1920'li ve 30'lu yıllarda beliren ve devlet kaynaklarının mülk edinilmesi yoluyla burjuvalaşan "aferist" (terim Fransızca "iş" demek olan "affaires" kelimesinden türemiştir) unsurlar gibi, Venezüella'da da yeni bir burjuva katman burjuvazinin eski katmanlarının yanı sıra yükselmektedir. Yaygın terimle ifade edecek olursak, oluşum halinde bir "Boli-burjuvazi" (Chávez'in Bolivarcı devrimine kinayeyle oluşturulmuş bir terim) belirmektedir ufukta. Subay kadrosunun önemli bir bölümü (üçte biri ila dörtte biri arası) yönetimde görev almış durumdadır ve yolsuzluğun bir parçasıdır. Ordunun ağırlıklı kesimlerinin Chávez'i bugüne kadar desteklemiş olmasını açıklayan en önemli faktörlerden biri de kurulan bu düzendir.

Kısacası, Venezüella'nın kapitalist ekonomisi ve burjuva devleti sapasağlam ayaktadır. Başka bir deyişle, burjuvazinin hakimiyetinin sosyo-ekonomik temelleri de, esas güvencesini oluşturan devlet de (en başta ordu) en ufak bir yara almış değildir. Bu durumda "devrim" sözcüğünü hangi anlamda ciddiye almak gerekir? Burada yavaş çekim oynayan bir devrim filmi olsaydı bile (bunun mümkün olup olmadığı ayrı bir tartışmadır) dokuz yıl-

* Buradaki bilgiler için bkz. James Petras, "Four Competing Blocs of Power", petras.lahaine.org/articulo.php?p=1700&more=1&c=1.

da, bu sosyo-ekonomik temelde ve devlet aygıtında bazı gedikler açılmış olurdu. Bundan eser bile yoktur. Chávez çok önemli fırsatlarda bile burjuvaziye ve devlet içindeki gericilere darbe vurmaktan kaçınmıştır. 2002 darbesinin birkaç elebaşısı Miami'ye kaçmış ama geri kalanlar hakkında en ufak bir kovuşturma bile yapılmamıştır. Darbe düzenlemenin bütün düzenlerde, darbe yenilgiye uğradığı takdirde, büyük bir suç olduğu herkesin bildiği bir şey. Chávez burjuvazinin iktidarını gerçekten devirmeye niyetli olsaydı, bu siyasi fırsatı değerlendirirdi. Aslında bırakın fırsat değerlendirmeyi, Chávez yönetimi hukuken üzerine düşen görevi bile savsaklamış olmaktadır. Demek ki, burjuvaziyi devirmek için gerçek bir çabadan söz etmek mümkün değildir.

Dış politikada Chávez'in emperyalizmle sık sık karşı karşıya geldiği doğrudur. Emperyalizmin hedef tahtasına koyduğu Irak ya da İran gibi ülkelerle dayanışma göstermesi veya 2006 yazında Lübnan'ın işgali sırasında (örneğin Lula'dan farklı olarak) İsrail'i kınaması alkışlanacak davranışlardır. Latin Amerika burjuvazilerinin Küba konusunda genellikle ABD'ye kölece boyun eğmesine karşılık Chávez'in bu devletle ve onun tarihsel önderi Castro ile yakın bir ittifak ilişkisi içine girmesi olumlu bir tutumdur. Ama bu alanda da olgulara dikkatli bakmak gerekir. Solda Bolivarcı devrim projesinin Latin Amerika'nın ezilmiş halklarını ABD emperyalizmine karşı birleştirme hedefini içerdiği yolunda bir yargı yaygındır. İnsan yazılanları okuyunca Chávez'in Bolivarcı projesinin Che'nin Latin Amerika halklarını ABD'ye karşı sosyalist temellerde birleştirme amacının bir benzeri karşısında olduğunu sanıyor.* Gerçek bambaşkadır ve bir kez daha Chávez'in politikasının sosyalizm doğrultusunda olmadığını ortaya koyar.

Chávez Bolivarcı projesinin merkezine Mercosur'u koymuştur. Mercosur, Brezilya ve Arjantin burjuvazilerinin önderliğinde, Uruguay ve Paraguay'ın katılımıyla kurulmuş Güney Amerika Ortak Pazarı'dır. Chávez yönetimi gözlerini Mercosur'a dikmiştir ve Latin Amerika burjuvazisinin bu kurumunun üyesi

* Che'nin projesi için bkz. Sungur Savran, "Che Guevara'nın Marksizm İçindeki Yeri", *Devrimci Marksizm*, 5, Kış 2007-2008.

olmak üzere sabırla beklemektedir. Bazıları Mercosur üyeliğinin ABD'nin Latin Amerika çapında imzaladığı serbest ticaret anlaşmalarıyla kendi etrafında kurmakta olduğu serbest ticaret bölgesine karşı ilerici bir rol oynayabileceğini düşünebilir. Bizce gerçek hiç de öyle değildir, çünkü Mercosur'u yöneten iki burjuvazi de (Brezilya ve Arjantin) böyle bir alternatif oluşturma kapasitesinden yoksundur. Zaten Lula ile Kirchner'in 2003'te "Washington Mutabakatı"na karşı büyük şatafatla dünyaya açıkladığı "Buenos Aires Mutabakatı" Mercosur'un dünya ekonomisiyle bütünleşmede bir pazarlık kozu olduğunu açıkça ifade etmektedir.* Ama bu yazı çerçevesinde tartışma konumuz bu değildir. Tartışma Chávez'in politikasının ilerici olup olmadığı değil, sosyalizm yönünde gelişiyor olup olmadığıdır. Mercosur üyeliği Venezüella'yı Latin Amerika'nın en güçlü burjuvazisine (Brezilya) ve onun yanı sıra öteki burjuvazilere sımsıkı bağlayacak bir zincirdir. Öyleyse Chávez'in Bolivarcı projesi, Venezüella'da burjuva milliyetçiliğinin Latin Amerika'nın ortak mücadelesinden güç almaya çalışan ve bunun için işçi-emekçi kitlelerinin desteğinden yararlanmayı hedefleyen bir versiyonudur.

Chávez'in siyasi çizgisinin bu karakterini kavrayabilmek için yapılabilecek en sağlıklı şey Latin Amerika'nın tarihine bakmaktır. Kıtanın tarihinde aynı doğrultuda mücadele eden başka siyasi önderlikler eksik değildir. Üstelik bunların icraati radikalliği ve derinliği bakımından Chávez'in icraatinden kat kat ileridir. Bunlar genellikle "popülist" olarak anılan siyasi önderliklerdir.** Bu bağlamda üç deneyim büyük önem taşır.***

---

* Mutabakatın metni için bkz. www.resdal.org/ultimos-documentos/consensobsas.html.

** "Popülist" kavramını tırnak içine almamızın nedeni, bu kavramın dünya literatüründe de Türkiye'de de çok farklı anlamlarda kullanılmalarıdır. Bu kullanımların bazılarının köklü biçimde yanlış olduğunu düşündüğümüz için kavramı herhangi bir ekonomi politikaları demetine ya da emperyalizme tâbi ülkelerde kapitalizmin gelişmesinin bir evresine referansla değil, sadece bazı siyasi hareketleri nitelemek için kullanacağız. Popülizm kavramının çeşitli yüzleri ve çelişkileri konusunda Türkçe'deki en verimli kaynak şudur: Galip Yalman, "'Popülizm', 'Bürokratik Otoriter Devlet' ve Türkiye", *11. Tez*, sayı 1, Kasım 1985.

*** Claudio Katz da yukarıda gönderme yaptığımız makalesinde (bkz. dipnotu 16) bu tür bir tarihsel karşılaştırma yapmaktadır.

İlki Meksika tarihinin en önemli başkanı Lázaro Cárdenas'tır. Büyük halk kitlelerinin, özellikle de topraksız ve yoksul köylülerin boylu boyunca politik sahneye girdiği Meksika devriminin (1910-1917) ürünü olan Meksika'nın tek parti rejimi yolsuzluklarla ve geri kalmışlıkla kıvranırken 1934 yılında başa geçen Cárdenas, rejimi baştan aşağı yeniden yapılandırmıştır. Cárdenas bilinçli bir biçimde işçi sınıfına ve köylülüğe yaslanmış, işçilerin bütünüyle sarı sendika niteliği taşıyan sendikalar yerine yenilerini kurarak hızla sendikalaşmalarının ve ücret artışlarına kavuşmalarının önünü açmış, milyonlarca hektar toprağı köylülere dağıtmıştır. Aynı zamanda kamulaştırmalara başvurmuş, demiryollarını kamulaştırarak "işçi yönetimi"ne vermiş, daha bu aşamada önemli bir petrol üreticisi olan Meksika'da petrolü de kamulaştırarak bir devlet işletmesinin tekeline almıştır. Bundan dolayı dünya sisteminde o dönemde ABD'nin bugün oynadığı rolü oynayan Britanya Meksika ile diplomatik ilişkilerini kesmiş, Meksika petrolü ve mallarına karşı boykot uygulamıştır. Yani Cárdenas'ın icraati emperyalist sistemi bu ölçüde rahatsız etmiştir.

Peki, Cárdenas bütün bunları bir "20. yüzyıl sosyalizmi" uğruna mı yapmıştır? Bu soruyu sormak Chávez'in bugünkü konumunu anlamak bakımından çok önemlidir. Hayır, Cárdenas bir burjuva milliyetçisidir ve bir yandan Meksika burjuvazisinin emperyalizmle bütünleşmesini başka bir düzeyde kurmaya çalışırken, bir yandan da işçi ve köylüler üzerinde yeni türden bir hakimiyet tesis etmeye çalışmaktadır. Bu süreç içinde Cárdenas sendikaları ve köylü örgütlerini yeni kurduğu (ve Meksika'yı 2000 yılına kadar yönetecek olan PRI adlı partinin atası olan) partiye korporatist bağlarla bağlamıştır. Yani burada radikal burjuva milliyetçiliği, işçi sınıfını bir yandan seferber ederken bir yandan da bağımsızlığını ortadan kaldırmıştır.

İkinci örnek Arjantin'dendir. Arjantin'de bir askeri darbe ile yükselen general Perón önce cuntanın bir mensubu olarak, ardından 1946 yılında başkan seçildikten sonra, eşi Eva Perón'un da yardımıyla işçi sınıfı ile son derecede yakın ilişkiler kurmuş, işçilerin seferber olmasını, yaygın olarak sendikalaşmasını teşvik

etmiş, ciddi ücret artışları ve sosyal haklar elde etmelerine destek olmuştur. Perón aynı zamanda bir beş yıllık kalkınma planı temelinde Arjantin'in, bazı ileri teknoloji sektörleri de dahil olmak üzere, sanayileşmesi bakımından önemli adımlar da atmıştır. İşçi sınıfına karşı fazla "tavizkâr" tavrından dolayı Arjantin burjuvazisi ve toprak sahipleri, Latin Amerika'da kullanılan yaygın terminoloji ile "oligarşi", Perón'a karşı giderek daha sert bir muhalefet yapmaya yönelmiş, sonunda ordunun da işbirliği kazanılınca Perón 1955'te bir askeri darbe ile alaşağı edilmiştir.

Peki, bütün bunlar Perón'un sosyalist olduğunu, Arjantin'de "20. yüzyıl sosyalizmi"ni kurmaya çalıştığını gösterir mi? Hiçbir biçimde. Perón, üstelik İtalyan faşizmine sempatileri olan, savaştan sonra Arjantin'i Nazi savaş suçlularına sığınak yapan, yani gerici yönleri de olan bir burjuva politikacısıdır. Ama emperyalizmin belirlediği bir dünyada burjuva milliyetçisidir ve Arjantin'in emperyalizmle bütünleşmesinde daha üst bir düzeye geçebilmesi için işçi sınıfını seferber etmiş, ona birçok hak sağlamıştır. Madalyonun ters yüzü ise, Arjantin burjuvazisinin bu süreç içinde Arjantin işçi sınıfı üzerinde ciddi bir hegemonya kurmasıdır. Bugün dahi, aradan yarım yüzyıl geçtikten, Perón 1970'li yıllarda sürgünden dönüp yeniden Arjantin'in başına geçtiğinde son derecede gerici bir politika izledikten sonra bile, Arjantin'in büyük işçi konfederasyonu CGT, bir burjuva partisi olduğu hiçbir kuşku götürmeyecek Peronist partinin sıkı etkisi altındadır. Yani aynen Meksika'daki gibi, Arjantin'de de güçlü bir burjuva milliyetçiliği dalgası işçi sınıfının bağımsızlığını hem de çok uzun vade için ortadan kaldırmıştır.

Son örnek üzerinde daha kısa duracağız. Peru'da 1974 yılında yapılan bir askeri darbe sonucunda iktidara geçen general Velasco Alvarado yönetimindeki cunta, bir yandan büyük ölçekli kamulaştırmalara gider ve emperyalizmle çatışırken, bir yandan işçi ve köylülere ciddi haklar sağlarken, bir yandan da sol, sosyalist ve komünist hareketlere büyük darbeler vurmuştur. Yani burada da burjuva milliyetçiliğinin ilericiliğinin bedeli işçi sınıfının bağımsızlığına saldırılması olmuştur.

Bütün bu hareketlerin temelindeki dinamik emperyalizm karşısında belirli mevziler kazanmak isteyen azgelişmiş ülke burjuvazilerinin işçi ve köylülere dayanarak bir atılım yapma çabasıdır. Hepsinin ortak noktası, bu amaçla işçi sınıfı hareketini veköylü örgütlerini kontrol altına almaktır.

Bir burjuva milliyetçisi olarak Chávez de tastamam aynı şeyi yapmaktadır. Başlangıçta nispeten dağınık bir takım siyasi güçlere yaslanan Chávez, 2004 referandumunu kazandıktan sonra, ama özellikle 2006 seçimlerinden bu yana kendi destekçisi siyasi hareketlerin hepsini, sosyalist hareketi ve sınıf mücadeleci işçi hareketini bütünüyle kendi kontrolü altına almak için belirgin bir stratejik çaba içine girmiştir. Yeni, sınıf mücadeleci bir çizgisi olan sendika konfederasyonu UNT 2006 yılında Chávez yanlısı bürokratların da yardımıyla Çalışma Bakanlığı'na bağlanmak istenmiştir. UNT'nin bağımsızlığına sahip çıkan sosyalist sendikacıların bu projeye bütünüyle karşı çıkması UNT'yi bir ölçüde paralize etmiş, örgüt kongresini bile toplayamamıştır. Seçimlerden sonra Chávez kendisini destekleyen bütün siyasi partilerin tek bir birleşik partide bir araya getirilmesi projesini açıklamıştır. PSUV (Venezüella Birleşik Sosyalist Partisi) adını taşıyan bu partiye sadece bazı Marksist partiler değil, *chavista* koalisyonun bazı asli unsurları da katılmayı reddettiği için bu proje de sorunlar yaşamaktadır. Nihayet, son derecede ilerici bir atılım olarak sunulan son anayasa değişiklikleri arasında da ilginç hükümler vardır. Bunlar arasında bir tanesi konumuzla doğrudan doğruya ilgilidir. Anayasa değişkliği tabanda bir takım meclisler kurulmasını öngörmekteydi, ama bu meclisler devlete bütünüyle tâbi bir konumda tasarlanmıştı. Kısacası, Chávez'in bütün politik projesi Venezüella işçi sınıfının, emekçilerin ve kent yoksullarının bütünüyle kendi kontrolü altında olduğu bir düzenleme yaratmaktır.

"Popülizm" ile Chávez arasında burada yapılan karşılaştırmanın sınırlarının titizlikle belirtilmesi gerekir. Her ikisi de, farklı tarihsel bağlamlarda olmakla birlikte emperyalizm ile çelişki içine girdiklerinde bir güç tabanı olarak emperyalizmle bütünleşmiş hakim sınıflarla yürüyemeyecekleri için işçi sınıfı ve emekçilere

dayanmaktadırlar. Bunun ötesinde "popülist" hareketlerin kendi aralarında da, bunlar ile bugünün Chávez deneyimi arasında da önemli farklılıklar vardır.

Bir başka ortak nokta da, geçmişte "popülist" siyasi önderlerin de, günümüzde Chávez'in de burjuvaziden doğrudan destek almaktan ziyade devletin hakim doruğundan yönettikleri toplumun emperyalizmle çıkar çelişkisini saptayarak harekete geçmeleridir. Bir bakıma bunlar temel sınıflardan siyasi olarak özerkleşmiş, Bonapartist yönetimlerdir. Chávez söz konusu olduğunda, *Caracazo* ile başlayan sınıf mücadelesi çevriminin yarattığı bir siyasi pat durumundan söz edilebilir. Burjuvazi *Caracazo*'da kitle hareketini yenmiş ama geriletememiştir. Bugün Chávez burjuvazinin geleneksel partileri aracılığıyla kontrol altına alamadığı işçi sınıfı ve emekçileri disipline sokmaya çalışmaktadır.

İşte Venezüella işçi ve emekçilerinin kısa vadede bile aleyhine olan budur. Bütün ilerici önlemlerine rağmen, Chávez burjuva devletinin ve sisteminin rehinesidir. Emperyalizmin ve gericiliğin bir saldırısı sırasında esas çevresi ve iktidar ortakları kendisini yalnız bırakabilir. Bu yüzden emperyalizme karşı bugünkü yönelişi bile esas savunabilecek güç büyük emekçi kitlelerdir. Burada soyut bir analiz yapmıyoruz, bir örneği yaşanmış somut bir güçler dengesinden söz ediyoruz. Unutulmamalı ki, 2002 darbesinde kendi hükümeti ve ordu Chávez'i korumamış, koruyamamıştı. Milyonlarca emekçinin ve yoksulun müdahalesidir ki darbeyi yenilgiye uğratmıştı. Gelecekte emperyalizme ve gericiliğe karşı tek güvence işçi sınıfının ve emekçi kitlelerin politik ve örgütsel bağımsızlığıdır. Aynen sosyalizme doğru yürünecekse bu bağımsızlığın vazgeçilmez olduğu gibi. Dolayısıyla, bugün Venezüella'ya gereken bir gerçek işçi sınıfı partisidir. Chávez'in işçi sınıfını sendikal ve politik alanlarda içine sokmaya çalıştığı cendere bu bağımsızlığı tahrip edecektir.

Chávez'in gözü kapalı desteklenmesinin maliyeti işte bu bağımsızlığın yitirilmesi, işçi sınıfının ve emekçilerin burjuva bir önderliğe emanet edilmesidir. Tarihten verdiğimiz her bir örnekte burjuva milliyetçiliğine verilen desteğin ne anlama geldiğini gör-

müş bulunuyoruz. Bugün aklı başında hiçbir sosyalist Cárdenas'a, Perón'a veya Velasco Alvarado'ya sosyalist diye bakmaz. Bu burjuva önderliklerin politikalarının işçi sınıfı açısından yarattığı uzun vadeli sorunları da herkes teslim eder. Öyleyse, bugünü de tarihsel bir gözle görmeli, sosyalist hareketi saran ve sarsan moralsizlikten etkilenerek buz üzerine sosyalizm yazmamalıyız.

Bu bölümü bitirmeden önce bir gerçeği de hatırlatmakta yarar var. Chávez yönetimindeki Venezüella'da ilk bakışta çok tuhaf bir şey yaşanmaktadır. Bir yandan Venezüella burjuvazisinin kârları artmakta, bir yandan da halk kitlelerinin bazı ihtiyaçları eskisinden daha büyük ölçüde karşılanmaktadır. Yani Chávez zenginden almadan yoksula vermenin sırrını bulmuş gibidir. Bu sırrın ne olduğunu herkes biliyor. Chávez'in başa geldiği 1990'lı yılların sonundan günümüze petrol fiyatları neredeyse on katına çıkmıştır! Venezüella deneyimi gerçek sınavını dünya piyasasında gelişme eğrisi ters yöne döndüğünde yaşayacaktır.

3. Sosyalist Hareketin Büyük Gerilemesi: post-Leninizm

Bu yazının ilk bölümünde, işçi sınıfının, emekçilerin ve ezilenlerin çeşitli ülkelerde sermayenin neoliberal ve küreselleşmeci taarruzuna karşı büyük seferberliklere girerek zaman zaman devlet iktidarının alınması sorununu dahi gündeme getirdiğini gördük. Bu durumu Latin Amerika çapında, devrimin her an güncelleşebileceği bir devrim-öncesi durum olarak niteledik. İkinci bölümde ise bu genel mayalanmanın doruğunda yer alan hükümetlerin, aralarında önemli farklılıklar bulunmakla birlikte,bu tür devrimci kalkışmaları zafere ulaştırmasının beklenemeyeceğini ortaya koyduk. Ortada kitlelerin yönelişiyle siyasi hareketlerin sınırları, sınıf mücadelesinin nesnel koşullarıyla öznel koşulları arasında derin bir çelişki olduğu açıkça görülüyor. Özellikle Bolivya'da iki kez devrimci kitlesel ayaklanma yaşandığı halde, kitleleri iktidarın fethine taşıyacak bir devrimci önderliğin yokluğu çarpıcı bir gerçek olarak ortada duruyor.

Bu çelişki, bir yandan Latin Amerika'da yükselen sınıf mücadelelerinin genel gidişatının anahtarı. Bundan sonraki her gelişmeye ancak bu temel çelişkinin ışığında bakıldığında gerçekler yerli yerine oturacaktır. Ama öte yandan, varolan bu durum bütün dünya solu, bütün uluslararası sosyalist hareket için de dersler içeriyor. Çünkü sınıf mücadelesinin eğrisi inişli çıkışlıdır. Yarın aynı tür bir yükseliş Hindistan'da veya İtalya'da veya (neden olmasın?) Türkiye'de de görülebilir. O takdirde, bu ülkelerde sosyalist solun bu tür kitlesel yükselişlere cevap oluşturabilecek bir yöneliş ve örgütlenme içinde olup olmadığının şimdiden düşünülmesi ve yanlış yönelişlerin ve eksiklerin bertaraf edilmesi için çaba gösterilmesi gerekir. Bu durumda Latin Amerika solunu bugün bu noktaya getiren sürecin ne olduğunun kavranması alınacak dersleri çok daha anlamlı kılacaktır. Çünkü olabilir ki (ve gerçekten de öyle olduğunu birazdan göreceğiz) Latin Amerika solunun bugün içinde bulunduğu duruma yol açan nedenler uluslararası solun büyük bölükleri için, en azından Türkiye solu için de geçerli olabilir. O zaman bu nedenlerden sakınmak bizler için de önem kazanır.

Burada solun durumundan bahsederken Chávez'ten veya Morales'ten, hatta Lula'dan bile söz etmiyoruz. Bunlar sosyalist bir formasyondan geçmemiş, sola farklı bir güzergâhtan gelmiş, kendi ülkelerinin özgül koşulları altında öne fırlamış *sui generis* siyasi şahsiyetlerdir. Biz burada solun durumu derken, Marksizmin şu ya da bu versiyonundan şu ya da bu derecede etkilenmiş, sosyalist hareketin tarihinin içinden gelen akımlardan söz ediyoruz. Lula'nın, Chávez'in ya da Morales'in siyasi yönelişleri veri iken, sınıf mücadelesini proleter devrimci bir yola sokabilecek bir siyasi önderliği oluşturma konusunda geçmişte şu ya da bu ölçüde iddiası olmuş, uluslararası sosyalizmin içinden organik olarak gelmiş akımlardan söz ediyoruz. Latin Amerika'da bu akımlar dört ayrı gelenekten gelirler: Sovyetler Birliği'ne bağlı komünist partiler, onlardan Maoculuğun (daha sonra bunların bir bölümü Enver Hoca yönelişine girmiştir) etkisi altında kopan parti ve akımlar, Küba'nın gerilla deneyiminin etkisi altında

biçimlenmiş akımlar ve Trotskist partiler. Bunların hepsi, şu ya da bu ölçüde, Marksist mirastan beslendikleri iddiasındadırlar. Latin Amerika solunun tartışmalarında da bunlar ve çevrelerindeki aydınlar kümesi etkili olmuştur. Ötekilerin, dışarıdan gelenlerin de elbette etkisi olmuştur; o zaman da bu organik olarak sosyalist hareketin içinden gelen akımların bu etkiye ne tepki verdiği önem kazanmakatdır. Kısacası, biz geçmişte kendini sosyalist ya da komünist olarak tanımlayan akımlara bakacağız.

Bir bütün olarak alındığında, Latin Amerika solu, 1980'li yıllarda ilk adımlarını atan, ama Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nin çözülüşünden ve Nikaragua devriminin yenilgiye uğramasından sonra 90'lı yıllarda bir kanser gibi yayılan bir süreç içinde *sol liberal ve post-modernist bir bozunma* yaşamıştır. Bu ciddi gerilemenin çeşitli boyutlarını kısaca özetleyelim. Sınıf mücadelesi perspektifi yitirilmiş, sol yüzünü yeni toplumsal hareketlere ve kimlik politikasına dönerek kendini bir sınıf öncüsü olarak değil, bu hareketlerin koordinasyonunu sağlayacak bir siyasi odak olarak görmeye başlamıştır. 1980'li yıllarda çoğu Latin Amerika ülkesi askeri diktatörlüklerden parlamenter rejime geçiş yaşarken gelişen bir anlayışla, sivil toplumun bütününün devlet karşısında ilerici olduğu, burjuvazi ile çeşitli düzeylerde ittifakın, başka biçimde söylersek sınıf işbirliğinin makbul olduğu fikri adım adım yayılmıştır. Askeri diktatörlüklere karşı demokrasi arayışı ve yaşanmış sosyalist inşa deneyimlerinde demokrasinin ayaklar altına alınmış olması, demokrasi kategorisini bir fetişe dönüştürmüş, zaman zaman "doğrudan" ya da "katılımcı" sıfatlarıyla nitelense de demokrasi nihai amaç haline dönüştürülmüştür. Bu retorik daha sonra burjuva demokrasisine siyasi bağlılığın gerekçesi yapılmıştır. "Demokratik sosyalizm" terimi, sosyalizmi olmayan basit bir sol demokrasicilik anlamını taşımaya başlamıştır. Burjuva demokrasisine bağlılık, beraberinde seçimlere aşırı derecede bel bağlamaya, burjuva devletinin verili yapısı çerçevesinde köklü toplumsal ve sınıfsal değişimlerin sağlanamayacağı gerçeğinin ihmal edilmesine yol açmıştır.

Buraya kadar söylenenlerden sınıf mücadelesi, sınıf perspek-

tifi, devrim, sosyalizm için burjuva demokrasisinin ötesine geçilmesinin gerekliliği gibi, geçmişte Marksist bir sosyalizmin teorik, ideolojik ve programatik ana direkleri olan bazı temel anlayışların terk edildiği ortaya çıkmaktadır. Ama bir noktaya çok dikkat etmek gerekir. Sol liberalizm/post-modernist sol, Marksizmin neredeyse en belirleyici yönlerini ters yüz ederken, Marx'tan ve Marksizmden koptuğunu hiçbir zaman teslim etmemiştir. Geçmişte Marksizmin sözcüleri olarak kabul edilen bir dizi devrimci teorisyen de Marksizmin bu şekilde yorumlanabileceğini kanıtlamak için tanık gösterilmiştir: Burada ilk sırada Gramsci gelir, onu Rosa Luxemburg izler. Önemli olan Latin Amerika'da ve başka yerlerde bu solun Marksizme şu ya da bu biçimde, şu ya da bu kayıt ve eleştiriye rağmen sahip çıkar görünmesidir. Ama aynı şey Lenin için geçerli değildir. Liberal ve post-modernist sol, Lenin'e ve Bolşevizme karşı, önce sessiz ve derinden, daha sonra açıktan tavır almıştır. Bunun ifadesi birkaç alanda görülür. Bir yandan, Leninist öncü parti anlayışı ve demokratik merkeziyetçilik bütünüyle reddedilir. Bunun bir uzantısı da Leninist partinin Stalinizmin içinde geliştiği ortam sayılmasıdır. Öte yandan, silahlı mücadele, sadece Latin Amerika'nın özgül deneyiminde büyük önem taşımış olan gerillacı (fokocu ve halk savaşı versiyonlarıyla) biçimi altında değil, her biçimi altında reddedilir. Bu, gerçek bir toplumsal değişim açısından seçimlere bel bağlamanın ters yüzü olarak aslında devrimci stratejiden kopmak demektir. Nihayet, kamu mülkiyetine ve merkezi planlamaya dayanan ekonomi anlayışı da "devletçi", "bürokratik", "kumanda ekonomisi" ve benzeri etiketler altında reddedilir; böylece kapı piyasayla ve özel mülkiyetle uzlaşmaya, kamu-özel bileşiminin somut koşullarda nasıl düzenleneceği tartışmalarına vb. açılmış olur.

Biz Leninist olmadığını kendisi de teslim eden bu sola "post-Leninizm" adını vereceğiz. Post-Leninist sol hakkında vurgulanması gereken bir nokta vardır. Bu sol, sadece 20. yüzyılın sosyalist inşa deneyimlerinin çökmesi karşısında moralsizlikten veya bu çöküşe çözüm aramak üzere girişilen fikir tartışmalarından doğmamıştır. Bu oluşumda, işçi aristokrasisinin maddi konumu,

sendika bürokrasisinin çıkarları, burjuva meclislerinde ve yerel yönetimlerde yer alan parti kodamanlarının düzenle ilişkilerinin değişmesi, Stalinist partiler söz konusu olduğunda Sovyetler Birliği ve benzeri ülkelerden edinilen finansmanın kuruması, aydınların neoliberal düzende elde ettiği maddi ve manevi çıkarlar gibi birçok faktör, teorik ve programatik değişimi mümkün ve gerekli kılan bir rol oynamıştır. Elbette her bir ülkenin her bir siyasi hareketinin gelişimi somut olarak incelenerek bu faktörlerden hangilerinin veya burada sözü edilmeyen başka hangi faktörlerin bu parti ve akımların yaşadığı değişimde rol oynadığını ince ince analiz etmek gerekir. Önemli olan, maddi hayatın gelişiminin bu değişimde oynadığı rolü unutmamaktır. Meseleyi masum bir fikir ayrılığı olarak kavramak işin gerçek boyutlarının kavranması açısından pozitif bir engeldir.

2000'li yıllarda Latin Amerika'da sınıf mücadelesi yükseldiğinde ya burjuvazinin saflarına geçen ya olayların hızı karşısında oradan oraya savrulan ya da felç olan sol işte bu post-Leninist soldur. Ve post-Leninizmin Latin Amerika'da bir tarihi vardır. Bu tarihtir ki solu bugünkü durumuna getirmiştir. Bu tarih yaşanırken olan bitene doğru biçimde müdahale etmeyen, gidişatın vahametine işaret etmeyen, uyarılarda bulunmayan herkes bugünkü durumdan sorumludur. Latin Amerika solu gibi bütün dünya çapında çok önemli etkiler bırakmış bir hareket söz konusu olduğu için sorumluluk aynı zamanda dünya solunundur.

Şimdi post-Leninizmin Latin Amerika'daki gelişme tarihine kısaca değinelim. Bizi ilgilendiren tek tek partilerde ve akımlarda yaşanan değişim değil elbette. Latin Amerika solunu bir bütün olarak etkileyen gelişmeler. Burada başlangıç noktası Sao Paulo Forumu olmalıdır. 1990 yılında Berlin Duvarı'nın çöküşünün ertesinde Brezilya İşçi Partisi'nin (PT) girişimiyle, bu ülkenin Sao Paulo kentinde değişik Latin Amerika ve Karayip ülkelerinden 48 parti ve cephe bir araya geldiler. Bu buluşmada gerilla örgütlerinden (Salvador'dan FMLN, Guatemala'dan URNG, Kolombiya'dan FARC, hatta Bask ülkesinden ETA vb.) düzen partilerine (örneğin Meksika'dan PRD, Şili'den Sosyalist Parti),

bütünüyle seçim politikasına angaje olmuş sosyalist hareketlerden (örneğin Uruguay'dan Frente Amplio) devrimle kurulmuş bir rejimin temcilcilerine (Küba Komünist Partisi), milliyetçi partilerden (Bolivya'dan MLB) IV. Enternasyonal hareketinin çeşitli kollarına (Birleşik Sekretarya, LIT, Arjantin'den Partido Obrero'nun temsil ettiği akım vb.) her türlü sol hareket bulunuyordu. Bu ilk toplantıyı 1991'de Meksiko'da, 1992'de Managua'da, 1993'te Havana'da, 1995'te Montevideo'da buluşmalar izledi. Her toplantıda Latin Amerika ve Karayiplerden katılımcılar ve gözlemcilerin, başka kıtalardan konuk partilerin sayısı artıyordu. Bugün Dünya Sosyal Forumu'nun toplanmaya başlamasından sonra önemi azalmış olsa da hâlâ yaklaşık iki senede bir toplanmakta olan Sao Paulo Forumu'nda yüzden fazla üye parti ve cephe vardır. Forum 1992'de buluşmalar arasında işleri yürütecek bir Çalışma Grubu ve bugüne kadar 18 sayısı yayınlanmış olan bir teorik dergi (*América Libre*) kurmuştur.

Sao Paulo Forumu sayıca büyümüş, ama ideolojik ve programatik açıdan yıllar üzerinden büyük bir gerilemenin ortamı olmuştur. Başlangıçta Forum'un toplanmasının iki gerekçesi vardı: Neoliberalizmin Latin Amerika'da yaptığı büyük atılıma yanıt verebilmek için fikir alışverişi ve Doğu Avrupa'da ve Sovyetler Birliği'nde yaşanan, Latin Amerika'da da Sandinizmin yenilgisinin eşlik ettiği çöküşün doğurduğu kriz karşısında solun tutması gereken yolu tartışmak.Bu ikinci konuda zaman geçtikçe Sao Paulo Forumu Marksizmden, devrimden, sosyalizmden, silahlı mücadeleden, kamu mülkiyetinden, planlamadan ve elbette (geçmişte olduğu kadarıyla) Leninizmden uzaklaşmanın Latin Amerika'daki ayrıcalıklı ortamı olmuştur. Denebilir ki, Sao Paulo Forumu bir *uluslararası ve kolektif revizyonizm okulu* olarak iş görmüştür. Forum, geçmişin hatalarının eleştirisi ve özeleştirisi görünümü altında sosyalizme nasıl ulaşılacağı tartışmasının adım adım terk edildiği, bunun yerine kapitalizm çerçevesinde solun nasıl iktidar alternatifi haline gelebileceğinin tartışıldığı bir yer halini almıştır. Bir kez sorun kapitalizm çerçeve-

sinde iktidar olarak konulduğunda elbette "yapılabilir, tutarlı ve işlevsel öneriler" yapmak bir zorunluluk haline gelmiştir.* Bütün bu gelişmeler karşısında Arjantin'den Partido Obrero 1995 yılında, Forum'un üyesi olan Bolivya partisi MLB'nin bir genel grevin vahşice bastırılmasını desteklemesinin kınanması önerisi kabul edilmeyince, Forum'dan çekilmiştir.

Forum'un Latin Amerika solunun kapitalist düzenle bütünleşmesi yönünde evrilmesinde en önemli faktör, işin merkezinde yer alan Brezilya PT'sinin kendisinin 1990'lı yılların başından itibaren, gerek yerel yönetimlerdeki icraatiyle, gerekse partinin genel politik yönelişiyle aynı yola girmiş olmasıdır. Hem Brezilya'da hem de Sao Paulo Forumu'nda yaşananlar 90'lı yılların ortalarından itibaren görmek isteyen herkes açısından son derecede açıktı. Üstelik o dönemde internet dünya çapında bilgilenmeyi henüz hızlandırmış olmasa da, PT'nin haberleri hızla yayılıyor, Forum'un karar belgeleri elden ele dolaşıyordu. Ama Latin Amerika ve dünya solunun Marksist unsurlarının ezici çoğunluğu bu çürüme sürecine eleştirel bir müdahalede bulunmaktan ya kaçınmıştır ya da, daha kötüsü, bu çürüme sürecine arkadan katılan vagon gibi davranmıştır.

Bu gelişmenin Latin Amerikalı sol aydınlar arasında da kendine yolunu açması beklenirdi. 1993 yılında Meksikalı sol aydın Jorge Castañeda'nın yayınladığı bir kitap bu yolu açtı.** Castañeda Meksika Komünist Partisi'nin üyesiydi. Bu parti Latin Amerika'nın "Avro-komünizm"e en erken angaje olmuş partisidir. 1980'li yılların sonunda PRD kurulduğunda parti bu sosyal demokrat olarak nitelenebilecek yeni kitle partisinin içinde yer almayı seçti. Castañeda 1988 seçimlerinde aday olan ve sonradan PRD lideri olacak olan Cuauhtémoc Cárdenas'a danışmanlık yaptı. İspanyolca orijinali 1993 yılında yayınlanan kitap görünürde gerilla savaşı stratejisine karşı bir müdahaleydi. Oysa aslında

* Carlos Baraibar/José Bayardi, "Foro de San Pablo ¿qué es y cuál es su historia?", www.analitica.com/va/internacionales/noticias/7026753.asp.

** Jorge G. Castañeda, *Utopia Unarmed. The Latin American Left After the Cold War*, Vintage, New York, 1994.

Castañeda post-Leninizme geçişin bütün unsurlarını savunuyordu. Kitap Latin Amerika sol aydınları ve genel olarak sosyalist hareketi nezdinde büyük bir başarı kazanacaktı.

Post-Leninizmin insanı nerelere götürebileceğini anlamak bakımından Castañeda'nın daha sonraki politik güzergâhına da bakmakta yarar var. Yazar 2000 seçimlerinde serbest piyasacı ve Amerikancı PAN partisinin başkan adayı Vicente Fox'a danışmanlık yaptı. Seçimi kazanan Fox da onu dışişleri bakanlığına getirdi. Castañeda 2003'e kadar Meksika'nın burjuva devletinde sağcı ve emperyalizm yanlısı bir iktidar altında dışişleri bakanlığı yaptı. Şaka gibi görünse de durum böyledir. (Türkiye'de de tarihi TKP'nin eski genel sekreterinin evrimi, benzer nedenlerin benzer sonuçlar doğruduğunu gösteriyor.) Ama asıl çarpıcı ve öğretici olan, Castañeda'nın Marksizmden kopuşunu bütünüyle burjuvazinin saflarına göçerek kemale ulaştırması değil, PAN'ın dışişleri bakanlığını yapmış olan bu insanı birçok sol aydının hâlâ "sol" saymasıdır!* Latin Amerika solunun, her türlü fikir tartışmasının ötesinde nerelere kadar alçalmış olduğunun daha iyi bir fotoğrafı az bulunur.

Sao Paulo Forumu'nun bayrağını 2000'li yılların başından itibaren, 1999 Seattle eylemi sonrasında doğan küreselleşme karşıtı hareketi bir tartışma kulübü haline getiren Dünya Sosyal Forumu (DSF) almıştır. Çok daha geniş bir tartışmanın konusu olan DSF'ye biz bu bağlamda sadece Latin Amerika solunun evrimini etkilediği ölçüde değineceğiz. DSF'yi Sao Paulo Forumu'na bağlayan en önemli bağ elbette, DSF'nin Latin Amerika ayağında

* Türkçe'de yayınlanmış bir örnek için bkz. Steve Ellner, "Solun Hedefleri ve Latin Amerika'da Neoliberalizme Karşı Strateji Tartışması", *Praksis*, 14, Kış-Bahar 2006. Ellner'ın makalesi bir şaka gibidir. Castañeda Latin Amerika solunda varolduğu söylenen üç pozisyondan birinin temsilcisi olarak sunulmakta, neoliberalizm karşıtı olarak gösterilmekte, yaklaşımı "merkez-sol strateji" olarak anılmaktadır. Bunlar hep Castañeda sağcı Fox'un dışişleri bakanlığını yaptıktan sonra yazılmıştır. (Yazının orijinalinin *Science and Society* dergisinde yayınlanma tarihi 2004'tür.) Ellner'ın Castañeda'ya yaklaşımı başka söylediklerinin yanında hafif kalmaktadır. Yazar, Fox'un seçilmesini "merkez-sol stratejinin dramatik seçim zaferleri" arasında sayıyor (s. 32)! Lula ve Gutiérrez'in ise "güçlü neoliberalizm karşıtı söylemleri"nden (s. 29) söz ediyor!

PT'nin sahip olduğu mutlak hakimiyettir. Sao Paulo döneminde Latin Amerika solunun ne kadar gerilemiş olduğu, iki Forum'un düzenlenme ilkelerinde görülen bazı farklılıklarda çarpıcı olarak belirmektedir. Burada tek birine değinelim. Sao Paulo Forumu'nda bir yandan Forum üyesi iken bir yandan da silahlı mücadele vermekte olan örgütler olduğuna yukarıda değinilmişti. DSF ise şiddete başvuran hareketleri açık biçimde dışlamaktadır. Bunun anlamı açıktır: Her türlü taktik ve strateji tartışmasının ötesinde DSF (ve elbette onun Latin Amerika'da hakim unsuru olan PT) silahlı mücadeleyi *ilke olarak* dışlamaktadır.1990'lı yıllarda Sao Paulo Forumu'nun üyesi olan FARC şimdi Porto Alegre'de yapılan DSF toplantılarında istenmeyen hareket konumundadır. Nereden nereye! Latin Amerika solu devrimi çoktan karşısına almıştır!

Bütün bu gelişmelerin doruğu Lula'nın 2002 seçimlerindeki adaylığı karşısında Latin Amerika ve dünya solunun tavrıdır. Okuyucunun ayrıntılarını Alfredo Saad-Filho'nun bu kitaptaki yazısında veya bizim daha önceki çalışmalarımızda okuyabileceği gibi, Lula seçimden aylar önce IMF'nin koşullarına uyacağına dair bir belge imzalamış, bir burjuva partisinin, hem de Liberal Parti adını taşıyan bir partinin kendisi kapitalist olan başkanını başkan yardımcısı olarak seçmiş, Merkez Bankası guvernörlüğüne uluslararası banka camiasının deneyimli bir ismini atamıştır. Yani Lula neoliberal bir politika izleyeceğini, PT'nin programına ve yıllarca savunduğu görüşlere ihanet edeceğini bütün dünyaya *seçimlerden aylar önce* açıklamıştır. Buna rağmen Latin Amerika solunun, bir elin parmağıyla sayılabilecek sosyalist akımı dışında bütün unsurları Lula'ya destek vermiştir! Sao Paulo Forumu'nun Çalışma Grubu, o yıl Guatemala'da toplanacak olan forum buluşması için hazırladığı karar tasarısında Lula'nın seçilişi için şöyle demekteydi: "Yarıkürede güç dengelerini değiştirmekte ve demokrasi, toplumsal ilerleme ve halklarımızın refahı yolundaki bütün mücadelelere umut aşılamaktadır. Aynı zamanda neoliberal anlayışa, onun tek yanlı düşünüşüne ve 'olanaksızlık' te-

orisine karşı düşünsel ve moral bir zaferdir."* Bu aynı zamanda uluslararası solun ünlü aydınları (Chomsky ve Tarık Ali'den Michael Löwy ve Robert Brenner'a) ve siyasi önderleri (Daniel Bensaid'den Alex Callinicos'a) açısından da geçerlidir. Demek ki, 90'lı yıllarda PT önderliğinin hızla sağa kaydığı konusunda uluslararası solu uyaranlara "sekter" diyenler, Lula'nın kendi kendisini "ihbar etmesi"ne bile itibar etmemişlerdir.

Brezilya vakası 2006 seçimleri için de ilginç bir tablo çizmektedir. Lula'nın dört yıl boyunca Brezilya burjuvazisinin politikasını yürütmesi 2006 seçimlerinde Lula'nın adaylığı karşısında sosyalist solun nasıl bir politika izleyeceği meselesini Brezilya işçi sınıfı ve solunun geleceği bakımından hayati bir konu haline getiriyordu. Lula'nın karşısında bir sol güçler ittifakı oluştu. Lula'nın politikalarına karşı çıktıkları için PT'den atılmış olan bazı sosyalist önderler partiden kopan başka kadrolarla birlikte P-SOL adını taşıyan yeni bir parti kurdular. P-SOL 2006 seçimlerine Brezilya Komünist Partisi (PCB) ve Trotskist akımlardan biri olan PSTU ile birlikte bir "Sol Cephe" kurarak katıldı. Ama Sol Cephe'nin başkan adayı Heloísa Helena'nın kampanyasının sosyalizmle neredeyse hiçbir ilgisi yoktu. Helena'nın başkan yardımcısı olarak önceleri Marksist PSTU'dan bir adayın adı geçerken sonradan César Benjamin adında solla pek az ilişkisi olan bir burjuva seçildi. (Nasıl da Lula'yı hatırlatıyor!) Kendine "Hıristiyan sosyalist" diyen Helena kürtaj karşıtı bir kampanya yürüttü. (Nasıl da Ortega'yı hatırlatıyor!) PT bir düzen partisi haline gelmeden önce dış borcun reddedilmesini savunurdu, Helena dış borcun "gözden geçirilmesini" savundu. Özelleştirilen işletmelerin yeniden kamulaştırılacağını değil özelleştirmelerin "gözden geçirileceğini" vaad etti (yani bazı özelleştirmelerin yerinde olduğunu örtülü olarak kabul etmiş oldu). Büyük toprak sahiplerinin mülksüzleştirilmesini sağlayacak yeni bir yasa vaad etmek yerine, askeri diktatörlük döneminden kalmış olan mev-

* Aktaran José Reinaldo Carvalho, "São Paulo Forum—Convergence Point of the Latin American and Caribbean Left", http://www.vermelho.org.br/english/text/forum.asp.

cut yasayı uygulayacağını söyledi, kendi döneminde toprak işgali olmayacağını vaad etti. (Yine Ortega!) Uluslararası solun 2002 seçimlerinde Lula'yı desteklemiş olan aydınları ve siyasi önderlerinin bir bölümü de bu sefer bu programı destekledi!

Aynı insanlar Ekim ayındaki Brezilya seçimlerinden iki ay sonra yapılan Venezüella seçimlerinde de Chávez'e oy verilmesini savunan bir metne imza attılar. Seçim elbette taktik bir sorundur. Chávez'e oy kullanmanın doğru olup olmadığı bütünüyle o somut anın konjonktürü ile ilgilidir. Önemli olan Chávez'in siyasi hattının Venezüella'yı kapitalizmden sosyalizme geçiş yoluna taşıyıp taşımadığı konusundaki temel yargıdır. Dün Lula'nın bu yolda yürüdüğüne, bütün somut uyarılara rağmen iman edenler bugün de aynı yolu Chávez ile yürümekte ısrar ediyorlar. Öyle anlaşılıyor ki, Latin Amerika ve dünya solunun düşüşü hâlâ devam etmektedir.

Bu bölümü çok öğretici bir öykü ile bitirelim. Sao Paulo Forumu 1990'lı yıllarda ilk kurulduğunda kendini anti-emperyalist olarak ilan ediyor ve emperyalizmin müdahalelerine karşı durulması gerektiğini belirtiyordu. 2004 Şubatında Haiti'nin seçilmiş başkanı Aristide bir askeri darbeyle görevinden uzaklaştırıldı, ABD tarafından ülke dışına kaçırıldı ve ülke Birleşmiş Milletler gücü kisvesinde ABD'nin ve (Haiti'nin eski sömürgeci gücü olan) Fransa'nın başını çektiği bir işgale uğradı. Sao Paulo Forumu bu olayın sorumlusu olarak Aristide'i göstermeyi tercih etti. Sonra da Lula yönetimindeki Brezilya, Kirchner Arjantin'i ve Tabaré Uruguay'ı ile birlikte işgali ABD ve Fransa'dan devraldı. İşte bozunma, işte çürüme!

Sonuç

Latin Amerika'da 2000'li yıllarda ortaya çıkan gelişmelerin bu yazıdaki anlatımı, okurumuzda bir düş kırıklığı yaratmış olabilir. Yıllardır "Latin Amerika'da sol yükseliyor" söylemiyle kendine bir umut kaynağı bulan sol eğilimli insanların, Latin

Amerika solunun bugünkü durumunu öğrenince böyle bir duyguya kapılması belki de kaçınılmazdır. Buna karşı iki şey söylenebilir. Birincisi, solun bu durumu bize Latin Amerika kitlelerinin son sekiz-dokuz yılda ortaya koyduğu, devrimci ayaklanmalara kadar varan mücadeleciliği unutturmamalıdır. Son tahlilde belirleyici olan siyasi hareketler değil, toplumsal mücadelelerdir. Bu toplumsal mücadeleler başka herhangi bir sonuca yol açmasalar bile Latin Amerika'da devrimci sosyalizmin inşası açısından büyük bir fırsat yaratmaktadır. İkinci nokta, Gramsci'nin sık sık alıntılanan ama yanlış aktarılan bir ifadesiyle özetlenebilir. Genellikle söylendiği gibi Gramsci "gerçek devrimcidir" dememiştir, çünkü gerçek her zaman devrimci değildir. Gramsci "*yalnızca* gerçek devrimcidir" demiştir. Yani gerçekten başka hiçbir şey devrimci değildir.* Ancak hakikat ile yüzleşen devrimi hazırlayabilir, ona hizmet edebilir.

Bugün Türkiye'de Latin Amerika'yı tartışırken bunun bir tek anlamı vardır: Latin Amerika solunun devrimin yükselişi karşısında içine düştüğü durumun yarın Türkiye'de tekrarlanmasını önlemek için mücadele etmek. Çünkü açıkça söylemek gerekir: *de te fabula narratur.*"

---

* Aslında Gramsci'nin söylediği bu da değildir. Gramsci'nin cümlesinin orijinali şöyledir: "La verità sola è rivoluzionaria." Yani: "Yalnızca hakikat devrimcidir." Türkçe'de "gerçek" hem Batı dillerindeki "reality/realité/realidad/realità" karşılığı hem de "truth/vérité/verdad/verità" karşılığı olarak kullanılıyor. Bizce ikinci kavram dizisini karşılamak için "hakikat" daha uygun bir terimdir.

** Marx, Kapital'de kapitalizmin İngiltere'deki gelişimini inceler. Eserin girişinde, Almanya'daki gelişmelerin İngiltere'dekilere paralel olduğunu ve bu sebeple İngitere'de olanlara kayıtsız kalınmaması gerektiğini vurgulamak için, Alman okuruna "de te fabula narratur" yani, "anlatılan senin hikayendir" diye seslenir.

Latin Amerika Sözlüğü

Alianza: İttifak. Latin Amerika'nın birçok ülkesindeki seçim ittfakları kısaca Alianza diye anılır. Özellikle Arjantin'de 1999'da iktidara gelen ve 2001 krizi ve *piquetero* hareetinin etkisi ile iktidardan düşen de la Rua hükümetinin kısa adı.

Alianza por Chile: Şili İçin İttifak. Şili'de *Concertación de Partidos*'un rakibi konumundaki sağcı ittifak.

AMLO: 2006 Meksika seçimlerinde seçim hileleri sonucu, iktidarı PAN adayı Felipe Calderon'a kaptıran PRD adayı Andrés Manuel López Obrador'un -adının başharfleri yanyana getirilerek oluşturulan- halk arasındaki kısa adı.

APPO: Meksika'nın güney eyaleti Oaxaca'da 2006 yılında emekçileri ve yerlileri temsil eden yüzlerce örgütün kurduğu Oaxaca Halk Meclisi.

antiplano: Bolivya'da ve kısmen Peru'da And dağları üzerindeki yüksek rakımlı yerleşim yerleri. Özellikle Bolivya'da Aymara yerlilerin yaşadığı bölgelerdir.

Argentinazo: 2001-2002 dönümünde Arjantin'de yaşanan büyük halk isyanı.

asambleas populares: Arjantin'de 2002-2003 kitle hareketlerinin mahallelerde kurdukları halk meclisleri.

auto-golpe: kendine karşı darbe. Peru'da seçimlerle başa geçen Fujimori'nin parlamentoyu fesederek despotik bir yönetim kurması deneyimi için kullanılıyor.

Aymara: adını koka üretimine karşı ABD'nin sınırlama getirmesi uygulamalarına karşı koydukları direnişlerle duyuran Bolivya'nın dağlık bölgelerinde yaşayan yerli halk.

barrio: mahalle. Çoğunlukla işçilerin yaşadığı yoksul mahalleler için kullanılıyor.

Barrio Adentro: mahalle içi. Venezüella'da Chávez hükümeti tarafından başlatılan, Kübalı doktorların alt sınıfların yaşadığı mahallelerde sağlık hizmeti verdiği sosyal politika uygulaması.

cabecitas negras: Kara kafalılar. Arjantin'de orta ve üst sınıfların, koyu kıvırcık saçlıların önemli bir bölümünü oluşturduğu proleter ve yoksul kesimleri aşağılamak için kullanageldiği ırkçı bir deyim.

cabildo: yerel meclis

Cajas de Previsión: Şili'de uygulanan özel emeklilik planı.

Caracazo: Venezüella'da 1989 tarihinde başkent Caracas'da başlayan halk ayaklanması.

caracol: salyangoz, Zapatista hareketinin yönetim merkezleri. Zapatista hareketinin simgesi salyangozdur. Bunun nedeni, Maya kabilelerinde yerli toplulukların meclislerde biraraya toplanma çağrısının büyük içiboş salyangoz kabukları megafon olarak kullanılarak yapılmasıdır.

Casa Rosada: Pembe ev. Arjantin'in pempe boyalı hükümet binası. Binanın renginin, 19. yüzyılda bölgede bağımsız federal yönetimlerin kurulmasını savunan Federalistlerle, tüm bölgesel yönetimlerin birleşmesini savunan Unitaryanlar arasında çıkan sivil savaşın anlaşma ile sona ermesinin ardından, bu iki grubun savaşta kullandıkları renklerin (kırmızı ve beyaz) karışımından geldiği söylenir.

caserolazo: tencere, tava anlamına gelen caserola kelimesinden türetilen, Arjantin'de 2001 Aralık ayında tencere ve tavalara vurularak yapılan eylemlere verilen isim.

caudillo: Bağımsızlık savaşları sonrasında güçlenen bölgesel ordu generalleri.

Central Única dos Trabaljadores: 1983'te Brezilya'da kurulan Tüm İşçiler Konfederasyonu.

Chavismo: Chávezcilik

chavista: Hugo Chávez taraftarı

cocaleros: Bolivya'da kokainin hammaddesi olan koka yaprağı ekimi yapan çiftçiler.

cogestión: eşgüdüm. Arjantin'de fabrika işgallerinin ardından işçilerin ve devletin fabrikaları eşgüdüm esasına göre birlikte idare etmesine dayalı sistem.

comandante: komutan

Concertación de Partidos: Partilerin Koalisyonu. Şili'de Pinochet sonrasında sivil rejime geçişin pazarlığını yapan Sosyalist Parti-Hıristiyan Demokrat Parti koalisyonu. Kısaca *Concertación* olarak anılır.

Concertación Plural: Çoklu Uzlaşma. Arjantin'de son başkanlık seçimlerinde Cristina Fernández de Kirchner'in adaylığını destekleyen senato ve seçim ittifakı.

CONAIE: Ekvador Yerli Milliyetler Konfederasyonu.

Contra: Nikaragua'da 1979 Sandinisra devrimini bastırmak amacıyla örgütlenen karşı- devrimci güçler.

Cooperativistas: kooperatifçiler. Bolivya'nın maden ocaklarını işleten özel şirketler.

Coordinadora: Bolivya'da suyun özelleştirilmesine karşı 2000 sonrasında başlayan mücadelelerde eylemcileri birarada tutan toplumsal hareket örgütü.

corralito: 2001 yılı sonunda Arjantin'de halkın bankalardaki paralarına ödeme sınırı getirilmesi uygulaması.

criollo: Latin Amerika'da doğmuş İspanyol sömürgeciler.

ejido: Meksika'da Aztek uygarlığı zamanında kullanılan toprak sistemi. Yerli halkların ortak olarak kullandıkları topraklara verilen ad. Bu sistem 1990'larda neoliberal hükümetler tarafından yerlilerin ortak mülkiyetinden alınıp büyük tarım sanayicilerinin özel mülkiyet haline verildi.

El Alto: Adını 2005-2006 yıllarında madenci eylemleri ile duyuran Bolivya'nın başkenti La Paz çevresindeki gecekondu mahallesi.

Electricidad de Caracas: Caracas'ın Elektriği. Venezüella'da elektik üretimi ve dağıtımı yapan özel şirket.

Fedecamaras: Venezüella Sanayi ve Ticaret Odaları Federasyonu.

fokoculuk: Che Guevera'nın diktatör ve baskıcı rejimlere karşı izlenebilecek tek devrimci yol olarak gösterdiği iktidarı küçük silahlı gerilla gruplarının (foco) dağınık eylemleriyle ele geçirme stratejisi.

Frente Amplio: Geniş Cephe. Uruguay'da 2004'de iktidara gelen sosyalist ittifak.

Frente para la victoria: Zafer cephesi. Arjantin'de 2003 yılında kurulan ve Krichner'i destekleyen Peronist seçim ittifakı.

Gran Colombia: Büyük Kolombiya. Bağımsızlık mücadeleleri sırasında Bolivar'ın bugünki Peru, Bolivya, Ekvador, Kolombiya, Panama ve Venezüella toprakları üzerinde kurulması için savaştığı ülke.

hacienda: Büyük toprak sahiplerinin araziler, büyük çiftlikler.

Juntas de Buen Gobierno: İyi yönetim meclisleri. Zapatistalar tarafından Chiapas'ta kurulan halk meclisleri.

juntas de vecinos: komşu meclisleri. Bolivya'nın El Alto kentinde kurulan mahalle meclisleri.

Ley Habilitante: Yerleşik Halk Yasası. Chávez hükümetinin Kasım 2001'de onayladığı reform paketi.

MAS: bkz. Movimiento al Socialismo.

Media Luna: Yarım Ay. Bolivya'da özerklik talepleri olan sağcı grupların egemen olduğu doğalgaz bakımından zengin toprakları olan bölge.

MERCAL: Venezüella'da Chávez Hükümetinin yiyecek dağıtım kurumları.

Mercosur: Güney Amerika Ortak Pazarı

mestizo: Yerli-Latin melezi.

misiones: misyonlar. Venezüella'da Chávez hükümetinin sosyal hizmetlerinin sunuluş kanallarını oluşturan kurumlar.

Movimento dos Trabaljadores Rurais Sem Terra: 1984'te Brezilya'da kurulan Topraksız Tarım İşçileri Hareketi.

Movimiento al Socialismo: Sosyalizme Doğru Hareket. Evo Morales'in lideri olduğu kısa adı MAS olan parti.

Movimiento Quinta Republica: Venezeülla'daki Beşinci Cumhuriyet Hareketi Partisi. Partisinin kısaltmasına (MVR) Roma rakamı ile beş kullanılıyor.

Obediencia debida: zorunlu itaat. Arjantin'de 1976-1983 yılları arasında iktidarda olan askeri rejim döneminde askeri yetkililerin işledikleri cinayet ve işkence gibi suçlardan dolayı yargılanmalarını engelleyen yasa.

Palacio de la Moneda: Darphane sarayı. Pinochet'nin savaş uçakları ile Allende'nin ofisinin olduğu kısmını bombalattığı Şili başkanlık sarayı.

pampa: Güney Amerika'nın doğusundaki ovalar. Arjantin'de geniş ve verimli ovalarda hayvancılıkla uğraşan büyük toprak sahibi burjuvaziye *pampa* burjuvazisi denir.

Partido dos Trabalhadores: Brezilye İşçi Partisi. Kısaca PT olarak anılır.

Partido Justicialista: Adalet Partisi. Arjantin'de Juan Domingo Perón'un kurduğu, halen kısaca "Peron'un Partisi" olarak anılan parti.

Patria Para Todos: Herkez için Vatan. *Chavista* hareketi koalisyonu içindeki bir siyasi parti.

Peninsular: İspanya doğumlu sömürgeciler

Petistas: Brezilya İşçi Partisi üyelerine verilen, partinin kısaltması PT'den türetilen isim.

Petrobras: Brezilya petrol şirketi.

pingüinos: penguenler. Şili'de 2006 yılında neoliberal eğitim politikalarını protesto amacıyla sokaklara dökülen ve okullarını işgal eden eylemci öğrecilere okul kıyafetleri sebebiyle verilen sempatik isim.

piqueteros: Arjantin'deki işsizler hareketi.

Plan Guarimba: Venezüella'da saldırgan sokak eylemleri ile Chávez hükümetini zayıflatmayı amaçlayan muhalefet planı.

Plaza de Mayo: Mayıs Meydanı. Adını 25 Mayıs 1810'daki bağımsızlık ilanından alan Arjantin'in başkenti Buenos Aires'in en büyük meydanı.

pongueaje: Özellikle Bolivya'da uygulanan ve 1952 yılında kaldırılan, yerli tarım işçilerinin *hacienda* topraklarının küçük bir bölümünü kendi

adlarına işleyebilmelerine karşılık olarak toprak sahibine, onun ailesine ve çevresine kişisel hizmet sunmak zorunda kalmasına dayalı feodal sömürü sistemi. Osmanlı'da uygulanan angarya sistemi ile benzerlikler gösterir.

presidencialismo: Başkanlık sisteminin geçerli olduğu ülkelerde devlet başkanlarının belirleyici olduğu seçim ve idare biçimleri.

protestas nacionales: ulusal protestolar. Şili'de 1980'li yıllar boyunca Pinochet rejimine karşı yürütülen eylemlerin genel adı.

Punto Final: son nokta. Arjantin'de 1976-1983 yılları arasında iktidarda olan askeri rejim döneminde askeri yetkililerin işledikleri cinayet ve işkence gibi suçlardan dolayı yargılanmalarını engelleyen yasa.

PODEMOS: Yapabiliriz. Venezüella'da *Chavista* hareketi koalisyonu içindeki bir siyasi parti. Bolivya'da 2007'de kurulan bir sağ parti.

Que se vayan todos!: Hepiniz defolun! Arjantin'deki 2001 isyanlarında kullanılan sonra kıtanın tüm isyan hareketlerince benimsenen, tüm anaakım siyasi parti üyelerinin ve liderlerinin politikayı bırakmalarını talep eden slogan.

Renovación Nacional: Ulusal Yenile(n)me. Şili'de Pinochet sonrası dönemde kurulan bir sağ parti.

Sandinista: Nikaragua'da Somoza hanedanını 1979'da devrim ile devirerek iktidara gelen ve 1990'a kadar iktidarda kalan Marksist hareket.

Sendero Luminoso: Aydınlık Yol. Peru'da 1990'larda kurulan yerli halkların Maocu gerilla örgütü.

Setentista: İspanyolca'da "Yetmiş" anlamına gelen *setenta* sözcüğünden türetilerek Kirchner'in içinden geldiği 70'li yılların kitle hareketinin üyelerine veya bu dönemin etkisindeki politikalara verilen ad.

Subcomantante: komutan yardımcısı, ast komutan.

Tupamaros: 1960'lı ve 1970'li yıllarda Uruguay'da faaliyet gösteren gerilla hareketi.

Unión Demócrata Independiente: Bağımsız Demokrat Birlik. Şili'de Pinochet sonrası dönemde kurulan bir sağ parti.

Unión Juvenil Cruceñista: Cruceño Gençlik Birliği. Kısa adı UJC olan Bolivya'lı şiddet yanlısı faşist gençlik örgütü.

Zócalo: Meksika'da büyük kent meydanlarına verilen genel isim. Meksico City eylemlerinde halkın işgal ettiği şehrin ana meydanı.

Yazarlar Hakkında

Aijaz Ahmad

Nehru Müze ve Kütüphanesi'nde (Yeni Delhi, Hindistan) kıdemli öğretim üyesi ve Hindistan'da yayınlanan *Frontline* gazetesinin editörüdür. Türkçeye çevrilen *Teoride Sınıf, Ulus, Edebiyat* yazarın en önemli eseridir.

Alejandro Álvarez Béjar

Meksika siyasetinde etkin bir eylemci ve Meksiko City'deki Meksika Otonom Üniversitesi (UNAM) Ekonomi Bölümü'nde profesördür. Meksika ve Dünya ekonomisi, Meksika politikası, sendikalar ve NAFTA üzerine çok sayıda makalesi olan yazarın, *La Crisis Global del Capitalismo en México: 1968/1985 (Meksika'da Kapitalizmin Küresel Krizi: 1968/1985)* başlıklı bir de kitabı bulunmaktadır.

Steve Ellner

1977 yılından beri Venezüella'daki Doğu Üniversitesi'nde tarih profesörü olarak çalışmaktadır. Yazarın Venezüella tarihi ve politikası üzerine ingilizcede yayımlanmış onlarca kitabı vardır. *NACLA: Report on the Americas* dergisinin yazarlarındandır.

Gerardo Rénique

New York Kent Üniversitesi Tarih Bölümü'nde yardımcı doçenttir. Latin Amerika yerlilerinin direnişlerine aktif olarak destek veren Rénique'nin, Peru ve Meksika tarihi ve politikası üzerine İngilizcede ve İspanyolcada yayımlanmış çok sayıda çalışması vardır.

Manuel Riesco

Şili Kalkınma Çalışmaları Ulusal Merkezi'nin başkan yardımcısı ve Şili Yoksullukla Mücadele Derneği'nin başkanıdır. Şili'de ve ABD'de çeşitli üniversitelerde öğretim görevlisi olarak çalışmış olan Riesco'nun akademik çalışmaları kalkınma politikaları üzerinedir.

Jorge Sanmartino

Ajantin'de kurulan Solcu Ekonomistler Grubu'nun ve Corriente Praxis Derneği'nin üyesidir. Arjantin siyaseti ve politikası üzerine çalışmaları çeşitli sol dergilerde yayınlanmıştır.

Alfredo Saad-Filho

Londra Üniversitesi Doğu ve Afrika Araştırmaları Okulu (SOAS) Kalkınma Ekonomi Politiği Bölümü'nde öğretim üyesidir. Yayınlanmış kitapları şunlardır: *Marx'ın Değeri: Çağdaş Kapitalizm için Ekonomi Politik* (Yordam Kitap, 2006); *Marx's Capital* (Londra: Pluto Press, 2004, Ben Fine ile birlikte) ve (*Kapitalizme Reddiye: Marksist Bir Giriş*, Yordam Kitap, 2007).

Sungur Savran

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde on yıl (1973-1983) görev yaptıktan sonra YÖK'ü protesto ederek istifa etti. Yayınlanmış çok sayıda kitabı bulunan Savran, teorik dergi *Devrimci Marksizm* ve *İşçi Mücadelesi* gazetesinin yayın kurulu üyesi, Devrimci İşçi Partisi (DİP) Girişimi'nin sözcüsüdür.

Jeffery R. Webber

Doktora çalışmalarını Toronto Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü'nde sürdürüyor. Latin Amerika'daki sınıf mücadeleleri ve yerli direnişi üzerine yazıları, *Historical Materialism, Monthly Review, Latin American Perspectives, Third World Quarterly, Latin American Politics and Society, Against the Current* ve *International Viewpoint* gibi dergilerde yayınlandı.

Latin Amerika'nın siyasi gündemini, 1990'ların sonlarından itibaren halk isyanları, kitlesel ayaklanmalar, genel grevler ve sokak eylemleri belirledi. İşçi sınıfı ve halk devrimleri sayfasının kapandığına dair tezlerin pratik bir tekzibi de olan bu gelişmeler, dünya ve Türkiye solunda büyük bir umut ve iyimserlik yarattı. Bu heyecanlı ilginin, en azından Türkiye açısından, soğukkanlı ve etraflı bir analizle tamamlandığını söylemek ise güçtür. Gelişmeleri derinlemesine ele alan kuramsal çalışmaların boşluğu hissedilmektedir. Kıtadaki entelektüel ve politik ortamı doğrudan gözleme şansına da sahip olan Aylin Topal'ın hazırladığı bu kitapta, Latin Amerika'daki sürecin soğukkanlı, nesnel, derinlikli bir tahlili amaçlanıyor. Latin Amerika'daki yükselişin ortak özellikleri, tarihsel kaynakları, ülkelere göre farklılaşmaları ve sosyalizm açısından olanakları, sınırlılıkları ve sorunları irdeleniyor. Kitabın girişinde, genel bir tarihsel panorama veriliyor ve Türkiye ile aydınlatıcı karşılaştırmalar yapılıyor. Latin Amerika'daki sol iktidarlar kendilerini sosyalist olarak niteleseler de, politikaları ve toplumsal hareketlerle olan ilişkileri bakımından birbirlerinden çoğu durumda köklü biçimde ayrışıyorlar. Bu ayrışmaların ve farklı siyasi konjonktürlerin analizi, Venezüella, Bolivya, Arjantin, Brezilya, Şili ve Meksika deneyimlerini tartışan yazılarda yapılıyor. Devamında ise kıta üzerine genel değerlendirmelere yer veriliyor. Derlemenin sonunda yer alan Latin Amerika sözlüğü, kitabın bir kaynak metin olarak da kullanılabilmesini amaçlıyor.

KİTAP
SKB 0760631 VIG

14 YTL. KDV DAHİL
ISBN 978-9944-122-33-7
9 789944 122337
Yordam Kitap